Näetkö myös minut?

Sukupuolten moninaisuuden tunnustus
suomalaisen sosiaalityön käytännöissä

ACTA ELECTRONICA UNIVERSITATIS LAPPONENSIS 452

MARJO TOMI KONSTA SARA BERTTA SIMO AAPO
SIRPA AATOS ESA LOTTA JANIKA TUIJA EVE OUTI
TUOMAS SANDRA MAIJA KIRSI LEENA-MAIJA VERA
ANU RIIKKA MARI LIISA ANNA KATRIINA PIRJO
SANNA-LIISA ENNI HEIDI MERJA TARJA SEIJA ARTO
HENNA SUVI SIRPA ELINA EEVA JARI JERE EETU
KATJA TANJA JUKKA TATJANA HILMA ALMA OONA
SAARA SEPPO RAILI RISTO IRENE PENTTI MAIJU
JONI AINO ILO ULRIIKA KIIN JOA ZOË MIMOSA
SANNA IDA PETRA VALTTERI JOONAS JENNI MIKKO
ROOSA KRIS SUSAN PIKKA-MAARIA TIIA NELMA
ANNA-EMILIA POLINA RAGNAR JANNE VILMA
HENRI MARKO ESKO IITA KASPER JOHANNA VENLA
ANNIINA NELLI JENNA ALISA MINNA ANNA ROSA
ENNU LAURA MAIJA AXEL SAAGA PAULIINA
JANNA JANNE MINNI MARIA JUHA SALLA
LAURA VEERA AINO
MIRANDA HELMI KARIM
MARJATTA AXEL SAMUEL
ANNELI VILJA INKA YLVA TOVE
AMANDA JOE URSULA SANDRA KARI
LAURA ROY ANDREI MICHEL PAULA

Emilia Brusila

Acta electronica Universitatis Lapponiensis 452

EMILIA BRUSILA

Näetkö myös minut? Sukupuolten moninaisuuden tunnustus suomalaisen sosiaalityön käytännöissä

Akateeminen väitöskirja, joka Lapin yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunnan suostumuksella esitetään julkisesti tarkastettavaksi Lapin yliopiston Castrén-salissa D194 marraskuun 20. päivänä 2026 klo 12

LAPIN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF LAPLAND

Rovaniemi 2026

Lapin yliopisto
Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Väitöskirjan ohjaajat:
Professori Elina Virokannas, Lapin yliopisto
Professori Sanna Hautala, Lapin yliopisto

Väitöskirjan esitarkastajat:
Professori Kirsi Juhila, Tampereen yliopisto
Dosentti Jukka Lehtonen, Helsingin yliopisto

Vastaväittäjä:
Apulaisprofessori Maija Jäppinen, Helsingin yliopisto

Taitto: Sisältö- ja suunnittelupalvelut, PunaMusta Oy
Kansi: Rosa Kauppi

Acta electronica Universitatis Lapponiensis 452

ISBN 978-952-337-585-7
ISSN 1796-6310

Sähköisen väitöskirjan pysyvä osoite:
https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-337-585-7

Minä olen vieras tässä maassa,
joka on syvällä meren painon alla.
Aurinko katsoo tänne kiemurtelevin sätein
ja ilma valuu käsieni lomitse.
Minulle sanottiin, että olen syntynyt vankeudessa –
täällä ei ole yksiäkään kasvoja, jotka tuntisin.
Olinko kivi, joka heitettiin tänne pohjaan?
Olinko hedelmä, oksalleen liian raskas?
Nyt minä väijyn täällä, humisevan puun juurella,
kuinka voisin päästä ylös liukasta runkoa pitkin.
Ylhäällä tapaan huojuvat latvat,
siellä tahdon istua tähystelemässä
kotimaani savupiippujen savuja – –

Edith Södergran 1929

Tiivistelmä

Emilia Brusila

Näetkö myös minut? Sukupuolten moninaisuuden tunnustus suomalaisen sosiaalityön käytännöissä.

Rovaniemi, Lapin yliopisto 2026, 229 sivua
Acta electronica Universitatis Lapponiensis 452
Väitöskirja: Lapin yliopisto, Yhteiskuntatieteiden tiedekunta,
ISBN 978-952-337-585-7
ISSN 1796-6310

Tämä kriittisen sosiaalityön- ja sukupuoltentutkimuksen risteykseen paikantuva laadullinen väitöskirjatutkimus kartoittaa sukupuolten moninaisuuden tunnustuksen rakentumista suomalaisen sosiaalityön käytännöissä. Tutkimuksessa analysoidaan, miten ja millaisin ehdoin sukupuolten moninaisuuden tunnustus rakentuu suomalaisen sosiaalityön käytännöissä sosiaalityöntekijöiden fokusryhmäkeskusteluissa. Tutkimusaineisto muodostuu viidestä fokusryhmäkeskustelusta, joihin osallistui yhteensä 15 sosiaalityöntekijää. Aineisto on analysoitu teoriaohjaavalla sisällönanalyysillä. Sukupuolten moninaisuuden tunnustusta tarkastellaan kriittisen realismin viitekehyksessä soveltaen Axel Honnethin tunnustussuhdeteoriaa yhdessä Miranda Frickerin episteemisen epäoikeudenmukaisuuden ja Michel Foucault'n hallintavallan käsitteiden kanssa. Teoreettiskäsitteellinen viitekehys tarjoaa uuden näkökulman siihen, miten tieto, valta ja tunnustus rakentuvat ja limittyvät sukupuolten moninaisuuden ja sosiaalityön välisissä keskinäissuhteissa.

Lähtökohtana on ollut tiedon lisääminen sukupuolten moninaisuudesta sosiaalityön tutkimuksessa, käytännöissä ja koulutuksessa. Tieto on keskeistä yhdenvertaisuutta ja sortoa vastustavan sukupuolierityisen sosiaalityön kehittämisessä. Aiempi sosiaalityön tutkimus on käsitellyt sukupuolta lähinnä binäärisenä kategoriana cis-, hetero- ja mononormatiivisten oletusten kautta. Vaikka sukupuoli on vahvasti läsnä sosiaalityössä ja sukupuolten moninaisuus koskettaa kaikkia ihmisiä, aihe on jäänyt marginaaliin

niin tutkimuksessa kuin koulutuksessa. Tutkimuksella vastataan havaittuun tiedolliseen aukkoon tuottamalla ensikäden empiiristä tietoa siitä, miten sukupuolten moninaisuus tunnistetaan ja tunnustetaan sosiaalityön käytännöissä sekä mitkä konkreettiset mekanismit mahdollistavat ja estävät tunnustusta.

Analyysi tuo esiin, kuinka sukupuolten moninaisuuden tunnustus rakentuu ammatillisella ja julkisella tasolla. Tunnustuksen toteutumisen ehdot muodostuvat kielellisten, materiaalisten, prosessuaalisten ja normatiivisten mekanismien välityksellä. Tulokset osoittavat, että sukupuolten moninaisuuden tunnustus sosiaalityön käytännöissä on jatkuva, kompleksinen prosessi, joka on sidoksissa aikaan, paikkaan ja kontekstiin. Tunnustus on aina rajallista ja sen toteutumista ohjaavat hierarkkisissa valtasuhteissa olevat portinvartijuuden ilmentymät. Näin ollen, tunnustuksen prosessiin vaikuttavat useat toisiaan poikkileikkaavat ilmiöt, diskurssit ja arvot sekä yksilölliset ja institutionaaliset tekijät. Kaikki nämä tekijät ja mekanismit ovat toistensa kanssa jatkuvassa, hierarkkisesti ohjautuvassa, vuorovaikutuksessa. Johtopäätöksenä esitetään, että sukupuolten moninaisuuden tunnustaminen edellyttää moninaisuutta korostavaa käännettä sosiaalityön koulutuksessa, tiedontuotannossa sekä käytännöissä. Moninaisuus tulisi nähdä rakenteellisena sekä tiedollisena periaatteena ja lähtökohtana toiminnalle, ei poikkeustilana.

Asiasanat: sukupuoli, sukupuolivähemmistöt, sukupuolen moninaisuus, sukupuolierityinen sosiaalityö, kriittinen sosiaalityö, kriittinen realismi, tunnustussuhdeteoria, hallintavalta, episteeminen epäoikeudenmukaisuus

Abstract

Emilia Brusila
Näetkö myös minut? Sukupuolten moninaisuuden tunnustus suomalaisen sosiaalityön käytännöissä.
Rovaniemi, University of Lapland 2026, 229 pages
Acta electronica Universitatis Lapponiensis 452
Doctoral Thesis: University of Lapland, Faculty of Social Sciences,
ISBN 978-952-337-585-7
ISSN 1796-6310

This qualitative doctoral dissertation, situated at the intersection of critical social work and gender studies, examines the construction of the recognition of gender diversity in Finnish social work practices. The study analyzes how and under what conditions the recognition of gender diversity is constructed in Finnish social work practices, based on focus group discussions with social workers. The research data consists of five focus group discussions in which a total of 15 social workers participated. The data were analyzed using theory-driven content analysis. The recognition of gender diversity is examined within the framework of critical realism, applying Axel Honneth's theory of recognition relations in conjunction with Miranda Fricker's concept of epistemic injustice and Michel Foucault's concept of governmentality. This theoretical and conceptual framework offers a new perspective on how knowledge, power, and recognition are constructed and intertwined in the interrelationships between gender diversity and social work.

The starting point has been to increase knowledge about gender diversity in social work research, practice, and education. This knowledge is essential for developing gender-specific social work that promotes equality and prevents oppression. Previous social work research has primarily treated gender as a binary category through cis-, hetero-, and mononormative assumptions. Although gender is strongly present in social work and gender diversity affects everyone, the topic has remained margina-

lized in both research and education. This study addresses this identified knowledge gap by producing first-hand empirical data on how gender diversity is identified and recognized in social work practices, as well as which specific mechanisms enable and hinder such recognition.

The analysis highlights how the recognition of gender diversity is constructed at professional and public levels. The conditions for this recognition are shaped by linguistic, material, procedural, and normative mechanisms. The findings show that recognizing gender diversity in social work practice is an ongoing and complex process tied to time, place, and context. Recognition is always limited, and its realization is shaped by gatekeeping practices rooted in hierarchical power relations. Consequently, the process of recognition is influenced by numerous intersecting phenomena, discourses, and values, as well as individual and institutional factors. These factors and mechanisms are in constant interaction with one another, shaped by hierarchical power relations. The analysis therefore suggests that recognizing gender diversity requires a shift toward prioritizing diversity in social work education, knowledge production, and practice. Diversity should be understood as a structural and epistemological principle underpinning practice, rather than as an exception.

Keywords: gender, gender minorities, gender diversity, gender-specific social work, critical social work, critical realism, theory of recognition, governmentality, epistemic injustice

Esipuhe

Tälle väitöskirjan kirjoittamisen matkalle on mahtunut paljon iloa ja naurua, sillä minua on ollut ohjaamassa, tukemassa, kuuntelemassa ja kannustamassa eteenpäin valtava joukko uskomattomia ihmisiä niin akateemisessa maailmassa kuin sen ulkopuolella. Onnekkuuteni ansiosta tosiasiallinen lista henkilöistä, joita haluaisin kiittää, on pitkä ja koen, että en saa sanoitettua riittävästi näitä kiitollisuuden tuntemuksiani muutaman sivun sisälle –yritin kyllä. En tunnetusti ole lyhytsanainen ja usein tarinointini rönsyilevät Mesopotamiaan saakka. Päädyinkin lopulta laittamaan teidän nimenne väitöskirjani kanteen. *Minä näen teidät* ja kiitän sydämeni pohjasta, että olette olleet osana tätä prosessia ja tehneet siitä ikimuistoisen, ihanan kokemuksen.

Haluan kuitenkin kiittää väitöskirjani ohjaajia tuestanne ja ohjauksestanne näissä akateemisen urani ensiaskelissa. Professori Elina Virokannas, kiitos kaikista erinomaisista keskusteluista, mutta myös kärsivällisyydestä, tarkkanäköisyydestä ja määrätietoisesta ohjauksesta prosessin alusta loppuun saakka. Professori Sanna Hautala, kiitos rohkaisusta tehdä omannäköistä tutkimusta, vaikka se ei olisi aina helppoa. Olette kannustaneet minua haastamaan itseäni sekä omaa ajatteluani ja johdattaneet minua eteenpäin löytämään oman polkuni.

Valtavat kiitokset myös esitarkastajille professori Kirsi Juhilalle ja dosentti Jukka Lehtoselle, joiden asiantuntemuksen ansiosta sain niin itsevarmuutta kuin selkeyttä väitöskirjani viimeistelyyn. Lisäksi kiitos apulaisprofessori Maija Jäppiselle vastaväittäjäksi lupautumisesta ja ajasta, jonka olet käyttänyt tutkimukseeni perehtymiseen.

Kiitos kuuluu myös tutkimukseeni osallistuneille sosiaalityöntekijöille: te teitte tämän tutkimuksen mahdolliseksi. Lämmin kiitos työyhteisölleni, väitöstutkijakollegoilleni sekä sateenkaaritutkimusverkostoilleni, sillä ilman teidän vertaistukeanne ja asiantuntemustanne, mutta myös ystävyyttänne, matkani olisi ollut yksinäinen. Olette kannustaneet ja kuunnelleet, mutta myös muistuttaneet minua elämästä väitöskirjan ulkopuolella. Erityisesti kiitän opiskelutoveriani, työkaveriani ja ennen kaikkea ystävää-

ni Outi Hokkasta. Olet vastannut päivittäisiin puheluihini ja palauttanut minut takaisin raiteille sekä toisinaan myös maan pinnalle aina kun olen epäillyt osaamistani ja hukannut suuntani innostuksissani tai epätoivossani. Alan vihdoin uskoa siihen, että *kyllä mulla on tässä kaikessa logiikan kudelma taustalla.*

Suurin kiitos kuitenkin kuuluu kotijoukoilleni, erityisesti äidilleni ja mummolleni, joille myös omistan tämän väitöskirjan. Ilman teidän loputonta rohkaisuanne, rakkauttanne sekä kaikkea järkeä ja logiikkaa uhmaavaa uskoanne minuun, en olisi koskaan hakenut opiskelemaan yliopistoon, saatikka sitten jatko-opintoihin. Kiitosta ansaitsee myös äärettömästä kärsivällisyydestä ja ymmärryksestä puolisoni Aapo ja kolme koiraamme Hessu, Tauno ja Sökö.

Olen oppinut tällä matkalla paljon ja odotankin innolla seuraavaa seikkailua, johon levoton tiedonjanoinen mieleni minut vie.

Kemijärvellä 15.09.2026
Emilia Brusila

Sisällys

Tiivistelmä **4**

Abstract **6**

Esipuhe **8**

1 Johdanto **13**

2 Sosiaalityö sukupuolten moninaisuuden rajapinnoilla **19**
2.1 Sukupuolten moninaisuuden historiasta 20
2.2 Sosiaalityö moniarvoisuuden ristipaineessa 27
2.3 Sukupuoli ja sen erityisyys sosiaalityön tutkimuksessa 31

3. Kriittinen realismi tunnustuksen, tiedon ja vallan jännitteissä **39**
3.1 Kriittinen realismi viitekehyksenä 39
3.2 Tunnustus, tieto ja valta 44

4 Tutkimuksen toteutus **49**
4.1 Tutkimusasetelma ja -kysymykset 51
4.2 Aineiston kuvaus 54
4.3 Fokusryhmäkeskustelujen toteutuminen 55
4.4 Teoriaohjaava sisällönanalyysi ja analyysin toteutus 58
4.5 Eettinen pohdinta 65
Tutkijan positio eettisenä kysymyksenä 68
Tekoälyn käytön vastuullisuus ja eettisyys tutkimuksessa 71

5 Sukupuolten moninaisuuden ammatillinen tunnustaminen **74**
5.1 Identiteettien ja kokemusten tunnustus 75
Identiteettien, toimijuuden ja aseman tunnistaminen 75
Sukupuoleen liittyvien kokemusten ja tunteiden oikeutus 86
5.2 Reflektiivinen ja sitoutunut tunnustus 97
Ammatillinen reflektio 98
Henkilökohtainen sitoutuminen 106

6 Sukupuolten moninaisuuden julkinen tunnustaminen 113
6.1 Yhteiskunnallinen ja kulttuurinen tunnustus 114
6.2 Institutionaalinen tunnustus 129

7 Tunnustamisen ehdot sosiaalityön käytännöissä 143
7.1 Tunnustamisen mekanismit 144
7.2 Rajattu tunnustus ja portinvartijuus 164

8 Johtopäätökset 182
8.1 Tutkimuksen tulokset 183
Tunnustamisen kompleksisuus 183
Tunnustamisen haasteet 187
Normatiivisen yhdenvertaisuuden harhat 189
8.2 Tutkimusprosessin tarkastelua 192
8.3 Lopuksi 196

Lähdeluettelo 200

Liitteet 226
Liite 1. Litteraattien selitykset 226
Liite 2. Fokusryhmäkeskustelujen palautekysely 227

Lista taulukoista ja kuvista

Taulukot

Taulukko 1: Tutkimukselliset valinnat
Taulukko 2: Esimerkki alkuperäisilmauksien pelkistämisestä
Taulukko 3: Esimerkki ylä- ja alaluokkien muodostamisesta
Taulukko 4: Tunnustuksen mekanismit

Kuvat

Kuvio 1: Teoriaohjaavan sisällönanalyysin eteneminen
Kuvio 2: Analyysiprosessin iteratiivisuus
Kuvio 3: Sukupuolen ja sosiaalityön metasysteemi

1 Johdanto

Sukupuoli on osa jokapäiväistä elämää niin aktiivisessa kuin passiivisessa merkityksessä. Se ilmenee arkisissa keskusteluissa, harrastuksissa sekä työpaikoilla ja koulutuksessa. Sukupuoliin liittyviä rooliodotuksia ja normeja opitaan jo varhain lapsuudessa ympäristön viestien välittäminä. (Salakka 2025; McQueen 2015, s. 2.) Nämä sukupuolta koskevat tulkinnat ja normit ovat muuttuvia, ja ne heijastavat yhteiskunnallisia sekä kulttuurisia merkityksiä (esim. Mustola & Pakkanen 2007). Arjen tasolla rakentuva normatiivisuus herättää myös kysymyksen siitä, millä tavoin sukupuoli ja sen moninaisuus näkyvät institutionaalisissa kohtaamisissa ja rakenteissa.

Tässä tutkimuksessa tarkastelen, miten sukupuolten moninaisuuden tunnustus rakentuu suomalaisen sosiaalityön käytännöissä. Sukupuolten moninaisuudella tarkoitan sukupuolen kokemusten ja identiteettien kirjoa, joka ylittää kaksijakoisen mies–nainen-luokittelun ja tunnistaa erilaiset tavat olla ja ilmaista sukupuolta (Salakka 2025). Aihe kiinnittyy laajempaan keskusteluun sukupuolen ja sen moninaisuuden yhteiskunnallisesta rakentumisesta sekä sukupuoleen liittyvien normien haastamisesta ja julkisten palveluiden roolista sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja inkluusion edistämisessä.

Kiinnostus sukupuoleen ja sen moninaisuuteen on lisääntynyt eurosentrisessä ja angloamerikkalaisessa tutkimusperinteessä 2000-luvulla (esim. Belingheri ym. 2021; Lehtonen ym. 2024). Sukupuolta ja sen moninaisuutta koskevat diskurssit kietoutuvat osaksi erilaisia kokemuksellisia ja yhteiskunnallisia merkityksenantoja. Ne rakentuvat subjektiivisista kokemuksista, kulttuurisista merkityksistä ja yhteiskunnallisista normeista (Tuovinen ym. 2012). Nämä yhteiskunnan asenteet ja normit muovaavat sitä, miten yksilöt kokevat ja näkevät oman sukupuolensa ja sukupuoli-identiteettinsä (esim. Julkunen 2010; Vilkka 2010).

Yhteiskunnan normit ja yksilöön kohdistuvat odotukset ohjaavat yksilöiden toimijuuden mahdollisuuksia ja määrittelevät heidän yhteiskunnallista asemaansa. Sukupuolten välillä yhteiskunnallinen osallisuus ei kuiten-

kaan jakaudu yhdenvertaisesti. (Kiili ym. 2025, s. 243–244.) Poliittisessa päätöksenteossa osallisuuden epätasa-arvoinen jakautuminen on tunnistettavissa erityisesti sukupuolivähemmistöjen ja naisten aseman sekä oikeuksien heikentyessä (esim. Huang 2025; Sosa 2021; Yle 03.06.2025). Eriarvoisuus korostuu erityisesti muiden rakenteellista ja sosiaalista haavoittuvuutta aiheuttavien asemien, elämäntilanteiden ja identiteettien intersektioissa (esim. Jacobsen 2025; Pipkin & Clarke 2024; Söderström 2024). Samalla on tärkeää huomioida, että myös miehet moninaisena ja keskenään eriarvoisena ryhmänä voivat kohdata erityisiä haasteita yhteiskunnassa ja sosiaalityössä niin työntekijöinä kuin palveluiden käyttäjinä (esim. Alanko & Orjasniemi 2018; Ekoh & George 2025). Kulttuurisesti juurtuneet sukupuoliroolit sekä maskuliinisuuden ja feminiinisyyden normit voivat estää avunhakua, marginalisoida kokemuksia ja kaventaa sitä, miten yksilöt nähdään ja mitä heiltä odotetaan (esim. Clark ym. 2018; Söderström 2026).

Yhteiskunnallisen osallisuuden mahdollisuudet ovat kytköksissä sosiaalisen syrjäytymisen kysymyksiin, mikä on ilmiönä moniulotteinen ja monisyinen (Pirskanen ym. 2025). Vähemmistöstressi, epätasa-arvo ja normatiivisuuden kapeat rajat heikentävät edellytyksiä osallisuudelle. Näiden tekijöiden yhteisvaikutus voi tuottaa syrjäytymistä vahvistavia prosesseja, kuten mielenterveysongelmia, taloudellisia haasteita ja kasvavaa yksinäisyyttä. Vähemmistöstressillä tarkoitetaan vähemmistöasemassa olevien henkilöiden kokemaa kroonista psyykkistä kuormitusta, joka syntyy rakenteellisesta syrjinnästä, stigmatisaatiosta, ennakkoluuloista ja normatiivisista odotuksista. Käsite viittaa konkreettisiin syrjintäkokemuksiin, sisäistettyihin normeihin ja pelkoon torjutuksi tulemisesta. (Meyer 2003.)

Suomalaiselle yhteiskunnalle ja kulttuurille on tyypillistä sukupuolen kaksijakoisuus ja heteronormatiivisuus (Julkunen 2010; Lehtonen 2023). Kaksijakoinen sukupuolikäsitys on ajattelutapa, jossa sukupuolia nähdään olevan kaksi, mies ja nainen. Sille rinnasteisia käsitteitä ovat esimerkiksi binäärinen sukupuolikäsitys, sukupuolibinääri, kaksinapainen sukupuolijärjestelmä ja dikotominen sukupuolikäsitys. Myös essentiaalisen, perinteisen ja heteronormatiivisen käsitteillä voidaan viitata sukupuolen

kaksijakoisuuteen. (Esim. Dean & Fischer 2020.) Sukupuolen tarkastelu järjestelmänä voi antaa vaikutelman staattisesta ja suljetusta kokonaisuudesta. Sukupuolinormi puolestaan hahmottuu ennemmin mallina tai sääntönä, joka ohjaa ja velvoittaa toimijoita tietyllä tavalla. (Rossi 2015, s. 18–19.) Heteronormatiivisuus viittaa oletukseen kaksijakoisesta sukupuolesta ja heteroseksuaalisuudesta normina. Heteronormatiivisuus toimii yläkäsitteenä, joka sisältää cis-oletuksen sekä mononormatiivisuuden. Cis-sukupuolisuuden oletus viittaa siihen, että henkilön sukupuoli-identiteetti ja sukupuolen ilmaisun tavat vastaavat syntymässä määriteltyä sukupuolta ja siihen kulttuurisesti yhdistettyjä oletuksia. Kulttuuriset oletukset voivat liittyä miehen ja naisen väliseen yksiavioiseen, eli monogamiseen, mononormatiiviseen parisuhdemalliin. (Salakka 2025.)

Heteronormatiivisuus on läsnä niin yhteiskunnan toiminnassa kuin sen instituutioissa, mutta 1900-luvun oikeudellisesti säännelty pakkoheteroseksuaalisuus ei enää kuvaa nykytilannetta Suomessa (esim. Rich 2020; Rossi 2015, s. 19). Heteronormatiiviset oletukset sukupuolesta, seksuaalisuudesta ja lähisuhteista luovat näkymättömän kehyksen, jonka kautta yksilöiden identiteetit ja suhteet arvioidaan, määritellään ja asetetaan hierarkkiseen järjestykseen. Ne ohjaavat yhteiskunnallisia rakenteita kuten lainsäädäntöä, palvelujärjestelmiä, kasvatusta ja julkista keskustelua kohti oletettua normaalia eli kaksijakoista sukupuolijärjestelmää, heteroseksuaalista parisuhdemallia ja ydinperhekeskeistä elämäntapaa. (Ferrari ym. 2021; Berg & Kokkonen 2020; Lehtonen 2023; Rossi 2015, s. 15–27.)

Kaksijakoinen sukupuolikäsitys näyttäytyy suomalaisessa sosiaalityössä niin koulutuksessa, tutkimuksessa, palvelurakenteissa kuin asiakastyössä (esim. Söderström ym. 2025; Valtonen & Hakola 2014; Vilkka, 2010; Virokannas 2025). Samalla sosiaalityössä on havaittavissa sukupuolisensitiivisyyteen ja yhdenvertaisuuspyrkimyksiin liittyvää sukupuolineutraaliutta, joka voi joissain tilanteissa kääntyä sukupuolisokeudeksi (ks. Juhila 2006, s.111; Söderström ym. 2025, s. 342). Sukupuolineutraalius viittaa pyrkimykseen kohdata asiakkaat ilman sukupuoleen perustuvia oletuksia, kun taas sukupuolisokeus tarkoittaa sukupuolen ja siihen liittyvien eriar-

voisuuksien sivuuttamista toisarvoisena tai merkityksettömänä (Ahmed 2012, s. 182–183; Koenig 2021, s. 892; Smith & Bamberger 2021).

Sukupuolisokeus terminä ei kuvaa ilmiön luonnetta, sillä kyseessä on välttelyyn pohjautuva toimintamalli, jossa tehdään valintoja siitä, milloin sukupuoli rajautuu sosiaalityön ulkopuolelle. Sokeuteen liittyvä terminologia on lähtökohdiltaan ableistinen ja luo mielikuvan, että jonkin asian näkeminen ei olisi mahdollista. Myös sukupuolittamisen ja sukupuolen vaikutukset rajautuvat käsitteen ulkopuolelle. Tässä tutkimuksessa käytän käsitteitä sukupuolen tunnustamattomuus ja sukupuolen välttely yhdessä sukupuolineutraalin kanssa kuvaamaan sukupuolen häivyttämistä tai sivuuttamista. (Ks. Annamma ym. 2017, s. 154.)

Sosiaalityössä ja muussa auttamistyössä on kehitetty sukupuolitetusti kohdennettuja palveluja ja työmuotoja. Nämä palvelut nojaavat näyttöön siitä, että sukupuoli risteää päihde- ja mielenterveysriskien, hoitoon hakeutumisen sekä palveluntarpeiden kanssa. Esimerkiksi naiset kohtaavat erilaisia esteitä ja kuormituksia kuin miehet, mikä puoltaa kohdennettuja ja turvallisia tiloja sekä sukupuolisensitiivisiä työmalleja. (Green 2006; Karttunen 2020; Kuronen ym. 2004; Väyrynen ym. 2013.) Palveluihin on usein sisäänrakennettuna kaksijakoinen sukupuolikäsitys ja heteronormatiiviset oletukset, jotka voivat huomaamatta kaventaa palvelujen soveltuvuutta ja saavutettavuutta niille, jotka eivät asetu mies– nais-jaottelun tai heteroperhemallin raameihin. Palveluiden saavutettavuuden haasteet ja esteet korostuvat transihmisten hoitopoluissa Suomessa sekä laajemmin sateenkaari-ikäihmisten ja queer-pakolaisten palvelukokemuksissa pohjoismaissa. (Czimbalmos & Rask 2022; Jakobsen ym. 2023; Salovaara ym. 2025.)

Sukupuolierityisellä toiminnalla tarkoitetaan toimintaa, tilaa tai palvelua, joka on suunnattu vain tietylle sukupuolelle. Sen avulla pyritään luomaan turvallinen ympäristö ja mahdollistaa kyseiselle sukupuolelle tyypillisten, usein sensitiivisten kysymysten, käsittelyn. (THL 2022 & 2023.) Aiemmassa tutkimuksessa sukupuolierityisyyttä on tarkasteltu hallinnollisissa ja poliittisissa käytännöissä sekä naiseuden ja naisidentiteetin holistisissa ulottuvuuksissa (Eräranta 2013; Perheentupa ym. 2010, s. 22). Sukupuo-

lierityisyyden käsitteeseen on myös viitattu sosiaalityön tutkimuksessa tarkasteltaessa sosiaalipalveluita kaksijakoisen sukupuolikäsityksen mukaisesti (esim. Kuronen ym. 2004). Tässä tutkimuksessa sukupuolierityisyydellä viitataan kuitenkin sukupuolten moninaisuuden tunnustavaan lähestymistapaan, joka huomioi eri sukupuolten moninaiset tarpeet sosiaalityön eri osa-alueilla (ks. Brusila 2023, s. 43; Virokannas 2025, s. 155).

Sukupuolierityiset palvelut voivat vastata todellisiin, näyttöön perustuviin eroihin palvelutarpeissa ja luoda turvallisia tiloja vähemmistöille ja muille mahdollisesti haavoittavissa elämäntilanteissa oleville asiakasryhmille. Samanaikaisesti on varmistettava, etteivät palvelupolut, tilaratkaisut ja kirjaamiskäytännöt nojaudu kapeisiin sukupuolikäsityksiin tai heteronormatiivisiin malleihin. Sukupuolten moninaisuus jää usein näkymättömäksi näissä rakenteissa, mikä voi heikentää palvelujen saavutettavuutta ja kokemusta osallisuudesta (Brusila ym. 2025; Lehtonen 2023; Söderström 2025). Stereotyyppiset kategoriat ja sukupuolten moninaisuuden sivuuttaminen eivät ainoastaan sulje sukupuolivähemmistöjä ulkopuolelle, vaan ne voivat myös kaventaa cis-sukupuolisten mahdollisuuksia ilmaista itseään ja tulla kohdatuksi omana itsenään (Budgeon 2014, s. 318–320; Butler 2004). Normatiivisten käsitysten purkaminen ja ammattilaisten tietoisuuden lisääminen sukupuolten moninaisuudesta tukee palveluiden saavutettavuuden ja tasa-arvon toteutumista kaikille (Hereth & Durand 2023).

Asemoin tutkimukseni sukupuolentutkimuksen ja kriittisen sosiaalityön tutkimuksen kentille. Kriittisyys näyttäytyy normikriittisenä analyysinä sekä valtasuhteiden ja käytäntöjen haastamisena. Tutkimuksessa on myös radikaalin sosiaalityön piirteitä, sillä nostan esiin sosiaalityön sisäisiä eettisiä ristiriitoja ja sortavia käytänteitä tunnistamalla ammatillisia ja institutionaalisia muutostarpeita. Radikaalille sosiaalityölle ominainen toiminnallinen ulottuvuus jää kuitenkin teoreettiseksi uudelleenmuotoiluksi sekä tiedolliseksi ja käsitteelliseksi normien ja sortavien käytäntöjen haastamiseksi. (Esim. Rossiter 2014.)

Aineisto on kerätty viidellä teemoitetulla fokusryhmäkeskustelulla, joihin osallistui yhteensä 15 sosiaalityöntekijää eri puolilta Suomea. Sosiaalityöntekijöillä oli monipuolisesti osaamista eri sosiaalityön kentiltä ja koke-

musta työskentelystä erilaisten asiakasryhmien kanssa. Ryhmäkeskustelut järjestettiin lokakuun 2024 ja tammikuun 2025 välisenä aikana lähi- ja etätapaamisina. Aihealueet muodostuivat teemoitetulla keskustelurungolla ja keskustelujen painotus vaihteli sosiaalityöntekijöiden työkokemuksen sekä muiden tekijöiden, kuten heidän omien mielenkiinnon kohteidensa ja elämänkokemuksensa mukaan. Tämän vuoksi heidän kuvauksiinsa yhdistyvät sekä henkilökohtaiset kokemukset että sosiaalityön ilmiöiden laajempi tarkastelu.

Fokusryhmäkeskustelut on analysoitu teoriaohjaavan sisällönanalyysin keinoin soveltamalla tunnustussuhdeteoriaa (Honneth 1995, 2004) yhdessä hallintavallan (Foucault 1991) ja epistemisen epäoikeudenmukaisuuden (Fricker 2007) käsitteiden kanssa. Tutkimuksen tieteenfilosofisena viitekehyksenä nojaudun kriittiseen realismiin, joka ohjaa analyysiä erityisesti mekanismien ja ehtojen tunnustamisen näkökulmasta. Pyrin ymmärtämään, miten sukupuolten moninaisuuden tunnustus jäsentyi fokusryhmäkeskusteluissa ja miten sukupuoli ilmeni osana sosiaalityön käytäntöjä. Tarkastelen keskusteluissa ilmenneitä ehtoja, joilla sukupuolten moninaisuuden tunnustus mahdollistui, rajautui tai estyi sosiaalityön käytännöissä. Käytäntöjä ei ole rajattu mihinkään yksittäiseen työskentelyyn liittyvään toimintaan kuten kirjaamiseen tai asiakaskohtaamisiin. Tutkimuksen kohteena ovat siis sosiaalityöntekijöiden kuvaukset sukupuolesta ja sen moninaisuudesta sosiaalityön arjessa, ammatillisissa valinnoissa ja palvelurakenteissa. Fokusryhmäkeskustelut heijastivat myös laajemmin yhteiskunnallisia ja kulttuurisia aikaan sekä paikkaan sidonnaisia tekijöitä ja rakenteita (ks. Juhila 2006, s. 12–13), jotka vaikuttivat sukupuolten moninaisuuden tunnustamiseen tai tunnustamattomuuteen.

2 Sosiaalityö sukupuolten moninaisuuden rajapinnoilla

Sosiaalityössä risteävät historialliset sukupuolikäsitykset, institutionaaliset käytännöt ja moniarvoisuuteen liittyvät jännitteet. Moniarvoisuus viittaa erilaisten arvojen, identiteettien ja näkökulmien rinnakkaisuuteen. Sosiaalityö toimii näiden yksilöllisten elämismaailmojen, palvelujärjestelmän rakenteiden ja yhteiskunnallisten normien rajapinnoilla (Laitinen & Pohjola 2010). Sosiaalityö ei kuitenkaan ole neutraali toimija, vaan osa järjestelmää, joka voi tukea, mutta myös rajoittaa sukupuolten moninaisuuden tunnustusta (Kuronen ym. 2004; Markman 2011). Sukupuolen merkityksistä neuvotellaan sekä tutkimuksessa että käytännön työssä. Tunnustaminen puolestaan rakentuu institutionaalisten käytäntöjen, resurssien ja vakiintuneiden luokitteluiden ehdoilla. (Esim. Fricker 2007; Honneth 2014; Rossiter 2014.)

Suomalaisen sosiaalityön tutkimuksessa, käytännöissä ja rakenteissa sukupuolten moninaisuus ei ole vakiintunut osaksi alan perusorientaatiota eikä sitä käsitellä systemaattisesti. Kapea sukupuolikäsitys ilmenee erityisesti eettisten arvojen ja tosiasiallisten käytäntöjen ristiriitana. Esimerkiksi sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden vuorovaikutussuhteisiin heijastuvat yhteiskunnalliset, kulttuuriset ja tilanneyhteyksiin kiinnittyvät jännitteet. Nämä jännitteet kytkeytyvät yhteiskunnallisesti jaettuihin tabuihin, joita vältellään ja jotka harvoin nousevat avoimen tarkastelun kohteeksi. (Pohjola 2009, s. 71; Salovaara ym. 2025; Söderström 2026.) Binääriset sukupuolikäsitykset, heteronormatiivisuus ja institutionaaliset esteet hankaloittavat sukupuolten moninaisuuden huomioimista, mutta yhtäällä sosiaalityön perusarvot ja tutkimuksen kehityskulku tukevat ymmärryksen lisäämistä ja tabuluontoisuuden rikkoutumista. Nämä yhteiskunnalliset, kulttuuriset ja institutionaaliset perusrakenteet muuttuvat hitaasti, sillä niitä ylläpitävät syvälle juurtuneet normit, käytännöt ja historialliset toimintamallit. Vasta yleinen diskurssien muutos mahdollistaa vaiettujen ilmiöiden huomioimisen. (Mts., s. 76.)

2.1 Sukupuolten moninaisuuden historiasta

Jotta ajankohtaista keskustelua sukupuolesta ja sen moninaisuudesta voidaan ymmärtää, on tarpeellista tunnistaa historialliset rakenteet ja ajattelutavat, jotka ovat muovanneet suhtautumista sukupuoleen, seksuaalisuuteen ja ihmissuhteisiin. Historiallisesti tarkasteltuna yksilöiden lokeroinnit, hierarkiat ja kategorisoinnit näyttäytyvät hallinnan ja vallan toimintamekanismeina, mutta myös pelon, ymmärtämättömyyden, empatia- ja reflektiokyvyn puutteen sekä epävarmuuden luomana kontrollikeinona. Se, mitä etuoikeutetussa asemassa ja vallassa olevat henkilöt eivät ymmärrä, on väärin, poikkeavaa, epänormaalia tai jopa luonnotonta. (Lehtonen & Löytty 2003.)

Poikkeavuuden hallinta kytkeytyy laajempiin yhteiskunnallisiin integraatiomalleihin, joissa assimilaation ja moniarvoisuuden jännite määrittää, miten vähemmistöt asemoidaan suhteessa valtakulttuuriin. Assimilaatiolla viitataan prosessiin, jossa vähemmistöjen odotetaan sulautuvan valtakulttuurin normeihin ja arvoihin, usein luopumalla omista erityispiirteistään. Brubakerin (2013, s. 176–181) mukaan nykyajan assimilaatioon liittyy merkitsevä perspektiivin muutos (pakko)assimilaatiosta kohti sopeutumisen ja sopeuttamisen integraatiokäsitteistöä. Puhutaan sitten assimilaatiosta tai integraatiosta, kyse on yhteiskuntaan sulauttamisesta ja sopeuttamisesta. Assimilaatio sukupuolen kontekstissa voi ilmetä pyrkimyksenä sulautua tai sopeutua valtavirtaan ja sen normatiivisiin odotuksiin sekä vallitseviin normeihin.

Historialliset ja kulttuuriset kontekstit määrittelevät sitä, miten sukupuoli nähdään ja miten sukupuoliroolit muotoutuvat. Miesten valta-asema eli patriarkaatti on yleinen, mutta ei universaali tai muuttumaton. (Segato & Monque 2021.) Matriarkaalisia ja egalitaarisia kulttuureita ovat esimerkiksi Mosuo-kansa Kiinassa, Khasit Intiassa ja Minangkabau-kansa Indonesiassa. Näissä kulttuureissa naiset ovat valtahierarkian huipulla tai sukupuolten väliset roolit ovat tasapainoisia. (Goettner-Abendroth 2018.) Egalitaarisia kulttuureja ei kuitenkaan sellaisenaan voi verrata liberaalidemokratiaan, sillä edellisillä viitataan arvokulttuuriin ja jälkimmäisillä poliit-

tiseen järjestelmään. Egalitaarinen kulttuuri pyrkii minimoimaan sosiaalisia hierarkioita, kun taas demokratia rakentuu yksilönvapauden ja institutionaalisen vallanjaon ympärille. (Esim. Rio ym. 2022; Sigman & Lindber 2019.)

Eurosentriseen modernisaatioon kytkeytyvä länsimaalainen hegemonia on levittänyt binääristä sukupuolikäsitystä globaalisti osana kolonialistisia ja kapitalistisia prosesseja (Hussain 2019). Monissa yhteiskunnissa on tunnustettu moninaisia sukupuolikategorioita ja joustavia sukupuolirooleja, mutta siirtomaavalta ja globalisaation kiihtyminen on heikentänyt tai jopa pyrkinyt hävittämään näiden olemassaoloa. Näitä ovat esimerkiksi hijrat Etelä-Aasiassa, two-spirit Pohjois-Amerikan alkuperäiskansojen keskuudessa, xanith Omanissa ja alkuperäiskansa muxet Meksikossa. (Carrera ym. 2012; Hussain 2019; Sheppard & Mayo 2013.) Modernisaation myötä kansallisvaltiot ovat vahvistaneet hallinnollisia järjestelmiä, jotka säätelevät sukupuolta laeilla ja instituutioilla. Henkilötunnusjärjestelmä, avioliittolait ja sukupuolen lääketieteelliset määrittelyt ovat osa moderneja hallinnan mekanismeja. Ne heijastavat modernisaation normittavaa ja universalistista luonnetta, jossa tiettyjä identiteettejä ja kehoja, kuten muunsukupuolisten ja intersukupuolisten, pidetään poikkeavina tai patologisina. (Hussain 2019; ILGA World 2023.)

Kolmas sukupuoli on tunnistettu juridisesti esimerkiksi Argentiinassa, Itävallassa, Intiassa, Islannissa, Maltalla, Nepalissa, Pakistanissa, Saksassa ja Uudessa-Seelannissa (ILGA World Database). Merkkejä sukupuolten moninaisuudesta voidaan havaita jo Sumerin ja Mesopotamian muinaiskulttuureissa (Fontenele & Abi Zeid Daou 2025). Pohjoismaissa ei ole historiallisesti dokumentoitu kulttuurisia käytäntöjä, jotka tukisivat sukupuolten moninaisuutta samalla tavalla kuin joissain alkuperäiskulttuureissa. Mytologia tarjoaa kuitenkin joitain viitteitä sukupuolen ja seksuaalisuuden joustavuudesta. (Raninen 2008.) Esimerkiksi Loki, yksi tunnetuimmista skandinaavisen mytologian jumalista on muodonmuuttaja, joka esiintyy kirjallisuudessa useissa eri sukupuolissa niin ihmis- kuin eläinhahmoissa (Lyle 2021, s. 262–280).

Perinteisten sukupuolirajojen ylittäminen on mahdollistunut toisinaan olosuhteiden pakosta, kuten sotatilanteissa. Kotirintamalla naiset tekivät ”miesten töitä” ja saivat oikeuden pukeutua pitkiin housuihin. Rintamaviihdekiertueilla miehet hoitivat näytelmien, oopperoiden ja balettien naisroolit. (Mustola 2007, s. 73.) Naiset saattoivat palvella armeijassa pukeutumalla miehiksi (Larsdotter 2018). Kuitenkin tarkasteltaessa 1500–1700-lukujen Pohjois-Amerikkaa ja Eurooppaa naisia on myös tuomittu siitä, että he esiintyivät miesten vaatteissa. Ruotsi-Suomessa kuolemanrangaistuksia toteutettiin vähän, mutta piiskaaminen, kirkkorangaistus ja pakkotyövankeus olivat yleisiä käytäntöjä. (Mustola 2007, s. 66–68; Suhonen 2007, s. 53–65.)

Sukupuolten tasa-arvoon ja moninaisuuteen liittyvät yhteiskunnalliset diskurssit lisääntyivät merkittävästi 1900-luvun puolivälin jälkeen maailmanlaajuisesti (Julkunen 2010, s. 9–13; Johnson Ross 2018; Markkola 2002). Tämä on johtanut uudelleenjäsennyksiin sukupuolirooleissa ja -normeissa. Muutoksen yhdeksi keskeiseksi vaikuttajaksi voidaan nähdä naisasialiikkeiden nousu 1800-luvun lopulla, mikä edisti äänioikeuden laajentumista ja naisten koulutuksen lisääntymistä niin kansallisella kuin kansainvälisellä tasolla (Markkola 2002, s. 178–188, 279–280; Moring & Mustakallio 2006). Pohjoismainen keskustelu sukupuolten tasa-arvosta ja moninaisuudesta on kuitenkin pitkään toteutunut binääristen raamien sisällä.

1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun pelko yhteiskunnan ”rappeutumisesta” loi pohjan eugeniikalle sosiaali- ja terveyspolitiikassa (ks. Markkola 2002; Söderström 2024, s. 32–39). Eugenistiset käytännöt jakautuivat positiiviseen eli haluttujen yksilöiden lisääntymisen edistämiseen ja negatiiviseen, jolla pyrittiin estämään ei-toivottujen yksilöiden lisääntyminen. Suomessa eugeniikka näkyi erityisesti sosiaaliministeriön valmistelemassa sterilisaatiolainsäädännössä, joka astui voimaan vuonna 1934. Sitä sovellettiin kuitenkin jo aiemmin esimerkiksi rikoksista tuomittuihin ja koulukotikasvatteihin. Vuosina 1935–1970 rotuhygieenisin perustein steriloitiin

7530 henkilöä, joista suurin osa oli naisia[1]. Lakia perusteltiin kuntien taloudellisilla huolilla ja tiettyjen ryhmien ”moraalittomuudella”. Rotuhygienia vaikutti myös 1950-luvun aborttilainsäädäntöön, jota alettiin keventämään vasta vuonna 1969. (Hietala 2009, s. 14–15; Nieminen 2013, s. 239–245; Söderström 2024, s. 32–39.)

Vuonna 1894 Suomessa kriminalisoitiin samaa sukupuolta olevien väliset teot. Merkittävä muutos rikoslakiin tuli vuonna 1971, jolloin homoseksuaalisten tekojen kriminalisointi poistui rikoslaista. Heteroseksuaalista kanssakäymistä korkeampi suojaikäraja ja kehotuskielto, joka esti homoseksuaalisuuden julkisen käsittelyn, kumottiin kuitenkin vasta vuonna 1999. Homoseksuaalisuus poistettiin Suomessa sairausluokituksesta vuonna 1981 ja sukupuolen juridinen korjaaminen tuli mahdolliseksi vuonna 1988. Transvestisuus ja fetissikiinnostukset pysyivät sairausluokituksissa vuoteen 2011 saakka. Myös kaikkiin kohdistuvaa sukupuolimoraalia on säädelty laajasti. Esimerkiksi naimattomien henkilöiden yhdyntä poistui rikoslaista 1926 ja aviorikos dekriminalisoitiin vuonna 1948. (Mustola & Pakkanen 2007, s. 19.)

Vaikka suoranaisesti rotuhygieniaan pohjautuvaa sterilisaatiovaatimusta ei enää nykyisessä lainsäädännössä ole, eugeniikan perintö on läsnä myös 2000-luvulla (Sudenkaarne & Blell 2022). Normatiiviset odotukset ja hallinnolliset ehdot määrittelevät erityisesti sukupuolivähemmistöjen oikeuksia ja asemaa. Eriarvoinen asema konkretisoituu koettuna vähemmistöstressinä, joka voidaan nähdä jatkumona historialliselle yhteiskunnalliselle marginalisoinnille ja yritykselle hallita ”poikkeavia” identiteettejä (Eschliman ym. 2024; Frost & Meyer 2023; Takács 2017).

Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta (563/2002) kumottiin vuonna 2023 uudella sukupuolen vahvistamisen lailla (295/2023). Yksi sukupuolen vahvistamisen vaatimuksista on ollut pitkään lisääntymiskyvyttömyys joko sterilisoinnin tai muun syyn perusteella. Tämän on katsottu olevan biopoliittinen keino hallita juridista sukupuolta, kurinalaistaa sukulaissuhteita ja rajoittaa ei-normatiivista lisääntymistä (Dunne 2017).

1 Huom. binääriset tilastointikäytännöt.

Translain uudistaminen katkaisee osaltaan eugenistisen perinteen lainsäädännön tasolla. Se mahdollistaa täysi-ikäiselle henkilölle oikeuden korjata juridisen sukupuolimerkintänsä edellyttäen kuitenkin 30 päivän pakollisen odotusajan hakemuksen vahvistamiselle. Kehityksestä huolimatta sukupuolten moninaisuuden tunnustaminen on edelleen osittain medikalisoitua (Salovaara ym. 2025, s. 293), ja alaikäisten hoidon saatavuus ja identiteettien tunnustuksen toteutuminen on epävarmalla pohjalla (ks. 295/2023 § 1).

Transihmisiä on historiallisesti patologisoitu DSM ja ICD-luokituksilla, jotka määrittelevät sukupuoli-identiteetin ja kehon välisen ristiriidan mielenterveyden häiriöksi. Käsitteisiin ja määritelmiin on tullut muutoksia, ja transsukupuolisuutta sekä muita sukupuolen variaatioita on alettu näkemään osana luonnollista sukupuolten moninaisuutta. ICD-10 tauti- ja diagnoosiluokituksessa transsukupuolisuudesta tai muusta sukupuoli-identiteetin häiriöstä annetaan kuitenkin edelleen diagnoosi. (Kärnä 2023.) Suomi on siirtymässä vuonna 2029 ICD-11 diagnoosiluokitukseen (THL 2025), jonka mukaan transsukupuolisuus ei ole enää mielenterveydenhäiriö. Kehityksestä huolimatta intersukupuolisuuden patologisointi pysyy ennallaan (SMOK 04.06.2019). Depatologisointi ja yksilöiden itsemäärittelyoikeuden toteutuminen ovat askelia irti eugenistisesta perinteestä, mutta saatavuuden ja alaikäisten oikeuksien edistäminen edellyttää yhä laajoja rakenteellisia muutoksia ja portinvartijuuden purkamista.

Lisääntymiskyvyn sääntely on yksi yhteiskunnallisen hallinnan ulottuvuus. Hallinta ilmenee transihmisten oikeuksissa olla vanhempia, mikä on samalla representatiivinen kamppailu siitä, kenellä on oikeus edustaa perhettä (Rossi 2015, s. 73). Vuonna 2007 voimaan tullut hedelmöityshoitolaki salli hoidot luovutetuilla sukusoluilla ilman rajoituksia parisuhteen tai kumppanin sukupuolen perusteella (SDK 1237/2006 § 2). Rekisteröidyn parisuhteen lakia muutettiin vuonna 2009 niin, että perheen sisäinen adoptio tuli mahdolliseksi myös rekisteröidyille pareille (29.5.2009/391). Oikeutta vanhemmuuteen on kuitenkin perinteisesti säädelty avioliittolain (SDK 234/1929) pohjalta. Ennen vuoden 2017 avioliittolain (234/1929) uudistusta samaa sukupuolta olevat parit eivät voineet adoptoida perheen

ulkopuolelta (Adoptiolaki 22/2012 § 9). Uudistuksen myötä translakiin (563/2002) sisältynyt pakkoavioero poistui (13.4.2016/252), ja samaa sukupuolta olevia aviopareja tuli jatkossa kohdella yhdenvertaisesti sosiaalietuuksissa (esim. Laki yleisestä asumistuesta 938/2014).

Vuoden 2002 translakia säädettäessä lisääntymiskyvyttömyyden vaadetta perusteltiin vetoamalla sellaisten tilanteiden välttämiseen, joissa naiseksi vahvistettu henkilö siittäisi lapsen, tai henkilö, jonka sukupuoli on vahvistettu mieheksi, tulisi raskaaksi. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin ei alkujaan puuttunut tähän ongelmaan, mutta ilmapiiri muuttui ajan myötä kriittisemmäksi. Nykyään lisääntymiskyvyttömyyden vaatimus sekä pakkosterilointia koskevat säädökset luokitellaan Euroopan ihmisoikeuksien vastaisiksi, koska ne puuttuvat henkilökohtaiseen vapauteen ja yksityiselämän suojaan eikä lisääntymiskyvyttömyyttä koskevalle vaatimukselle ole lääketieteellistä perustetta. (Lowik 2018; Nieminen 2013, s. 275–276.) Pitkään jatkunut hormonihoito ja kirurgiset toimenpiteet voivat kuitenkin aiheuttaa steriliteetin (De Roo ym. 2016; Schneider ym. 2019).

Sukupuoleen ja sen moninaisuuteen liittyvää vallan epätasa-arvoista jakautumista ylläpidetään kulttuurisesti ja yhteiskunnallisesti hyväksyttyjen käsitteiden ja arvomaailmojen avulla (Hua & Wu 2025; Omojemite ym. 2024). Transihmisyyteen kytkeytyvät diskurssit ovat suuntautuneet vahvasti transmiesten ja -naisten välille, eikä keskusteluun ole juuri mahtunut binäärisen käsityksen ulkopuolisia kokemuksia. Esimerkiksi sukupuolta vahvistavat (engl. *gender-affirming*) hoitopolut on suunniteltu binäärisille transihmisille, minkä seurauksena ei-binääriset henkilöt voivat joutua neuvottelemaan hoitotavoitteistaan saadakseen hoitoja (Vincent 2019). Sukupuolenkorjaushoito on usein pitkäkestoinen ja yksilöllinen prosessi, jonka tavoitteena on lievittää sukupuolidysforiaa muokkaamalla kehoa vastaamaan henkilön omaa sukupuolikokemusta. Hoitoihin pääsy on kuitenkin osoittautunut eriarvoistavaksi maailmanlaajuisesti. Prosessiin vaikuttavat sekä yksilölliset että rakenteelliset tekijät, kuten niukat asiantuntijaresurssit, epäluottamus hoitohenkilökuntaa kohtaan syrjivien kokemusten vuoksi sekä taloudelliset ja saavutettavuuteen liittyvät esteet. (Esim. Akré ym. 2026; Salovaara ym. 2025.)

Binäärinen käsitys transihmisyydestä on osa transnormatiivisia uskomuksia. Transnormatiivisilla uskomuksilla tarkoitetaan niitä olosuhteita, joissa sukupuolten moninaisuuden ilmentymisen ja ilmaisun tapoja pidetään hyväksyttävinä ja aitoina. Transnormatiivisiin uskomuksiin kuuluvat esimerkiksi oletukset siitä, että transihminen haluaisi tai hänen tulisi hakeutua lääketieteellisiin hoitoihin ja lääketieteen tai psykologian ammattilaisen on laadittava virallinen päätös hänen sukupuolikokemuksensa ”aitoudesta”, jotta kokemus sukupuolesta voidaan tunnustaa. (Speechley ym. 2024, s. 2–3.) Erilaisten normien ja uskomusten kautta moninaisia sukupuolikokemuksia määritellään ja hallitaan ulkopuolelta käsin, jolloin yhdenvertaisuuteen pohjautuva moninaisuutta tunnustava toiminta muuttuu sitä rajaavaksi ja rajoittavaksi. Nämä normit ohjaavat myös cis-sukupuolisten tapoja olla ”riittävän” miehiä tai naisia, jolloin sukupuolten moninaisuuden rajaaminen koskettaa kaikkia, ei vain transihmisiä (Linander ym. 2024).

Eheytyshoitojen ympärillä käyty keskustelu ja ei-binäärisyyteen liittyvä kansalaisaloite tekevät näkyväksi sen, kuinka sukupuolten moninaisuuden tunnustaminen etenee Suomessa hitaasti johtuen poliittisista erimielisyyksistä. Vuosina 2024–2025 eheytyshoitojen kieltämistä koskeva lakialoite ”Rikkomaton” eteni eduskunnan hyväksyntään (Kansalaisaloite 23.4.2023), mutta oikeusministeri Leena Meri (ps.) ilmoitti heti päätöksen tultua julki, että lakia ei aiota valmistella kuluvalla kaudella (HS 28.03.2025). Samanaikaisesti ei-binääristen juridista tunnustamista ajava ”Olemme Olemassa” -kansalaisaloite tekee näkyväksi nykyisen lainsäädännön kaksijakoisuuden, mikä ei turvaa kaikkien sukupuolivähemmistöjen oikeuksia olla olemassa (Kansalaisaloite 29.09.2025).

Eheytyshoitoja koskeva poliittinen kiistely ja ei-binääristen juridista tunnustamista koskeva kansalaisaloite eivät ole irrallisia ilmiöitä, vaan ne voidaan nähdä osana laajempaa diskursiivista kamppailua siitä, miten sukupuolten moninaisuus ymmärretään ja tunnustetaan yhteiskunnassa. Sukupuolivähemmistöisyys ja sukupuolten moninaisuus ovat edelleen tabuluontoinen aihe niin Suomessa kuin maailmalla, vaikka muutosta kohti avoimempaa keskustelua ja hyväksyntää on tapahtunut (esim. Lehtonen 2023). Tabuluontoisuutta ylläpitävät sukupuolinormatiiviset rakenteet, so-

siaalinen stigma ja syrjintä, poliittinen vastustus ja konservatiiviset arvot, lainsäädännölliset ja hallinnolliset haasteet sekä kulttuurinen ja historiallinen taakka (Clark ym. 2025; Falck & Bränström 2023; Laitinen 2009a).

2.2 Sosiaalityö moniarvoisuuden ristipaineessa

Moninaisuutta ja eroja korostava keskustelu kyseenalaistaa oletuksen ”standardi-ihmisestä”, johon muiden ”normaaliutta” voitaisiin verrata. Sosiaalityössä kohdataankin ihmisiä hyvin erilaisista elämäntilanteista ja taustoista. Tarve sosiaalityölle vaihtelee ja se voi tulla ajankohtaiseksi myös täysin odottamatta. Sosiaalityö koskettaa lopulta meitä kaikkia, mutta joillekin yhteiskunnallinen marginaalisuus on vaikuttanut elämään kielteisesti. (Juhila 2006, s. 105–107; Juhila 2008.) Sosiaalityön kenttää muovaavat paitsi asiakkaiden myös työntekijöiden moninaiset arvot ja tarpeet, jotka yhdessä rakentavat toimintaympäristön moniulotteisuutta. Sosiaalityöntekijän täytyy pystyä tunnistamaan ja kunnioittamaan moninaisuutta tasapainoillessaan instituutioiden, lakien ja profession eetoksen välillä. (Heino ym. 2023; Pohjola ym. 2019.)

Sosiaalityön eetoksella tarkoitetaan niitä arvoja, periaatteita ja eettisiä lähtökohtia, jotka ohjaavat sosiaalityön toimintaa ja sosiaalityöntekijöiden ammatillista identiteettiä. Sosiaalityö on yhteiskunnan valtuuttama palvelu, jolla on julkinen tehtävä ja laillinen perusta. Työntekijöiden toimintaa ohjaavat julkinen valta, lainsäädäntö ja poliittiset päätökset, jotka puolestaan nojaavat yhteiskunnallisesti jaettuihin eettismoraalisiin arvoihin (Laitinen & Pohjola 2010, s. 13; Kokkonen 2019). Yhteiskunnallinen mandaatti antaa sosiaalityölle oikeutuksen ja raamit, joiden puitteissa se toimii. Siksi sosiaalityö joutuu toimimaan yhteiskunnan erilaisten intressien risteyskohdissa.

Palvelujärjestelmän normit ja muiden toimijoiden ammatilliset odotukset voivat olla ristiriidassa asiakkaiden omien arvojen tai elämäntilanteiden kanssa. Ristiriita asettaa toiminnan jännitteiseen tilaan, jossa hallinnolliset rakenteet ja yksilön kokemukselliset tarpeet kohtaavat ja toisinaan törmäävät. (Juhila 2006; Lipsky 2010; Nurminen 2000.) Erityisesti

monikulttuurisissa asiakastyön konteksteissa sosiaalityöntekijät kohtaavat jännitteitä omien kulttuuristen käsitystensä, ammatin neutraaliuden vaatimusten ja asiakkaan arvojen välillä. Työskentely edellyttää kriittistä reflektiota ja herkkyyttä sekä asiakkaan näkökulman ymmärtämistä. (Juhila 2006, s. 113–115; Yan 2008.) Näin ollen pohjoismaiselle sosiaalityölle ominainen liberalismin mukainen neutraalius siitä mitä hyvä elämä on, ilmenee paradoksaalisena. Tällä neutraaliudella tarkoitetaan sosiaalityön itsemäärittelyissä ilmenevää sitoutumista yleisesti liberaaliin käsitykseen oikeuksista, velvollisuuksista ja käytännön etiikasta, jotka tosiasiallisesti ilmenevät usein ristiriitaisina elämäntilanteiden ja arvojen kanssa. (Clark 2006, s. 78.)

Sosiaalityössä henkilökohtainen kietoutuu väistämättä poliittiseen (Mullaly & Dupré 2019, s. 295–298). Käytetty käsitteistö, kuten osallisuus ja aktivointi, itsessään heijastavat sen hetkistä poliittista arvomaailmaa ja ohjaa sitä, miten sosiaalityötä ymmärretään ja toteutetaan (Kokkonen 2019, s. 59). Työ ei siten ole pelkästään ihmisten auttamista ja palveluiden tarjoamista, vaan poliittisesti ja hallinnollisesti säädeltyä toimintaa, joka tasapainottelee kontrollin ja tuen välillä. Sosiaalityön sitoutuminen ihmisoikeuksien edistämiseen edellyttää sukupuolierityisyyden huomioimista niin lainsäädännössä, palveluiden suunnittelussa kuin asiakastyössä. Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden puolustaminen on yksi sosiaalityön keskeinen arvolähtökohta. (Juhila 2006; Staub-Bernasconi 2016, s. 41.) Oikeudenmukaisuutta edistävää toimintaa tukevat sosiaalityön hyveet, kuten inhimillisyys, määrätietoisuus ja ammatillinen viisaus (Ylinen & Ruokolainen 2019).

Ammattieettisistä lähtökohdasta huolimatta sosiaalityö ei aina onnistu puolueettomasti ja yksiselitteisesti tehtävässään (esim. Markkola 2002). Sosiaalihuollon historia eugeenisten käytänteiden toimeenpanijana niin laki- kuin käytännöntasolla, osoittaa sosiaalityön vahvan ja pitkäaikaisen sidoksen poliittiseen ja yhteiskunnalliseen ilmapiiriin. Rotuhygieenisiä toimenpiteitä perusteltiin sosiaalihuollon menojen pienentymisellä ”viallisen” ja ongelmia aiheuttavan perimäaineksen poistamisella. (Hietala 2009; Mattila 1999.) Vaikka ”viallisen kansalaisen” määritelmää ei sellaisenaan

enää ole, sosiaalityön käytännöissä asiakkaita arvioidaan edelleen normatiivisten mittareiden ja instituution omien tulkintakehysten kautta (esim. Juhila 2006, s. 223–226). Nämä normatiiviset rajat ovat suoraa kytköksissä sosiaalipalveluiden saavutettavuuden kysymyksiin (Söderström 2025, s. 4).

Sosiaalityössä eettinen herkkyys on keskeisessä asemassa ja ammatillisen itsereflektion tärkeys korostuu (Ylinen & Ruokolainen 2019). Tulkintoja ympäröivästä maailmasta ja ihmisistä värittää yksilön oma maailmankuva ja asenteet, jotka ovat muodostuneet oppimisen ja kokemuksen kautta. Vuorovaikutuksen ja päätöksenteon taustalla vaikuttavat myös erilaiset oletukset ja odotukset sekä ennakkoluulot ja stereotypiat, jotka voivat perustua yksipuoliseen tai väärään tietoon. Tietoisuus erilaisista asenteista edellyttää omien tunteiden ja ajatusten kriittistä tarkastelua, mutta näiden tunnistaminen ja erittely voi olla haasteellista. Niin kielteisten kuin myönteisten asenteiden tunnistaminen on tärkeää, sillä ne voivat johtaa empaattiseen vääristymään aiheuttaen esimerkiksi omaa maailmankuvaa ja tuttuutta edustavien ihmisten suosimista. Kielteiset asenteet voivat vuorostaan aiheuttaa välttelyä, ulossulkemista ja syrjintää. (Juujärvi ym. 2007, s. 96–99.)

Yhteiskunnallisissa, mutta myös sosiaalityön sisäisissä, diskursseissa voi ilmetä affektiivista polarisaatiota, joka tarkoittaa tunnepohjaista vastakkainasettelua ”meidän” ja ”muiden” välillä (Ahmed 2003, s. 191–192; Suojanen ym. 2024; Torcal & Harteveld 2025). Vastakkainasettelu voi haastaa aidosti yksilöllistä ja moninaisuutta kunnioittavaa työskentelyä, sillä se johtaa helposti asiakkaiden kategorisointiin ja leimaamiseen sen sijaan, että heidän moninaisuuttaan ymmärrettäisiin osana kaikkea ihmisyyttä. Vaikka kategoriat ovat usein väljiä, jättävät ne vähän tilaa niihin asetettujen henkilöiden yksilöllisille kokemuksille. Luokittelut ja kategoriat selkeyttävät, mutta samalla ne ylläpitävät ja luovat ilmiöiden välisten yhteneväisyyksien mukaisia yleistyksiä. Yleistykset ylläpitävät kaksijakoiseen normatiivisuuteen pohjautuvan samuuden standardia siitä mikä on normaalia ja mikä poikkeavaa, toiseutta. (Juhila 2006, s. 107; Pohjola 2010, s. 27–38.)

Moniarvoisuuden ristipaine näkyy myös siinä, miten sosiaalityön on samanaikaisesti vastattava ihmiskeskeisiin perinteisiin ja omaksuttava uusia post-antroposentrisiä ja -humaaneja näkökulmia, jotka haastavat vakiintuneet käsitykset ihmisestä ja sukupuolesta. Kriittinen posthumanismi ja uusmaterialismi antavat välineitä tarkastella sosiaalityön tapaa asettaa ihmiset etusijalle muihin elämänmuotoihin nähden. Näkökulmat tarjoavat uusia viitekehyksiä ihmisten, ei-inhimillisen elämän ja luonnon välisten kytkösten tarkasteluun nostaen ihmisen osaksi laajempaa ekologista systeemiä. (Bozalek & Pease 2020.) Sukupuolibinäärisyyttä purkamalla ja posthumanismiin yhdistämällä mahdollistetaan sukupuolen tarkastelu osana laajempaa ekososiaalista verkostoa. Näin sukupuoli hahmottuu dynaamisena, moninaisena ja materiaalisena ilmiönä, joka ei ole vain kulttuurinen ja sosiaalinen, vaan myös kehollinen ja ympäristöllinen. (Esim. Babka ym. 2023.)

Sukupuolten moninaisuuden tunnustaminen edellyttääkin kehojen ja erilaisten tarpeiden huomioimista käytännön työssä niin kohtaamisissa kuin rakenteissa. Tarpeiden tunnistaminen koskettaa palveluiden saavutettavuutta ja esteettömyyttä sekä edellyttää juridisen ja kokemuksellisen sukupuolen tunnustamista ja sukupuolierityisten palveluiden kehittämistä. (Esim. Salakka 2025.) Sukupuolten moninaisuuden ja ekososiaalisen oikeudenmukaisuuden tarkastelu mahdollistaa myös ympäristökriisien ja teknologisen kehityksen vaikutusten arvioinnin suhteessa yksilöiden ja yhteisöjen asemaan (Hillier ym. 2025; Mason ym. 2024). Erityisesti naiset ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat henkilöt ovat usein alttiimpia sosiaalisille ja ekologisille haavoittuvuuksille, kuten ilmastonmuutoksen vaikutuksille, asunnottomuudelle ja työmarkkinoilta syrjäytymiselle. (Aksoy ym. 2025; Dominey-Howes ym. 2014; Hess ym. 2025.)

Sosiaalityö ei ole toimijana niin autopoieettinen eli itseään uudistava tai autonominen kuin mitä alan ihanteellisissa ammatillisuuskuvauksissa usein esitetään. Toisaalta sosiaalityö ei voi, eikä sen pidä olla täysin itseensä sulkeutuva autonominen järjestelmä. Ilman kriittistä reflektiota ja ulkoista arviointia ammatilliset käytännöt normalisoituvat tavoilla, jotka eivät enää palvele asiakkaiden oikeuksia tai hyvinvointia. Eettisyys syntyy jatkuvasta

kriittisestä arvioinnista, dialogista ja valmiudesta muuttaa toimintaa silloin, kun yhteiskunnalliset rakenteet tai ammatilliset normit ohjaavat harhaan (esim. Bhaskar 1993, s. 259–263). Sosiaalityön eetos ja yhteiskunnallinen mandaatti voivat olla toisiaan tukevia sekä jännitteisiä. Ihannetilanteessa mandaatti tukee eetosta, jolloin yhteiskunta mahdollistaa sosiaalityön eettisten periaatteiden mukaisen toiminnan tarjoamalla riittävät resurssit ja lainsäädännöllisen perustan sekä reflektiopinnan oikeudenmukaiselle ja ihmisoikeuslähtöiselle työlle.

2.3 Sukupuoli ja sen erityisyys sosiaalityön tutkimuksessa

Sukupuoli on tutkimuksen kohteena suhteellisen uusi, sillä se ”löytyi” vasta 1700–1800-luvuilla seksuaalitutkimusten yhteydessä (Vilkka 2010, s. 44, 77–78). Historiallisesti sukupuoli ja seksuaalisuus ovat kietoutuneet toisiinsa, sillä seksuaalisuus on rakentunut pitkälti sukupuolen ja parisuhdenormien kautta eikä sukupuolta ole tarkasteltu siitä erillisenä, itsenäisenä ilmiönä (esim. Markkola 2002). Seksuaalisuuden ja sukupuolen välinen yhteys on ollut pitkään normitettua. Esimerkiksi seksuaaliset teot ja roolit sekä instituutioiden tasolla avioliitto ovat rakentuneet sukupuolen normien ympärille. (Vilkka 2010, s. 44.)

Sukupuolen ja seksuaalisuuden välinen yhteys muuttui 1900-luvun aikana merkittävästi. Moderni ajattelu määritteli sukupuolen ja seksuaalisuuden biologisiksi, lisääntymiseen kytkeytyviksi ominaisuuksiksi. 1900-luvun loppupuolella postmodernismi avasi kuitenkin tilaa tulkinnoille, jotka haastoivat ajatusta biologisesta välttämättömyydestä. Sukupuolta alettiin ymmärtää enemmän sosiaalisena konstruktiona ja seksuaalisuutta lisääntymiskeskeisyyden sijaan identiteettinä ja itseilmaisuna. 1980-luvun AIDS-kriisin myötä myös masturbaatio ja turvallisuus nousivat osaksi sukupuolen ja seksuaalisuuden keskusteluja. (Nash 2023.)

Sosiaalityön historiallinen kehitys on sidoksissa vallitseviin yhteiskunnallisiin käsityksiin sukupuolesta (esim. Markkola 2002; Toikko 2005). Professiona sosiaalityö on rakentunut pitkälti naisten työksi ja sen perus-

tehtävä on tasapainotellut hoivan ja kontrollin välillä (Dominelli 2002a). Hoivan diskurssi on liitetty perinteisesti feminiinisyyteen, myötätuntoon ja empatiaan. Kontrolli puolestaan yhdistetään maskuliinisiksi miellettyihin piirteisiin, kuten rationaalisuuteen ja auktoriteettiin. Tämä kaksoisrooli on osaltaan tuottanut sosiaalityöhön sukupuolittuneita odotuksia niin työntekijöiden kuin asiakkaiden osalta. (Alanko & Orjasniemi 2018; Kuronen ym. 2004.)

Sukupuolen tarkastelu sosiaalityössä ei siis rajaudu ainoastaan asiakkaisiin, vaan se heijastuu myös ammatillisiin rooleihin, odotuksiin ja työyhteisöjen dynamiikkaan (Baker & Lucas 2017; Söderström 2024, s. 186–187). Sosiaalityöntekijät tulkitsevat asiakkaiden tarpeita ja elämäntilanteita usein sukupuolinormien kautta tietoisesti tai tiedostamatta. Nämä normit kytkeytyvät myös oletuksiin seksuaalisuudesta. Esimerkiksi parisuhteet jäsennetään usein heteronormatiivisten roolien varaan, mikä heijastaa käsitystä siitä, että sukupuoli ja seksuaalisuus muodostaisivat luonnollisen parin (Hicks 2015, s. 475). Myös vanhemmuuden arviointiin liittyy erilaisia kaksijakoiseen sukupuolikäsitykseen pohjautuvia oletuksia äiteydestä ja isyydestä sekä siitä millaista roolimallia lapsi tarvitsee (esim. Hiitola 2011; Hicks 2008 s. 44–47).

Sukupuoli ei ole aina suoraan havaittavissa sosiaalityön kontekstissa, sillä se rakentuu ja tunnistetaan osana vuorovaikutusta (esim. Pösö 2003). Judith Butlerin (esim. 1999; 2004) teoretisointi sukupuolen performatiivisuudesta on ollut keskeinen sukupuolen määritelmän laajentumisessa. Butlerin myötä sukupuolta alettiin tarkastella alati muotoutuvana, ei-essentiaalisena ilmiönä, joka syntyy sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja jonka toistuvat normit saavat vaikuttamaan luonnolliselta (ks. myös Rossi 2015, s. 28–49). Performatiivisuuden näkökulma on haastanut essentiaalisia sukupuolikäsityksiä ja laajentanut ymmärrystä siitä, kuinka identiteetit eivät ole vain yksilön ominaisuuksia, vaan valtasuhteiden kautta tuotettuja ja ylläpidettyjä sosiaalisia käytäntöjä (Powell 2012).

Sukupuolen dynaaminen ja kompleksinen perusluonne vahvistaa ymmärrystä siitä, että sukupuoli ei ole yksiselitteinen tai neutraali kategoria sosiaalityössä. Se muotoutuu monimutkaisissa vuorovaikutussuhteissa,

yhteiskunnallisissa ja ammatillisissa konteksteissa kytkeytyen erilaisiin sosiaalisiin oletuksiin (esim. Hiitola 2011; Juhila 2006, s. 107; Kuronen ym. 2004). Dynaaminen ja moninainen käsitys sukupuolesta korostaa tarvetta tarkastella kriittisesti sitä, mitä sukupuolta koskeva tieto tosiasiassa kertoo. Biologiseen sukupuoleen rajoittuva tutkimus, joka ei huomioi sukupuolen sosiaalista ja kulttuurista rakentumista, altistuu yksipuolisille johtopäätöksille ja voi uusintaa jo olemassa olevia normatiivisia oletuksia ja stereotyyppisiä käsityksiä (Lindqvist ym. 2021). Biologinen sukupuoli ei ole niin yhdenmukainen ja yksiselitteinen kuin mitä usein annetaan ymmärtää, sillä sukupuoliominaisuuksiin liittyy monenlaista luonnollista vaihtelua (ks. Salakka 2025, s. 38–46).

Niin kotimaisessa kuin kansainvälisessä sosiaalityön tutkimuksessa sukupuolta tarkastellaan yhä valtaosin kaksijakoisesti ja keskittyen usein naisten ja miesten välisiin eroihin (esim. Karttunen 2019; Pelkonen 2023; Virokannas 2025) Tarkastelu on kuitenkin siirtynyt vähitellen biologiseen ja juridiseen sukupuoleen pohjautuvasta lähestymistavasta kohti laajempaa ymmärrystä sukupuolesta sosiaalisena ja kulttuurisena ilmiönä (esim. Pösö 2003; Virokannas 2011; Salovaara ym. 2025; Söderström 2024). Kehityksestä huolimatta sukupuolta tarkastellaan tutkimuksissa edelleen harvoin sen todellista luonnetta kuvaavana kompleksisena muuttujana. Sukupuolten välinen eriarvoisuus ja seksismi sekä intersektionaalisuus jäävät usein tutkimusasetelman ulkopuolelle ja lähtökohdat sukupuoleen voivat pohjautua essentialisoiviin käsityksiin biologisesta sukupuolesta. (Lauve-Moon ym. 2020, s. 322.)

Tutkimuksessa sukupuoleen kytkeytyvät normittavat ja essentiaaliset ymmärtämisen tavat voivat ilmetä dataväkivaltana (engl. *data violence*). Anna Hoffmann (2018) on määritellyt dataväkivallan käsitteen datan ja datana pidetyn tiedon aiheuttamaksi aineelliseksi ja symboliseksi väkivallaksi. Data, toisin sanoen tieto, ei ole neutraalia vaan valikoitua ja valtaa tuottavaa. Tutkimuksessa dataväkivalta voi ilmetä esimerkiksi siinä, miten tutkimusasetelmat ja analyysit perustuvat perinteisiin sukupuoliluokituksiin jättäen huomiotta sukupuolten moninaisuuden ja marginalisoitujen ryhmien kokemukset. Tutkimuksen tuottama tieto voi siis vahvistaa ole-

massa olevia valtarakenteita ja jättää yhteiskunnallisessa marginaalissa olevat ryhmät näkymättömiksi. (Hoffmann 2021; Subramaniapillai ym. 2024.)

Sosiaalityön sukupuolierityisen tutkimuksen puutteet koskevat erityisesti sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjä (Scherrer & Woodford 2013). Lauve-Moon ja kumppaneiden (2025) kolmen kansainvälisen vertaisarvioidun sosiaalityön aikakausilehden julkaisuista *(Social Work*, *Research on Social Work Practice*, *Society for Social Work and Research)* tekemä sisällönanalyysi havainnollistaa myös tutkimusasetelmissa olevan katveen laajuutta. Vuosien 2015 ja 2022 välillä ainoastaan 2,3 % näiden lehtien tutkimusartikkeleista käsitteli LGBTQ+ ihmisiä, heteroseksismiä, homofobiaa tai transfobiaa. (Ks. myös Cowell Mercier ym. 2026.)

Kiinnostus sukupuolen ja sosiaalityön väliseen suhteeseen on noussut vahvemmin tutkimuksen aiheeksi Suomessa 2000-luvulla, mutta sen historia juontaa juurensa 1980-luvulle (Kuronen ym. 2004, s. 9). Tarja Pösön (1986) tutkimus vankeusrangaistusta suorittavista naisista ja myöhemmin Riitta Granfeltin (1992; 1998) tutkimukset naisista, joilla ei ole vakituista asuntoa, nostivat esiin sosiaalisten ongelmien sukupuolittuneisuuden. Mirja Satkan (1988, 1995) tutkimukset puolestaan kiinnittyivät sosiaalityön ammattialan sukupuolittuneisiin teemoihin kuten naisvaltaisuuteen ja sen mahdollisiin vaikutuksiin sekä taustalla olevaan historiaan. Lähestyttäessä 1990-luvun puoliväliä Hannele Forsberg (1994) toi tutkimuskeskusteluun mukaan perheongelmien ja sukupuolen kytkennät sosiaalityössä.

Ennen 2000-luvun vaihdetta Anja Auvinen (1994, 1996, 1998) toimi suunnannäyttäjänä sukupuolittuneiden palveluiden ja työmuotojen kehittämisessä. Hänen tutkimuksensa kiinnittyivät vahvasti naisten päihdeongelmien erityisyyden tarkasteluun. Elina Virokannaksen (2025, s. 139) 2000-luvun sukupuolispesifiä sosiaalityöntutkimusta tarkastelevassa kirjallisuuskatsauksessa todetaan päihteidenkäyttöön kohdistuvan sosiaalityön tutkimuksen olevan yksi yleisimpiä sukupuoleen kytkeytyviä tulokulmia (esim. Väyrynen 2007; Virokannas 2011) yhdessä rikostaustaisuuden (esim. Granfelt 2007) ja vanhemmuuden tematiikan kanssa (esim. Salo 2021; Salovaara 2023). Vanhemmuuteen kytkeytyvä tutkimus, erityisesti

äitiyden näkökulmasta, osoittautuu kuitenkin näistä yleisimmäksi. Myös sukupuolittunut väkivalta ja sen sukupuolittuneet piirteet yhteiskunnan rakenteissa, palvelujärjestelmässä ja perherakenteissa nousevat tutkimuskentällä merkittävään asemaan (esim. Kuronen 1999; Nyqvist 2001; Husso 2003; Laitinen 2004; Petrelius, 2003; Pösö, 2003; Ronkainen, 2000).

Sosiaalityön yliopistokoulutuksen yksiköiden muodostaman yhteistyöverkoston (Sosnet) sivuilla vuosien 2020 ja tammikuun 2024 välisenä aikana julkaistuista väitöskirjoista (n=59) löytyy yksittäisiä esimerkkejä moninaisuutta ja intersektionaalisuutta huomioivista näkökulmista (esim. Holmberg 2020; Söderström, 2024). Sukupuoli taas mainitaan kaikissa 59:ssä sosiaalityön väitöskirjassa. Se ilmeni usein sivumainintana tai sitä käsiteltiin vain ohimennen ilman syvempää analyysiä, vaikka sukupuoli itsessään olisi nostettu tutkimuksessa keskiöön. Useissa väitöskirjatutkimuksissa ei ollut havaittavissa varsinaisesti sukupuolittunutta sanastoa ja sukupuolineutraalius näkyi esimerkiksi ammattikäsitteistön uudistamisena. Vain harvoissa tutkimuksissa tämä kielellinen valinta oli erikseen sanoitettu (esim. Arola 2020; ks. Arola ym. 2020 s. 10).

Tarkastelemissani sosiaalityön väitöskirjoissa sukupuolineutraalit tutkimusasetelmat ja sukupuolineutraalin kielen käyttö yleistyi merkittävästi vuonna 2024. Tämä kehitys ei kuitenkaan ole ongelmatonta. Sukupuolineutraali tutkimusasetelma sukupuolittuneita ilmiöitä käsittelevissä tutkimuksissa on saanut kritiikkiä sukupuolen tunnustamattomuudesta ja välttelystä. Sukupuolta välttävällä tai tunnustamattomalla tutkimuksella tarkoitetaan sellaista tutkimusta, jossa sukupuolta ei ole otettu huomioon, koska tutkimus esitetään neutraalina tai mahdolliset sukupuolittuneet eroavuudet tuloksissa arvioidaan epäolennaiseksi (Korsvik & Rustad 2018, s. 10).

Sukupuolen kysyminen eri konteksteissa on siis yleistä, mutta sukupuolen tarpeellisuuteen, merkitykseen ja yhdenvertaisuuteen sisältyy paljon kriittistä keskustelua (Bauer ym. 2017), jonka esimerkiksi Birminghamin (08/2021) ja Brittiläisen Kolumbian (03/2019) yliopistot ovat huomioineet omissa ohjeistuksissaan tiedonkeruusta. Kerätty tieto voi tarjota tärkeää informaatiota siitä, miten sukupuoli vaikuttaa yksilön kokemuksiin ja mah-

dollisuuksiin elämän eri osa-alueilla. Tutkimuksessa tulisi kuitenkin kriittisesti arvioida sitä, miten sukupuoleen kytkeytyvää tietoa voidaan luotettavasti vertailla sukupuolen ollessa heterogeeninen ja moniulotteinen ilmiö, joka muodostuu niin yksilöllisistä, institutionaalisista, yhteiskunnallisista kuin kulttuurisista tekijöistä, jotka ovat aika-, paikka- ja kontekstisidonnaisia. Tämä johtaa kysymykseen siitä, millaista tietoa sukupuoli käytännössä tuottaa sosiaalityössä. (Sipilä 1998, s. 25–28.)

Sánchez-Prada kollegoineen (2023) kritisoi sukupuolen pois jättämistä ja sukupuolineutraaleja asetelmia lähisuhdeväkivaltaa koskevassa tutkimuksessa vakavana metodologisena virheenä, joka uhkaa tutkimusten validiteettia. He korostavat kuinka tyypillisesti kaksijakoisesti nähdyn biologisen sukupuolen (engl. *sex*) lisäksi on olennaista huomioida sukupuoleen liittyvät sosiaalisesti rakentuneet roolit, käyttäytymismallit ja identiteetti (engl. *gender*), jotta sukupuolen sosiaaliset, kulttuuriset ja yhteiskunnalliset ulottuvuudet tulevat huomioiduksi. Ilmiöiden sukupuolierityisyyttä ei siis tulisi sivuuttaa, mutta on tärkeää myös tunnistaa mahdolliset sukupuoliin liitetyt merkitykset ja oletukset, sekä pyrkiä kriittisesti arvioimaan toistaako tutkimus näitä merkityksiä ja miten.

Kivipelto (2004, s. 249–276) peräänkuuluttaakin juuri sosiaalityön kriittistä arviointia sukupuolistavien merkitysten ja käytäntöjen purkajana. Hän määrittää sukupuolistavat merkitykset sukupuoleen liitettävinä arvoina, asenteina, rooleina, odotuksina ja sosiaalisina merkityksinä. Käytännöt jäsentyvät näihin merkityksiin liitettävinä tai niistä johdettuina toimintatapoina, jolloin merkitykset ovat vahvasti osa sosiaalityön arkea niin tutkimuksessa kuin käytännön työssä. Sukupuolistavat merkitykset ja käytännöt voivat lisäksi ilmetä yksilöiden sisäistettyinä normi- ja roolio-dotuksina, jotka voivat rajoittaa tai jopa estää yksilön toimijuutta (esim. Honneth 1995).

Kaksijakoisuus voi nousta esille sosiaalityön käytäntöinä, jotka eivät tunnista sukupuolen moninaisuutta. Piippo (2022, s. 140) havaitsi tutkimuksessaan, että lähisuhdeväkivallan yhteydessä sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen näkökulma jäi puuttumaan muutamia satunnaisia sosiaalityön opiskelijoiden oppimispäiväkirjamainintoja lukuun ottamatta.

Havainnon sanoittaminen on tärkeää, sillä syy sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen puuttumiselle tutkimusotannoista voi olla moninainen. Kyse voi olla esimerkiksi siitä, että tutkimukseen osallistuvat eivät koe oman kokemuksensa esille tuomista turvalliseksi (ks. Söderström 2024, s. 99) tai institutionaaliset rakenteet eivät tunnista niiden olemassaoloa (Söderström ym. 2025). Joissakin tapauksissa kaksijakoista tarkastelua selittää se, että muunsukupuolisten osuus aineistossa on vähäinen, mikä kaventaa mahdollisuuksia tarkastella sukupuolen moninaisuutta tilastollisesti tai laadullisesti eriytettynä (esim. Grundström & Viertiö 2026, s. 138). Onkin tärkeää muistaa, että sosiaalityön tutkimuksen tehtävänä on kyseenalaistaa ja tehdä näkyväksi vakiintuneita käsityksiä ja normeja, ei vain toistaa niitä (Betts & Herb 2023; Laitinen & Pohjola 2009).

Niin suomalainen kuin kansainvälinen sosiaalityön tutkimus on edelleen vahvasti kaksijakoista, vaikka sukupuolen tematiikka ja operationalisointi itsessään on herättänyt laajaa mielenkiintoa tutkimuskentällä. Sosiaalityön tutkimuksen taustavaikuttajana voi olla yhteiskuntarakenteiden heteronormatiivisuus, joka värittää niin instituutioiden toimintaa kuin ihmisten arkea (Ferrari ym. 2021; van der Toorn ym. 2020). Myös sosiaalityön koulutuksessa LGBTQI+ aiheiden käsittely on marginaalista (Mehrotra ym. 2024) ja vähemmistöihin kuuluvat opiskelijat ovat kokeneet opetussisällöt ja ilmapiirin syrjiväksi (Craig ym. 2017). Sosiaalityön koulutuksen heteronormatiiviset lähtökohdat heijastuvat myös opiskelijoiden asenteisiin ja tiedontarpeisiin seksuaalisuuden, sukupuolen ja perheiden moninaisuuden teemoissa (Söderström ym. 2025).

Sukupuolierityinen sosiaalityön tutkimus on tärkeää, sillä sukupuolella on merkittävä vaikutus ihmisten elämään, yhteiskunnallisiin rakenteisiin ja palvelujärjestelmiin. Toisaalta sukupuoli on saanut tutkimuksissa myös korostuneen merkityksen, jolloin sen tarkastelusta on tullut itseisarvo. (Lindqvist ym. 2021; Sipilä 1998.) Voidaankin todeta, että sukupuolen tarkastelu ilman taustavaikuttajien ja muiden yksilöllisten tekijöiden huomioimista voi vääristää tutkimuksen tuloksia ja yksinkertaistaa sukupuolten vaikutusta yksilöön, yhteisöön ja yhteiskuntaan (ks. Mullaly & Dupré 2019, s. 262–264). Mikäli tutkimus ei liity sukupuoleen, voi sen kysyminen luoda

vaikutelman siitä, että sukupuoli on aina olennainen tekijä, vaikka se ei olisikaan merkittävä tutkittavan ilmiön, asetettujen tutkimuskysymysten tai analyysin kannalta (Ose ym. 2025). Sukupuolen kompleksisuudesta huolimatta tai juuri sen takia, sukupuolen jättäminen täysin tutkimusten ulkopuolelle heikentäisi sukupuolierityisten ilmiöiden ja rakenteiden ymmärtämistä (Korsvik & Rustad 2022).

3. Kriittinen realismi tunnustuksen, tiedon ja vallan jännitteissä

Yhdenvertaisuuden edistäminen edellyttää, että sosiaalityössä tunnistetaan ne rakenteelliset ja tiedolliset tekijät, jotka ylläpitävät epäoikeudenmukaisuutta (Dore 2019, s. 378; Houston 2010, s. 76). Tieto ei ole neutraalia, vaan se rakentuu valtasuhteiden läpi, mikä vaikuttaa siihen, kenen kokemukset tunnustetaan ja nähdään luotettavana osana tiedonmuodostuksen prosesseja (Dore 2019, s. 378–379). Tämä jännite tiedon ja vallan välillä luo tarpeen viitekehykselle, jonka avulla voidaan analysoida näkyviä ja piileviä mekanismeja eli niitä rakenteita, jotka ohjaavat ajattelua, toimintaa ja mahdollisuuksia. Näiden jännitteiden tarkasteluun soveltuu kriittinen realismi, jota hyödynnän tutkimukseni epistemologisena ja ontologisena viitekehyksenä, soveltaen tunnustussuhdeteoriaa sekä episteemisen epäoikeudenmukaisuuden ja hallintavallan käsitteitä analyysini välineenä.

Tunnustuksen, tiedon ja vallan väliset suhteet ovat kompleksisia ja kontekstisidonnaisia sekä usein myös limittäisiä ja ristiriitaisia, mikä voi johtaa tunnustamisen vajavaiseen toteutumiseen tietyin aikaan, paikkaan ja kontekstiin sidotuin ehdoin (Bhaskar 1993; Honneth 2014, s. 139–145). Tämä konkretisoituu sosiaalityön eettisissä lähtökohdissa, joissa moninaisuus pyritään tunnustamaan, mutta erilaiset normit, käytännöt ja järjestelmät tuottavat yhtäaikaisesti eriarvoisuutta. Sosiaalityön käytännöt ja normit voivat muokata sitä, millaisia sukupuolen ilmaisun ja kokemisen tapoja pidetään mahdollisina (esim. Rossiter 2014, s. 95). Tunnustaminen ei siis ole yksiselitteisesti ratkaisu tai todiste sille, että sukupuolten moninaisuus ilmenisi tavalla, jossa kaikki sukupuolet tulisivat tunnistetuksi, oikeutetuksi ja kohdatuksi yhdenvertaisesti yhteiskunnassa.

3.1 Kriittinen realismi viitekehyksenä

Tämän tutkimuksen tieteenfilosofinen lähestymistapa on kriittinen realismi. Kriittinen realismi yhdistää realistisen ontologian ja fallibilistisen, ereh-

tymisen mahdollisuuden tunnustavan teoriavälitteisen tietokäsityksen (Cruickshank 2004; Zhang 2022, s. 15), erottaen reaalisen, aktuaalisen ja empiirisen tason. Reaalinen taso viittaa rakenteisiin ja mekanismeihin, kun taas aktuaalinen taso kuvaa tapahtumia. Empiirinen taso tarkoittaa sitä, miten nämä tapahtumat tulevat havaittaviksi. (Käpylä & Mikkola 2009, s. 251; Sayer 2000, s. 10–11.) Sosiaaliset rakenteet ja toiminta ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa, jossa rakenteet muovaavat toiminnan ehtoja, ja toiminta puolestaan ylläpitää tai muuttaa näitä rakenteita. (Houston 2010, s. 75.) Ihmisten toiminta ja rakenteet eivät siten ole suljettu systeemi, vaan ne ovat useiden eri kausaliteettien eli syy–seuraussuhteiden ja niiden luomien ehtojen vaikutusten alaisia (Sayer 2000, s. 13–17).

Ontologisesti kriittinen realismi ymmärtää todellisuuden eli reaalisen maailman olevan kerrostunut ja olemassa ihmisistä riippumatta. Realismille ominaisesti se korostaa, ettei todellisuutta voi havaita täysin suorasti, koska todellisuus sisältää syvemmällä tasolla vaikuttavia mekanismeja. Epistemologisesti tieto nähdään relativistisena, eli aina osittain rajallisena, paikallisena ja tulkinnanvaraisena. Todellisuutta ei ymmärretä tavoitettavaksi sellaisenaan, vaan sitä voidaan lähestyä käsitteiden ja havaintojen kautta. Realismi tunnustaa todellisuuden olemassaolon ja kriittisyys korostaa tiedon rajallisuutta ja valtasuhteiden vaikutusta tiedon muodostuksessa. (Bhaskar 1993, s. 14–15, 111–112; Käpylä & Mikkola 2009, s. 250–251.) Tämä antaa välineitä tarkastella yhtäaikaisesti rakenteita ja mekanismeja, ihmisten kokemuksia ja käytäntöjä sekä tiedon muodostumisen tapoja.

Kriittisen realismin viitekehys tukee pyrkimystä sekä kuvata kokemuksia että selittää, miksi ne toistuvat. Retroduktiivinen eli taaksepäin suuntautuva päättely mahdollistaa sellaisten mekanismien paikallistamisen, jotka tekevät havaitun ilmiön ymmärrettäväksi (Houston 2010, s. 82; Sayer 1992, s. 107). Kriittisen realismin avulla voidaan hahmottaa, miten näkyvät ilmiöt ja käytännöt, kuten sosiaalityön kirjaamiskäytännöt, voivat olla seurausta syvärakenteellisista mekanismeista, esimerkiksi kaksijakoisesta sukupuolijärjestelmästä.

Stutchbury (2022, s. 114) tarkastelee kriittisen realismin syy-seuraussuhteiden etsimistä sen kautta mitä ihmiset voivat saavuttaa siinä sosiaali-

sessa kontekstissa, jossa he toimivat. Rakenne – toimijuus -tason ymmärrys jäsentää ammattilaisten toimijuuden tarkastelua suhteessa rakenteisiin, jotka voivat sekä edistää että rajoittaa tunnustusta. Syvä ymmärrys ilmiön tai ongelman taustamekanismeista mahdollistaa haitallisten ja sortavien rakenteiden purkamisen tai vastustamisen sekä niiden mekanismien vahvistamisen, jotka tukevat hyvinvointia ja oikeudenmukaisuutta (Houston 2010, s. 83–86; Rogers 2012).

Kriittisen realismin hyödyntäminen sosiaalityön tutkimuksessa mahdollistaa muutosta edistävän ja emansipatorisen eli vapauttavan suunnan, jossa ammattilaisille voidaan kehittää työkaluja niin yksilöllisten kuin rakenteellisten todellisuuksien analysoimiseen ja käsittelemiseen (Rao ym. 2025, s. 804). Emansipatorisuus ei ole kritiikitöntä, sillä se risteää vapautumisen normatiivisen määrittelyn haasteiden sekä sen käytännön toteutumisen mahdollisuuksien kanssa (esim. Sayer 2000, s. 158–169).

Myös Bhaskar (1993, s. 259–263) kritisoi yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen yleisesti hyväksyttyä oletusta tutkimuksen neutraaliudesta ja siihen liittyvien arvojen tulkitsemista moraalisesti ylempiarvoisina. Kriittinen realismi voi kuitenkin olla erittäin hyödyllinen sosiaalityön tutkimukselle, sillä sen tarjoama erottelu empiirisen, reaalisen ja aktuaalisen tason välillä antaa välineitä tunnistaa sosiaalityön sisäisiä ja ulkopuolisia sortavia ja vaihtoehtoisesti hyvinvointia tukevia mekanismeja. Tosiasiallisesti sortoa vastustavan sosiaalityön on ymmärrettävä näiden eri tasojen luonne ja niiden välinen vuorovaikutus, jotta se voi vastata modernin elämän asettamiin haasteisiin. (Houston 2010, s. 88.)

Kriittisen realismin hyödyntäminen edellyttää metodista valppautta ja tietynasteista episteemistä nöyryyttä. Käpylä ja Mikkola (2009) tarkastelevat sitä, mihin totuuskäsitykseen kriittinen realismi yhteiskuntatieteissä käytännössä sitoutuu ja mitä siitä seuraa. He argumentoivat, että kriittisen realismin metateoria sitoutuu loogisesti totuuden korrespondenssiteorian elementteihin eli siihen, kuinka väite nähdään totena, jos se vastaa maailmaa sellaisena kuin se on havainnoitsijasta riippumatta. Samalla se painottaa epistemologista relativismia, jonka mukaan maailma on mielestä riippumaton, mutta siitä voidaan saada luotettavaa tietoa. Yhtäällä kriitti-

sessä realismissa korostuu fallibilismi, jonka mukaan tieteellinen tieto on aina erehtyväistä ja erehdyksiä korjaamalla voidaan tuottaa luotettavampaa tietoa. (Myös Bhaskar 1993.)

Jännite korrespondenssin, relativismin ja fallibilismin välillä voidaan nähdä ongelmallisena yhteiskuntatieteissä. Haasteena on riittävän uskottava korrespondenssin perustelu, sillä ilman sitä kriittiselle realismille keskeiset käsitteet, kuten reduktio ja emergenssi, ajautuvat loogisiin vaikeuksiin (Käpylä & Mikkola 2009, s. 250–251). Reduktio pyrkii selittämään ilmiön sen rakenteen eri osien kautta ja emergenssissä puolestaan korostuu kokonaisuuden tuottama uusi ominaisuus, jota ei voi päätellä osista. Jos todellisuus ei ole selitettävissä teoriasta riippumatta, reduktio ja emergenssi jäävät tulkinnoiksi, mutta jos taas todellisuuden oletetaan olevan selitettävissä, täytyy relativismi ja fallibilismi paikoin sivuuttaa.

Korrespondenssi on kriittiselle realismille keskeistä, mutta juuri relativismi ja fallibilismi tekevät sen perustelusta vaikeaa. Käpylän ja Mikkolan (2009) tulkinta välttämättömästä korrespondenssista on kuitenkin paikoin yleistävä, mikäli kriittistä realismia tarkastellaan sen keskeisten teoreettisten lähteiden pohjalta (esim. Bhaskar 1993; 2016). Silti heidän kriittiset huomionsa ovat hyvä varoitus ylikorostetusta ontologiasta ja kriittisen realismin dogmatisoinnista, joka uhkaa köyhdyttää testattavuutta ja sulkea ulkopuolelle vaihtoehtoisia selityksiä. Kriittinen realismi on siis hyödyllinen työkalu, mutta sitä ei pidä ymmärtää ainoana oikeana totuutena ja todellisuuden mallina. Ylikorostunut fallibilismi ja havaintojen ymmärtäminen yksiselitteisesti teoriavälitteisinä voi johtaa tiedon epäluotettavuuden oletukseen ja tiedon kieltämiseen (esim. Wright 2024).

Isaksenin (2016, s. 246) mukaan on olemassa ulkoinen ja objektiivinen todellisuus, jota tutkija pyrkii ymmärtämään parhaansa mukaan tiedostaen, että kaikki ajatukset, kategoriat ja teoriat rakentuvat henkilön aiemmissa kokemuksissa. Näin ollen tieto on aina jossain määrin erehtyväistä. Teoreettinen kieli sisältää myös aina tulkintoja sosiaalisesta todellisuudesta. Käytetyt käsitteet ja terminologia voidaan ymmärtää abstraktiona eli ne tarkastelevat kohteensa tiettyä osaa tai ominaisuutta. Yhteiskuntatieteissä tämä korostuu kaksinkertaisen hermeneutiikan, eli tulkinnoista tehty-

jen tulkintojen, seurauksena. Ensin toimijat tulkitsevat omaa toimintaansa ja ympäristöään, minkä jälkeen tutkija tulkitsee näitä tulkintoja ja jäsentää niiden pohjalta käsitteitä, joiden avulla ilmiöiden merkityksiä voidaan ymmärtää ja selittää. (Danermark ym. 2001, s. 133, 215.) Totuuden hahmottaminen perustuukin parhaaseen saatavilla olevaan selitykseen ymmärtäen, että selitykset ovat aina osittaisia ja kulttuurisesti muotoutuneita (Mikkola & Käpylä 2009, s. 258–259).

Stutchbury (2022, s. 114) jäsentää kriittisen realismin totuuden olevan kuin jäävuori, jossa suurin osa totuudesta on näkymätön ulkopuoliselle tarkkailijalle. Pinnan alla vaikuttavat kausaaliset mekanismit synnyttävät erilaisia kokemuksia ja tapahtumia, joita tunnistetaan tutkittavassa kontekstissa kerättyjä tietoja analysoimalla (ks. Sayer 2000, s. 13–17). Tutkimuksen tulokset ja niiden pohjalta jäsennetty totuus on rajallinen, mutta tämä ei poista tulosten vertailukelpoisuutta tai totuudenmukaisuutta siinä kontekstissa, jossa ne on tehty. Tiedonhankinta hahmottuu aina inhimillisenä, vajavaisena ja tulkinnallisena. Se on ontologisesti realistinen ja epistemologisesti tulkitseva, retroduktiivinen, selittävä ja mekanismeihin suuntautuvaa tulkitsevaa realismia. Kokemukset nähdään empiirisen tason ilmiöinä, joiden avulla voidaan analysoida syvempiä rakenteita ja mekanismeja. (Esim. Bhaskar 1993; Sayer 2000.)

Vaikka kriittinen realismi hyödyntää hermeneuttisia analyysikeinoja ja tunnistaa kokemusten tärkeyden, se ei ole fenomenologiaa tai hermeneutiikkaa. Kyseessä on ontologinen filosofia, joka väittää, että todellisuus on kerroksellinen ja mekanismit ovat olemassa riippumatta havainnoistamme. Kun kriittisen realismin ontologisia tasoja sovelletaan sukupuolen analyysiin, voidaan tarkastella, miten pinnalla näkyvät sukupuoliluokitukset liittyvät syvempiin rakenteellisiin ja kulttuurisiin ehtoihin. Kriittisen realismin näkökulmasta nämä pintatason luokitukset ovat vain yksi osa laajempaa ilmiötä. (Sayer 2000, s. 18–19.) Tämä jäsennys avaa mahdollisuuden tarkastella, miten tunnustus, tieto ja valta kietoutuvat toisiinsa sukupuolten moninaisuuden tunnustamisen rakentumisessa sosiaalityön käytännöissä.

3.2 Tunnustus, tieto ja valta

Sovellan tutkimuksessani Axel Honnethin kehittämää tunnustussuhdeteoriaa (saks. *anerkennungstheorie*). Kyseessä on yhteiskuntateoreettinen viitekehys, joka rakentuu Hegelin, Mead´n ja Marxin perinteiden pohjalta tuoden tunnustamisen keskeiseksi osaksi inhimillistä kehitystä ja sosiaalista oikeudenmukaisuutta. Honneth jakaa tunnustuksen kolmeen ulottuvuuteen, joita ovat rakkaus, kunnioitus ja sosiaalinen arvostus. Nämä voidaan ymmärtää myös tunnustussuhteissa ilmenevänä hoivana sekä sosiaalisena ja oikeudellisena arvostuksena ja tunnustuksena. Tunnustussuhdeteoriassa korostuu tunnustamisen merkitys yksilön identiteetin, itsensä ymmärtämisen ja sosiaalisten suhteiden rakentumisessa. Tarkastelun keskiössä ovat kysymykset siitä, miten yksilöt ja ryhmät tulevat toistensa tunnistamiksi ja hyväksytyiksi, sekä miten tämä ilmenee heidän elämässään. Tunnustuksen puute, kuten syrjintä tai marginalisointi, voidaan nähdä keskeisenä epäoikeudenmukaisuuden ja kärsimyksen lähteenä. (Honneth 1995; Honneth & Jay 2007, s. 138–139.)

Lähtökohtaisesti tunnustus vahvistaa oikeutta tulla nähdyksi, mutta instituutioihin kytkeytyessään se tuottaa myös luokittelun rajoja. Rajat ovat määrittelyjä identiteettien legitiimiydestä sekä siitä, millä ehdoilla pääsy palveluihin avautuu ja miten sekä mitkä kokemukset kirjautuvat tiedoksi. (Ks. Hanhela 2017, s. 132–133.) Esimerkiksi asiakas voi saada tunnustusta sukupuoli-identiteetilleen työntekijän kohtaamisessa, mutta tietojärjestelmä voi pakottaa sukupuolen ”viralliseen” kaksijakoiseen määrittelyyn. Ristiriitoja ilmenee myös tilanteissa, joissa yksilön sukupuolikokemusta tai identiteettiä ei nähdä luotettavana, koska se ei vastaa yhteiskunnalliskulttuurisessa kontekstissa vallitsevaa normia tai käsitystä sukupuoli- tai seksuaalivähemmistöön kuulumisesta (Söderström 2025, s. 10). Tämän seurauksena tunnustus, tieto ja valta törmäävät.

Tunnustussuhdeteoriaa sovellettaessa yhdenvertaisuuden ja saavutettavuuden tarkastelussa onkin tärkeää huomioida, ettei tunnustuksen toteutuminen johda automaattisesti yhdenvertaisuuteen tai hyvinvoinnin lisääntymiseen. Tunnustaminen voi samanaikaisesti vahvistaa yksilön toi-

mijuutta ja tuottaa häntä sortavia vaikutuksia. Moninaisuuden tunnistaminen, näkyvyyden lisääminen ja representaatio voivat luoda tilaa ja turvaa, mutta myös lisätä väkivallan ja kontrollin riskiä erityisesti haavoittuvassa yhteiskunnallisessa asemassa oleville henkilöille. Tunnustaminen on lisäksi aina rajallista, ehdollista ja sidonnaista aikaan, paikkaan ja kontekstiin, mikä tekee siitä monisyisen ilmiön. Siksi tunnustamista ei tule nähdä yksiselitteisenä ratkaisuna, vaan sitä on tarkasteltava suhteessa käytäntöihin, taustalla vaikuttaviin mekanismeihin sekä siihen, kuka tunnustaa ketä, missä tilanteessa, millä ehdoilla ja millaisia vaikutuksia tunnustuksella on. (Hossain 2017; Wong 2024.)

Yhteiskunnallisen haavoittuvuuden ymmärrän rakenteellisesti tuotettuna ja tilanteisesti voimistuvana alttiutena haitalle, joka voi olla terveydellistä, sosiaalista, taloudellista tai episteemistä. Esimerkiksi normien, käytäntöjen ja syrjivien asenteiden vaikutus yksilön asemaan sosiaalisissa hierarkioissa voi olla hänen oikeuksiaan kaventavaa ja haavoittavaa. Rakenteellisesti haavoittuva yhteiskunnallinen ja sosiaalinen asema voi rajoittaa yksilön kykyä välttää, sietää tai toipua syntyneestä haitasta. (Esim. Bourgois ym. 2017; Flanagan ym. 2018; Mah ym. 2023.) Tämän seurauksena yksilö voi olla haavoittuvassa elämäntilanteessa (Raitakari ym. 2022). Haavoittuvuuden käsite on haasteellinen, vaikka sitä käytetään laajasti sosiaalityössä ja sosiaalityön tutkimuksessa (Virokannas ym. 2020). Käsitteelle annetut merkitykset voivat kytkeytyä väärinsukupuolittamiseen siinä missä haavoittuvuus voi liittyä sukupuoli-identiteetin kriminalisoinnista aiheutuvaan kuolemanrangaistuksen tai vankeusrangaistuksen uhkaan. Haavoittuvuuden kokemus on myös subjektiivinen, mikä lisää sen monimerkityksellisyyttä eri yksilöiden ja yhteisöjen välillä. (Esim. Balaguera 2023; Nyanzi & Karamagi 2015.)

Tunnustussuhdeteorian sovellukset ovat saaneet laajalti kritiikkiä etenkin transsukupuolisuuteen liittyvässä keskustelussa ja tutkimuksessa. Tätä teoriaa käyttäessä tuleekin huomioida sen ilmiötä mahdollisesti yksinkertaistava luonne ja siitä syntyvä ongelmallinen asettelu ja tulkintatapa. Näkökulmaa on kritisoitu myös sen transnormatiivisesta tulokulmasta, eli tavasta yksinkertaistaa sukupuolten moninaisuutta sellaiseen muotoon,

joka vastaa perinteistä lineaarista ja kaksijakoista sukupuolikäsitystä. Tämä tarkoittaa esimerkiksi oletusta siitä, että sukupuolenkorjausprosessi on lineaarinen jatkumo, jonka tavoiteltu lopputulos vastaa perinteistä cis-sukupuolisuutta. (Wong 2025, s. 269–270.)

Tunnustussuhdeteoria kytkee koetut loukkaukset ja arvostuksen puutteen normatiiviseen käsitykseen oikeudenmukaisuudesta (Honneth 2004). Se tarjoaa välineitä tunnistaa ja analysoida tunnustuksen sekä tunnustamattomuuden muotoja henkilökohtaisissa suhteissa, oikeudellisissa puitteissa ja sosiaalisessa arvostuksessa. Tunnustussuhdeteoria tarvitsee kuitenkin täydennykseksi vallan ja eriarvoisuuden analytiikkaa sekä institutionaalisten käytäntöjen tarkastelua, jotka tuottavat arvokasta tietoa sosiaalityön käytäntöjen kontekstissa sukupuolten moninaisuudesta. Teoria soveltuukin kriittiseen sosiaalityön tutkimukseen ja normikriittiseen analyysiin, jossa puretaan normeja ja hierarkioita, jotka ylläpitävät syrjiviä käytäntöjä ja asenteita. (Rossiter 2014.)

Ymmärrän sosiaalityön osana hallinnallista järjestelmää, joka ei ainoastaan tuota palveluita, vaan myös muokkaa ja määrittää normeja sekä identiteettejä. Tässä tutkimuksessa hyödynnän hallintavallan (engl. *governmentality*) käsitettä, joka tarkoittaa niitä järkeilyjä ja tekniikoita, joilla ihmisten toimintaa pyritään ohjaamaan vapauden kautta suorien kieltojen ja käskyjen sijaan. Vapaudella viitataan toimintaan, jossa yksilö tekee asioita ”omasta tahdostaan”, mutta valta ohjaa sitä, mitä pidetään järkevänä, vastuullisena tai normaalina. (Foucault 1991, s. 100; Kaisto & Pyykkönen 2010.) Hallintavallan tarkastelun avulla voidaan tehdä näkyväksi, miten normit materialisoituvat käytännöiksi kuten lomakkeiksi, kirjauksiksi ja tietojärjestelmän rakenteiksi, jotka muovaavat sukupuolten tunnustamisen ehtoja myös vapauden kehysten sisäpuolella (ks. myös Rossiter 2014, s. 93).

Sukupuolten moninaisuutta tarkasteltaessa sosiaalityön kontekstissa ei voida täysin sivuttaa biovallan (engl. *biopower*) olemassaoloa (Foucault ym. 2020, s. 239–263). Hallinta- ja biovalta yhdessä tuottavat normeja siitä, millainen ihminen on ”normaali”, ”terve”, ”vastuullinen” tai ”kelvollinen”. Hallintavallan ohjatessa käyttäytymistä ja identiteettejä biovalta ohjaa ke-

hoja ja elämän prosesseja. Sosiaalityössä tämä näkyy esimerkiksi tavoissa, joilla vanhemmuutta arvioidaan sekä siinä, miten sukupuolta ja tunteita normalisoidaan. Mielenterveyden riskien määrittely sekä asiakkaiden toimijuuden ja identiteettien tunnustaminen tai sivuuttaminen ovat myös sidoksissa hallinta- ja biovallan eri muotoihin.

Kun normit ja käytännöt määrittävät, kenen tieto tunnustetaan ja kenen kokemukset jäävät institutionaalisen kielen ulkopuolelle, syntyy tilanne, jota Fricker (2007) kuvaa epistemisenä epäoikeudenmukaisuutena. Epistememinen epäoikeudenmukaisuus viittaa yksilön eriarvoiseen asemaan tiedon tuottajana, välittäjänä ja ymmärtäjänä. Se ilmenee todistuksellisena ja hermeneuttisena epäoikeudenmukaisuutena. Todistuksellisella epäoikeudenmukaisuudella tarkoitetaan tiettyjen ryhmien kokemuksien pitämistä järjestelmällisesti vähemmän uskottavina. Hermeneuttinen epäoikeudenmukaisuus kuvaa tilannetta, jossa käytössä olevat käsitteet ja luokittelut eivät tarjoa kieltä tai paikkaa tietyille kokemuksille. Sosiaalityön kontekstissa tämä voi näkyä esimerkiksi silloin kun lomakkeet, kirjaukset ja tietojärjestelmät ohjaavat tai määrittelevät asiakkaita kaksijakoisen sukupuolikategorian mukaisesti, jolloin osa kokemuksista jää näkymättömäksi.

Tieto ei siis ole neutraali resurssi. Se toimii sekä välineenä tunnustukseen että tunnustamattomuuteen. Tunnustusta vahvistava tieto antaa kielellisiä ja kulttuurisia välineitä ilmaista sukupuolten moninaisuutta ja tekee näkyväksi aiemmin vaiettuja kokemuksia luoden tilaa epistemiselle oikeudenmukaisuudelle. (Fricker 2007; Rossiter 2014.) Ulossulkeva tieto nojaa binäärisiin ja normatiivisiin luokitteluihin. Luokittelut määrittelevät ”oikeita” ja ”vääriä” sukupuolen kokemuksia jättäen marginaaliin henkilöt, jotka eivät sovi olemassa oleviin kategorioihin. Esimerkiksi diagnostiikka ja asiakasrekisterit voivat tehdä näkyväksi sukupuolten moninaisuutta, mutta samalla ne pakottavat sukupuolen ennalta määrättyihin kategorioihin. (Alpert ym. 2024.)

Tunnustus ei itsessään poista vallan ja tiedon vinoumia, mutta jännitteiden havaitseminen auttaa tekemään näkyväksi sosiaalityön rajoitukset ja mahdollisuudet. Foucault´lainen näkökulma korostaa, että jokainen tunnustamisen teko tapahtuu valtasuhteissa ja nojaa instituutioiden totuus-

käytäntöihin. Siksi tunnustus on yhtä aikaa arvostusta ja kontrollia. (Ks. Foucault 1991, 2003; Rossiter 2014.) Tunnustus itsessään lupaa hyväksyntää, mutta valta ja tieto rajaavat sen toteutumista. Yhtäällä tunnustus on mahdollista vain, koska jollakin on valta tunnustaa ja määritellä sen ehdot (Fraser 2009). Esimerkiksi sosiaalityöntekijällä on institutionaalinen valta tunnustaa asiakkaan identiteetti. Myös Honnethilaisesta (1995, 2004) tulokulmasta tarkasteltuna tunnustus nähdään välttämättömänä ihmisyyden ja toimijuuden ehtona, mutta sen toteutuminen ei ole neutraalia, koska se on aina kietoutunut yhteiskunnallisiin normeihin ja instituutioihin.

Tunnustamattomuus ei ole vain tunnustamisen puutetta. Se muodostuu erilaisista taustamekanismeista ja siitä, miten nämä mekanismit toimivat yhdessä käytäntöjen kanssa (ks. Houston 2010, 83–86). Kriittinen realismi antaa selittävän viitekehyksen sille, millä mekanismeilla tunnustus tai sen puute syntyy. Tunnustus itsessään toimii analyyttisenä ja normatiivisena teoreettisena lähtökohtana, joka kuvaa missä kohtaa tietoon ja valtaan sidoksissa olevat rakenteet ja käytännöt estävät tai edistävät nähdyksi tulemista. Jännite syntyy, koska kriittinen realismi pitää todellisuutta itsenäisenä ja havainnoitsijasta riippumattomana, mutta tunnustussuhdeteorian näkökulmasta todellisuus muotoutuu tiedon ja vallan kautta, jotka ovat aina sosiaalisia ja normatiivisia ilmiöitä. Näin ollen todellisuus on olemassa itsenäisesti, mutta tieto siitä ei ole. Yhtäällä ihmisillä on oikeus tunnustukseen, mutta sen toteutumista voivat estää monet taustamekanismit. Valtasuhteet muovaavat sitä, mitkä näistä mekanismeista tulevat näkyviksi ja mitkä jäävät huomaamatta.

4 Tutkimuksen toteutus

Tutkimukseni käsittelee sukupuolten moninaisuutta suomalaisen sosiaalityön käytännöissä. Tavoitteenani on tuottaa tietoa siitä, miten sukupuolten moninaisuuden tunnustaminen rakentuu sosiaalityön käytännöissä sosiaalityöntekijöiden fokusryhmäkeskusteluissa. Olen koonnut seuraavaan taulukkoon (Taulukko 1) tutkimukseni keskeiset lähtökohdat, tavoitteet sekä käytetyt aineistot ja menetelmät.

Taulukko 1: Tutkimukselliset valinnat

Tutkimuksen pääteoria	**Tunnustussuhdeteoria** Viittaa lähestymistapaan, jossa ihmisen identiteetin ja hyvinvoinnin nähdään rakentuvan vastavuoroisissa tunnustussuhteissa.
Epistemologinen ja ontologinen viitekehys	**Kriittinen realismi** Tieteenfilosofinen suuntaus, joka olettaa todellisuuden olevan mielestä riippumaton ja kerrostunut. Sen tavoitteena on tunnistaa ilmiöiden taustalla vaikuttavat mekanismit, joiden toiminta selittää havaittavia ja toistuvia rakenteita ja käytäntöjä.
Muut keskeiset käsitteet	**Sukupuolten moninaisuus** Sukupuoli ilmenee monimuotoisina identiteetteinä, ilmaisuina ja kokemuksina kaksijakoisen sukupuolikäsityksen sisä- ja ulkopuolella. **Episteeminen epäoikeudenmukaisuus** Tilanteet, joissa yksilön tai ryhmän tietoa, kokemusta tai kykyä olla tiedon tuottajana vähätellään tai sivutetaan hänen asemansa, identiteettinsä tai taustansa vuoksi. **Hallintavalta** Instituutioiden ja käytäntöjen kautta toteutuva vallankäyttö, jossa yksilöiden elämää ohjataan ja kontrolloidaan.
Tutkimuskysymykset	**Miten sukupuolten moninaisuuden tunnustus rakentuu suomalaisen sosiaalityön käytännöissä sosiaalityöntekijöiden fokusryhmäkeskusteluissa?** 1. Miten sukupuolten moninaisuuden tunnustus jäsentyy? 2. Miten sukupuoli ilmenee osana sosiaalityön käytäntöjä? 3. Millä ehdoilla sukupuolten moninaisuuden tunnustus mahdollistuu, rajautuu tai estyy?
Tutkimusaineisto	5 fokusryhmäkeskustelua, joihin osallistui 15 suomessa sosiaalityöntekijänä työskentelevää tai lähiaikoina työskennellyttä henkilöä. Lisäksi 7 tutkimukseen osallistunutta henkilöä vastasi anonyymiin fokusryhmäkeskusteluiden toteutumista käsittelevään palautekyselyyn.
Analyysimenetelmä	**Teoriaohjaava sisällönanalyysi** Aineiston tarkastelua ohjaavat teoreettiset käsitteet, mutta analyysi etenee aineistolähtöisesti.

4.1 Tutkimusasetelma ja -kysymykset

Tässä tutkimuksessa tarkastelen, miten sukupuolten moninaisuuden tunnustaminen rakentuu suomalaisen sosiaalityön käytännöissä sosiaalityöntekijöiden fokusryhmäkeskusteluissa. Ymmärrän sukupuolten moninaisuuden laajana kokemusten, ilmaisujen ja kehon sukupuolittuneiden piirteiden kirjona (ks. Salakka 2025). Käytän tutkimuksessa monikkomuotoista käsitettä *sukupuolten moninaisuus* vakiintuneemman yksikkömuotoisen käsitteen *sukupuolen moninaisuus* sijasta. Valinta heijastaa tutkimuksellista tapaani jäsentää tutkimuskohdetta ja ymmärtää sukupuolet lähtökohtaisesti moninaisena. Monikkomuodon avulla pyrin tekemään näkyväksi sen, että tutkimuksen kohteena ei ole yhden yhtenäisen ilmiön variaatio, vaan useat keskenään erilaiset sukupuolet ja niiden kokemukselliset ulottuvuudet.

Sukupuolten moninaisuuden tunnustaminen on ilmiönä monitasoinen, sillä se rakentuu sosiaalityöntekijöiden tavasta jäsentää sukupuolta, konkreettisista arjen käytännöistä ja näitä käytäntöjä ohjaavista ammatillisista, institutionaalisista ja kulttuurisista rakenteista. Tarkasteluni fokus on tutkimukseen osallistuneiden sosiaalityöntekijöiden käytäntöjen kuvauksissa, joten tutkimus ei tarjoa koko sosiaali- ja terveyspalveluita tai sosiaalityötä laajemmin läpileikkaavaa kuvaa sukupuolten moninaisuuden tunnustuksesta. En tarkastele asiakkaiden omia sukupuolikokemuksia, lääketieteellisiä hoitokäytäntöjä tai diagnostiikkaa.

Sosiaalityön käytännöillä tarkoitan kaikkia niitä toimintoja, menetelmiä, prosesseja ja toimintatapoja, joita sosiaalityöntekijät käyttävät työssään. Käytäntöjä ja niitä toteuttavia sosiaalityöntekijöitä ohjaavat niin ammatillinen tieto, arvot, lait, eettiset periaatteet, rakenteet, resurssit ja organisaation toimintatavat kuin yksilölliset arvomaailmat ja kokemukset. Sosiaalityön käytännöt voivat vaihdella eri toimintakontekstien, asiakasryhmien ja palvelurakenteiden välillä. Lisäksi eri toimintaympäristöt, kuten fyysiset ja digitaaliset tilat, ovat keskeinen osa sosiaalityön käytäntöjä. Tilat määrittelevät sosiaalityön käytännön toteutusta, asiakkaiden palvelukokemuksia sekä rajaavat tai mahdollistavat yhdenvertaisuuden ja inkluusion edistämisen. Sosiaalityön eri toimintaympäristöt eivät ole vain käytännön toi-

minnan puitteita. Toimintaympäristöillä on symbolinen ja toiminnallinen rooli sosiaalisen oikeudenmukaisuuden, turvallisuuden ja saavutettavuuden edistämisessä. Ne edustavat sitä, miten ihmisiin suhtaudutaan ja mitä mahdollisuuksia heillä on osallistua ja saada tukea. (Ks. Juhila & Abrams 2011; Milkins ym. 2026; Skoura-Kirk 2023; Willis 2009.)

Kriittisen realismin kerrostuneessa viitekehyksessä fokusryhmäkeskustelut tarjoavat empiirisiä ilmentymiä käytännöistä ja käsitteistä, joiden taustalla vaikuttavat mekanismit. Tieto ymmärretään fallibilistisena ja teoriavälitteisenä eli tieto on lähtökohtaisesti aina vajavaista ja korjautuvaa, ja havainnot sekä tulkinnat suodattuvat aina jonkin käsitteistön, kysymyksenasettelun ja menetelmän kautta. (Käpylä & Mikkola 2009; Wright 2024.) Kriittisen realismin viitekehyksessä ilmiön selittäminen fokusryhmäkeskusteluiden kautta edellyttää tarkastelua kolmella ontologisella tasolla, jotka olen huomioinut myös asettaessani tutkimuskysymyksiä. Empiirisellä tasolla analyysin kohteena ovat sosiaalityöntekijöiden kokemukset ja merkityksenannot, joiden kautta sukupuolten moninaisuuden tunnustus jäsentyy. Aktuaalisella tasolla huomio kiinnittyy siihen, miten sukupuoli tulee esiin sosiaalityön käytännön kuvauksissa. Reaalisella tasolla tarkastellaan niitä fokusryhmäkeskusteluissa ilmenneitä ehtoja, mekanismeja ja rakenteita, jotka luovat perustan sukupuolten moninaisuuden tunnustuksen rajautumiselle tai sen estymiselle.

Sukupuolten moninaisuuden tarkastelu sosiaalityössä tekee näkyväksi sukupuolen normatiivisen rakentumisen sekä sen tuottamat valtasuhteet ja eriarvoistavat vaikutukset. Tutkimus tuottaa ymmärrystä fokusryhmäkeskusteluissa esiin nousseista sosiaalityön arjessa toistuvista tilanteista, joissa sukupuolen tunnustaminen rakentuu, rajoittuu tai estyy. Näillä tilanteilla on vaikutuksia asiakkaiden ja työntekijöiden turvallisuuden tunteeseen, palvelujen saavutettavuuteen sekä oikeuksien toteutumiseen (esim. Alanko & Orjasniemi 2018; Salovaara ym. 2025). Sosiaalityö toimii monen hallinnollisen ja yhteiskunnallisen prosessin rajapinnalla, joissa sukupuolta koskevat luokitukset, järjestelmät ja toimintatavat ohjaavat työntekijöiden päätöksentekoa ja harkintaa. Sukupuolten moninaisuuden tunnustus

sosiaalityössä koskettaa käytännön kentän lisäksi myös sosiaalityön opiskelijoita, tutkijoita ja opetushenkilökuntaa (esim. Brusila 2025; Craig ym. 2017).

Sukupuolten moninaisuuden tunnustaminen ei liity vain yksilön kokemukseen, vaan se kytkeytyy sosiaalityön käytäntöihin, institutionaalisiin rakenteisiin ja laajempiin yhteiskunnallisiin mekanismeihin (Hicks 2015; Timor-Shlevin 2023). Ymmärrän sukupuolen, asiantuntijuuden ja tiedon kulttuurisesti, institutionaalisesti ja kielellisesti rakentuvina ilmiöinä, jotka ovat aikaan, paikkaan ja kontekstiin sidonnaisia (esim. Ocasio 2023; Popescu Ljungholm 2016; Shaw 2010). Asiantuntijuuden rajat ovat muuttuvia (Evetts 2013), ja sukupuolten tunnustamisen muodot voivat vaihdella jopa työyhteisöjen sisällä (esim. Hicks 2015; Pearce 2018). Sukupuoli, asiantuntijuus ja tieto eivät ole siten sellaisenaan annettuja, vaan niiden nähdään rakentuvan eri tekijöiden keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Tämän seurauksena sukupuolella on olennainen rooli sosiaalityön kohtaamisissa, päätöksenteossa ja palvelujen saavutettavuudessa (esim. Kuronen ym. 2004; Salovaara ym. 2025; Söderström 2024).

Instituutiot, kuten sosiaalityö ja koulutusjärjestelmä, luovat luokituksia ja menettelyjä, joissa kieli kehystää mitä voidaan sanoa ja miten ilmiöt ymmärretään (Hicks 2015; Ocasio 2023). Määrittelyillä ja kategorioilla on konkreettisia vaikutuksia ihmisten elämässä ja yhteiskunnallisissa rakenteissa. Kun jokin määrittelyn tapa vakiintuu osaksi institutionaalisia käytäntöjä, tämä luokittelutapa ei jää pelkäksi puheeksi. Määrittelyt voivat ohjata yksilöiden toimintaa, rajoittaa mahdollisuuksia ja tuottaa syrjintää. Samalla ne voivat vahvistaa yhdenvertaisuutta sekä muovata sitä, miten päätöksiä tehdään ja resursseja kohdennetaan. Näin ollen normeiksi muuttuneet määrittelyjen tavat voivat ohjata ihmisten elämänkulkua. Sukupuolikategoriat, kuten mies, nainen ja muu, ovat kulttuurisia ja institutionaalisia luokituksia, joilla on todellisia vaikutuksia. Sukupuolikategoriat voivat esimerkiksi määrittää sitä, mitä hygieniatiloja henkilö ohjataan käyttämään ja minkä nimen henkilötietojärjestelmä hyväksyy. (Esim. Davis 2020; Hicks 2015; Pearce 2018.)

4.2 Aineiston kuvaus

Tutkimukseeni osallistui 15 sosiaalityöntekijää lokakuun 2024 ja tammikuun 2025 välillä. Fokusryhmäkeskusteluita toteutui yhteensä viisi, joista kaksi oli lähitapaamisena ja kolme etäyhteyksin. Keskustelut käytiin suomen kielellä ja ne kestivät noin kaksi tuntia. Aineistonkeruuta varten olin pyytänyt tutkimusluvat kolmelta hyvinvointialueelta. Olen nimennyt alueet A, B ja C hyvinvointialueeksi. Alueiden valinnassa keskeistä oli niiden erilaisuus, jotta kerätty aineisto tarjoaisi mahdollisimman monipuolisen katsauksen sosiaalityön käytäntöihin. Sosiaalityön käytännöt, resurssit ja palvelurakenteet vaihtelevat huomattavasti eri alueiden välillä. Alueelliset erot vaikuttavat palvelujen saatavuuteen, laatuun ja yhdenvertaisuuteen. Näin ollen myös sukupuolten moninaisuuden kohtaaminen ja tunnustus voivat rakentua eri tavoin eri alueilla. (Esim. Peltomaa 2022; Ritala-Koskinen ym. 2025.)

Tutkimusluvanvaraisia fokusryhmiä toteutui kaksi, joista molemmat tehtiin alueella A. Alueelta B ei tullut ilmoittautumisia ja alueelta C tutkimukseen osallistumisesta kiinnostuneita oli vain yksi. Alueen A ja C yksittäiset tutkimuksesta kiinnostuneet henkilöt ohjasin ilmoittautumaan marraskuussa 2024 laittamani avoimen kutsun kautta. Jaoin avointa kutsua tutkimukseen osallistumisesta Facebookissa olevaan sosiaalityöntekijöiden uraverkostoon, LinkedIn profiiliini sekä sosiaalisen median kanaviini. Sosiaalisen median kautta kutsua jakoivat myös muut henkilöt.

Tutkimukseni alkuperäisenä kohderyhmänä olivat aikuissosiaalityöntekijät, mutta avoimessa kutsussa en enää rajannut sosiaalityöntekijöiden työskentelykenttää. Kutsuin tutkimukseen osallistumaan sosiaalityöntekijöitä, jotka olivat aineistonkeruuhetkellä työsuhteessa. Lisäksi työttömänä tai opiskelijana olevien sijaispätevien sosiaalityöntekijöiden osallistuminen oli mahdollista, mikäli he kokivat, että heillä oli riittävästi työkokemusta keskustelua ja reflektointia varten. Syy näin merkittävään rajauksen muuttamiseen oli tutkimukseen osallistuvien henkilöiden rekrytoinnin haaste. Tutkimusluvanvaraisten alueiden yhteyshenkilöiltä sain tietooni, että työntekijät eivät kokeneet pystyvänsä tarjoamaan tutkimukseen merki-

tyksellistä tietoa. Myös alueen A fokusryhmäkeskusteluun osallistuneet kertoivat olleensa huolissaan siitä, osaavatko he keskustella aiheesta riittävästi ja keskustelujen aikana he arvioivat tuottamaansa tietoa kriittisesti.

Tutkimukseeni osallistuneet sosiaalityöntekijät tulivat useista eri organisaatioista, palvelupisteistä ja tiimeistä. Osallistujat työskentelivät useilla sosiaalityön kentillä kuten aikuissosiaalityössä, perhesosiaalityössä, lastensuojelussa ja vammaispalveluissa. Fokusryhmäkeskusteluihin välittyi myös osallistuneiden aiempi sosiaalityön kokemus niin hanketyöstä kuin gerontologisesta sosiaalityöstä. Osallistujien aktiivisuus keskusteluissa oli pääosin tasapuolista, vaikkakin eri teemoista puhuttaessa vaihtelua esiintyi ryhmän sisällä. Valtaosalla osallistuneista oli jonkintasoista lisäkoulutusta tai muutoin itsenäistä perehtymistä sukupuolten moninaisuuteen liittyviin teemoihin.

4.3 Fokusryhmäkeskustelujen toteutuminen

Aineistonkeruumetodina fokusryhmät tarjoavat yksilöhaastattelua monipuolisemman aihealueen käsittelyn, sillä näkökulmia nousee useampia ja parhaimmillaan keskustelu haastaa osallistujia ajattelemaan kysymystä tai valittua teemaa syvällisemmin (Hyde ym. 2005; Kornbluh 2023, s. 3). Fokusryhmäkeskusteluissa eri näkökulmat ja henkilöt ovat vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Vuorovaikutus mahdollistaa keskustelun syventymisen. Riskinä kuitenkin on, että asioita jätetään sanomatta tai ne ilmaistaan tavalla, jolla yksilö haluaa itsensä nähtävän. Keskustelu ei siis välttämättä heijasta osallistujien aidosti omaksuttuja näkemyksiä, mikä voi tuottaa vinoumia tutkimustuloksiin. (Krueger 1994, s. 11.) En tehnyt tarkempaa vertailua etä- ja lähiryhmäkeskusteluiden toteutumisesta, mutta keskustelujen kesto ja sisällöt olivat toteutustavasta riippumatta hyvin samankaltaisia (ks. Woodyatt ym. 2016).

Fokusryhmäkeskustelut ovat hyödyllinen tapa kerätä suuria määriä laadullista tietoa, jonka avulla voidaan tarkastella sekä ryhmän sisällä että ryhmien välillä toistuvia ja toisistaan eroavia kokemuksia ja uskomuksia tutkimuskohteesta (Morrison-Beedy ym. 2001, s. 48). On myös mahdollista

toteuttaa vain yksittäinen fokusryhmäkeskustelu, mutta tämän riskinä on, että ulkoiset tai sisäiset tekijät korostuvat liian vahvasti tuloksissa. Fokusryhmäkeskustelujen kokoon ei ole olemassa tiettyä riittäväksi määritettyä standardia tiedon yleistettävyyden toteamiseksi. Sopivaan osallistujamäärään vaikuttavat useat tekijät, kuten tutkimuksen tarkoitus, kohderyhmä ja tutkimuksen kohde. Yksittäistä ominaisuutta tai asiaa tarkasteltaessa pienemmän ryhmäkoon on todettu riittävän ilmiön havainnollistamiseksi. (Hennink ym. 2019; Sagoe 2012, s. 10, 12.)

Ryhmien homogeenisyys, joka tutkimuksessani perustui osallistujien samankaltaiseen koulutustaustaan ja osin työkokemukseen, saattoi edistää keskustelua (Manzano 2022, s. 413; Sagoe 2012, s. 9). Tämän lisäksi tutkimukseen osallistuneiden aiempi tietämys sukupuolten moninaisuudesta ja sateenkaarivähemmistöisyyteen liittyvistä aiheista saattoi osaltaan lisätä ryhmän sisäistä samanmielisyyttä, ja samanmielisten henkilöiden ryhmäytyminen voi vaikuttaa keskustelun suuntaan ja keskeisiin näkemyksiin (Hyde ym. 2005). Fokusryhmäkeskusteluja onkin kritisoitu niiden alttiudesta ryhmävaikutuksille, kuten mukautumisesta dominoivien näkökulmien tai henkilöiden mielipiteille (Alimoradi ym. 2025). Tekemissäni fokusryhmäkeskusteluissa keskustelujen painopisteet vaihtelivat laajasti eri tekijöiden, kuten ryhmän sisäisten intressien, seurauksena. Esimerkiksi monikulttuurisuuteen kytkeytyvät keskustelut sukupuolesta korostuivat ryhmissä, joissa työntekijät olivat työskennelleet tai työskentelivät maahanmuuttajataustaisten henkilöiden kanssa.

Fokusryhmäkeskustelujen vetäjän rooli on merkittävä ja sen on todettu voivan vaikuttaa olennaisesti keskustelun sisältöihin (Kornbluh 2023, s. 4). Pyrin toimimaan taustalla vaikuttavana mahdollistajana ja fasilitoijana. Tavoitteenani oli luoda turvallinen ja kunnioittava tila, jossa osallistujat voisivat sanoittaa omia näkemyksiään ilman pelkoa arvioinnista tai virheiden tekemisestä, mikä oli noussut mahdolliseksi huolenaiheeksi ja esteeksi jo osallistujien rekrytointivaiheessa. Ennen keskustelujen varsinaista aloittamista sovimme keskustelua ohjaavat käytänteet ennalta laaditun turvallisemman tilan periaatteiden ja hyvän tahdon sopimuksen

pohjan mukaisesti. Osallistujilla oli mahdollisuus vaikuttaa siihen, millaisia keskustelukäytänteitä ryhmässä noudatettiin.

Jäsensin fokusryhmäkeskustelut neljän pääteeman alle. Alussa kävimme läpi osallistujien työkokemuksen ja nykyisen työtehtävän, jonka jälkeen etenimme varsinaisiin keskustelua ohjaaviin teemoihin, joita olivat:

1. Käsitys sukupuolesta ja sen moninaisuudesta
2. Sukupuolen (ja sen moninaisuuden) näyttäytyminen työssä
3. Vallitsevien käytänteiden ja toimintatapojen kartoittaminen
4. Kehittämis- ja koulutustarpeiden kartoittaminen

Nämä neljä teemaa muodostivat kokonaisuuden, joka eteni käsityksistä käytäntöihin ja käytännöistä muutoksen mahdollisuuksiin. Fokusryhmäkeskustelujen teemat ohjasivat osallistujia puhumaan kokemuksellisen tason lisäksi käytännöistä ja toimintatavoista sekä niiden taustalla vaikuttavista käsityksistä, normeista ja rakenteista.

Tarvittaessa suuntasin keskustelua pitäytymään aihepiirissä tarkentavilla tai syventävillä kysymyksillä pyrkien välttämään johdattelemista ja omien näkökulmieni tai mielipiteideni esiin tuomista (ks. Sagoe 2012, s. 10–11). Pyrkimys fokusryhmäkeskustelujen neutraaliin fasilitointiin on mahdollista kriittisen realismin viitekehyksessä. Tutkija voi olla teoreettisesti tietoinen ja mekanismeja etsivä, mutta ei välttämättä aktiivisesti vuorovaikutuksessa osallistujien kanssa toisin kuin realistisissa lähtökohdissa, joissa tiedon nimenomaisesti ymmärretään muodostuvan vuorovaikutuksessa, ei pelkästään osallistujien puheessa. (Cabote ym. 2024; Danermark ym. 2001; Manzano 2022, s. 414.)

Tavoitteenani oli antaa osallistujille mahdollisuus määritellä keskustelun sävy ja sisältö pitäen samalla keskustelun suunta tutkimuskysymyksiin kiinnittyvissä teemoissa. Tarjosin mahdollisuuden taukoihin, mutta näille ei ollut tarvetta. Keskustelujen aikana ei myöskään noussut esiin tilanteita, joiden seurauksena olisin joutunut puuttumaan epäasialliseen puheeseen tai sellaisiin ristiriitoihin ja eriäviin mielipiteisiin, jotka olisivat aiheuttaneet selkeän konfliktitilanteen. Osallistujat ilmaisivat eriäviä mielipiteitä, näke-

myksiä ja kokemuksia. Osa ryhmistä keskusteli myös henkilökohtaisesti sensitiivisistä aiheista.

Keskustelujen ja ryhmän dynamiikan ennakoimattomuus voi ilmetä siinä, että keskustelua ei synny tai yksittäinen jäsen dominoi keskustelua vahvasti. Tämä näyttäytyisi tietyn näkökulman, kokemuksen tai mielipiteen korostumisena lopputuloksessa. (Krueger, 1994, s. 17; Sagoe 2012, s. 7.) Yksittäisten henkilöiden tiedontuotannon roolin korostumista oli havaittavissa osassa fokusryhmistä. Nämä henkilöt käyttivät pitkiä puheenvuoroja ja osallistuivat aktiivisesti keskusteluihin tarjoamalla uusia näkökulmia sekä esittämällä jatkokysymyksiä. Puutuin tähän tilanteissa, joissa sovittuja puheenvuoron pyytämisen käytäntöjä ei noudatettu tai toinen ryhmän jäsen ei selkeästi saanut pyytämäänsä puheenvuoroa.

4.4 Teoriaohjaava sisällönanalyysi ja analyysin toteutus

Aineiston analyysimenetelmänä käytin teoriaohjaavaa sisällönanalyysia. Sovelsin analyysissä kriittistä realismia (Bhaskar 1993, 2016), tunnustussuhdeteoriaa (Honneth 1005, 2004) sekä hallintavallan (Foucault 1991) ja episteemisen epäoikeudenmukaisuuden (Fricker 2007) käsitteitä. Teoriaohjaava sisällönanalyysi etenee aineiston ehdoilla, kuten aineistolähtöinen analyysi, mutta empiirinen aineisto liitetään abstrahoinnin yhteydessä teoreettisiin käsitteisiin. Analyysimenetelmänä se on kuvaileva ja tulkitseva, teorialähtöisen ja aineistolähtöisen sisällönanalyysin niin sanottu välimuoto, jossa teoreettiset käsitteet tuodaan valmiina osaksi lopullista analyysiä. Aineistoa lähestytään ensin sen omilla ehdoilla ja vasta myöhemmin aineiston prosessoinnin edetessä se sovitetaan sopivaksi katsottuun teoriaan (Tuomi & Sarajärvi 2018, s. 133).

Tutkimuksen tieteenfilosofiset ja teoreettiset sitoumukset ovat tehneet refleksiivisyydestä välttämättömän osan analyysiä, minkä seurauksesta tavassani soveltaa teoriaohjaavaa sisällönanalyysiä on yhtäläisyyksiä refleksiivisen temaattisen analyysin kanssa (Koivumäki ym. 2026). Kriittinen realismi tunnistaa tutkijan tulkinnallisen roolin tiedonmuodostuksessa, kun taas tunnustussuhdeteoria, hallintavalta ja episteeminen epäoikeudenmu-

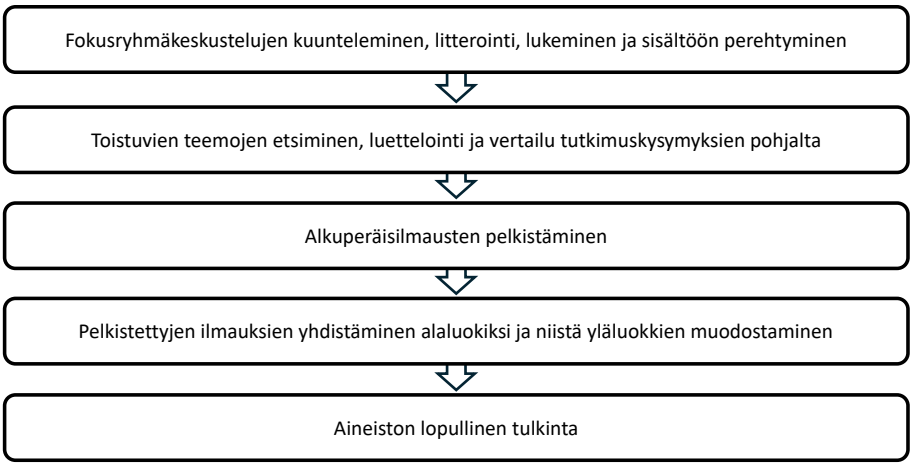
kaisuus suuntaavat analyysin tiedon, vallan ja tunnustamisen suhteisiin. Tämän seurauksena refleksiiviselle temaattiselle analyysille ominainen tutkijan omien lähtökohtien, teoreettisten sitoumusten ja subjektiposition kriittinen tarkastelu (Koivumäki ym. 2026, s. 456) muodostuivat osaksi analyysiprosessia, vaikka ne eivät olleet analyysimenetelmän keskeinen epistemologinen perusta. Refleksiivisyyden merkitystä sekä analyysissä että tulosten raportoinnissa lisää myös tutkimuksen kohdentuminen vähemmistöihin, mikä edellyttää tutkijan subjektiposition, valtasuhteiden ja tutkimusprosessiin liittyvien ennakko-oletusten kriittistä tarkastelua koko tutkimuksen ajan.

Sisällönanalyysissä aineistonkeruumenetelmän valinta määrittelee sitä, millaisia havaintoja voidaan tehdä ja miten ne liittyvät tutkittavaan teoriaan (Leavy 2014, s. 4). Tutkimuksessani teoria käsittelee sukupuolten moninaisuuden tunnustuksen rakentumista sosiaalityön käytännöissä, mikä edellyttää, että aineisto sisältää tunnustussuhteiden kuvauksia. Aineistonkeruumenetelmä tuottaa erilaisia havaintoja, jotka kytkeytyvät teoriaan eri tavoin. Esimerkiksi fokusryhmäkeskustelut tuottavat vuorovaikutteista ja kollektiivista tietoa (Onwuegbuzie ym. 2009) kun taas dokumenttiaineisto tuottaa usein institutionaalista, jälkikäteen tuotettua ja usein normatiivisesti kontrolloitua tietoa (Bowen 2009, s. 31–32).

Kuvailen sosiaalityöntekijöiden kokemuksia ja näkökulmia aineistolähtöisesti, mutta havainnot tulkitsen teoreettiskäsitteellisen viitekehyksen lävitse, jolloin aineisto ja teoria keskustelevat keskenään. Koska tutkimuskohde on luonteeltaan moniulotteinen, valitsin analyysin tueksi monipuolisen teoreettiskäsitteellisen viitekehyksen (ks. Sale & Carlin 2025). Teorioiden soveltamisella en testaa niiden paikkansapitävyyttä, vaan hyödynnän niitä aineistosta saatujen havaintojen syventämisen, selittämisen ja problematisoinnin työkaluna (ks. Tainio 2024, s. 88; Tuomi & Sarajärvi 2018, s. 83, 134–135). Tutkimuksen teoreettisessa viitekehyksessä sukupuolten moninaisuuden tunnustus jäsentyy ammatillisen ja julkisen tunnustamisen eri tasojen kautta. Sukupuolta koskevat käytännöt ilmenevät erilaisina tunnustusta mahdollistavina mekanismeina. Nämä mekanismit rajaavat ja asettavat ehtoja tunnustuksen toteutumisen tavoille. Tunnus-

tuksen estyminen ja mahdollistuminen on vahvasti sidoksissa erilaisiin valtasuhteisiin niin työyhteisön sisällä kuin instituutioissa ja laajemmin yhteiskunnassa.

Analyysiprosessini eteni kuvion 1 mukaisesti. Kuvion laatimisessa hyödynsin Tuomen ja Sarajärven (2018, s. 123, 133) sisällönanalyysin etenemisen prosessikuvausta ja Tainion (2024, s. 96) sovellusta siitä.

Kuvio 1: Teoriaohjaavan sisällönanalyysin eteneminen

Aloitin aineiston analyysin ja tulkinnan prosessin litteroimisesta sekä aineistoon perehtymisestä. Kirjasin ylös alustavia havaintoja ja paikallistin toistuvia teemoja tekemällä tiivistelmiä ja listauksia hyödyntäen sekä tutkimuskysymyksiä että fokusryhmäkeskusteluja ohjanneita teemoja. Analyysin alkuvaiheessa eteneminen oli aineistolähtöistä. Jäsennettyäni aineistosta keskeisimmät toistuvat teemat aloitin pelkistämään niissä olevia alkuperäisilmauksia taulukon 2 mukaisesti.

Taulukko 2: Esimerkki alkuperäisilmauksien pelkistämisestä

Alkuperäisilmaukset	Pelkistetyt ilmaukset
…no mä haluan ajatella sukupuolen ehkä ihmisen omana kokemuksena ennen kaikkea… Toki sitten niinku et puhutaanks siitä biologisena sukupuolena niinku mutta…niin ajattelen että se on sellainen joku ympyrä jossa ehkä voi mennä tänään täällä ja huomenna tuolla ja tai siis se sukupuolikokemus voi olla muuttuva ja elävä… ja et ei oo mitään en halua ajatella että on… eri kärkipäitä tavallaan… mä ajattelen sen just ehkä enemmän ympyränä kuin semmoisena janana jossa sitten liutaan itse kukin enemmän tai vähemmän.	Sukupuolen määrittelyä.
…Sosiaalityö historiallisesti on kyllä aikamoisen sellainen auktoriteettinen. Et täl sosiaalityöllä on myös tehty aika paljon pahaa sellaisesta täydellisen tietoisuuden tilasta. Niin mä toivon, että siitä luovutaan, että se asiantuntijuus ei tarkoita sitä, että tietää kaiken.	Asiantuntijuuteen kohdistuva kritiikki.
…olikohan hällä siinä tallaista neurokirjoa myös siinä. Niin sitten se puhetapa oli ehkä jotenkin vähän semmoinen, että ´voi voi ne on kyllä niin isoja prosesseja, että ymmärtääköhän hän´. Tavallaan palataan taas kun on jotain kehitysvammaa tai autisminkirjoa tai muuta vastaavaa, niin sit et ei olisi jotenkin oikeutta siihen omaan kokemukseen…	Sukupuolikokemusten sivuuttaminen.

Etsin ilmauksista yhdistäviä tekijöitä ja jäsensin ne omiksi alaluokikseen, jotka nimesin sisältöä vastaavaksi. Seuraavaksi yhdistin samansisältöiset alaluokat yläluokiksi, joiden nimeämiseen ovat vaikuttaneet teoreettis-käsitteellinen viitekehys ja aiempi tutkimustieto sukupuoleen ja sosiaalityön tunnustussuhteisiin liittyen (esim. Hicks 2015; Niemi 2021; Rossiter 2014). Taulukossa 3 on esimerkki ylä- ja alaluokkien muodostamisesta sukupuolten moninaisuuden tunnustuksen eri ilmenemismuotojen osalta.

Taulukko 3: Esimerkki ylä- ja alaluokkien muodostamisesta

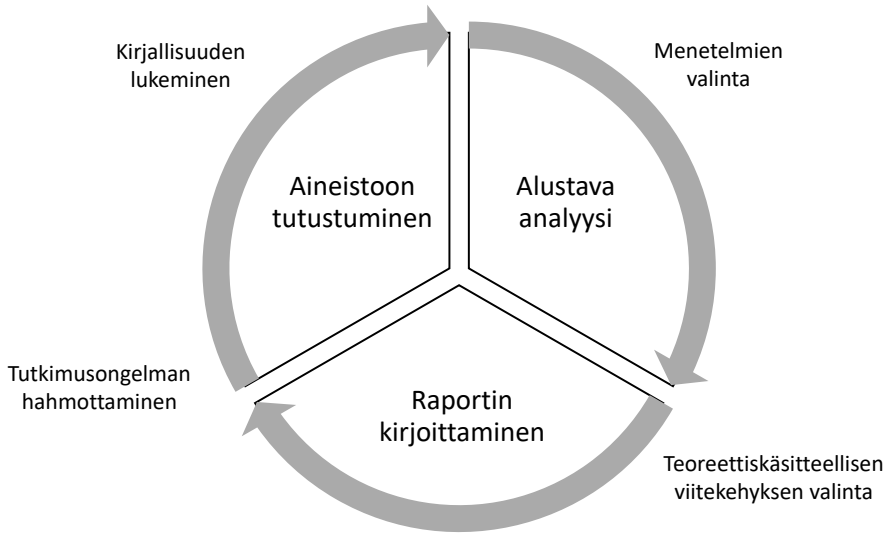
Pelkistetyt ilmaukset	Alaluokka	Yläluokka
Sukupuolen määrittelyä. Sukupuolikokemusten sivuuttaminen, oikeuttaminen ja vähättely. Asiantuntijuuteen kohdistuva kritiikki.	Ammatillinen tunnustus	Sukupuolten moninaisuuden tunnustuksen jäsentyminen
Sukupuolittavat käytännöt. Kulttuurisidonnaiset sukupuolinormit. Sukupuolisidonnaiset palvelut.	Julkinen tunnustus	

Alkuperäiset ja niistä muodostetut pelkistetyt ilmaukset ilmenivät useissa ala- ja yläluokissa, sillä tulokulma niiden analysointiin oli erilainen. Aineistolainausten lopullisessa valinnassa ja muokkaamisessa hyödynsin Yeon ja Hanin (2025) viisiportaista mallia, jonka mukaan lainausten valintaan vaikuttavat; 1) tarkoituksenmukaisuus, 2) käytännöllisyys, 3) eettisyys, 4) esteettisyys ja 5) inklusiivisuus. Lainauksien tarkoitus on tarjota selitystä ja kuvata osallistujien näkökulmia lukijalle ymmärrettävällä ja analyysiä havainnollistavalla tavalla. Niiden avulla pyrin vahvistamaan väitteitä, mutta myös toisinaan herättämään ajatuksia.

Olen poistanut tutkimuksessa käytettävistä aineistolainauksista täytesanoja, toistoja ja epäolennaisia äänteitä luettavuuden parantamiseksi. Korvasin joitakin sanoja anonymiteetin suojaamiseksi tai muutin niitä siten, että alkuperäinen merkitys säilyi muuttumattomana (ks. Liite 1). Pyrin varmistamaan, että puheenvuoroja on käytetty analyysissä tasapuolisesti. (Mts., s. 3–4.) Toisinaan tiettyjen henkilöiden tai ryhmien puheenvuorot korostuvat, koska tulkitsin niiden soveltuvan parhaiten kyseisen analyysiosion kuvailuun ja jäsentämiseen. Erottelin sosiaalityöntekijöiden puheenvuorot lyhenteellä (Sos.t) ja ryhmää määrittävällä kirjaimella (A–E), sekä henkilöä määrittävällä numerolla (1–3).

Aineiston analyysi ei ollut lineaarista, vaan iteratiivinen eli toistuva prosessi. Menetelmän lopullinen valinta tapahtui useiden eri analyysitapojen testaamisen sekä niihin syventymisen kautta. Prosessin aikana vertailin ja arvioin vaihtoehtoisia lähestymistapoja sekä niiden soveltuvuutta tutki-

musaineistoon ja -kysymyksiin. (Ks. Locke ym. 2022.) Kuviossa 2 havainnollistan prosessin toistuvuutta.

Kuvio 2: Analyysiprosessin iteratiivisuus

Tutustuin aineistoon useita kertoja erilaisista lähtökohdista käsin jäsennellen ja rajaten tutkimusongelmaa uusilla tavoilla. Havaintojeni pohjalta kokeilin aineiston alustavaa analysoimista ja tein testauksia tulosten raportoinnista. Analyysiprosessi edellytti jatkuvaa kirjallisuuteen tutustumista niin tutkimusten, menetelmien kuin teorioiden osalta. Vaikka testasin erilaisia lähestymistapoja, valitut teemat, käsitteet ja teoriat olivat jo alusta alkaen hyvin samankaltaisia ja säilyivät analyysin eri vaiheissa täsmentyen ja jäsentyen prosessin edetessä. Tallensin aineiston jäsennysyritykset sekä niistä saadut johtopäätökset mahdollista jatkotutkimusta varten. Onkin todettava, että samaa aineistoa voi tutkia loputtomiin vaihtamalla näkökulmaa, teoriaa tai analyysimenetelmää, joten täydellistä kaiken kattavaa ja kaikkia havaintoja mahdollistavaa yksittäistä menetelmää ei ole olemassa. (Eskola 2018; Locke ym. 2022.)

Fokusryhmäkeskusteluista saadut havainnot kuvastavat fokusryhmään osallistuneiden omassa ja ryhmän puheessa suoraa ilmeneviä tunnustuksen ja tunnustamattomuuden tapoja. Samanaikaisesti sosiaalityöntekijät tuottivat tietoa laajemmin sosiaalityön kentältä kertoessaan havaintoja työyhteisöistä ja monialaisista verkostoista, sosiaalityön rakenteista ja palvelun käyttäjistä. Näin ollen aineisto ei yksiselitteisesti kuvasta fokusryhmään osallistuneiden yksilö- ja ryhmäkohtaisia tunnustuksen ja tunnustamattomuuden tapoja vaan laajemmin heidän havaintojaan sosiaalityön kentältä. (Ks. Jenkinson ym. 2019; Onwuegbuzie ym. 2009; Sagoe 2012, s. 6.)

Sosiaalityöntekijöiden puheesta hahmottui erilaisia tunnustuksen ja tunnustamattomuuden mekanismeja sosiaalityön käytännöissä. He myös haastoivat näitä havaintoja ja kuvailemiaan vallitsevia käsityksiä ja käytäntöjä. Jotta laadullinen analyysi voi olla kriittistä, tulee sen tarkastella käsitteellisellä ja analyyttisellä tasolla sosiaalisten ilmiöiden olemuksen perimmäisiä syitä sekä niiden välistä suhdetta (Bhavnani ym. 2014 s. 168). Sosiaalityöntekijöiden puhe jäsentyi empiirisellä tasolla merkityksinä, aktuaalisella tasolla käytäntöjä kuvaavina ilmaisuina ja reaalisella tasolla tunnustuksen taustalla vaikuttavina ehtoina (Käpylä & Mikkola 2009, s. 251; Sayer 2000, s. 10–11). Analyysissä ja tutkimusten tulosten raportoinnissa en ole erotellut tasoja toisistaan, sillä ne ilmenevät yhtäaikaisina ja limittäisinä.

Kun näitä kriittisen realismin tasoja sovelletaan sukupuolen analyysiin, voidaan tarkastella miten pintatasolla näkyvät luokitukset kytkeytyvät syvempiin rakenteisiin. Sukupuolikategoriat ovat kontekstisidonnaisia, ajallisesti ja paikallisesti muuttuvia, mutta myös institutionaalisia, yhteiskunnallisia ja kulttuurisia, mikä tekee joistakin määrittelytavoista vakiintuneita toimintamalleja sosiaalityön käytännöissä (Butler 2006; Hicks 2015; Pearce 2018). Kriittisen realismin näkökulmasta käytännöissä ilmenevät luokitukset liittyvät syvempiin ehtoihin, mikä mahdollistaa tunnustuksen, tiedon ja vallan monimutkaisten suhteiden tarkastelun. Sukupuolten moninaisuuden tunnustamista tutkiessani keskityn siksi niihin ehtoihin, jotka tekevät tunnustuksen mahdolliseksi, en yksittäisiin kertomuksiin.

4.5 Eettinen pohdinta

Tutkijalla on vastuu ja velvollisuus tarkastella tutkimusprosessia ja tiedonkeruuta useista eri tulokulmista sekä arvioida oman tutkimuksensa eettisyyttä sen mahdollisesti aiheuttamien haittojen ja vahingon kannalta (Lilja 2025, s. 857–858). Vastuu on ilmeinen sosiaalityön tutkimuksessa, jossa tutkimuksen keskiössä ovat lähes poikkeuksetta yhteiskunnallisesti eriarvoisessa ja haavoittuvassa asemassa tai elämäntilanteessa olevat henkilöt ja ryhmät (Müller ym. 2022). Eettinen vastuullisuus korostuu erityisesti vähemmistöjä käsittelevässä tai heitä sivuavassa tutkimuksessa, sillä tutkimuksen tekemisellä ja julkaisemisella on merkittävä yhteiskunnallinen vaikutus jopa arkipäiväisiin asioihin (Talbert 2019, s. 531–532). Sosiaalityön käytännöt ja instituutiot ovat osa identiteettien muodostumisen, neuvottelun ja vastustamisen kokonaisuutta (Juhila & Abrams 2011).

Vaikka tutkimukseni kohde ei yksinomaa ole sukupuolivähemmistöisyys, se muodostaa tutkimuksen keskeisen painopisteen. Fokusoitumalla sukupuolten moninaisuuteen sosiaalityössä tutkimukseni sijoittuu queer- ja vähemmistötutkimuksen sekä sosiaalityölle ominaisen cis-, hetero- ja mononormatiivisuuden välimaastoon. Näiden kahden tietomaailman välinen jännite avaa mahdollisuuksia tarkastella, miten sukupuolten moninaisuus tunnistetaan, sivuutetaan ja tuotetaan uudelleen sosiaalityön arjessa. (Ks. Hicks 2015, s. 477.) Jännitteisyys on ollut vahvasti läsnä läpi tutkimuksentekoprosessin, ja tietomaailmojen väliset ristiriidat sekä polarisaatio tulevat ilmi myös fokusryhmäkeskusteluissa. Asettamalla tutkimukseni tietoisesti näiden kahden eri maailman väliin haluan tuoda niitä lähemmäksi toisiaan.

Sukupuoli-, seksuaalisuus- ja parisuhdevähemmistöjen kokemuksille ja näin ollen myös queer-tutkimukselle on ominaista pakotetun resilienssin ja selittämisen taakka (Betts & Herb 2023, s. 1; Keenan 2022, s. 308). Selittämisen taakalla viitataan arjessa ja eri palveluissa toistuviin kuormittaviin vuorovaikutustilanteisiin, joissa omaa identiteettiä, tarpeita tai olemassaoloa täytyy selittää ja perustella ”muille” ymmärrettäväksi ja hyväksyttäväksi narratiiviksi (Garrison 2018; Keenan 2022, s. 308). Jotta queer

ihmiset voivat navigoida ja elää yhteiskunnassa sekä omissa yhteisöissään, he joutuvat sietämään eriarvoista kohtelua, syrjintää, sortoa ja väkivaltaa. Eriarvoisen ja syrjivän kohtelun jatkuva läsnäolo kasvattaa niiden sietämisen resilienssiä. (Asakura 2017.) Huono kohtelu normalisoituu osaksi arkea ja käytäntöjä, mikä tekee epäkohtien tunnistamisesta ja sanoittamisesta haasteellista (Hobson 2023).

Tunnistaakseni ja osin välttääkseni pakotetun selittämisen ja sortaville järjestelmille altistumisen sekä niiden toistamisen, minun on täytynyt pohtia metodologisia valintoja ja tutkimuskäytäntöjä tarkkaan (Betts & Herb 2023, s. 1). Tutkimukseni yksi lähtökohta on ollut haastaa ja nostaa esiin vallitsevia sukupuoleen liittyviä tutkimusnormeja, kuten hetero-, cis- ja mononormatiivisuuden oletuksia (ks. Duarte 2024). Vastaan tutkimukseen liittyviin eettisiin haasteisiin huolellisella tutkimusprotokollan suunnittelulla sekä pyrkimyksellä tutkimuksen läpinäkyvyyteen ja avoimuuteen koko prosessin ajan. Tutkimuksen läpinäkyvyys on osin performatiivista, mutta kieli ja kommunikaation tavat, joita tutkimus käyttää, vahvistavat ja muokkaavat merkityksiä, identiteettejä ja sosiaalisia normeja (Lilja 2025, s. 854). Sosiaalityön tutkimuksen kieli ja diskurssit ulottuvat myös arjen työhön ja määrittelevät käytettävää käsitteistöä sekä tapaa ymmärtää ihmisiä ja ilmiöitä (Juhila 2006, s. 229–232; Skoura-Kirk 2023).

Pyrin käyttämään ajankohtaisten ohjeistusten mukaista sukupuolisensitiivistä ja moninaisuutta kunnioittavaa kieltä sekä käsitteistöä tutkimuksessani. Tutkittava ilmiö on globaali ja monimuotoinen, minkä vuoksi tekemäni valinnat, kuten käytetty kieli, teoriat ja kategoriat, eivät esiinny yleispätevinä, vaan kulttuurisesti ja tiedollisesti paikantuneina. Olen pyrkinyt aktiivisesti vaikuttamaan tähän vääristymään käyttämällä ja tutustumalla moninaiseen kansainväliseen aihealuetta koskevaan tutkimukseen. Tästä huolimatta kielelliset ja teoreettiset rajanvedot voivat sulkea ulkopuolelle kokemuksia, joita en ole onnistunut huomioimaan tässä tutkimuksessa käytetyin käsittein. Mielestäni näiden näkökulmien sanoittaminen ja reflektio on olennaista niin läpinäkyvyyden, tutkimuseettisyyden, valtasuhteiden sanoittamisen, normatiivisuuden purkamisen kuin rajauksen

ja tieteen tekemisen reunaehtojen tunnistamiseksi (ks. Lilja 2025; Talbert 2019; Müller ym. 2022).

Koska sosiaalityö sijoittuu monikerroksiseen ja yhteiskunnallisesti latautuneeseen kontekstiin, myös sen piirissä tuotettu tieto on väistämättä sidoksissa valtaan, normeihin ja eettisyyteen. Sosiaalityöntekijöiden tuottama tieto ei ole ainoastaan ammatillista tai kokemuksellista: tieto voi olla yhteiskunnallisesti sensitiivistä ja poliittisesti merkityksellistä. Tämän vuoksi on erityisen tärkeää tarkastella millaisia merkityksiä ja arvoja tähän tietoon liitetään ja millaisissa olosuhteissa niitä tuotetaan, jaetaan ja vaiennetaan. (Daly ym. 2024, s. 959; Rogers 2012.) Sosiaalityöntekijöiden tuottama tieto on osa sellaista hiljaista tietoa, joka voi sekä paljastaa että ylläpitää valtasuhteita ja käytäntöjä (esim. Bergheim 2021).

Epäkohtien ja rakenteellisen sorron näkyväksi tekeminen ammattialan sisällä voi kuitenkin olla haasteellista ja kohdata vastarintaa. Sosiaalityön ammatillinen orientaatio ja identiteetti rakentuu vahvasti oikeudenmukaisuuden ja ihmisoikeuksien puolustamisesta ja edistämisestä sekä hyvinvoinnin tukemisesta. Kritiikki voi herkästi näyttäytyä uhkana alan uskottavuudelle ja rakenteellisten epäkohtien esiin nostaminen voi tuntua henkilökohtaiselta uhalta työntekijän minuudelle, vaikka tarkoitus olisi päinvastainen eli vahvistaa alan ja ammattilaisten kykyä vastata yhteiskunnallisiin haasteisiin ja muutoksiin. (Esim. Dominelli 2002b, s. 71–72; myös Moorhead ym. 2025; Strier & Breshtling 2016.)

Tutkimusta tehdessä pohdin erityisesti sitä, miten tutkimuksen esitystapa voi vaikuttaa tulkintoihin ja millaisia riskejä liittyy siihen, että sensitiivinen aihe irrotetaan kontekstistaan. Tulosten avoin julkaiseminen ja vaikutusten tarkastelu ovat osa tutkimuksen eettistä vastuullisuutta (Talbert 2019, s. 538–539). Pidän tärkeänä, että tuotettu tieto sosiaalityön käytännöistä sijoitetaan osaksi laajempaa yhteiskunnallista viitekehystä, sillä tutkimus kytkeytyy aina aikaan, paikkaan ja valtarakenteisiin. Tutkimusta ei siis tehdä tyhjiössä. Tiedon tuottaminen ja jakaminen ovat vallankäyttöä, jolla voidaan voimaannuttaa, mutta myös haavoittaa ja marginalisoida (Müller ym. 2022, s. 64–65). Päädyin toteuttamaan tutkimuksen monografiana, sillä se mahdollistaa ilmiön laajemman taustoituksen ja konteks-

tualisoinnin tutkimustulosten ensimmäisellä julkaisukerralla. Halusin välttää tilanteen, jossa tutkimuksen tuloksia luettaisiin yksinkertaistavasti tai väärinymmärrysten kautta tavalla, joka voisi asettaa tutkimukseen osallistuneet sosiaalityöntekijät kielteiseen valoon.

Sukupuolten moninaisuuden tunnustamattomuuteen ja tunnistamiseen liittyvien havaintojen nostaminen on tärkeää, mutta se ei ole yksiselitteisesti myönteistä (Hossain 2017; Wong 2024). Tapa, jolla tutkimuksen tuloksista raportoidaan, voi ylläpitää tai vahvistaa olemassa olevia haitallisia stereotypioita. Tavoitteeni on tehdä oikeutta tutkimukseen osallistuneiden sosiaalityöntekijöiden tuottamalle tiedolle ja ammattitaidolle vääristämättä tutkimuksen tuloksia. Tutkimukseni tarkoituksena ei ole syyllistää tai vastuuttaa yksittäisiä työntekijöitä tai oikeuttaa epäoikeudenmukaisia rakenteita, vaan tuoda näkyviin ne toimintaa ohjaavat ehdot, jotka usein jäävät piiloon, joko tietoisesti tai tiedostamatta. Kriittinen tarkastelu kohdistuu niin sosiaalityön koulutukseen, tutkimukseen kuin käytännön rakenteisiin.

Tutkijan positio eettisenä kysymyksenä

Tutkijana olen aktiivinen toimija tiedon tuottamisen prosessissa ja positioni vaikuttaa tekemiini tutkimuksellisiin valintoihini sekä havaintoihini (Bukamal 2022). Sosiaalinen, poliittinen, kulttuurinen ja kehollinen asema muokkaa tutkimuksen näkökulmaa ja tulkintoja. Ymmärrän kaiken tiedon paikallisena ja osittaisena tavalla, jossa mikään näkökulma ei ole täysin neutraali tai objektiivinen. Näin ollen tutkijasubjekti ei ilmene yhtenäisenä tai universaalina, vaan hajautuneena ja ristiriitaisena, mikä mahdollistaa moninäkökulmaisen ja vastuullisen tiedontuotannon. Objektiivisuuden sijaan hahmotan tuotettua tietoa paikantuneen tiedon (engl. *situated knowledges*) näkökulmasta, jolloin tutkijana pyrin tunnistamaan oman ruumiillisuuteni, positioni ja näkökulmani. (Haraway 1988.)

Edustan sosiaalisesti nuorta, valkoista, vammatonta henkilöä ja sovin hyvin perinteiseen suomalaiseen sosiaalityöntekijänaiseuden rooliin. Kuitenkin voin halutessani asettua tämän sosiaalisessa vuorovaikutuksessa

myönnetyn roolituksen ulkopuolelle tekemällä näkyväksi sateenkaari- ja neurovähemmistöisyyteni. Vähemmistöidentiteettini sosiaalityöntekijätaustaisena tutkijana tarjoaa ainutlaatuisen näkökulman ilmiön tarkasteluun (ks. Alpert ym. 2024; Massoud 2022). Samalla positioni vaatii erityistä reflektiivisyyttä ja herkkyyttä, jotta oma asemani ei määrittele ylikorostuneesti aineiston keruuta, analyysiä tai tulkintaa. Olen tietoisesti pyrkinyt säilyttämään analyyttistä etäisyyttä ja kriittisesti reflektoinut omaa asemaani ja sisäistettyjä ajatusmallejani. (Esim. Bukamal 2022.) Tunnistaakseni oman asemani tuomia vinoumia ja vahvistaakseni tutkimuksen luotettavuutta pyrin varmistamaan moninäkökulmaisuuden osana tutkimusta niin aineiston, teorioiden kuin menetelmien osalta. Myös ohjaajien, kollegoiden ja sosiaalityön sateenkaaritutkimusverkostoista saamani palaute, näkökulmat ja kommentit ovat olleet keskiössä moninäkökulmaisuuden varmistamisessa ja vinoumien tunnistamisessa.

Subjektiposition näkyväksi tekeminen on tärkeää, mutta sen tuoma pakotettu representaatio on moniulotteinen ja ristiriitainen kysymys erityisesti vähemmistöpositiossa toimiville tutkijoille (ks. Brusila 2025; Mossaud 2022). Representaatio voi asettaa tutkijan alisteiseen asemaan erityisesti silloin, kun tutkimusaihe sivuaa tutkijan omaa elämää tai yhteiskunnallisesti marginaalisia identiteettejä. Tällainen asetelma saattaa lisätä tutkimukseen kohdistuvaa kyseenalaistamista tai emotionaalista kuormitusta tavalla, jota enemmistöpositiossa toimivien ei tarvitse kohdata. (Grasswick 2019; Massoud 2022.) Vähemmistötutkijana positiostani voi tulla ylikorostetusti merkityksellinen, jos tutkimuksessa tuottamani tieto tulkitaan automaattisesti olevan sidoksissa omaan kokemukseeni tai identiteettiini. Ylipaikantuminen korostuu erityisesti silloin kun vallitsevia normatiivisia rakenteita haastetaan tai arvioidaan kriittisesti. Tuotetun tiedon yleistettävyyttä saatetaan kyseenalaistaa ja tutkijana minut saatetaan nähdä tietyn ryhmän edustajana eikä niinkään legitiiminä tiedon tuottajana. (Ks. Ahmed 2012; Fricker 2007; Grasswick 2019.)

Subjektiposition tarkastelu nostaa esiin tutkijoiden väliset epätasa-arvoiset odotukset siitä, kuinka avoimesti oma positio täytyy tuoda esiin. Kaikkien vähemmistöön kuuluvien henkilöiden ei kuitenkaan ole mahdol-

lista valita tuoko omaa asemaansa esille, jos vähemmistöisyys on näkyvää. Yhtäällä näkymätön vähemmistöisyys pakottaa tutkijoita asettumaan parrasvaloihin, jota ei vaadita kaikilta. (Massoud 2022.) Haraway (1988, s. 581–586) kritisoi juuri tätä valtapositiotutkijoiden näkymättömyyden etuoikeutta, jossa valtaväestöön kuuluvat tutkijat voivat jättää asemansa nimeämättä, jolloin heidän tietonsa esitetään helposti yleispätevänä tai neutraalina. Objektiivisuus ei tarkoita irrottautumista omasta taustasta tai arvoista, vaan tieto syntyy aina jostain näkökulmasta käsin ja heijastaa niitä lähtökohtia, joiden varassa sitä tuotetaan. Avoimuus tutkijan omista valinnoista ja lähtökohdista vahvistaa tutkimuksen eettisyyttä ja tekee tulkinnoista perustellumpia. (Haraway 1988; Stamenkovic 2023.)

Vuorovaikutus osallistujien kanssa muovaa väistämättä keskustelua ja tuotettua tietoa. Pienet eleet, sanavalinnat tai hiljaisuudet voivat vaikuttaa siihen, mitä osallistujat jakavat. (Tiittula & Ruusuvuori 2005.) Pyrin minimoimaan omaa vaikutustani tutkimuksen teon aikana metodologisilla ja prosessuaalisilla valinnoilla. Fokusryhmäkeskustelut tarjosivat sosiaalityöntekijöille tilan tuottaa tietoa mahdollisimman vapaasti ilman, että ohjaisin keskustelun kulkua aktiivisesti. (Kornbluh 2023; Sagoe 2012.) Osallistujat saivat myös mahdollisuuden antaa yksilöllistä palautetta fokusryhmäkeskusteluiden toteutumisesta anonyymin palautekyselyn (Liite 2) muodossa, jotta ryhmätilanteen mahdollinen paine ei estäisi äänten esille pääsyä.

Etäisyyden ottaminen keskustelusta huomattiin joidenkin osallistujien kesken. Palautekyselyssä nostettiin esille passiivinen ja neutraali roolini keskustelussa. Toin näkyväksi roolini keskustelujen fasilitoijana ja kerroin tutkimuksen taustoista yleisellä tasolla. Päätin kuitenkin olla tuomatta esiin sateenkaarivähemmistöisyyttäni, jotta osallistujien puhe ei muotoutuisi sensitiivisyyden, varovaisuuden tai miellyttämisen tarpeen kautta. Tavoitteena oli varmistaa, että keskusteluissa esiin tulevat näkemykset heijastavat mahdollisimman autenttisesti osallistujien omia kokemuksia ja käsityksiä. (Vrt. Benstead 2014.) Neutraaliuteen pyrkiminen ei kuitenkaan tosiasiallisesti ole neutraalia, vaan vaikuttamiskeino, jolla tavoitellaan tutkijan vaikutusten minimointia. Reflektoin esimerkiksi pukeutumistani

ja sanattoman viestinnän vaikutuksia fokusryhmäkeskusteluissa. Yritykset minimoida vaikutustani jonkinasteisella neutraaliuden tavoittelulla ei kuitenkaan tarkoita emotionaalista etäisyyttä.

Tavoitteeni oli antaa osallistujille mahdollisuuksia ja tilaa keskustella myös aihealueen synnyttämistä tunteista sekä tutkimukseen osallistumisesta. Psykologisen turvallisuuden huomioiminen tutkimuksen toteutuksessa oli alusta alkaen keskiössä aineistonkeruun suunnittelussa ja toteutuksessa. Psykologisella turvallisuudella tarkoitan tässä tutkimuksessa itseilmaisun tukemista ja mielipiteiden sekä kokemusten esittämisen mahdollistumista ilman pelkoa arvostelusta, väärinymmärryksestä tai haitallisista seurauksista. Tavoitteena oli luoda tila, jossa jokainen kokisi tulevansa kuulluksi ja jossa oma mahdollinen tietämättömyys, keskeneräisyys tai erilaisuus ei olisi este osallistumiselle. (Ks. Edmondson 1999.)

Psykologinen turvallisuus kytkeytyy myös fokusryhmäkeskustelujen suunnittelua, toteutusta ja analyysia ohjanneeseen tavoitteeseen kunnioittaa osallistujien episteemisiä oikeuksia. Näillä tarkoitan osallistujien oikeutta tietää, omistaa ja jakaa tietoa sekä oikeutta tulla kuulluksi. Osallistujien informoitu suostumus ja yksityisyyden suojaaminen on ollut keskeinen osa tutkimuksen eettistä toteutusta. Tulosten käsittelyssä ja julkaisussa olen ottanut huomioon tutkimuksen tuottaman tiedon sensitiivisyyteen liittyvät kysymykset, kuten osallistujien anonymiteetin varmistamisen, mahdollisesti haavoittavien kokemusten suojaamisen ja stereotypioiden sekä leimaamisen välttämisen.

Tekoälyn käytön vastuullisuus ja eettisyys tutkimuksessa

Olen hyödyntänyt tekoälyä tiedonhaun suunnitteluvaiheessa, ajattelun tukena, ideoinnissa ja tekstin jäsentelyssä. Käytin pääasiassa ChatGPT 4o:ta, joka oli listattu vuonna 2025 Lapin korkeakoulukirjastossa yhdeksi sopivista tekoälysovelluksista (LUC). ChatGPT 4o on generatiivinen tekoäly, eli se tuottaa sisältöä analysoiden ja oppien sille saatavilla olevasta tiedosta. Vuoden 2025 keväällä LUC-IT tietopalvelut aloittivat luomaan käytäntöjä vastuulliselle tekoälyn käytölle. Lapin korkeakoulukonsernissa oli otettu

hieman aiemmin käyttöön Microsoft Copilot, jota suositellaan ensisijaisena tekoälytyökaluna. Tein ensin siirtymän ChatGPT:stä Copilottiin ja vuoden 2025 loppuun mennessä lopetin tekoälyn käyttämisen kokonaan sekä asensin tekoälyn estävän lisäosan verkkoselaimeen.

Lähtökohta tekoälyn käyttämiselle on ollut tukea omaa ajatteluani, kirjoittamista ja reflektiota ohittamatta omaa asiantuntijuuttani. En ole käyttänyt tekoälyä sisällöntuotannossa, analyysissä tai kielenhuollossa lukuun ottamatta yksittäisten lauseiden uudelleensanoitusta. Mahdolliset uudet näkökulmat olen tarkistanut alkuperäisistä lähteistä tai etsinyt itse sitä tukevan tiedon ja viitannut niihin. Noudatin Lapin yliopiston ohjeistuksia sekä hyvän tieteellisen käytännön periaatteita tekoälyn käytössä. Olen perehtynyt myös Lapin korkeakoulukonsernin tietoaineistojen luokittelun ohjeistukseen ja Lapin yliopiston tietoturvapolitiikkaan varmistuakseni, että tekoälyn käyttö tutkimusta tehdessä on ollut näiden ohjeistusten valossa eettistä ja tietoturvallista. Ohjeistuksien laaja soveltaminen eri lähteistä on ollut tarpeellista tekoälyn ollessa suhteellisen uusi asia yliopistomaailmassa.

Suhtautumiseni tekoälyn eettisyyteen on muuttunut kriittisemmäksi tutustuttuani laajemmin tekoälyä käsittelevään tutkimukseen (esim. Webster & Neal 2024). Haasteet eivät liity ainoastaan tekoälyn tietoturvallisuuteen ja tutkimuseettisiin kysymyksiin, kuten useat yliopistotasoiset ohjeistukset ovat antaneet ymmärtää. Tekoälyn käytön on todettu vaikuttavan ympäristöön monin eri tavoin erityisesti energiankulutuksen ja hiilidioksidipäästöjen kautta. Tekoälykeskukset käyttävät myös suuria määriä vettä laitteiston jäähdyttämiseen, mikä on suoraan kytköksissä paikallisiin vesivaroihin (esim. Bolón-Canedo ym. 2024; Yu ym. 2024). Huomionarvoista on se, minne nämä keskukset ovat sijoitettu, mitä materiaaleja niiden rakentaminen edellyttää ja miten suurten vesimäärien käyttö vaikuttaa paikallisiin ihmisiin, eläimiin ja luontoon laajemmin.

Nykyisen tutkimustiedon valossa näen tekoälyn olevan lähes poikkeuksetta epäeettinen valinta sosiaalityössä, koska se uusintaa ja lisää sosiaalista eriarvoisuutta (Tuominen & Snell 2025; Webster & Neal 2024), ylläpitää haitallisia sukupuolistereotypioita (Tuominen & Snell 2025, s. 20–21),

kuormittaa ympäristöä (Xu 2025, s. 2–3) ja heijastaa usein valta-asemassa olevien ryhmien poliittisia ja ideologisia intressejä (Boschele 2025). Tutkimuksen tavoite on lähtökohtaisesti tuottaa tietoa, jota voidaan käyttää hyvinvoinnin edistämiseen. Tekoälyn käyttäminen on mielestäni täysin ristiriidassa tämän lähtökohdan kanssa. Ihmisten, luonnon ja eläinkunnan hyväksikäyttö oman tai toisen edun ja hyödyn tavoittelemiseksi on eettismoraalisesti kyseenalaista, erityisesti sosiaalityön kontekstissa. Tekoälyjärjestelmät näyttävätkin kulkevan käsi kädessä Nancy Fraserin (2024) kannibaalikapitalismin kuvauksen kanssa, tehden tekoälystä valkoisen ylivallan, riiston, sorron ja kolonialismin yhden ilmenemismuodon (Tacheva & Ramasubramanian 2023).

5 Sukupuolten moninaisuuden ammatillinen tunnustaminen

Sosiaalityön arjessa sukupuolten moninaisuus tulee näkyväksi etenkin tilanteissa, joissa ammattilaiset tasapainoilevat tiedon, vallan ja eettisen vastuun risteyskohdissa. Sukupuolten moninaisuuden kohtaaminen ei ole yksittäinen tekninen taito, vaan osa laajempaa ammatillista orientaatiota, jossa työntekijän käsitykset identiteetistä, kokemuksesta ja toimijuudesta kietoutuvat sosiaalityön rakenteisiin ja käytäntöihin. Näissä kohtaamisissa tunnustuksen kysymykset nousevat keskeiseksi: milloin sukupuolikokemus tulee nähdyksi, milloin se jää huomaamatta ja millaiset ammatilliset valmiudet mahdollistavat sukupuolisensitiivisen ja moninaisuutta kunnioittavan työotteen (ks. Grabham 2010, s. 111–112; Hicks 2015, s. 477).

Fokusryhmäkeskustelut tuottivat ristiriitaista kuvaa siitä, miksi sukupuoli on ja yhtäällä ei ole, keskeistä sosiaalityön palveluissa (Hicks 2015, s. 471–472). Sukupuoli-identiteetti kuvattiin kokonaisvaltaisesti elämään vaikuttavana ja merkityksellisenä tekijänä, joka ilmenee myös sosiaalityön palvelujärjestelmässä ja kohtaamisissa, mutta samalla sukupuoli merkityksellistyy sosiaalityön ulkopuoliseksi asiaksi (esim. Alanko & Orjasniemi 2018; Virokannas 2025). Keskusteluista hahmottuu sosiaalityön sukupuolineutraaliuden ja sukupuolen välttelyn paradoksi, jossa kamppaillaan sukupuolierityisen ja sukupuolisensitiivisen käsitysmaailman välillä (ks. Hicks 2015, s. 471–472; Koenig 2021; Kuronen ym. 2004, s. 5–7; Virokannas 2025).

Ammatillinen tunnustaminen muodostaa perustan sukupuolten moninaisuuden kohtaamiselle sosiaalityössä sensitiivisesti ja asiakkaan kokemusta kunnioittaen (Niemi 2021; Rossiter 2014). Aineistosta erottui neljä toisiinsa kietoutuvaa teemaa, jotka kuvasivat ammatillisen tunnustuksen eri ilmenemismuotoja. Jaoin nämä teemat identiteettien ja kokemusten tunnustamisen sekä reflektiivisen ja sitoutuneen tunnustuksen alakategorioihin. Ammatillinen tunnustus rakentui sukupuoleen liitännäisten identiteettien, tunteiden, kokemusten ja aseman huomioimisena sekä oikeut-

tamisena ja ammattilaisen oman toimijuuden kriittisenä arviointina sekä henkilökohtaisena sitoutumisena tunnustavaan toimintaan. (Ks. Niemi 2021, s. 2813; Rossiter 2014, 93.)

5.1 Identiteettien ja kokemusten tunnustus

Fokusryhmäkeskusteluissa erilaiset sukupuolten määrittelyn ja sanoittamisen tavat rakentavat kuvaa siitä, miten sosiaalityöntekijät tunnistavat, nimeävät ja selittävät sukupuolten moninaisuutta osana ammatillista viitekehystä. Määrittelyt heijastivat arvoja, normeja ja tietoperustaa, jotka olivat sidoksissa siihen, minkälaista tunnustusta eri sukupuolten edustajat ylipäätään voivat saada. Määrittelyissä kävi lisäksi ilmi se, miten episteeminen epäoikeudenmukaisuus ja hallintavalta voivat rajata joidenkin kokemusten ja tietojen uskottavuutta sekä määrittelyvaltaa sosiaalityössä (ks. myös Renström & Klysing 2025, s. 1064–1065).

Fokusryhmäkeskusteluissa identiteettien, toimijuuden ja yksilön aseman tunnistaminen rakentui sosiaalityöntekijöiden pyrkimyksenä tunnustaa identiteetti ja ymmärtää, miten tämä identiteetti vaikuttaa asemaan ja mahdollisuuksiin palvelujärjestelmässä (Niemi 2021, s. 2804; Ploesser & Mecheril 2012). Sukupuolikokemusten ja -tunteiden oikeutus puolestaan korosti kokemusten ja tunteiden hyväksymistä tai torjumista osana ammatillista kohtaamista (ks. Deonna & Teroni 2012, s. 57–58). Tällöin tunnustaminen ei rajautunut ainoastaan muodolliseen hyväksyntään, vaan se rakentui relationaalisena prosessina, jossa yksilön oma merkityksenanto tunnistettiin, tunnustettiin ja oikeutettiin legitiiminä sekä tärkeänä.

Identiteettien, toimijuuden ja aseman tunnistaminen

Sosiaalityöntekijät kuvailivat ymmärtävänsä sukupuolen yksilöllisenä ja moniulotteisena kokemuksena, jota ei voi määritellä ulkopuolelta (ks. Tuovinen ym. 2012). Kaksijakoinen sukupuolikäsitys oli kuitenkin tulkittavissa yleisenä vallitsevana diskurssina sosiaalityön sisällä. Sosiaalityöntekijät tunnistivat kaksijakoista, kahden ääripään sukupuolikäsitystä myös omas-

ta ajattelustaan ja toiminnastaan. Tunnustuksen toteutuminen vaikutti sisältävän ehtoja, rajoja ja rajoitteita, mutta tästä huolimatta keskusteluihin osallistuneiden sosiaalityöntekijöiden sukupuolikäsitys ilmeni sukupuolten moninaisuutta tunnustavana. Fokusryhmäkeskusteluissa sukupuoleen liitettiin dynaamisuus ja käsitteellinen laajuus. Lineaarinen sukupuoliymmärrys, jossa on maskuliininen ja feminiininen kärkipää (esim. Vähäpassi 2023, s. 29–32), sai haastajakseen myös joustavamman määrittelytavan.

> **Sos.t B1:** […] no mä haluan ajatella sukupuolen ehkä ihmisen omana kokemuksena ennen kaikkea…Toki sitten et puhutaanks siitä biologisena sukupuolena, mutta…niin ajattelen että se on sellainen joku ympyrä, jossa ehkä voi mennä tänään täällä ja huomenna tuolla. Tai siis se sukupuolikokemus voi olla muuttuva ja elävä… ja et ei oo mitään. En halua ajatella, että on eri kärkipäitä… Mä ajattelen sen just ehkä enemmän ympyränä kuin semmoisena janana, jossa sitten liutaan itse kukin enemmän tai vähemmän.

Sukupuoli määritettiin yksilöllisenä ja kokemuskeskeisenä. Biologinen sukupuoli nostettiin esiin sivumainintana, ja sen esitettiin eroavan kokemusperäisestä sukupuolen jäsennyksestä. Sukupuoli hahmottui dynaamisena, jolloin kokemus omasta sukupuolesta voi muuttua hyvinkin nopeasti (esim. Diamond 2020; Katz-Wise ym. 2024). Sosiaalityöntekijä määritteli sukupuolikokemukset ympyränä, jossa ei ole ääripäitä eikä selkeitä rajoja (esim. Beischel ym. 2021). Myös sukupuolettomuuden maininta, ”et ei oo mitään”, osoittaa, että sukupuoli ei aina muodosta identiteetin ydintä. Nämä tulkinnat haastavat järjestelmiä, jotka perustuvat oletukseen selkeästä, pysyvästä ja ulkoapäin todennettavissa olevasta sukupuolesta.

Fokusryhmäkeskusteluissa toistui ajatus sukupuolen henkilökohtaisuudesta ja yksilöllisyydestä kuvattujen määritelmien sisällä. Sukupuolten moninaisuuden yleiseksi tunnustetut määrittely- ja selitystavat esitettiin vain yhdeksi tavaksi jäsentää ja määritellä sukupuolta. Yksilön kokemus ja ymmärrys voi kuitenkin poiketa yleisistä määrittelytavoista.

> **Sos.t E1:** […] Jotenki silleen ajatellaan, että asiakkaiden kokemukset myös sukupuolesta on aika henkilökohtaisia. Vaikka Setalla olisi joku määritelmä tai jollain muulla taholla, niin sitte asiakkaalla voi olla aika omalaatuinen ajatus siitä, että mitä se sukupuoli hänen kohdallaan tarkoittaa.

Sosiaalityöntekijä kuvaili sukupuolikokemuksen henkilökohtaisuutta ja yksilöllisyyttä. Setan (Seksuaalinen tasavertaisuus ry) määritelmät esitettiin yleisinä tapoina jäsentää sukupuolten moninaisuutta, mutta tämä ei tarkoita, että yksilö sanoittaisi omaa kokemustaan tai identiteettiään näiden määritelmien mukaisesti. Kuvattua sukupuolen staattisuutta haastettiin useiden ryhmien keskusteluissa. Haastamisesta huolimatta määritelmät sukupuolesta hahmottuivat enemmän lineaarisiksi kuin ympyräksi tai spektriksi. Tällöin sukupuolikokemuksen muuttuvuus ja joustavuus sekä laaja kirjo korostuivat.

Sukupuoli rakentui puheenvuoroissa useiden toisiinsa sidoksissa olevien ulottuvuuksien, kuten juridisen, sosiaalisen, biologisen, fyysisen, syntymässä määritellyn, kognitiivisen ja psyykkisen sukupuolen kautta. Osassa keskusteluista nostettiin esiin myös sukupuolen ilmaisu, johon kytkettiin itsemääräämisoikeuteen, toimijuuteen ja yksilön asemaan liittyviä tulokulmia.

> **Sos.t D3:** […] Tuli vielä mieleen tällainen sukupuolen ilmiö tai ehkä pukeutuminen. Et jos on vaikka, tai olen kuullut, että oli esimerkiksi yksi kehitysvammainen henkilö, joka olisi halunnut hameisiin pukeutua, mutta hänelle asumisyksikön ohjaajat ja ehkä läheiset, en muista siis tarkemmin. Mut tavallan sitä et ´ei sun pitää pukeutua housuihin´. Niin jäin siis vain sitä miettimään, voihan se olla et tällaisia kokee ihmiset, jotka ei ole kehitysvammaisiakin, mut tavallaan ovathan he erityisen alttiita sit semmoiselle ohjailuille ja heillä ei oo ehkä keinoja puolustautua, ellei joku, kuten sosiaalityöstä, sitä tue. Mut jotenki et he ovat erityisen haavoittuvassa

> asemassa siinä, kuinka he saavat ilmaista sukupuolta tai vaikka pukea päälleen [...]

Sosiaalityöntekijä tuo otteessa esiin kehitysvammaisen henkilön kokemuksen, jonka mukaan hänen sukupuolen ilmaisunsa oli sivuutettu sekä henkilökunnan että läheisten toimesta. Sosiaalityöntekijän kuvailema tilanne toi näkyväksi, miten yksilön toimijuus ja itsemääräämisoikeus voivat kaventua, kun läheisten ja työntekijöiden määrittely- ja päätösvalta ulottuu myös sukupuolen ilmaisun mahdollisuuksiin. Instituution ja lähipiirin normatiivinen tulkinta näyttäytyy konkreettisena valtana, joka rajoittaa yksilön oikeutta ja mahdollisuutta elää omannäköistä elämää (Niemi 2021, s. 2803–2805). Kehitysvammaisten henkilöiden sukupuoli ja seksuaalisuus ovat edelleen tabuluonteisia ja stigmatisoituja aiheita. Erityisesti seksuaalisuuteen ja ”normaalista poikkeavaan” sukupuolen ilmaisuun liittyy vammaisten henkilöiden deseksualisoimista ja kokemusten sivuuttamista. (Ks. Goulden 2023; Sommarö ym. 2020.)

Fokusryhmäkeskustelut tekevät näkyväksi asiakkaiden usein haavoittavat elämäntilanteet ja yhteiskunnallisesti heikon aseman. Seuraavassa otteessa sosiaalityöntekijä kuvailee terveydenhuollon palveluihin ja trans-poliklinikan asiakkaisiin kohdistuvaa riisuttamista sekä muuta epäasiallista kohtelua.

> **Sos.t D2:** [...] paljon kuulee edelleen sellaisia inhottavia kokemuksia terveydenhuollosta, et miten just suostumus ja semmoinen itsemääräämisoikeus, vaikka nuorilla ihmisillä. Et jos vaikka ei tiedä oikeuksiaan. On vaikka tämmöistä riisuttamista tapahtunut tilanteissa, jossa ihminen haluaa mennä hakemaan lähetettä trans-polille. Niin sitten on haluttu tehdä fyysinen tutkimus siitä, että mitä siellä housuissa nyt on. Kaikkea tällaista. Kyllä mä ajattelen, että toi on tosi hyvä pointti just, että heikommassa asemassa ja haavoittuvammassa asemassa olevat ihmiset on varmaan just meidän sitä kohderyhmää. Uskon, että on paljon paikkoja missä tämmöistä ei tuu ees miettineeksi, et mikä sen ihmisen mahdollisuus määritellä

> näitä asioita itse ja semmoinen et pidettäisi huolta siitä, että tulee kuulluksi ja sais vaikuttaa sellaisiin asioihin mihin nyt voi vaikuttaa omassa elämässä, vaikka olisi vammainen tai muu.

Sukupuolen määrittely terveydenhuollon kontekstissa näyttäytyy tapahtuvan sosiaalityöntekijän kuvauksessa sukupuoleen sidottujen fyysisten tekijöiden pohjalta. Tämä tulee kuvatuksi toimintatapana, jossa henkilön fyysisiä ominaisuuksia oli tarkasteltu lähetteen saamiseksi sen sijaan, että perusteeksi olisi riittänyt henkilön oman kokemuksen ja palvelun tarpeen sanoittaminen. Terveydenhuollon kontekstissa transihmisiin kohdistuvat käytännöt, kuten riisuttaminen, tarpeettomat fyysiset tutkimukset, seksuaalinen väkivalta sekä henkilökunnan kieltäytyminen fyysisten tutkimusten tekemisestä, tuovat näkyväksi institutionaalisen vallankäytön, rakenteellisen syrjinnän ja kehollisen autonomian loukkaukset terveydenhuollossa (Bauer ym. 2017, s. 718; Salovaara 2022, s. 14). Tällaiset loukkaukset eivät jää vain terveydenhuollon piiriin, vaan ne voivat heijastua asiakkaan luottamukseen koko palvelujärjestelmää kohtaan. Jos oma kokemus on aiemmin sivuutettu, asiakkaan voi olla vaikea uskoa, että sosiaalityössä hänen näkemyksensä tunnustetaan ja kuullaan. (Esim. Salovaara ym. 2025.)

Asiakkaiden itsemäärittelyn tukeminen, kuuntelu ja asianajotyö muotoutuu keskusteluissa tärkeäksi osaksi sosiaalityötä (ks. myös Ylinen & Ruokolainen 2019). Asiakasryhmien identiteettien moninaisuus korostuu käytännön kuvauksissa asiakkaan asemaa ja toimijuutta määritteleväksi tekijäksi (esim. Hicks 2015, s. 475; Sommarö ym. 2020; Söderström 2024; Väyrynen 2007). Fokusryhmissä yksilön mahdollisesti haavoittuva asema ja turvattomuus painottuu tilannekuvauksissa, joissa henkilö kuuluu useaan vähemmistöön ja on alaikäinen.

> **Sos.t C2:** Jos puhutaan nuorten rikosasioista, niin kyllä varmaan herkemmin tällaisten sukupuoltaan pohtiva tai jopa niinkun transnuori, niin on todennäköisemmin uhrina rikoksessa kuin sen tekijänä. Mutta en tiedä, että onkohan tätä jotenkin tarkemmin tut-

> kittu, mut nää on ne mitkä on mulle näyttäytynyt, että kyllä heitä sitten kiusataan ja he joutuu tällaisten viharikosten uhreiksi.

Transsukupuolisilla ja sukupuoltaan pohtivilla nuorilla esitettiin olevan korkeampi riski joutua kiusatuksi ja viharikoksen uhriksi kuin cis-sukupuolisilla nuorilla. Korkeampi riski liitettiin siihen, kuinka transnuoret ovat todennäköisemmin uhreina kuin tekijöinä rikoksissa. Tämä riskipuhe asemoi transnuoret ensisijaisesti suojelua tarvitsevaksi ryhmäksi, mikä on yhteydessä siihen, millaisena heidän toimijuutensa ja kokemuksensa tunnistetaan. Tutkimukset kuitenkin osoittavat (esim. Sares-Jäske ym. 2023; Lehtonen 2023), että sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret kohtaavat cis-nuoria enemmän väkivaltaa ja heidän mielenterveytensä sekä hyvinvointinsa on verrattain heikompi. Esimerkiksi sateenkaarinuorten on osoitettu kokevan enemmän seksuaaliväkivaltaa ja vanhempien tekemää henkistä sekä fyysistä väkivaltaa kuin enemmistöpositiossa olevien nuorten. Myös kiusaamiskokemukset ja fyysisen väkivallan uhka sekä seksuaalisen häirinnän uhriksi joutuminen on yleisempää sateenkaarinuorten keskuudessa. (Jokela ym. 2020, s. 24.) Näin ollen riskipuhe ei ole perusteetonta, mutta se voi samalla tuottaa asemoinnin, jossa transnuorten toimijuus kaventuu.

Nuorten lisäksi ikääntyneiden sukupuolivähemmistöön kuuluvien ihmisten toimijuuden sekä itsemäärittelyn mahdollisuudet tulivat kuvatuksi seuraavassa keskustelussa.

> **Sos.t D3:** Joo siis ehkä nyt alkaa mennä sit ehkä vähän tämmöiseksi mun oman olettamuksen kautta pohdinnaksi, mutta siis mietin sitä, että onko heille (ikääntyneet) tätä tai tavallaan sallivatko he edes itselleen sitä, että jos on jotain tavallaan ehkä tavallisesta poikkeavia kokemuksia tai muita tai tunnistavatko he itse. Voihan tietenkin olla, että ei ole. Ei minulla ole tietoa, mutta vähän semmoinen kutkutus on, että se on varmaan vähän semmoinen kielletty aihe ehkä, jos nyt mietitään ihan yhdeksänkymppisiä ja todella iäkkäitä täällä meidän pikkukunnilla varsinkin. […]

Ikääntyneiden henkilöiden binäärin ulkopuolisten sukupuoli-identiteettien ja ilmaisun tapojen esitettiin kantavan mukanaan historiallista taakkaa. Sukupuolivähemmistöisyys ja perinteisistä kaksijakoisen sukupuolikäsityksen mukaisista rooleista poikkeaminen on ollut ja on edelleen kiellettyä, tabuluontoista ja stigmatisoitua. (Esim. Laitinen 2004; Mustola & Pakkanen 2007.) Tabuluontoisuus voi korostua henkilöiden kohdalla, jotka ovat eläneet nuoruuttaan aikana, jolloin sukupuolinormista poikkeaminen oli laitonta ja se ymmärrettiin epänormaaliksi, jopa vaaralliseksi. Aiheen tabuluontoisuus ja vähemmistöstressi voivat estää puhumasta kokemuksistaan tai edes sallimasta itselleen omaa sukupuoli-identiteettiään. (Valtonen & Hakola 2014, s. 16–17.) Ikääntyneiden sukupuoleen liittyvän toimijuuden rajoittuminen määrittyy tabuluontoisuudesta aiheutuneen tietämättömyyden ja varovaisuuden seurauksena. Myös sijainti nousi esiin mahdollisena toimijuuteen vaikuttavana tekijänä. Pienillä paikkakunnilla sukupuolten moninaisuus määrittyy isompia kaupunkeja tabuluontoisemmaksi asiaksi (ks. Peltomaa 2022).

Sukupuolten moninaisuuteen liittyvien teemojen poikkeavuus ja näkymättömyys korostui laajasti fokusryhmäkeskusteluissa. Kuitenkin sukupuoli ja sen moninaisuus cis-naisten ja -miesten osalta tuli havaittavaksi lähes kaikkien keskusteluissa kuvattujen asiakasryhmien kohdalla. Sukupuolivähemmistöisyyden kohtaaminen puolestaan kuvattiin poikkeavana, lukuun ottamatta lasten- ja nuorten palveluita. Sukupuoli-identiteetti esitettiin henkilökohtaisena ja sensitiivisenä asiana, jonka esiin nostaminen palveluissa määriteltiin asiakkaan vastuuksi. Sosiaalityöntekijät saattoivat kokea sukupuoli-identiteettiin liittyvien kysymysten esittämisen liian tungettelevaksi ja intiimiksi. Puhumattomuus voi kuitenkin vahvistaa ja ylläpitää sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin liitettyjä tabuja ja normeja tehden moninaiset kokemukset näkymättömäksi. (Ks. Valtonen & Hakola 2014, s. 19–20.) Tällainen puhumattomuus asemoi asiakkaan ensisijaisesti vastuulliseksi oman sukupuoli-identiteettinsä esiin nostamisesta, mikä voi kaventaa hänen toimijuuttaan ja mahdollisuuksiaan tulla tunnustetuksi. Samalla sosiaalityöntekijä asemoituu varovaiseksi ja passiiviseksi toimijak-

si, jonka rooli sukupuolten moninaisuuden tunnustamisesta jää reaktiiviseksi eikä aktiivisesti mahdollistavaksi.

Tabuluontoisuus, poikkeavuus ja stigmatisointi ilmeni myös sosiaalityön arjen kuvauksissa. Seuraavassa puheenvuorossa sosiaalityöntekijä kuvailee transsukupuolisuuteen liittyneitä haitallisia käsityksiä työyhteisön sisällä.

> **Sos.t B3:** No siis tulee sillee, että transsukupuolisuus, mutta tosi ikävässä mielessä sillä tavalla, että on leimattu mielisairaaksi. Siis voihan olla, että ihmisellä on joku mielisairaus, joka on myös transsukupuolinen, ettei ne oo liitoksissa toisiinsa, mutta nyt on mielisairaus ja on transsukupuolinen. Mut tästä on jo aikaa. Tai no on aikaa ja on vähemmän aikaa. Mut joo semmoinen tosi ikävä juttu kyllä oli mis leimattiin ihminen ihan hulluksi ja sit siinä tuli se transseksuaalisuus esille ja jotenki mä itte liitin, että se hulluus liitetään siihen transseksuaalisuuteen. En mä tiedä. Se oli törkeetä suorastaan, kun sitä keskustelua käytiin jossain tiimipalverissa tai jossain keissi palverissa. Mut se on ehkä semmoinen yksi esimerkki vaan. Ei ole muita tullut mieleen tai ei ole tullut vastaan. Tai on edelleen se tilanne, että on tosi ikävä. Semmoinen aihe mistä ei puhuta, mutta se on siinä läsnä pakostakin. Mut ihan törkeätä [...]

Sukupuolten moninaisuuden ammatillinen tunnustus rakentuu ennen kaikkea sen puutteen kautta. Puheenvuorossa kuvattu tiimipalaverissa käyty keskustelu, jossa transsukupuolinen henkilö oli leimattu ”hulluksi”, esitetään törkeänä ja yksilöä loukkaavana. Sosiaalityöntekijän vastatunnustus, eli vallitsevien normien haastaminen, kyseenalaistaminen ja purkaminen sekä erimielisyys, korostavat käydyn keskustelun ongelmallisuutta. Henkilön sukupuoli-identiteetti ei tullut tunnustetuksi arvokkaana ja itsessään legitiiminä asiana, vaan se oli liitetty patologisoivaan mielenterveysdiskurssiin.

Mielenterveysdiskurssi voi heikentää ammatillista ja sosiaalista tunnustusta ja ylläpitää syrjiviä, haitallisia ja vanhentuneita käsityksiä trans-

sukupuolisuudesta sairautena (ks. Castro-Peraza ym. 2019). Patologisoiva tulkinta heikentää toimijuuden tunnustamista, sillä se kyseenalaistaa henkilön kyvyn olla oman elämänsä ja kokemustensa pätevä tulkitsija sekä osallistua tasavertaisesti itseään koskevaan päätöksentekoon (esim. Fricker 2007; Garrison 2018; Rossiter 2014, s. 96). Lisäksi aseman tunnustus murenee, kun ammatillisessa kontekstissa ei turvata henkilön oikeuksien toteutumista ja arvostusta ihmisenä, mutta ei myöskään palveluiden käyttäjänä (Castro-Peraza ym. 2019).

Leimaavat ja stigmatisoivat toiminta- ja puhetavat voivat lisätä epäluottamusta ammattilaisiin ja uusintaa käsitystä, jossa transsukupuolisuus näyttäytyy ongelmana eikä hyväksyttävänä osana ihmisten moninaisuutta (esim. Salovaara ym. 2025; Valtonen & Hakola 2014). Tabuluontoisuuden vähentäminen, luottamuksen lisääminen ja itsemäärittelyn tukeminen rakentuu vuorovaikutuksen, toimintatapojen ja käytäntöjen kautta.

> **Sos.t C2:** En tiiä sit onks sillä suoraan vaikutusta, mutta ehkä se luottamuksen rakentamista edistää kyllä se, että se omassa puhetavassa huomioidaan. Että kysytään just että ´no seurusteletko jonkun kanssa´ eikä niin että ´onko sulla tyttökaveria tai poikakaveria´. Et tavallaan pitää vähän tällai neutraalimpaa puhetapaa, nii se on vissiin kuitenkin edistänyt sitä, että ei heti oleteta, että sulla on poikakaveri tai että sulla on just tyttökaveri.

Avoimien ja neutraalien kysymysten käyttö esitetään sosiaalityöntekijän puheessa konkreettisena tapana tunnustaa asiakkaan moninaiset identiteetit ilman oletuksia heteronormatiivisuudesta tai binäärisestä sukupuolijaosta. Avoin kysymyksenasettelu antaa tilaa erilaisille sukupuoli-identiteeteille ja seksuaalisille suuntautumisille, jolloin sitä voi käyttää haitallisia ennakko-oletuksia vähentävänä toimintamallina. Kun asiakas saa itse määritellä suhteensa, identiteettinsä tai elämäntilanteensa, vuorovaikutus siirtyy kohti asiakaslähtöistä toimijuutta, jossa ammattilainen ei aseta valmiita kategorioita asiakkaan puolesta (ks. Valtonen ym. 2014).

Sukupuolta laajemman moninaisuuden hyväksyminen, näkyväksi tekeminen ja oikeuttaminen korostuivat keskusteluissa poikkileikkaavien ilmiöiden kuvauksissa. Työntekijät sanoittivat fokusryhmäkeskusteluissa asiakkaiden yhteiskunnallisesti haavoittuvaa asemaa monella eri tasolla. Esimerkiksi vähemmistöasemaan kytkettiin sosiaalinen haavoittuvuus ja heikentynyt oikeudellinen asema, joka miellettiin seuraukseksi rakenteellisista ja kulttuurisista esteistä (ks. myös Törölä 2020, s. 203). Asemaan liitettiin myös sen tuoma mahdollinen suojattomuus, jonka kuvattiin edellyttävän erityistä ammatillista huomiota ja eettistä harkintaa siitä, milloin ja miten sukupuolikokemuksia voidaan tunnustaa (esim. Niemi 2021, s. 2810). Tunnustuksen haasteet nousivat esiin niiden tilanteiden kuvauksissa, joissa asiakkaan kerrottiin asuvan tai asuneen maassa tai elävän yhteisössä, jossa perinteisestä kaksijakoisesta sukupuolinormista poikkeaminen on kiellettyä.

> **Sos.t A1:** Mun monelle asiakkaille sukupuolen moninaisuus on kiellettyä heidän kulttuurissa. Voi olla, että se on kiellettyä tai muu kuin heterosuhde on kiellettyä. Moni konservatiivinen arvo on se mikä on laki ja voit saada kuolemanrangaistuksen, jos sä teet jotain, joka on poikkeavaa. Ja onkin asiakkaita, jotka on joutunut pakenemaan sen takia…Ja vielä se mikä on hirveätä, että asiakas oli lähtenyt pakoon muualta ja sitten se seuraa. Suomen sisällä voi joutua myöskin muuttamaan ja se ei silti auta. Musta tuntuu, että on aika paljonkin vähemmistöjä, jotka on jotenkin aika suojattomia…Että se on ollu semmoinen eettinen ristiriita: mitä tehdä, minne ohjata, miten voisin turvata sen edes arjen, että koulusta pääsee lähtee kotiin, että tyypit ei seuraa.

Sosiaalityöntekijä osoittaa puheenvuorossaan ymmärrystä siitä, että yksilön sukupuoli- ja seksuaali-identiteetti on merkityksellinen osa asiakkaan elämäntilannetta. Asiakas määrittyy aktiiviseksi toimijaksi, joka on tehnyt merkittäviä päätöksiä oman turvallisuutensa ja identiteettinsä vuoksi. Samalla sosiaalityöntekijä tunnistaa asiakkaan toimijuuden rajoitteet. Vaikka

asiakas oli pyrkinyt turvaan, väkivallan uhka voi seurata uuteen asuinpaikkaan Suomessa (ks. myös Peltomaa 2022; Söderström 2024). Asiakas tulee kuvatuksi omaa elämäänsä ohjaavana toimijana, jonka toimijuus rajoittuu tai estyy rakenteellisten ja sosiaalisten tekijöiden seurauksena.

Sukupuolten moninaisuus hahmottuu moniperusteisena kokemuksena ja ilmiönä, jossa yksilöiden erilaiset identiteetit ja muut tekijät risteävät. Moniperustaisuuteen ja risteäviin identiteetteihin liittyvä tutkimus on kytköksissä intersektionaalisuuden käsitteeseen. Intersektionaalisuudella viitataan näkökulmaan, jonka mukaan eri identiteettiä määrittelevät tekijät kuten sukupuoli ja etnisyys vaikuttavat yksilön asemaan yhteiskunnassa (esim. Crenshaw 1989 &1991; Hicks 2015, s. 475). Sukupuolen moniperustaisuus ilmenee niin yksilön, yhteisön kuin yhteiskunnan tasolla. Esimerkiksi naisen oikeudellinen ja sosiaalinen asema voi vaihdella saman valtion sisällä uskontoon pohjautuvien eriarvoistavien lakien seurauksena (Haq 2013, s. 174).

Asiakkaan itsemääräämis- ja määrittelyoikeuden sekä toimijuuden kaventuminen hahmottuu seurauksena rajoittavista institutionaalisista rakenteista ja työkäytännöistä. Kaventumisen riskiä lisääväksi tekijäksi nostettiin asiakkaan muut risteävät ja yhteiskunnallista haavoittuvuutta mahdollisesti lisäävät ominaisuudet.

> **Sos.t D3:** […] Se (vammaisuus) hankaloittaa palvelujen saantia, hankaloittaa palveluihin hakeutumista ja niinku ylipäätään elämää jotenki, mä ajattelen. Ja sitten vielä mietin just sitä, että toisaalta aika vähänki ehkä tulee mun töissä jotenki edes nämä asiat esille. En tiedä johtuuko omasta työtavasta vai jotenki sitten siitä, että ajattelen, että ne ei vaikka kuulu tähän palveluun ne jutut tai… en osaa sanoa.

Toimijuuden rajoittumisen ja estymisen tunnistetaan olevan yhteydessä siihen, miten sukupuolivähemmistöisyyteen ja vammaisuuteen liittyvät identiteetit kietoutuvat heikentyneeseen sosioekonomiseen asemaan (esim. Hicks 2015, s. 475). Toimijuuden rajoittuminen liitetään palvelui-

den saamisen, niihin hakeutumisen sekä yleisesti elämän hankaloitumiseen. Sosiaalityöntekijä kuvasi kuinka oma työskentely- ja ajattelutapa voi ohjata sitä, mitkä asiat nostetaan esille ja mitkä rajautuvat työskentelyn ulkopuolelle (esim. Valtonen & Hakola 2014, s. 19–20). Eli vaikka identiteettien, toimijuuden ja aseman tunnustaminen hahmottuu vahvasti instituutioon ja rakenteisiin sidonnaisena, se ei ole irrallinen yksilöiden toiminnasta (Rossiter 2014, s. 97).

Sukupuoleen liittyvien kokemusten ja tunteiden oikeutus

Sukupuoleen liittyvien kokemusten ja tunteiden sivuuttamiseen tai huomioimiseen kytkeytyvät toimintamallit rakentuivat fokusryhmäkeskusteluissa oikeutuksen kuvausten kautta. Oikeuttamisella tarkoitan niiden prosessien kuvauksia, joissa sukupuolikokemuksia, sukupuoleen liittyviä tunteita tai toimintamalleja perusteltiin ja selitettiin hyväksyttävinä (ks. Deonna & Teroni 2012). Oikeuttaminen on keskeinen osa sosiaalityötä, sillä sen avulla perustellaan, miksi sosiaalityölle on annettu oikeus ja velvollisuus ylittää julkisen ja yksityisen välisiä rajoja (esim. Pösö 2009, s.153–154). Tyypillinen esimerkki on lastensuojelussa lapsen huostaanoton oikeuttaminen viimesijaisena keinona turvata lapsen perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen ylittämällä yksityiselämää ja itsemääräämisoikeutta turvaavia lakiin asetettuja rajoja (ks. LSL 417/2007, 9 luku). Hyvällä tarkoitusperällä tai tavoitteella oikeutetaan erilaisia yksilön oikeuksiin kajoavia toimenpiteitä tai toimintamalleja. Toimenpiteitä voidaan oikeuttaa myös lain tuomiin velvollisuuksiin ja oikeuksiin vetoamalla. (Esim. Ponnert 2024.) Asiakkaan etujen ja oikeuksien arvioimisen prosessi sekä siihen liittyvä ammatin tuoma harkintavalta on keskeinen osa sosiaalityön arkea (esim. Närhi ym. 2014).

Fokusryhmäkeskustelut tekivät näkyväksi palvelujärjestelmän ja sosiaalityöntekijöiden valta-asemaa sekä kykyä määritellä ja kontrolloida sitä, milloin ja mitkä sukupuoleen liittyvät tunteet ja kokemukset ovat oikeutettuja. Tämä toistui kuvauksissa, joissa asiakkaan turvattomuuden kokemuksia joko tunnustettiin tai sivuutettiin. Sukupuolikokemusten ja -tunteiden oikeutus nousi keskiöön keskusteluissa niin sosiaalityöntekijän kuin asi-

akkaan tulokulmasta. Sosiaalityöntekijöiden kuvauksista kumpusi suru ja turhautuminen asiakkaan sukupuolen tunnistamattomuudesta ja tunnustavan toiminnan esteistä käytännön työssä. Tunnustamattomuuteen liittyvien käytäntöjen ja käsitysten haastaminen ja vastustaminen puolestaan ilmenivät toiveikkuutena sekä turvallisuuden ja luottamuksen kokemusten kuvauksina.

Seuraavassa puheenvuorossa tunteiden ja kokemusten oikeutus näyttäytyy empatiana ja ennakoivana toimintatapana.

> **Sos.t B3:** Ja kyllähän asiakkaillakin voi olla aika korkea kynnys just kertoo itsestään asioita, mitkä on heille tosi herkkiä. Kyllähän se vaatii jonkun ihan mielettömän luottamuksen, että ihminen toisi tuollaisia asioita siinä kohtaamisessa, kun ollaan toimistossa ja kökötetään. Mutta sitten on tietenkin eri asia, kun lähtee ulos toimistosta. Sen takia mä suosin, että pitäisi ihmisiä tavata, vaikka niitten kotona tai jossain muualla välillä kuin siellä viranomaisympäristössä, mikä on lähtökohtaisesti monille aika pelottava ja semmoinen korkea kynnys yleensä tulla sinne.

Sosiaalityöntekijä kuvasi, kuinka erilaiset ympäristöt ja tilat saattavat vaikuttaa asiakastapaamisten ilmapiiriin ja toteutumiseen. Viranomaisympäristössä ja toimistossa tapaaminen voi ilmetä asiakkaiden mahdollisena pelokkuutena ja korkeana kynnyksenä tulla tapaamaan sosiaalityöntekijää. Tunnustamisen prosessit tapahtuvat näissä konkreettisissa tiloissa, joissa valtasuhteet, normit ja ruumiilliset kokemukset risteävät. Tämän vuoksi tunnustamista on keskeistä tarkastella myös paikkasidonnaisina käytäntöinä. (Wong 2024, s. 284.)

Toimisto hahmottui puheenvuorossa muodolliseksi, pelkoa herättäväksi ja epämieluisaksi kohtaamispaikaksi, jossa henkilökohtaisista asioista keskustelemisen kuvattiin edellyttävän erittäin suurta luottamusta. Sosiaalityöntekijä esittää, että ihmisiä tulisi tavata esimerkiksi asiakkaiden kotona ja kertoo itse pyrkivänsä järjestämään tapaamiset viranomaisympäristön ulkopuolella. Tutkimukset kodista sosiaalityön kohtaamispaikkana (esim.

Cook 2020; Juhila 2022; Smith-Carrier ym. 2017) osoittavat, että koti on tärkeä mutta haasteellinen vuorovaikutus- ja työskentely-ympäristö sen sisältäessä moninaisia ja usein kompleksisia yksilöllisiä merkityksiä. Kotikäynnit ylittävät usein erityisiä yksityisyyden rajoja merkittävällä tavalla (Vesa ym. 2017, s. 35), joten niitä ei tulisi ajatella ainoastaan työskentely- tai interventiotapana. Sosiaalityöntekijöiden astuminen asiakkaan kotiin tarkoittaa yksityisen ja julkisen sekoittumista. Tämä itsessään edellyttää luottamusta niin työntekijöiltä kuin asiakkailta. (Juhila 2022, s. 65.)

Viranomaisympäristössä on myös omat ongelmakohtansa. Toimistossa henkilökohtainen ja intiimi kohtaaminen voi olla haasteellisempaa kuin kotona ja toisinaan nämä yksityiset ja institutionaaliset ympäristöt sekoittuvat, jolloin niiden merkitykset voivat olla ristiriitaisia. (Juhila 2022, s. 67–68.) Esimerkiksi lapset ja nuoret, jotka ovat asuneet useita sijoitusjaksoja kodin ulkopuolella, voivat kokea kodin määrittelyn haasteelliseksi. Koti yksityisenä ja vapaana tilana korvautuu julkiseksi kodiksi luonnehditulla sijoituspaikalla, jossa yksilön mahdollisuudet määritellä tilan käyttöä, toimintaa ja yksityisyyttä ovat rajautuneet institutionaalisin reunaehdoin. (Esim. Löfblom ym. 2024.) Tiloihin liittyvät tunnetilat eivät siten ole suoraviivaisia. Pelko jakautuu epätasaisesti eri tiloissa ja eri ihmisten välillä (Ahmed 2003). Näin ollen viranomaisympäristö, tai vaihtoehtoisesti koti, voi olla pelottava useista eri syistä. Pelko voi syntyä aiemmista kokemuksista tilaan ja siellä oleviin ihmisiin liittyen tai pelkona jonkin asian, kuten yksityisyyden, menettämisestä.

Fokusryhmäkeskusteluissa asiakkaan oman sukupuolikokemuksen kerrotaan ohjaavan sosiaalityöntekijän kohtaamiseen ja palveluiden käyttämiseen liittyviä tunnetiloja, joihin voivat vaikuttaa lisäksi näiden mahdolliset yhtymäkohdat asiakkaan aiempiin traumaattisiin kokemuksiin. Aineistosta käy ilmi erilaisiin väkivaltakokemuksiin liittyviä traumoja, jotka realisoituivat asiakkaiden esittäminä toiveina työntekijän sukupuolesta.

> **Sos.t B3:** […] tuli vastaan semmoinen tilanne, et joku naisasiakas ohjattiin miehelle ja se nainen ei halunnut tätä miestyöntekijää. Siitä käytiin aika paljon työyhteisössä keskusteluu tai siitä oltiin vähä pöyristyneitä. Mut siinä saattoi olla ihan luonnollinen syy, että saattoi olla ehkä seksuaaliväkivallan uhri tää nainen. Niin se on ehkä luonnollista, ettei välttämättä halua miehen kanssa työskennellä, mut silloin käytiin sitä sukupuolikeskustelua vähäsen että… onko perustelua, jos joku asiakas haluaa mies- tai naistyöntekijän. Aika kiivastakin keskustelua käytiin silloin […]

Asiakkaan oma kokemus ja tunteet eivät itsessään hahmotu riittävänä perusteena asiakkaan toiveiden huomioimiselle työskentelyssä, vaan toiveen hyväksyttävyys sidotaan ulkoiseen, normatiivisesti määriteltyyn selitykseen. Tämä siirtää toimijuuden pois asiakkaalta ja vahvistaa ammatillista valta-asemaa, jossa työntekijä voi määrittää, milloin tunne on ”oikea” ja milloin se vaatii lisäperusteluja. Samalla asiakkaan toive kaventuu tulkittavaksi poikkeamana, joka tarvitsee selityksen, eikä niinkään itsenäisenä ja sellaisenaan oikeutettuna tietona omasta tarpeesta, hyvinvoinnista ja turvallisuuden tunteesta. Toimintamalli rajaa asiakkaan tunteet ja kokemukset oikeutetuksi vain silloin, kun niiden taustalla on riittävän painava ja ammatillisesti tunnistettava syy.

Ammatillinen toiminta ei siis ole vain rationaalista arviointia, vaan siihen sisältyy myös tunnepoliittinen ulottuvuus, joka kuvaa kenet kohdataan empaattisesti ja kenet rationaalisesti arvioiden (Ahmed 2014). Se määrittää myös, kuka saa tunteensa oikeutetuksi ja tunnustetuksi. Ammatillinen tunnustaminen on samanaikaisesti tiedollinen, emotionaalinen ja sukupuolittunut prosessi. Sukupuolittuneet uskomukset ja kuuluvuuden hierarkiat eivät ole vain yksilöiden asenteita, vaan myös institutionaalisia rakenteita, jotka vaikuttavat siihen, kuka saa olla uskottava tietäjä, kuka tunteva toimija ja kenen ääni saa ammatillisen kuulemisen arvon. (Ks. Clark 2006, s. 76; myös Fricker 2007.)

Sosiaalityöntekijät kuvailivat, kuinka työntekijät ja asiakkaat eivät usein voi vaikuttaa asiakasohjausprosessiin, vaikka sille olisi perusteltavissa ole-

va syy liittyen asiakkaan tai työntekijän tunteisiin, kokemuksiin tai asiantuntijan ammattitaitoon. Asiakkaan toiveiden sivuuttamista oikeutetaan, selitetään ja perustellaan fokusryhmäkeskusteluissa henkilöstöresursseilla ja alan naisvaltaisuudella. Seuraavassa puheenvuorossa sosiaalityöntekijä esittää, kuinka toiveiden toteuttamisen rajallisuudesta voi seurata myös jotain positiivista.

> **Sos.t B1:** […] että kun on vuorovaikutussuhteeseen perustuvaa työtä, että sitten jos asiakkaalla on epämukavaa olla niin onhan se hankalaa, mutta toisaalta voihan se olla myös… et voi saada jonkun hyvän kokemuksen sillee, että jos on vaikka vastakkaisesta sukupuolesta huonoja kokemuksii. Niin vastakkaisesta sukupuolesta, että näin pitkällä tää kaikki on.

Asiakkaan tunteet ja kokemukset työntekijän sukupuolesta määrittyvät puheessa rajallisesti tunnustettuina ja oikeutettuina. Huonojen kokemusten ja niistä syntyvien tunteiden sivuuttamisen esitetään mahdollistavan myönteisten kokemusten syntymisen, mikä siirtää huomion pois asiakkaan välittömästä tarpeesta. Samalla työntekijä tunnistaa sivuuttamisen ongelmallisuuden, mutta pyrki lieventämään sen vaikutuksia etsimällä tilanteesta jotakin positiivista. Hän kiinnitti huomiota myös omaan ongelmalliseksi hahmottuvaan sanavalintaansa ”vastakkaisesta sukupuolesta”. Tämä sisäinen ristiriita tekee näkyväksi, kuinka syvälle juurtuneita sukupuolinormatiiviset oletukset edelleen ovat sosiaalityön arjessa ja ammatillisessa vuorovaikutuksessa.

Fokusryhmäkeskusteluissa henkilökohtaisen minän ilmentäminen työyhteisössä ja ammattiroolissa herätti laajasti keskustelua. Sosiaalityöntekijät kuvasivat joutuvansa asettamaan itsensä usein sellaiseen viranomaisrooliin, jossa ei ole tilaa itseilmaisulle tai yksilöllisyydelle.

> **Sos.t B1:** Aika ahtaan lokeron tuo, siis työntekijänä, jos työntekijänä kokee sukupuolten moninaisuutta vaikka. Viranomaisena helposti vähän just peittää itseään, mikä on ihan… mulle se on tosi hankalaa ja se on myös syy miksi mä pohdin, että voinks mä olla täällä sillee pitkäaikaisesti. Vaikka se on työ, niin se on silti iso osa mun elämästä ja mun ajasta. Mutta et tavallaan, jos ne rakenteet on semmoiset kuitenkin aika jäykät, niin kuinka… miten me sitten otetaan silleen…tai kuinka avoimia ollaan sitten jotenki. Tää on hankala asia. Että semmoisessa ideaalitilanteessa ois ihanaa, että ihmiset vois ilmentää työssä itseään just silleen kun haluavat. Mutta että sitten jos se on vähän, yleisesti jo semmoinen, että ei täällä oikein voi. Niin sitten, jos on vielä tämmösiä herkkiä asioita, joita ehkä itsekin prosessoi, niin miten hemmetissä sä voit tuoda niitä. Onks se silleen että ´no tää asia ei oo olemassa, kun mä oon töissä´, mutta sitten kun mä lähden kotiin, niin sitten mä voin taas olla ja toteuttaa ja ilmentää itseäni, miten mä koen itseni.

Puheenvuorossa korostuu oman itsensä peittämisen tuottama kuormitus. Sosiaalityöntekijä sanoittaa kuormituksen vakavuutta nostamalla esiin kysymyksen siitä, onko työn tekeminen mahdollista pitkäaikaisesti. Työminän ja yksityisen minän erottaminen toisistaan hahmottuu epämieluisaksi ja paikoin ristiriitaiseksi asiaksi. Ihmisten parissa tehtävässä työssä ammattilaiset väistämättä ilmentävät omaa persoonallisuuttaan ja luonnettaan osana työtä. Ilman yksilöllisyyttä vuorovaikutukseen ja ihmissuhteisiin perustuva työ voi muuttua pelkäksi mekaaniseksi tapahtumaksi, joka mitätöi ammatin ydintarkoituksen. (Clark 2006, s. 87; ks. myös Söderström 2026, s. 131.)

Sosiaalityöntekijän pohdinnassa mahdollisuus itseilmaisuun työpaikalla määrittyy ideaalitilanteeksi. Toive avoimesta ja turvallisesta työympäristöstä paljastaa ristiriidan sosiaalityön arvojen ja tunnustuksen toteutumisen välillä. Kun sukupuolikokemukset ja tunteet eivät ole oikeutettuja edes työyhteisössä, on vaikea nähdä, miten asiakkaat voisivat saada tunnustusta työntekijöiltä, joiden toimijuus on kaventunut. Sosiaalityönteki-

jä korostaa rakenteiden ja työyhteisön ilmapiirin merkitystä työntekijän mahdollisuuksiin tuoda itseänsä näkyväksi työssä (esim. Baker & Lucas 2017). Henkilökohtaisen minän eri osa-alueiden, kuten sukupuoli-identiteetin ja sen ilmaisun sekä sukupuoleen liittyvien käsitysten, esiin nostaminen hahmottuu riskialttiiksi, vaikka se tapahtuisi heteronormatiivisten ja kaksijakoisen sukupuolikäsityksen sisällä. Riskialttiutta korostetaan erityisesti niiden henkilöiden kohdalla, joiden itseilmaisuun voi liittyä herkkiä tai sensitiivisiä asioita.

Clark (2006) kritisoi neutraaliuden ihanteen epärealistista odotusta. Vaikka sosiaalityössä toiminta voidaan pyrkiä esittämään arvoneutraalina, tavoite ei ole realistinen eikä ammatillisesti tarkoituksenmukainen. Hän väittää, että ihmisellä ei ole käytännössä mahdollisuutta ylläpitää aitoa sitoutumista vuorovaikutuksessa, jos asiantuntija pidättelee henkilökohtaisia tunteitaan työssä. Omaa itseään, käsityksiään ja tunteitaan ei voi sivuuttaa, väittäen samalla, että toiminta pohjautuu objektiiviseen arvioon byrokraattisten kriteerien ja toimintamenetelmien pohjalta. Sosiaalityö on aina sidoksissa ihmisten konkreettisiin elämäntilanteisiin, joissa valinnat tehdään usein epäselvien, ristiriitaisten ja toisinaan keskenään yhteensopimattomien vaihtoehtojen välillä. Työ ei ole pelkkää muodollista oikeuksien ja velvollisuuksien toistamista. Henkilökohtaisia lähtökohtia ja tunteita ei voi sivuuttaa, mutta tämä ei tarkoita sosiaalityön ammatillisten velvollisuuksien ja arvopohjan ohittamista omatunnon kysymyksenä. (Mts., s. 79–85.)

Työyhteisön avoimuus korostuu keskeisenä tekijänä itseilmaisun mahdollistumiselle, vaikka ammatilliset normit ja institutionaaliset rakenteet olisivat jäykkiä ja loisivat kapeaa kuvaa siitä, millainen sosiaalityöntekijä saa ja voi olla. Sukupuolten moninaisuuteen ja sen esiin ottamiseen niin yksilöiden välillä kuin laajemmin eri yhteisöissä liitettiin keskusteluissa turvallisuus (esim. Baker & Lucas 2017; Kyambade ym. 2024). Turvallisuus jäsentyy fyysisenä, psykologisena, sosiaalisena, emotionaalisena, oikeudellisena ja rakenteellisena turvallisuutena.

> **Sos.t E1:** […] Mun ehkä ensireaktio on se, että mä en tiedä tiedänks mä tarpeeksi. Mä muistan et kun mä olin lastensuojelun päivystyksessä, kävi joskus silleen, että soitti yhet teinijätkät ja käytti termejä, joita mä yritän sen puhelun aikana googlettaa, että mitä tää tarkoittikaan. Mut yritän olla just lempeä itselleni, että en vaan voi, että kaikkea ei voi tietää ja sit Setaan voi aina soittaa ja kysyy, pyytää konsultaatiota. Niin se on ehkä mun ajatus siitä, että yritän olla nöyrä ja hakee apua ja tietoa silloin kun mä en jotain tiedä. […]

Sukupuolikokemusten ja tunteiden oikeutus määrittyy herkkyyttä ja sensitiivisyyttä vaativaksi ammatillisen tunnustuksen kysymykseksi (ks. Niemi 2021, s. 2805). Riittämättömyyden kokemus risteää puheenvuorossa turvallisuuden ja luottamuksen kanssa. Sosiaalityöntekijä kertoo etsineensä asiakaspuhelun aikana internetistä tietoa asiakkaan käyttämistä termeistä. Hän korostaa myös lempeyttä ja oikeuttaa oman ammatillisen tietopohjansa rajallisuutta tuoden esiin luottamuksensa siihen, että tietoa ja tukea on saatavilla tilanteisiin, joissa oma osaaminen ei riitä.

Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisen luottamussuhteen rakentuminen ja turvallisuuden kokemukset toimivat edellytyksenä sille, että asiakas voi tuoda esiin sensitiivisiä, vaikeita tai tabuluonteisia teemoja ja negatiivisia tunteita (esim. Valtonen & Hakola 2014). Pitkäjänteinen työskentely ja luottamuksen rakentaminen saattavat tuottaa tulosta vasta vuosien kuluttua. Luottamuksen rakentamiseen ei kuitenkaan aina ole riittävästi aikaa ja sitä pidetään herkästi itsestäänselvyytenä (Soukiala & Pietilä 2024). Seuraavassa puheenvuorossa korostetaan luottamuksen ja turvallisuuden merkitystä asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välisessä suhteessa.

> **Sos.t A1:** Hän on varmaan ruvennut luottamaan siihen, että hän voi tässä tilassa sulle puhua tämmöisestä asiasta…että sinä hyväksyt sen ja hirveän ihanaa, että tässä rikkinäisessä maailmassa on niitä paikkoja tulla hyväksytyksi sellaisena, kun on.

Asiakkaan mahdollisuus puhua itselleen merkityksellisestä ja herkkyyttä vaativasta asiasta oli toteutunut sosiaalityön tulkinnan mukaan luottamuksen ansiosta. Luottamuksen syntyminen, henkilökohtaisten asioiden jakaminen ja hyväksytyksi tuleminen hahmottuivat sosiaalityöntekijälle tärkeänä ja merkityksellisenä asiana. Fokusryhmäkeskusteluissa luottamuksen rakentumiselle asetettiin ehdoiksi asiakkaan kuunteleminen ja toiveiden, tunteiden sekä intressien huomioiminen osana työskentelyä (ks. myös Soukiala & Pietilä 2024). Sateenkaarivähemmistöjen kohdalla luottamuksen rakentumisessa korostuvat myös itsemäärittelyn tukeminen ja huomioiminen vuorovaikutuksessa sekä aktiivinen yritys purkaa cis-, hetero- ja mononormatiivisia oletuksia (esim. Milkins ym. 2026).

Luottamus määrittyy tavoiteltavana ja toivottuna tilana, ei automaationa. Sosiaalityöntekijän puheenvuorosta hahmottuu kuva, jossa hyväksytyksi tuleminen on tärkeää, mutta poikkeuksellista. Hän viittaa ”rikkinäiseen maailmaan” ja huomauttaa, kuinka ihanaa on, että on olemassa paikkoja, joissa voi tulla hyväksytyksi omana itsenään. Hyväksytyksi tuleminen ja sensitiivisen keskustelun mahdollistuminen kytkeytyy osaksi sellaisia ympäristöjä, joissa erilaiset tunteet ja identiteetit tulevat vastaanotetuiksi, oikeutetuiksi ja jaetuksi arvokkaina, ei häpeällisinä, väärinä tai poikkeuksellisina. Luottamuksen rakentumisen kuvaukset viittaavat siihen, että yhtäällä asiakkaan mahdollinen epäluottamus sosiaalityöntekijää kohtaan miellettäisiin oikeutetuksi ja perustelluksi.

Sukupuoleen liittyvät oletukset ja sosiaalityön naisvaltaisuus voivat muovata asiakkaiden tunnekokemuksia ja odotuksia työntekijöitä kohtaan. Sosiaalityöntekijöiden naissukupuoleen liitetään erilaisia oletuksia äitiydestä sekä kyvyistä ja tavasta tehdä työtä. Fokusryhmäkeskusteluissa kuvataan tilanne, jossa asiakkaan oli kerrottu olettaneen naissosiaalityöntekijän osaavan vastata siivoamiseen liittyviin erityiskysymyksiin. Työntekijän miessukupuolen kuvauksissa miehisyys jäsentyy oletuksina paremmasta ammattitaidosta, rationaalisuudesta ja kyvystä ymmärtää esimerkiksi isän tai pojan näkökulmia.

> **Sos.t C1:** […] aika montakin kertaa kävi silleen, että sitten tää lapsen isä kenelle mä soitin, niin ehkä oli vähän puolustuskannalla ja tavallaan koki että ´no tietenkin sossut on aina äidin puolella´, jos oli, vaikka vähän semmoista huoltajuuskiistaa tai jotain sen tyylistä ristiriitaa vanhempien välillä. Niin koin, että isien oli ehkä vaikeampi luottaa, kun oli naistyöntekijä. He suoraan sanookin sitä et etenkin ne sossutädit on äitien puolella. Ja, vaikka sit koitti sitä käsitystä purkaa ja todeta, että ´ei, ei me olla kenenkään puolella. Korkeintaan sen lapsen puolella yritetään miettiä, että mikä olisi tässä kaikille hyvä ratkaisu´. Mut ehkä se tulee sitten jostain syvempää se semmoinen epävarmuus ja pelko. Ja onhan siinä tosi paljon tunteita, kun on oma lapsi pelissä ja sitte ehkä herkästi just ajatellaan, että ei tuo voi ymmärtää isän näkökulmaa, että tuo on kuitenkin äidin puolella. […]

Sosiaalityöntekijät tunnistivat työskentelyssä toistuvaksi ilmiöksi isien esiin tuomat kokemukset heikommasta asemastaan vanhempina. Myös Pelkosen (2023) tutkimuksessa käy ilmi, kuinka isien asema suhteessa äiteihin on heikompi lastensuojelun kontekstissa ja vanhempien yhdenvertainen osallistaminen ja kuuleminen on vaihtelevaa. Ennakko-oletusten ja aiempien kokemusten tuoma epävarmuus ja pelko, erityisesti tilanteessa, joka herättää paljon tunteita, hahmottuu puheenvuorossa ymmärrettävänä ja oikeutettuna. Sosiaalityöntekijä kuvailee työskentelytapaansa, jolla hän pyrkii ottamaan erilaiset tunteet huomioon tekemällä näkyväksi lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän puolueetonta roolia suhteessa lapsen vanhempiin.

Keskustelussa isien kokemuksen yleisyyttä jäsennetään alan naisvaltaisuuden kautta ja osana sen tuomaa sukupuoleen liitettävää liittolaisuutta äitien kanssa. Taustalla voi kuitenkin vaikuttaa laajemmat vanhemmuusdiskurssit, jossa äidin rooli nähdään ensisijaisena lapsen hyvinvoinnille (Berg 2009; Pelkonen 2023, s. 61). Useissa ryhmissä oletusta äidin ensisijaisuudesta haastettiin ja kyseenalaistettiin.

> **Sos.t C2:** […] miksi se oletus on, että ensin soitetaan äidille. Miksi äiti muka tietäisi asioista paremmin?
>
> **Sos.t D2:** Joo niin tuli tuosta vaan mieleen, kun sanoit siitä, että miten me kohdellaan ihmisiä eri tavalla. Mitä asioita oletetaan tai oletetaan ihmiseltä sukupuolen perusteella. Niin huomaan kyllä myös omassa työssä, että noi koulut ja erilaiset tukitahot mitä on noilla nuorilla, niin yleensä aina ottaa yhteyttä ensin äitiin, jos sellainen on saatavilla ja merkattuna ja oletetaan se, että ne isät, jos on isä olemassa ja tiedossa, että he on jotenkin sivuroolissa siinä vanhemmuudessa. Ja sellaisessa erityisesti, että jos on jotain ongelmia niin kyllähän ne jotenkin tuntuu olevan vähän sellaisia oletuksia, että äiti tietenkin hoitaa ja äiti on tietenkin myös lähivanhempi ja äiti on huoltaja ja äiti on se, joka on perillä asioista. […]

Ammattilaisten sukupuolittuneet oletukset hahmottuvat toimintaa ohjaaviksi. Oletukset voivat vaikuttaa siihen, ketä pidetään ensisijaisena toimijana ja kenen ääni tunnustetaan. Koulujen ja tukitahojen kerrotaan ottavan yhteyttä ensisijaisesti äitiin. Tämä epävirallinen, mutta vakiintunut toimintapa paljastaa, kenelle ammattilaiset antavat vanhemmuuden ja hoivan asiantuntijuuden statuksen. Tällainen käytäntö tekee näkyväksi episteemisen epäoikeudenmukaisuuden: äiti tunnustetaan automaattisesti tiedon ja vastuun kantajaksi, kun taas isä jää sivurooliin, vaikka hänen kokemuksensa ja tietonsa olisivat yhtä relevantteja (ks. Fricker 2007). Eriarvoistavat ja normittavat toimintakäytännöt voivat johtaa siihen, että lapsen muu tai muut vanhemmat ja huoltajat, tässä tapauksessa isä, ei saa tunneperäistä ja kokemuksellista tunnustusta suhteestaan lapseensa tai asemaansa vanhempana (ks. Pelkonen 2023, s. 187–191).

Äidin korostunut vastuu ei ole perusteeton oletus, sillä niin sanotuissa perinteisissä perhemalleissa äidit käyttävät edelleen isiä enemmän aikaa lasten hoitotehtäviin (esim. Eronen 2020; Gaunt & Deutsch 2024; Reich-Stiebert ym. 2023). Äitiyteen liitettävän korostuneen hoivavastuun on havaittu pohjautuvan vanhempien biologisiin essentiaalisiin uskomuk-

siin synnynnäisestä kyvykkyydestä huolehtia lapsesta. Nämä uskomukset eivät ainoastaan ohjaa roolijakoa, vaan myös määrittävät, millaiset sukupuolikokemukset ja niihin liittyvät tunteet tulevat oikeutetuiksi. Essentiaalisten uskomusten on todettu olevan keskeinen este sukupuolten tasa-arvon edistämiselle, sillä ne ohjaavat vanhempia jakamaan rooleja näihin perinteisiin oletuksiin pohjautuen. (Gaunt & Deutsch 2024, s. 275–276; ks. myös Juhila 2006, s. 108.)

5.2 Reflektiivinen ja sitoutunut tunnustus

Ammatillinen reflektio rakentuu keskusteluissa omien toimintatapojen, oletusten ja osaamisen kriittisenä tarkasteluna sekä niiden taustalla olevien syiden arviointina. Ammatillisena käytäntönä se hahmottuu prosessina, joka voi tapahtua ennen asiakastyötä, sen aikana tai jälkeen, ja joka sisältää sekä tietoista että osin tiedostamatonta reflektiota (Ferguson 2018). Reflektiivinen työote ei kuitenkaan rajoitu vain ammatillisiin käytäntöihin, vaan siihen sisältyy myös henkilökohtainen sitoutuminen sukupuolten moninaisuutta tunnustavaan toimintaan. Henkilökohtaisella sitoutumisella viitataan sosiaalityöntekijöiden haluun ja mahdollisuuksiin toimia moninaisuutta tukevalla tavalla sekä tietoisuuteen omasta asemastaan ja vallastaan palvelujärjestelmässä. Näin ammatillinen tunnustaminen rakentuu eettiseksi käytännöksi, jossa reflektio ja vastuunotto kietoutuvat toisiinsa. (Ks. Patil & Mummery 2019; Ploesser & Meheril 2012.)

Tunnustamisen prosessi on jatkuva. Työntekijät arvioivat oman toimijuutensa lisäksi niitä rakenteellisia ja kulttuurisia ehtoja, jotka muovaavat heidän mahdollisuuksiaan tunnustaa ja huomioida sukupuolten moninaisuutta. Reflektio ei kuitenkaan rajoitu yksilölliseen pohdintaan, vaan ulottuu laajemmin siihen, miten ammattilainen asemoituu suhteessa normeihin, valtasuhteisiin ja palvelujärjestelmän käytäntöihin. (Ferguson 2018, s. 417; Patil & Mummery 2019, s. 898–899.) Tunnustaminen edellyttää kykyä tarkastella omia ennakko-oletuksiaan ja niiden vaikutuksia asiakkaiden kohtaamiseen sekä valmiutta muuttaa toimintaansa silloin, kun se ylläpitää eriarvoistavia rakenteita (Ploesser & Mecheril 2012, s. 799–800).

Näin ammatillinen tunnustaminen reflektiivisenä prosessina muodostuu sekä tiedolliseksi että moraaliseksi orientaatioksi, jossa työntekijä pyrkii aktiivisesti luomaan tilaa moninaisille identiteeteille ja kokemuksille (ks. Ferguson 2018, s. 416–420).

Ammatillinen reflektio

Ammatillinen reflektio on oman toiminnan, oletusten ja tunteiden toistuvaa uudelleenarviointia ja tarkastelua (Dumitrache & Lazăr 2023, s. 272–273; Hicks 2015, s. 475; Niemi 2021, s. 2805). Reflektio toimii keskeisenä välineenä tunnustuksen ja tunnustamattomuuden risteyskohdissa. Fokusryhmäkeskusteluissa korostui sosiaalityöntekijöiden pyrkimys tunnistaa asiakkaiden kokemukset, identiteetit ja tunteet sekä suojella heidän turvallisuuttaan. Sukupuolten moninaisuuden tunnustaminen ristesi erilaisten identiteettien ja niitä ympäröivien valtasuhteiden kanssa. Työskentely hahmottuu kokonaisvaltaisena, mikä tarkoittaa asiakkaaseen mahdollisesti vaikuttavien erilaisten tekijöiden, kuten rakenteellisten ongelmien, tunnistamista ja arvioimista osana asiakastyötä.

> **Sos.t D2:** […] Oon itse kokenut, että se kirjo mistä siellä jutellaan on tosi suuri. Työntekijänä usein miettii sitä, että mikä vaikuttaa mihinkin. Just kaikki tämmöiset rakenteelliset ongelmat ja pahoinvointi ja muu. Mun mielestä se meidän näkökulma on yleensä aika semmoinen kokonaisvaltainen ja just että ei niin, tai toivoisin ainakin, että ei niin yksilöä jotenkin syyllistävä tai leimaava. Siihen mä ainakin haluaisin pyrkiä. […]

Ammatillinen reflektio jäsentyy osaksi sosiaalityöntekijän kuvaamaa kokonaisvaltaista työotetta, joka leimaa ja syyllistää yksilöä vähemmän kuin muut, puheessa nimeämättömäksi jääneet, lähestymistavat. Kokonaisvaltaisuus rakentui näin epäsuorasti suhteessa johonkin toiseen vähemmän kattavaan näkökulmaan. Työntekijät kohtaavat useita päällekkäisiä normeja ja odotuksia yhteiskunnasta, lainsäädännöstä, etiikasta, organisaa-

tiosta, asiakkaista ja työyhteisöstä. Päällekkäisyys aiheuttaa epävarmuutta ja rajankäyntiä siitä, mitkä asiat kuuluvat sosiaalityöntekijän rooliin ja vastuualueelle ja mitkä jäävät sen ulkopuolelle. Ammatillinen reflektio ilmenee aineistossa oman työn jatkuvana arviointia suhteessa asiakkaan oikeuksiin, ammatillisiin rajoihin ja työn eettisiin velvoitteisiin. Samanaikaisesti reflektio mahdollistaa sellaisen tilan rakentumisen, jossa asiakkaan moninaiset sukupuolikokemukset ja perhe-elämän sukupuolittuneet asetelmat voivat tulla näkyviksi ja tunnustetuiksi. (Ks. Danso 2018, s. 422.)

Seuraavassa puheenvuorossa sosiaalityöntekijän reflektio jäsentyy sosiaalityön auktoriteettiaseman, tietämisen normin ja asiantuntijuuden perinteisestä määritelmästä.

> **Sos.t E1:** Mä toivon, että ihmiset vähitellen luopuisi sellaisesta ajatuksesta, jos on joku työntekijä siis, että he tietää kaikesta kaiken. Jotenki sellainen armollinen tietämättömyys on aika hedelmällinen paikka työskentelylle. Sosiaalityö historiallisesti on aikamoinen sellainen auktoriteetti. Et täl sosiaalityöllä on myös tehty aika paljon pahaa sellaisesta täydellisen tietoisuuden tilasta. Niin mä toivon, että siitä luovutaan. Asiantuntijuus ei tarkoita sitä, että tietää kaiken.

Sosiaalityöntekijä kyseenalaistaa sosiaalityön vahvan perinteisen auktoriteettiaseman, jossa työntekijä nähdään kaiken tietävänä asiantuntijana ja asiakas tiedon vastaanottajana. Perinteinen auktoriteettiasema korostaa asiakkaan ja työntekijän välillä olevaa hierarkkista suhdetta, jossa asiakkaan oma tieto ja kokemukset voivat jäädä tunnustamatta. Armollinen tietämättömyys esitetään asiantuntijuuden muotona, joka kyseenalaistaa perinteisen asiantuntijavallan ja mahdollistaa normikriittisen muutoksen sosiaalityössä. (Ks. Dore 2019; 2020.) Puheenvuorossa reflektiivisyys rakentuu sosiaalityön historian ja olemassa olevien valtasuhteiden kriittisenä tarkasteluna. Sosiaalityön auktoriteettiasema ei jäsenny ainoastaan yksilötason ilmiöksi, vaan se liitetään alan historialliseen kehitykseen ja ammattiaseman tuomaan asiantuntijavaltaan. (Ks. Toikko 2005.)

Ammatilliseen vallankäyttöön liittyi epävarmuutta. Epävarmuus korostui sosiaalityöntekijöiden kuvatessa tilanteita, joissa sukupuoli-identiteetti sekä muut yksilölliset identiteetit ja elämäntilanteet esitetään haavoittuvuutta aiheuttavina.

> **Sos.t E1**: […] Musta tuntuu, että sellainen mitä alkoi enemmän näkyy siellä päivystyksessä oli tällaiset nuoret, joiden vanhemmat oli tullut jostain Suomen ulkopuolelta sellaisesta kulttuurista missä ei hyväksytä sitä, jos on vaikka transnainen. Ja sit ne joutu elää sellaisessa salaisuudessa ja ne sit saattoi soittaa jonkun henkilön tukemana sinne lastensuojelun päivystykseen ja kertoo tästä salaisuudesta. Se vaati aika paljon semmoista puntarointia, että kirjaanks mä nää sen tietoihin et ne vanhemmat näkee ne. Sit me päädyttiin siihen, että me ei kirjata, koska sen lapsen turvallisuus saattoi vaarantua tosi paljon […]

Sosiaalityöntekijät toivat fokusryhmäkeskusteluissa useissa yhteyksissä esille ammatillista vastuutaan ja tunnustuksen toteutumista asiakkaiden erilaisissa elämäntilanteissa. Transsukupuolisuutensa vanhemmiltaan piilottavien nuorten kohdalla tunnustuksen keskiössä olivat identiteetin ja tunteiden vakavasti ottaminen sekä nuorten turvaaminen. Sosiaalityöntekijä kuvasi puheenvuorossaan arvioivansa harkinnan tärkeyttä ammatillisissa ratkaisuissa, jotta asiakkaan kokemus ei jää tunnustamatta, mutta hänen turvallisuutensa ei myöskään vaarannu tunnustuksen seurauksena. Ammatillinen reflektio rakentui puheenvuorossa nuoren sukupuoli-identiteetin turvallisen tunnustuksen mahdollistavaksi tekijäksi. Nuoren sukupuoli-identiteetti ja sen salaamiseen liittyvä tunne-elämä kuvataan merkityksellisenä ja oikeutettuna. Asiakkaan turvallisuuden varmistaminen ja oikeus omaan identiteettiinsä määritettiin tärkeämmäksi kuin vanhemman tiedonsaantioikeus lapsensa asiassa. (Ks. Nilosaari ym. 2024, s. 175–176.)

Arvoihin liittyvä harkintavalta muodostui aineistossa työntekijän mahdollisuuksista toteuttaa työtään oikeudenmukaisesti ja ammattieettisiä ar-

voja noudattaen (Närhi ym. 2014 s. 230). Sosiaalityön arvojen soveltaminen näyttäytyy kuitenkin yksilön omiin arvoihin sidonnaiselta.

> **Sos.t E3**: […] Sellaista mä muistan, se oli ehkä, no alle kymmenen vuotta sitten ku rupes tulee tällaista (keskustelua sukupuolten moninaisuudesta). Ja sitten jotenki just semmoista, että miten me nytte tähän suhtaudutaan. Ja tavallaan sekin on jännä, koska kuitenkin mehän työskennellään ihmisten kaa. Sitten jotenkin ainakin yrittää sitä aina palauttaa siihen, että kysyy siltä ihmiseltä, että miten sä ymmärrät tän asian ja miten sä toivot, että mä autan sua tässä tai tälleen. Mut jotenki tuntuu, että se koettiin sellaisena haastavana. […]

Tavanomainen asiakaslähtöinen työskentelytapa oli ilmennyt työyhteisössä vaikeasti lähestyttävänä sukupuolten moninaisuuden kontekstissa. Uudet ilmiöt ja asiat voivat aiheuttaa säröjä olemassa oleviin hyviksi koettuihin käytäntöihin, jos tietoa ja ohjeistusta ei ole riittävästi, vaikka työskentely itsessään ei muuttuisi merkittävästi. Samankaltainen ilmiö on havaittu muutosjohtamista koskevissa tutkimuksissa: Jos työntekijät eivät saa siitä riittävästi tietoa ja ohjeistusta, muutos voi aiheuttaa vastarintaa, jolloin uudet toimintatavat koetaan herkemmin ongelmallisina. (Esim. Bartunek ym. 2006.) Moninaisuutta huomioivan kielen tai käytäntöjen kohdalla vastarinta voi olla myös seurausta yksilön omasta arvo- ja käsitysmaailmasta sekä ideologisesta vakaumuksesta (ks. Renström & Klysing 2025).

Moninaisuuden tunnustaminen hahmottuu tärkeäksi, mutta sen edistäminen käytännön työskentelyssä voi olla haastavaa. Seuraavassa otteessa työntekijä kuvaa sukupuolten moninaisuutta ilmiönä, joka ei koskaan esiinny yksin.

> **Sos.t E3:** […]se on sosiaalityölle sellainen aika intiimi aihe. Varmaan liittyy kaikki tää, että miten siitä nyt lähtee puhumaan ja haluaako ihminen itse sitä nostaa esille ja tälleen. Vaikka itsekin kokee aina, että puhunko nyt oikeilla termeillä ja näin. Mut et on sit sitä

> oman elämänpiirin kautta tullut […] Mutta vähän semmoista, ehkä tämänkin teeman kanssa just tiettyä riittämättömyyttä ja sitten ehkä vielä nykyisessä työssä tai muutenkin kun on työskennellyt Suomeen muuttaneiden ihmisten kanssa, niin tulee tavallaan vielä niitä intersektioita, et se vielä erilailla saattaa haastaa. […]

Sukupuolten moninaisuuden huomioiminen vaatii sekä ammatillista reflektiota että rakenteellista tukea. Sosiaalityöntekijän kokema epävarmuus termistöstä, aiheen intiimiys ja tulkinnat risteävistä identiteeteistä haastavat moninaisuutta tunnustavan toiminnan toteutumista niin rakenteiden kuin sosiaalityöntekijän omien valmiuksien tasoilla. Sukupuolten moninaisuus määrittyy intiimiksi aiheeksi, jonka tunnustaminen määriteltiin asiakkaan hyvinvoinnin kannalta keskeiseksi. Asian käsittelemisen ja keskustelemisen haasteellisuus korostuivat aineistossa erityisesti asiakkaiden erilaisten risteävien identiteettien huomioimisessa. Puheenvuoro osoittaa, että epävarmuus ei synny pelkästään termistöstä, vaan myös siitä, miten sosiaalityöntekijä asemoituu suhteessa asiakkaan kokemuksiin ja omiin taustoihinsa.

Tutkimukset (esim. Bietsch 2025; Craig ym. 2016; McCarty-Caplan 2018) ovat osoittaneet, kuinka sosiaalityön koulutus ei valmista sosiaalityöntekijöitä riittävästi moninaisuuden, erityisesti sukupuolten, seksuaalisuuden ja lähisuhteiden, kohtaamiseen tai palveluntarpeiden tunnistamiseen. Tiedon puute voi aiheuttaa tahatonta rakenteellista syrjintää ja lisätä epävarmuutta oman ammatillisen osaamisen riittävyydestä sateenkaariasiakkaiden kanssa työskentelyyn. Epävarmuudesta seuraa havaitun syrjinnän aliraportoimista, mikä vaikeuttaa siten myös syrjintään puuttumista (Logie ym. 2015; Söderström ym. 2025). Epävarmuuden taustalla voi olla pelko virheiden tekemisestä, mikä voi ilmetä välttelykäyttäytymisenä, jolloin koko aiheen ohittaminen hahmottuu turvallisemmaksi toimintatavaksi. Riskien ja virheiden välttely voi kuitenkin lisätä virheiden määrää ja estää ratkaisujen löytämisen (Sicora 2017, s. 50).

Ammatillinen reflektio jäsentyy itse- ja roolireflektion kautta kriittisinä havaintoina ja eettisenä pohdintana asiakaskohtaamisissa sosiaalityön-

tekijöiden navigoidessa normien, vastuiden ja omien tunteidensa välillä. Myös ammatillinen pätevyys ja osaaminen tulevat kuvatuiksi sukupuoleen sidonnaisina ja asiakastyön sujuvuuteen vaikuttavina.

> **Sos.t D2:** […] on yrittäny sitten tota itsekin vähän reflektoida sitä (vanhemmuuden sukupuolittuneet oletukset) ja sitä, että miten oma sukupuoli vaikuttaa siihen, että miten helppoa on työskennellä, vaikka miespuolisten ihmisten kanssa. Mä ajattelen, että sekin on yksi semmoinen mikä voi vaikuttaa siihen, että minkälainen se kokemus omasta sukupuolesta on ja jotenkin suhteessa muihin ihmisiin. Että miten mukavalta tuntuu sitten tehdä töitä, vaikka niiden isien kanssa tai miten luontevasti on. […]

Oma sukupuolikokemus ja sosiaalinen sukupuoli voivat sosiaalityöntekijän mukaan heijastua siihen, miten vuorovaikutus muiden kanssa rakentuu. Tunnustus ei ollut sosiaalityöntekijän puheessa vain asiakkaalle annettava status, vaan tunnustus hahmottui suhteissa tuotettuna ja vuorovaikutuksessa muovautuvana. Työntekijän pohdinta siitä ”miten mukavalta tuntuu tehdä töitä isien kanssa”, ei ole pelkkä henkilökohtainen huomio, vaan eettinen kysymys, joka tekee näkyväksi tunteiden mahdollista vaikutusta asiakkaiden kohteluun.

Fokusryhmissä keskusteltiin sosiaalityöntekijöiden omista toiveista, kuten lääkärin sukupuolesta ja siitä, onko raskauteen liittyvistä teemoista helpompaa puhua naisoletetun tai toisen samaa sukupuolta olevan vanhemman kanssa. Työntekijän tai asiakkaan sukupuoleen liittyvät kysymykset kytkeytyivät pohdintoihin siitä, kehen on helppo samaistua ja kenen kanssa keskustella intiimeistä sekä herkistä aiheista (ks. Makam ym. 2010). Kuulluksi tulemisen aiemmat kokemukset voivat rakentua sukupuolen kautta, jolloin esimerkiksi negatiiviset kokemukset voivat olla sidoksissa sukupuoleen ja vaikuttaa siihen, miten turvalliseksi ihminen kokee olonsa.

Sukupuolten tavoin myös muut yksilölliset ja kulttuuriset identiteetit voivat vaikuttaa siihen, millaiset kokemukset ja havainnot tuntuvat omakohtaisilta ja tunnistettavilta. Seuraavassa puheenvuorossa reflektoidaan,

kuinka rasismiin ja valkoisuusnormiin liittyvien asioiden havaitseminen voi olla haasteellista. Oma vähemmistötausta voi kuitenkin edistää eri ilmiöiden tunnistamista, vaikka ne eivät olisikaan suoraa kytköksissä omaan kokemukseen ja identiteettiin:

> **Sos.t C1:** […] Ja sit mä oon miettinyt, että miten paljon itseltä sitten taas jää huomaamatta, vaikka semmoisia rasismiin liittyviä tai valkoisuusnormin asioita ja kaikkea sellaisia. Et ehkä yksi semmoinen minkä mää huomasin, että mä olin tuolla sairaalalla [–]. Tämmöinen odottavien äitien poli minne ohjataan sitten neuvolasta. Siellä on setti semmoisia oikean painoisia vauvanukkeja. Mahdollisimman oikean näköisiä ja oikean painoisia, että mitä ne on milläkin raskausviikolla, että se odottava äiti voi luoda sitä suhdetta siihen syntyvään lapseen jotenkin, että pitää sylissä sitä semmoista sen kokoista vauvaa mikä hänellä on sillä hetkellä mahassa. Ja sitten siinä jotenkin tuli mieleen, että miksi nää nuket on siis valkoisia kaikki. Miten tavallaan johonkin muuhun etniseen ryhmään kuuluva odottaja voi luoda sitä suhdetta siihen lapseen silleen, että pitelee valkoista vauvanukkea sylissä. Mut mä ehkä ajattelen, että sen oman vähemmistötaustan takia ehkä huomaa sit helpommin myös semmoisia muihin vähemmistöihin liittyviä ongelmakohtia. Voi olla et se on herkistänyt sellaiselle ajattelulle, koska toikin oli semmoinen mitä siellä polilla ei ollu kukaan ajatellut aikaisemmin.

Valkoiset vauvanuket avaavat näkymän syvällä rakenteissa oleviin (valkoisuus) normeihin, jotka todentuvat arjen työssä asiakkaiden tarpeiden rajallisena tunnustamisena. Pohdinta kaikkien odottajien kyvystä samaistua valkoiseen vauvanukkeen konkretisoi puhujan moniulotteista ammatillista reflektiota normatiivisia käytäntömalleja kohtaan. Reflektiossa on havaittavissa myös itse-epäilyä ja episteemistä nöyryyttä sosiaalityöntekijän tunnistaessa oman havainnointikykynsä mahdollisia rajoja.

Rodullistettu yhteiskunnallinen valta-asetelma esitetään palvelussa muutettavissa olevan objektin, eli nuken kautta. Tällaiset palvelukäytän-

nöissä ilmenevät toiseuttavat ja eriarvoistavat tekijät realisoivat sitä, millaisia taustalla vaikuttavat institutionaaliset ja yhteiskunnalliset rakenteet sekä diskurssit ovat (ks. del Mar Fariña & O´Neill 2024). Oletukset ja niiden toistaminen rakentavat rajoja sosiaalityön ympärille, joita Söderström (2024, s. 197) kuvaa väitöskirjassaan ”pehmeiden seinien” käsitteellä. ”Pehmeistä seinistä” kimpoavat niihin törmäävät ei-normatiiviset kokemukset, identiteetit ja tarpeet, sosiaalityön rajaseuduille (mts., s. 197).

Eriarvoistavat rakenteet realisoituivat aineistossa sosiaalityön arjen reflektiona niin työntekijöiden ja asiakkaiden kohtelun kuin yksilölle asetettujen odotusten kuvauksissa.

> **Sos.t D3:** […] Jotenki itse olen ollut tunnistavanani vähän semmoisia kuvioita, että jos meillä on vaikka vaikeavammaisia lapsia, jotka on tosi paljon hoitoa tarvitsevia niin sitten tavallaan, jos äiti on väsynyt ja äiti ei jaksa [?] palveluita nii sit iskällä nyt on pitkät työpäivät ja harrastukset. […] yksityiset palveluntuottajat tuottaa sitä ja heillä tietenkin on se oma intressinsä siinä, että he saisivat myytyä palvelua sillä, että äiti on väsynyt ja heidän täytyy auttaa. Mut sitte, miten pureskeltuna me niellään se, että iskä voi vaa harrastella sitä perhettä. Toisaalta taas sitten tuntuu, että nyt mä olen kamala sosiaalityöntekijä, joka ei myönnä ikinä mitään, jos mä nyt keskustelen tasa-arvosta perheessä ja onko se mun tehtävä vammaispalvelun sosiaalityöntekijänä.

Sosiaalityöntekijä kuvailee palveluissa toistuvaa toimintatapaa, jossa äidin uupumus nähdään palveluntarpeen perusteena, kun taas isän poissaolo normalisoidaan työn ja harrastusten kautta. Berg (2009) kritisoi äitiyteen liittyviä kulttuurisia, usein epärealistisia, odotuksia ja vaatimuksia, joissa äitien väsymys ja uupumus esitetään normaalina olotilana. Äidit eivät usein hae apua väsymykseen tai masennukseen ja saatuun apuun kytkeytyy usein ajatus äidin riittämättömyydestä. Tasa-arvosta puhuminen kuvattiin puheenvuorossa mahdollisesti ammatillisia rajoja rikkovaksi, vaikka sen puheeksioton lähtökohdat perustuisivat auttamishaluun. Sosiaalityön-

tekijän puheessa ammatillinen reflektio kohdistuu siihen, miten sukupuolittuneet normit, kuten äitiyteen liitettävä hoivavelvollisuus ohjaavat niin asiakkaiden asemaa kuin palvelujärjestelmän toimintaa. Puheenvuorossa reflektio laajeni yksittäisestä perhetilanteesta rakenteelliseen analyysiin, jossa palveluntuottajien kuvailtiin hyödyntävän yhteiskunnan sukupuolittuneita oletuksia ja odotuksia palveluiden myymisessä.

Henkilökohtainen sitoutuminen

Kriittinen itsereflektio on tunnistettu kuormittavaksi (esim. Katila & Meriläinen 2012). Sosiaalityöntekijöiden käymissä keskusteluissa korostui, kuinka puutteelliset rakenteet ja resurssit sekä epäselvät vastuut ja rajoittava työilmapiiri voivat lisätä kriittisen itsereflektion aiheuttamaa kuormitusta sekä tuoda epävarmuutta reflektiivisen otteen käytölle. Sosiaalityön on havaittu olevan merkittävissä määrin muita vastaavia ammattialoja emotionaalisesti ja sosiaalisesti kuormittavampaa, minkä seurauksena sosiaalityöntekijöiden traumatisoitumisen ja loppuun palamisen riski on korkea. Työhön liittyvä stressi ja uupumisen riski kasvavat erityisesti tilanteissa, joissa omat, ammatilliset ja työpaikan arvot eivät kohtaa. (Esim. Hamama 2012.)

Henkilökohtainen sitoutuminen paikallistui keskusteluissa asiakkaan tai kollegan rinnalle asettumisena sekä tiettyjen arvojen ja näkökulmien henkilökohtaisuutena, mutta myös ammatillisena ja eettisenä velvollisuutena. Näin ollen ammatillinen tunnustus ei ole vain asenteita tai arvoja, vaan aktiivista toimintaa, jossa työntekijä määrittää oman roolinsa ja sitoumuksensa. Fokusryhmäkeskusteluissa henkilökohtainen sitoutuminen jäsentyi toiminnaksi, joka heijastaa sekä omia että sosiaalityön arvoja (esim. Carey & Foster 2011, s. 583), ja johon sisällytettiin myös sukupuolten moninaisuuden tunnustaminen (ks. Markman 2011).

Henkilökohtaisuus rakentui aineistossa useiden eri tekijöiden kautta, joihin kuuluivat yksilötasolla sukupuoli, seksuaalisuus, ikä, toimintakyky ja kielitaito sekä yhteiskunnallisella tasolla koulutus, kulttuuri ja arvot. Useissa fokusryhmäkeskusteluissa sosiaalityöntekijyys ja oma henkilökohtainen

identiteetti kytkeytyivät feminismiin ja vasemmistolaiseen arvopohjaan. Feminismi ja feministinen lähestymistapa ymmärretään sosiaalityössä usealla eri tavalla, mutta feminismi itsessään liitetään usein epäsuorasti sosiaalityön arvopohjaan ja sosiaalityöntekijöiden ammatilliseen identiteettiin. (Esim. Seymour 2012.)

Henkilökohtainen sitoutuminen todentui vallitsevien rakenteiden vastustamisena tai niistä poikkeamisena (Stier & Bershling 2016, s. 116). Fokusryhmäkeskusteluissa poikkeaminen tai vastustaminen ilmeni cis- ja heteronormatiivisten käytäntöjen sekä keskustelukulttuurin haastamisena omilla toimillaan tai työorientaatiollaan. Asiakkaiden tarpeiden etusijalle asettaminen kuvattiin jopa radikaaliksi toiminnaksi käytännön sosiaalityössä, joka sisältää mahdollisia henkilökohtaisia tai ammatillisia riskejä (ks. myös Carey & Foster 2011, s. 587; Strier & Bershling 2016, s. 112). Seuraavassa puheenvuorossa radikaali sosiaalityöntekijyys kuvataan muiden tekemien päätösten sivuuttamisena asiakkaan edun ajamiseksi.

> **Sos.t C3:** Mä rakastan mun työtä sen takia, että mä koen, että mä pystyn tekemään ihan superhyvin mun työt ja paneutumaan siihen ja oon kiitollinen siitä… Mä tunnen tosi hyvin ne mun asiakkaat ja se on ihan parasta se mun työ…mutta sitten ihan hirveitä päätöksiä mitä he (muut sosiaalityöntekijät) tekee meidän asiakkaille… Niin sitten välillä oon ollut ämmä ja tehnyt päätöksiä heidän ohitse…Mä oon välillä tämmöinen radikaali sossu, joka tekee päätöksiä toisten ohi. Ja en oo vielä saanut kuulla siitä ikinä mitään, mutta katsotaan milloin tulee sanomista omalta esihenkilöltä tai toisen toimipisteen esihenkilöltä. Mutta oon silleen ylpeä, koska seison oman etiikkani takana kun tiedän, että autan näitä ihmisiä tällä.

Ammatillisten ja henkilökohtaisten arvojen toteuttaminen korostuu sosiaalityöntekijän puheessa ammattiylpeytenä. Ylpeys vaikuttaa rakentuvan ennen kaikkea sosiaalityöntekijän mahdollisuuksissa tehdä laadukasta sosiaalityötä, jossa asiakkaat, heidän tarpeensa ja kokemuksensa tulevat

kohdatuiksi ja tunnustetuiksi (ks. myös Huusko ym. 2025). Tunnustus ei kohdistu spesifisti sukupuolten tunnustamiseen osana asiakastyötä, vaan laajemmin asiakkaan kokonaisvaltaiseen huomioimiseen ja tukemiseen.

Sosiaalityöntekijän vahva henkilökohtainen sitoutuminen asiakkaisiin konkretisoitui puheenvuorossa muiden asiakkaan asiassa työskentelevien sosiaalityöntekijöiden päätösten ohittamisena, siitä mahdollisesti aiheutuvista henkilökohtaisista haitoista huolimatta. Mahdollinen haitta hahmottuu sosiaalityöntekijälle oman tai toisen toimipisteen esihenkilön puhuttelun joutumisena. Työntekijä asemoituu asiakkaiden rinnalle puolustajan roolissa, mikä tarkoittaa riskin ottamista suhteessa toisiin asiantuntijoihin ja heidän päätöksiinsä. Toisten tekemien päätösten sivuuttaminen asiakkaan edun ja tarpeiden tunnustamisen edellytyksenä liitetään puheessa termiin ”ämmä” ja kuvaukseen ”radikaalina sossuna” toimimisesta.

Seuraavassa puheenvuorossa sosiaalityöntekijä kuvailee, kuinka hän on ”piikkinä lihassa” omalla hyvinvointialueellaan.

> **Sos.t C2:** Mä kans ehkä odottelen omaa nuhtelua, kun on piikkinä lihassa monelle täällä meidän hyvinvointialueella…Mä tykkään sosiaalityöstä. Mä oon tehnyt tätä tosi pitkään, mutta kyl täs jossain vaiheessa varmaan tulee raja vastaan.

Sosiaalityöntekijä ennakoi tilanteen, jossa hän ei enää arvoristiriitojen vuoksi halua jatkaa sosiaalityössä, vaikka itse työ olisi mielekästä. Rajat rakentuvat keskusteluissa työssä kohdattavien arvojen törmäyksestä sekä kokemuksesta, että vaikuttamismahdollisuudet ovat rajalliset. Useammassa keskustelussa sosiaalityöntekijät pohtivat ammatin tai vähintään työpaikan vaihtamista. (Ks. Apajainen 2026, s. 31; Hiltula ym. 2022, s. 47–48.) Radikaalius, aktivismi, kriittisyys ja yleinen normien haastaminen määrittyivät myönteisenä ja hyväksyttävänä toimintana fokusryhmäkeskusteluissa (esim. Strier & Bershtling 2016, s. 111–112). Osa sosiaalityöntekijöistä kuvailikin omaksuneensa tietoisesti kapinallisen roolin, mikä ilmeni pyrkimyksenä muuttaa rakenteita.

Careyn ja Fosterin (2011) mukaan tietynlainen kapinallisuus, normien vastustaminen ja niiden haastaminen ovat osa normeja rikkovaa eli niskuroivaa sosiaalityötä (engl. *deviant social work*). Fokusryhmäkeskusteluissa normien rikkominen ilmeni erityisesti positiivisena niskurointina, jolla sosiaalityöntekijät pyrkivät maksimoimaan tai varmistamaan asiakkaiden tuen ja avun saamisen taivuttamalla tai jopa rikkomalla sääntöjä (mts., s. 587). Sosiaalityöntekijät kuvailivat myös toimintatapoja, joissa työyhteisön tai organisaation vastustus tai haastaminen tarkoitti aktiivista viranomais- ja asiantuntijavallan käyttämistä (ks. Söderström 2024, s. 172–177).

Seuraavassa aineisto-otteessa sosiaalityöntekijä kuvailee asemoitumistaan suhteessa työnantajaorganisaatioon, tutkimukseen, sosiaalityön professioon ja yhteiskunnan poliittiseen ilmapiiriin.

> **Sos.t E2:** […] toteutuuko ihmisoikeudet sosiaalityössä? Meitä esihenkilöitä on muistutettu siitä, että me edustetaan organisaatiota. Onneksi me ollaan tässä nyt anonyyminä ja kukaan ei ikinä saa tietää mitä mä tähän vastaan. Mä kuitenkin osallistun tähän tutkimukseen nyt sosiaalityöntekijänä ja ihmisenä. Mutta mun mielestä ei toteudu. Mun mielestä ei riittävällä tavalla toteudu. Mun mielestä tää poliittinen ilmapiiri on ihan järkyttävä ja tuota, mun mielestä sosiaalityöstä, sosiaalityön arvot ei, tai ihmisoikeudet, jotka on sosiaalityön arvoja, niin on tosi vaakalaudalla monessakin suhteessa.

Henkilökohtainen sitoutuminen hahmottuu tietoisena riskin ottamisena tilanteissa, joissa sosiaalityöntekijät haastoivat organisaation ohjeita. Puheenvuorossa rakentuu jännite henkilökohtaisen ja ammatillisen etiikan sekä organisaation ohjeiden välille, ja poliittisen ilmapiirin esitetään olevan yksi taustalla vaikuttava tekijä, joka vaarantaa sosiaalityön arvojen toteutumista käytännön työssä (ks. Kokkonen 2019, s. 77–80). Aineistosta käy ilmi, kuinka ammatillinen autonomia kaventui erityisesti silloin kun sosiaalityöntekijät navigoivat ympäristöissä, joissa sosiaalityön eettisiin arvoihin pohjautuvaa toimintaa ei tuettu riittävästi.

Fokusryhmäkeskusteluissa ammatillisen ja henkilökohtaisen mielenkiinnon sekä elämänpiirin kuvataan vaikuttavan merkittävästi siihen, miten tunnustava toiminta mahdollistuu tai toteutuu. Ryhmissä esitettiin erilaisia tulkintoja siitä, ketkä ylipäätään haluavat osallistua tähän tai vastaaviin tutkimuksiin. Tutkimukseen osallistumista perusteltiin kiinnostuksella aihepiiriä kohtaan sekä ammatillisella kokemuksella, joiden nähtiin luoneen valmiutta ja rohkeutta käsitellä sukupuolen ja sen moninaisuuden teemoja. Näiden tekijöiden kuvattiin mahdollistavan keskustelun myös tilanteissa, joissa epävarmuus on läsnä.

Sosiaalityöntekijät toivat esiin kuitenkin myös tilanteita, joissa työyhteisön tai organisaation normien ja keskustelukulttuurin haastaminen koettiin liian riskialttiiksi tai jopa mahdottomaksi. Näissä tilanteissa sosiaalityöntekijät hiljenivät tai tulivat hiljennetyiksi. Jos työyhteisön tai organisaation normien haastaminen koettiin liian riskialttiiksi tai jopa mahdottomaksi, sosiaalityöntekijät painottivat oman hyvinvoinnin, jaksamisen ja ammatillisen aseman turvaamista. Seuraavassa puheenvuorossa sosiaalityöntekijä kertoo, kuinka sukupuolten moninaisuudesta ei puhuta hänen työyhteisössänsä.

> **Sos.t B3:** […] (työyhteisössä) ei puhuta, enkä tiedä uskaltaako puhuakaan suoraan sanottuna. En ottaisi asiaa esille.

Työyhteisön sisäiset jännitteet voivat olla yksi syy hiljentymiselle. Sukupuolten moninaisuudesta puhuminen saatetaan kokea niin riskialttiiksi, että sitä ei uskalleta ottaa edes esille työyhteisössä. Aineisto-otteen kuvaus hiljentymisestä tekee näkyväksi sosiaalityöntekijän kokemuksen työyhteisön vallitsevasta ilmapiiristä, jossa avoin puhe ei näyttäydy mahdollisena tai turvallisena. Samankaltaisia kuvauksia hiljentymisestä ja toisaalta myös vaientumisesta oli havaittavissa myös muissa puheenvuoroissa.

> **Sos.t E2:** Mä taisin laittaakin silloin, ku mä ilmoitin kiinnostukseni tähän tutkimukseen, että mulla on avainnauhassa tämmöinen sateenkaari. Mä laitoin ton priden aikoihin muistaakseni. Mä olisin

> niin toivonut ihan hirveästi, että pride olisi näkynyt jotenkin täällä, mut ei mitenkään. Ei mitään! Täällä ei ole mitään. […] Mä mietin oikeasti silloin tommosta et mä otan jonkun sateenkaarilipun mun huoneeseen tai sitten mä tota alan juomaan kahvipöydässä semmoisesta ihan sateenkaarimukista. Sit mä, että en mä uskalla näin radikaali olla. Että täällä ei missään muualla, että oonko mä ainoa sitten täällä jotenki näin. Mutta tota, tuli vaan tosta mieleen, miten sukupuoli näkyy. En mä tiedä. Se on semmoinen hiljaisuus. Mut toisaalta tai ehkä mä sanoisin, että se on enemmänkin kuin hiljaisuus, se on jotenki tosi vaikea asia […]

Sateenkaarirepresentaation puuttuminen työyhteisössä niin tiloista kuin keskustelukulttuurista määrittyy tekijäksi, joka kaventaa sosiaalityöntekijän mahdollisuuksia toimia tunnustavasti ja omien arvojensa mukaisesti. Tunnustamattomuus ilmeni sosiaalityöntekijän työyhteisössä hiljaisuutena ja näkyvyyden puutteena. Sateenkaarevuuden tunnustaminen ei ollut sosiaalityöntekijän mukaan työyhteisössä hyväksyttyä tai tavanomaista, minkä seurauksena sosiaalityöntekijän tunnustava toiminta estyi. Huoli siitä, että hän olisi työyhteisössään ainoa, joka tunnustaa sateenkaarevuuden aiheutti pelkoa toiseutetuksi tulemisesta ja oman aseman tai kollegiaalisten suhteiden heikkenemisestä työyhteisössä.

Fokusryhmäkeskusteluissa kuvattiin myös tilanteita, joissa sukupuolivähemmistöihin kohdistuva keskustelu tai toiminta oli ollut epäasiallista. Tilannekuvauksissa korostuivat sosiaalityöntekijöiden asiakkaita ja kollegoita kohtaan tuntema empatia ja halu tukea heitä tilanteissa, joissa heihin kohdistettiin epäasiallista kohtelua tai syrjintää. Näissä tilanteissa toimiminen kuvattiin niin henkilökohtaisena kuin ammatillisena velvollisuutena. Tunneperäinen sitoutuminen moninaisuutta tunnustavaan tasa-arvoon, yhdenvertaisuuteen ja oikeudenmukaisuuteen sekä näiden arvojen mukainen työskentely määrittyivät ammatillisesti motivoivana ja innostavana tekijänä.

Tunnustus ei edusta ainoastaan muiden kokemusten näkyväksi tekemistä, oikeuttamista ja huomioimista, vaan myös oman itsensä ja kokemustensa tunnustamista.

> **Sos.t C1:** […] Olen tullut siihen tulokseen, että tätä ammatti-identiteettiä ei voi irrottaa sateenkaari-identiteetistä. Niin jotenki tää keskustelu ehkä vielä palautti sinne ja sai uusia ajatuksia. Tää oli myös ihana tämmöinen vertaistuellinen hetki, että kiitos teille.

Ammatti-identiteetti on sidoksissa yksilön henkilökohtaiseen identiteettikokemukseen ja siten myös arvomaailmaan. Sosiaalityöntekijä ilmaisee aineisto-otteessa edustavansa ammatissaan myös itseään. (Ks. Afrouz ym. 2025, s. 1002–1005; Moorhead ym. 2025.) Turvallinen ilmapiiri mahdollisti sosiaalityöntekijöille omien ajatusten ja kokemusten jakamisen osana tutkimukseen osallistumista. Ryhmän jäsenten keskinäinen arvostus ja kunnioitus sekä avoin keskustelukulttuuri loivat myös tilan reflektiolle ja edellytyksiä toisiltaan oppimiselle. (Esim. Jenkinson ym. 2019.) Koettu yhteisöllisyys voikin luoda tiloja, joissa moninaisuuden tunnustaminen mahdollistuu huolimatta esteistä tai mahdollisista riskeistä, joiden ylittäminen yksin olisi voinut olla liian kuormittavaa, riskialtista tai vaativaa.

6 Sukupuolten moninaisuuden julkinen tunnustaminen

Julkinen tunnustus (engl. *public recognition*) voidaan ymmärtää kokonaisuutena, joka kytkee yhteen yhteiskunnallisen, kulttuurisen ja institutionaalisen tunnustamisen tasot. Viittaan julkisella tunnustamisella laajasti niihin tapoihin, joita sosiaalityöntekijät nostivat esille kuvaillessaan yksilöiden ja ryhmien identiteettien, oikeuksien ja olemassaolon näkyväksi, päteväksi ja merkitykselliseksi tekemistä. Tunnustus ei ole vain yksilöiden välistä hyväksyntää tai arvostusta, vaan se rakentuu virallisissa rakenteissa ja poliittisissa päätöksissä sekä kulttuurisissa normeissa ja käytännöissä (ks. Fricker 2007; Honneth 1995). Julkinen tunnustus korostaa sosiaalisesti ja poliittisesti näkyvää hyväksyntää ja kuulumista yhteiskuntaan, mikä voidaan nähdä edellytyksenä sosiaaliselle olemassaololle (Honneth 2004, s. 354–355).

Tunnustus sisältää normatiivisia rajoja ja valtahierarkioita, joiden seurauksena tiettyjä ryhmiä suljetaan tunnustuksen ulkopuolelle. Tunnustaminen ei siten automaattisesti tarkoita sellaisen elämän mahdollistumista, jossa yksilön hyvinvoinnin perusedellytykset täyttyisivät sekä identiteetit ja tarpeet tulisivat tunnistetuksi ja oikeutetuksi. (Esim. Butler 2004, s. 8–10.) Julkisen vallan ja instituutioiden antama virallinen asema ja oikeudet näyttäytyvät yhteiskunnallisena tunnustuksena, esimerkiksi juridisena sukupuolena, virallisina nimikäytäntöinä ja yhdenvertaisuussuunnitelmien velvoitteina. Yhteisön ja laajemman kulttuurin antama arvostus ja näkyvyys kuten se, miten erilaiset sukupuoli-identiteetit esitetään kielessä, koulutuksessa ja mediassa, kuvastavat kulttuurista tunnustamista. Yhteiskunnallinen tunnustus viittaa viralliseen statukseen ja velvoittaviin käytäntöihin siinä missä kulttuurinen tunnustus ilmentää laajemmin yksilöön kohdistettavaa arvostusta ja annettuja merkityksiä (ks. Niemi 2021, s. 2807).

Ilman yhteiskunnallista tunnustusta yksilön oikeudet voivat jäädä heikoiksi, mutta kulttuurinen tunnustus mahdollistaa kuitenkin oikeuksien konkretisoitumisen virallisista dokumenteista arjen kohteluksi (Hines

2007; Sun ym. 2025). Institutionaalinen tunnustus toimii yhteiskunnallisen ja kulttuurisen tunnustuksen leikkauspisteessä konkretisoiden arvoja, periaatteita ja oikeuksia arjen päätöksiksi ja käytännöiksi (ks. Sun ym. s. 3–4). Institutionaalisen tunnustuksen avulla sukupuolten moninaisuus voidaan sisällyttää yksittäisten työntekijöiden henkilökohtaisen osaamisen lisäksi osaksi sosiaalityön käytäntöjä ja rakenteita.

6.1 Yhteiskunnallinen ja kulttuurinen tunnustus

Fokusryhmäkeskusteluissa sukupuoli ei hahmottunut ainoastaan yksilöllisenä tai biologisena tosiasiana. Se jäsentyi sosiaalisesti, kulttuurisesti ja poliittisesti tuotettuna, hierarkkisesti asemoituna ja emotionaalisesti latautuneena positiona, jonka tunnustaminen on jatkuvasti neuvoteltua, ehdollista ja vallankäytön vaikutuksen alaista. Kapeat sukupuoliroolitukset ja kaksijakoinen sukupuolikäsitys korostuivat fokusryhmäkeskusteluissa ongelmallisina ja haitallisina niin henkilökohtaisella kuin yhteiskunnallisella tasolla. Sukupuoliin liittyvät yhteiskunnalliset ja kulttuuriset oletukset, ajatukset ja tulkinnat määrittelevät sitä, miten yksilöiden tulisi toimia sekä millaisia vaatimuksia heidän elämäänsä ja sen eri osa-alueisiin asetetaan (Kivipelto 2004). Kulttuurilla tarkoitan yhteisten merkitysten järjestelmiä jonkin yhteisön tai ryhmän sisällä. Yhteisöjen ja ryhmien koko voi vaihdella suuresti, mutta kulttuurin näkökulmasta keskeisiä ovat niiden tuottamat ja ylläpitämät merkitykset. Nämä merkitykset eivät pelkästään muodosta sosiaalisia käytäntöjä, vaan myös suuntaavat ja rajoittavat niitä. (Ks. Hall 2003, s. 85.)

Yhteiskunnan vaikutuksista keskusteltaessa sosiaalityöntekijät pohtivat myös sukupuolten yhteiskunnallista merkitystä ja tarpeellisuutta. Sukupuolinen erottelu määrittyi osittain turhana ja tarpeettomana, mutta yhtäällä sukupuolten määrittelyjen ja jaottelujen historiallinen merkitys nykyhetkelle tunnistettiin.

> **Sos.t D3:** […] jos on lukenut näitä feministisestä näkökulmasta tehtyjä kirjoja vaikka, niin siellä on tavallaan sitä (sukupuolittamista) just sen takia perusteltu, että kun historiaa ja kaikkea tehdään tavallaan sillä oletuksella, että se tehdään miehistä kautta, että miehuus on sitä neutraalia. Jos niitä ei ikinä eroteltu nii mistä sitten saa tietoa niistä naisista? Silleen moninainen asia tämäkin. Mut ehkä tullaan taas siihen, että sillä pitää olla joku peruste.

Maskuliinisten oletusarvojen ongelmallisuus korostaa tarkoitussidonnaisen sukupuolierottelun ajoittaista välttämättömyyttä kulttuurisen ja yhteiskunnallisen tunnustuksen rakentamisessa (ks. myös Juhila 2006, s. 107–109; Kuronen ym. 2004; Virokannas 2025). Cheryan ja Markus (2020, s. 1024) jäsentävät näitä yhteiskunnallisia ja kulttuurisia maskuliinisia oletusarvoja (engl. *masculine defaults*) eräänlaiseksi ennakkoluuloksi, joka ilmenee käsityksissä, arvoissa, toimintatavoissa, vuorovaikutuksessa, normeissa, esineissä ja uskomuksissa, vaikka ne eivät näyttäisikään sukupuolen perusteella syrjiviltä. Niissä kuitenkin arvostetaan tai palkitaan miesten sukupuoliroolliin liitettäviä ominaisuuksia tai käyttäytymismalleja. Maskuliinisia oletusarvoja pidetään myös tietyn kulttuurikontekstin standardina sille, mikä on normaalia ja neutraalia. (Mts., s.1024.)

Kun maskuliiniset käyttäytymismallit määritellään neutraalin ja normaalin mittapuuksi, tunnustus jakautuu epätasaisesti. Kritiikittömän neutraaliuuden oletuksen riskinä on naisiin liittyvän tiedon ja tarpeiden jääminen näkymättömiin tai alisteiseen asemaan. Maskuliinisuuden ihanne ja normistandardit ovat kuitenkin ongelmallisia myös miehille, sillä ne voivat esimerkiksi vaikeuttaa mielenterveyspalveluihin pääsyä tai niihin hakeutumista (esim. Scholz ym. 2022). Fokusryhmäkeskusteluissa tuotiin esiin myös se, että sukupuolta ei voi käsitteellistää yhtenäiseksi ryhmäksi. Miehet, naiset, transsukupuoliset, muunsukupuoliset ja sukupuolettomat asemoituvat sukupuolten moninaisiin kokemuksiin, joihin maskuliinisuuden ja feminiinisyyden normit kytkeytyvät eri tavoin.

Sukupuolittuminen ei kuitenkaan rajoitu pelkkiin käsityksiin tai odotuksiin, vaan se tulee näkyväksi myös konkreettisissa käytännöissä ja tilaratkaisuina.

> **Sos.t C3:** Sit mä kyllä aina välillä hämmästyn sitä, että jos jossain on silleen vähän niinku turhaa luotu binääriset. Esimerkiksi mä olin eilen yhessä kissakahvilassa ja siellä vessakopit oli ihan samanlaiset ja ne oli silleen et tähän nyt vasemmanpuoleiseen vessaan menee miehet ja oikeanpuoleiseen menee naiset. Siellä ei edes ollut mitään pisuaaria tai mitään miesten, että minkä takia tässä nyt pitää olla nais- mies jaottelu, kun nää on ihan vaan kaksi tavallista vessakoppia. Eikö nyt jokainen käy missä vaan. Nii sitten aina tuollaisissa tilanteessa sitä vähän hämmästyy.

Sosiaalityöntekijä esittää sukupuolten kaksijakoisuuden turhana järjestelynä, jos sitä ei voida perustella toiminnallisilla eroilla. Arjen näennäisesti pienet käytännöt, kuten vessojen sukupuolittaminen, eivät ole neutraaleja, sillä ne heijastavat ja uusintavat kaksijakoista sukupuolijärjestelmää. Sukupuolittavat ratkaisut toimivat konkreettisina muistutuksina siitä, että sukupuoli oletetaan edelleen selkeäksi ja pysyväksi kategoriaksi, jonka perusteella tiloja ja palveluja järjestetään. Kaksijakoiset tilaratkaisut tekevät näkyväksi olemassa olevaa laajempaa kulttuurista logiikkaa, jossa yhteiskunta ei vielä tunnista sukupuolten moninaisuutta automaattisena lähtökohtana, vaan käsittelee sitä poikkeuksena, joka vaatii erillisiä perusteluja tai järjestelyjä (ks. Grabham 2010).

Yhteiskunnallisen ja kulttuurisen tunnustuksen toteutuminen on suoraan kytköksissä yhteiskunnallisiin ja poliittisiin diskursseihin (esim. Hines 2007). Se, miten sukupuolten moninaisuus ja sukupuoli yleisesti ilmenee julkisissa keskusteluissa, kuvastaa vallitsevaa arvo- ja käsitysmaailmaa (ks. Ahmed 2014; Butler 2004; Hall 2003, s.88–93; Huilla ym. 2021). Aineistossa kuvaukset yhteiskunnallisesta keskusteluilmapiiristä korostivat ilmapiirin polarisoitumista ja politisoitumista.

> **Sos.t C2:** Mä sanoisin, että ylipäätään mistä tahansa keskustelusta on tullut kauhean politisoitunutta, ja toisaalta enemmän ääriajattelua sekä yhdestä päästä toiseen päähän. Vantaalla esimerkiksi erään juna-aseman kupeessa on edelleen iso banneri missä lukee tyyliin ´aito avioliitto´ ja että se on ´naisen ja miehen välinen liitto´ ja ei mitään sekoiluja. Sitten toisaalta on nämä pääkaupunkiseudun kuplalaiset, jotka sitten yrittää ehkä vetää sitä keskustelua toiseen ääripäähän ja mua vähän harmittaa et jotenkin unohtuu ne kaikki harmaan sävyt tässä välissä.

Polarisaatio hahmottuu puheenvuorossa yhteiskunnallista ja kulttuurista moninaisuuden tunnustusta kaventavana tekijänä. Näkyvyys ja legitiimiys rakentuvat äärikehyksissä, joiden seurauksena moninaisuuden arkiset todellisuudet jäävät piiloon. Näkyvyys ilmentää legitiimiyden rajoja siitä ketkä ja kenen mielipiteet sekä millaiset elämisen ja kokemisen tavat esitetään yhteiskunnallisesti hyväksyttävinä ja mitkä ulossuljettuina (ks. Foucault 1970, s. 254–255; Fricker 2007). Toiseksi ääripääksi esitetään pääkaupunkiseudun ”kuplalaiset”. Sosiaalityöntekijä kuvaa, kuinka keskustelu rakentuu näiden kahden ääripään väliseksi kiistaksi, jolloin harmaan sävyt jäävät näkymättömiin yhteiskunnallisissa ja kulttuurisissa diskursseissa.

Ääripäät tekevät näkyväksi kulttuurisen tunnustuksen representaatiovajeen, jonka seurauksena kompleksiset todellisuudet pelkistyvät yksinkertaistetuiksi ja omaa agendaa myyviksi iskulauseiksi. Kun kulttuurinen keskustelu polarisoituu, se heijastuu päätöksiin, ohjeisiin ja käytäntöihin. (Esim. Fraser 2009; Hall 2003.) Näin kulttuurisen tunnustuksen puute muovaa yhteiskunnallista tunnustusta. Yksilöiden oikeudet ja virallinen asema kiinnittyvät yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin ryhmärakenteisiin, kuten poliittiseen jaotteluun, eivätkä ainoastaan yhdenvertaisuuden periaatteeseen ja sitä turvaaviin lakeihin. (Ks. Honneth 2014.) Keskustelukulttuurin polarisoituminen liitetään seuraavassa puheenvuorossa kulttuurisotaan ja ääri-ideologioihin, joiden seurauksena julkisen keskustelun huomio fokusoituu pois olennaisesta.

> **Sos.t C1:** [...] kun mediaa vaikka seuraa niin törmää ja musta se on tosi surullista, että ylipäätään puhutaan, vaikka just ääripäistä ja ideologioista ja jotenkin semmoisesta kulttuurisodasta jopa. Ja tämmöisistä... tulee ehkä vähän jenkeistä tällaiset käsitteet. Kun mä ajattelen, että kaikki tavallaan vie huomiota sitten sieltä oikeasti eriarvoisuudelta ja solidaarisuudelta ja semmoiselta, että... tai jotenkin ehkä sillee, että ihmisissä on kuitenkin enemmän ehkä yhteisiä tekijöitä kuin niitä erottavia tekijöitä. Ja semmoinen laajempi poliittinen analyysi ehkä jää sitten vähän vajaaksi, jos vaan keskittyy johonkin yhden ihmisryhmän, vaikka transihmisten höykyttämiseen. Ja sitten jää jotenkin se iso kuva, että eriarvoisuus kasvaa ja suuryritykset tekee voittoa ja Suomessakin leikataan tuista ja jotenkin sellaiset oikeasti olennaiset asiat jää, ja ei ehkä nähdä niitä yhtymäkohtia toistemme kanssa.

Puheenvuorossa moninaisuuden tunnustuksen kuvataan kaventuvan median ja julkisen puheen konfliktiviihteeksi ”ääripäiden”, ”ideologioiden” ja ”kulttuurisodan” käsitemaailmassa. Representaatiot trans-ihmisistä muuttuvat symboliseksi kiistankohteeksi sen sijaan, että ne olisivat kuvauksia ihmisten arjen todellisuuksista (esim. Kelly-Thompson & Lusvardi 2025). Sosiaalityöntekijä toteaa, kuinka näissä kiistoissa huomio siirtyy pois rakenteellisesta eriarvoisuudesta. Yksittäisen ryhmän ”höykytys” peittää alleen laajemmat taloudelliset leikkaukset ja vallan keskittymät. Kuvattu ilmiö heijastaa poliittista logiikkaa, jossa symboliset kiistat toimivat välineenä oikeudenmukaisuuden kysymysten sivuuttamiselle (Hall 1979).

Tunnustussuhteiden kannalta keskeistä on sekä yhteisten piirteiden että erojen näkyväksi tekeminen. Ihmiset jakavat monia kokemuksia ja tarpeita, mutta heidän elämäntilanteensa ovat erilaisia ja yksilöllisiä. Yhtäläisyyksien tunnistaminen luo perustan yhteiselle ymmärrykselle ja yhteenkuuluvuudelle, kun taas erojen tunnistaminen mahdollistaa sen, että yksilölliset kokemukset ja moninaiset identiteetit tulevat aidosti huomioiduksi. (Niemi 2021, s. 2806.) Ihmisten välisten yhteisten piirteiden ja erojen kaksisuuntainen tunnustaminen haastaa yhteiskunnassa ja kult-

tuureissa vallitsevia yksinkertaistavia sukupuolikategorioita. Se avaa myös tilaa tarkastella sitä, miten moninaisuutta voitaisiin huomioida paremmin sosiaalisissa rakenteissa ja käytännöissä ilman, että se määritellään poikkeamaksi normista.

Yhdenvertaisuus ei rakennu pelkästään eroja poistamalla, vaan myös niiden arvostamisena ja ymmärtämisenä osana jaettua sosiaalista ja kokemuksellista todellisuutta. Tämä näkyy myös seuraavassa aineisto-otteessa, jossa työntekijä pohtii, miten erilaiset lähtökohdat ja kulttuuriset käsitykset vaikuttavat asiakkaiden mahdollisuuksiin osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun.

> **Sos.t C1:** […] okei tosi ikävä yleistää asunnottomuutta kokevia naisiakaan tai siis naisia yhteen ryhmään, mutta ajattelen, että heillä on kuitenkin ehkä vähemmän resursseja ja kykyä käydä semmoista yhteiskunnallista keskustelua tai ymmärtää, vaikka uusia ilmiöitä kuin ihmisillä, joilla on koti ja on koulutus ja on tämmöisiä asioita. Onhan he erityisen haavoittuvaisessa asemassa, kun ei oo asuntoa. Niin sitten tavallaan, jos hekin on vaikka nähnyt mediasta tämmöisiä mitä mediassa lietsottiin just, että miehet voi sit vaan mennä naisten tiloihin. Niin en mä ihmettele, jos siellä on vaikee ottaa vastaan tai jotenkin, että tulee niin monta eri asiaa ja ne törmää yhteen.

Puheenvuorossa kodin puuttuminen määrittyy keskeiseksi tekijäksi, joka vaikuttaa asunnottomien naisten toimijuuteen ja mahdollisuuksiin. Yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistumisen mahdollisuudet eivät ole kaikille samanlaiset (esim. Pirskanen ym. 2025). Asunnottomien naisten kerrotaan olevan yhteiskunnallisesti erityisen haavoittuvassa asemassa, mikä voi haastaa tai estää keskusteluun osallistumista. Joidenkin ilmiöiden kuvataan voivan herättää voimakkaita tunteita ja olla vaikeasti vastaanotettavia tai ymmärrettäviä, erityisesti silloin kun julkinen keskustelu ja media ovat lietsoneet niiden avulla pelkoa ja uhkakuvia. Vallitseva tunneilmasto vaikuttaakin siihen, millä tavoin yhteiskunnallisiin kysymyksiin suhtaudu-

taan ja millaisia näkökulmia pidetään legitiimeinä. (Miles 2018; Vähäpassi 2023.)

Useissa fokusryhmissä ilmaistiin uskoa siihen, että tulevat sukupolvet tuovat yhteiskunnalliseen keskusteluun moninaisuutta kohtaan avoimemman ja vähemmän polarisoituneen lähestymistavan. Sukupolvien välinen muutos hahmottui mahdollisuutena purkaa vakiintuneita normeja ja laajentaa käsitystä siitä, mitä pidetään hyväksyttävänä tai itsestään selvänä osana yhteistä sosiaalista todellisuutta. Fokusryhmäkeskusteluissa kuitenkin korostui huoli siitä, että tulevien sukupolvien todelliset mahdollisuudet vaikuttaa keskusteluilmapiirin muutokseen ovat uhattuna. Yksilöä ympäröivä keskusteluilmapiiri ja lähiyhteisö näyttäytyivät tekijöinä, jotka ohjaavat voimakkaasti poliittisten ja moraalisten arvojen muodostumista (ks. Korkiamäki & Määttä 2025, s. 49). Esimerkiksi arvokonservatiivisen ajattelun kuvattiin olevan nousussa erityisesti nuorten miesoletettujen keskuudessa, mikä haastaa oletuksen lineaarisesta kehityksestä kohti avoimempaa ja moninaisempaa julkista keskustelua.

> **Sos.t A3:** […] mul ei oo kauhean ruusuinen kuva siitä, että nuoremmat sukupolvet menevät eteenpäin, koska mä näen kyllä aika paljon myös sitä päinvastaista, ihan järkyttävää semmoista ahdaskatseisuutta. Eiks nyt oo jotain näit tutkimuksiaki, että on aika paljon eriytymistä. Vaikka nuoret miesoletetut saattaa olla arvokonservatiiviisempia ja ajatella silleen ja tälleen ja… niin nimeä mainitsematta tiettyjä kansainvälisiä poliitikkoja ja heidän… Että tota eriytymistä varmaan tapahtuu myös tosi paljon nytten tällaisessa ajassa, jossa sä voit valita sieltä TIKTOK totuuden tai omanlaisensa tai jotain muuta […] et sehän on aika ahdistava tämmöinen, että sä joudut valitsemaan niitä totuuksia. Verrattuna johonki yhtenäiskulttuuriin, jossa ahdistavuus oli sitä, että sä et sovi muottiin, mutta sul kuitenkin tarjottiin se yhteisö… niin sitten tuleekin nää tällaisina pienempinä […]

Nykyinen yhteiskunnallinen ja kulttuurinen tunnustus rakentuu puheenvuorossa epävakaampana, ehdollisempana ja helpommin kiistettävänä kuin sellainen tunnustus, joka nojaa jaettuihin normeihin, institutionaaliseen jatkuvuuteen ja yhtenäiseen käsitykseen jaetuista arvoista ja todellisuudesta (esim. Korkiamäki & Määttä 2025, s. 44). Tunnustusta välittäviksi ja ohjaaviksi toimijoiksi hahmottuvat erilaiset hajautuneet sosiaalisen median algoritmien rakentamat mikroyhteisöt. Se, kenen identiteetti ja kokemus esitetään legitiiminä, tulee kuvatuksi yhä enemmän tiettyjen ryhmien sisällä tai niiden toimesta rakentuvana (ks. Honneth 2014, s. 201–216).

Sana ”kupla” toistui useissa fokusryhmissä. Kuplat liittyvät sosiaaliseen, kulttuuriseen ja tiedolliseen eriytymiseen, jossa arvot ja moraalit pirstoutuvat omiin tieto- ja arvoyhteisöihin. Kulttuurinen tunnustus hahmottuu paikallisena ja ehdollisena, mikä voi olla seurausta yhteisesti jaetun arvopohjan puuttumisesta. Yhteisesti jaetun arvopohjan puuttuminen vaikeuttaa yhteiskunnallisen tunnustamisen rakentumista (ks. Ahmed 2014: Fraser 2009; Honneth 2014; myös Määttä & Korkiamäki 2025, s. 50). Yhtenäiskulttuurin esitetään tarjoavan yksilölle yhteisön ja sen yhteisen arvomaailman. Kulttuurien ja eri yhteisöjen pirstoutumisen kerrotaan heikentäneen yhteisiä arvo- ja tietokäsityksiä, joihin yhteiskunnallinen tunnustus usein nojaa (esim. Fraser 2009; Honneth 1995). Kun yhteinen normipohja ohenee, myös yksilön oikeuksien pysyvyys ja palvelujen ehtojen ennakoitavuus heikkenevät (ks. Honneth 2014, s. 78–83, 262–309). Sosiaalityöntekijä jatkoi keskustelua arvopolitiikan ja ideologian tulokulmasta seuraavasti:

> **Sos.t A3:** […] kylhän nyt on ihan jäätävä, jos ajattelee arvopolitiikkaa tänhetkisessä maailmassa, niin onhan se ihan hirveetä […] joku esitteli jotain tän hetken trendejä Euroopassa. Eurooppa on mennyt todella arvokonservatiiviseksi, koska tuli uusia jäsenmaita EU:hun, Puolat ja muut. Sellaisissa ihan jotenkin just perusjutuissa. Kyllä sitä kun tälläkin hetkellä näkee, että oikeasti aika vaarallisia jotenkin… ilmiöitä ja myös sitä ideologiaa, että en uskalla yhtään tuudittautua, että parempaan mennään. […]

Ihmisoikeudet ja sukupuolten tasa-arvo hahmottuvat puheenvuorossa kiistanalaiseksi asetettuina arvolähtökohtina. Sosiaalityöntekijä kuvailee käänteisiä liikkeitä ja arvomaailman muuttumista konservatiivisemmaksi uusien Euroopan unioniin liittyneiden jäsenvaltioiden myötä. Saavutetut oikeudet eivät ilmene pysyvinä, vaan poliittiseen valtaan ja hallitsevaan ideologiaan sidonnaisina. Yhteiskunnallinen ja kulttuurinen tunnustus on poliittisesti haavoittuva ja jatkuvan neuvottelun alainen. (Ks. Honneth 2014, s. 75–97.) Tunnustuksen haasteista ja ongelmista huolimatta yhteiskunnallisen ja poliittisen keskusteluilmapiirin kuvataan muuttuneen aiempaa avoimemmaksi, mutta kehityksen jatkuminen nähtiin tarpeellisena.

> **Sos.t D3:** […] onneksi ollaan jonkin verran menty eteenpäin niissä asioissa, mutta alussa ollaan kuitenkin […]

Positiivinen muutos yhteiskunnallisessa keskustelussa liittyi useissa fokusryhmissä vuoden 2023 lakimuutokseen sukupuolen vahvistamisesta (295/2023) ja siitä heränneeseen aktiiviseen julkiseen keskusteluun. Lakimuutoksen kerrottiin saaneen paljon medianäkyvyyttä esimerkiksi sterilisaatiopakon poistamista koskien. Fokusryhmäkeskusteluissa korostettiin, kuinka yhteiskunnallinen keskusteluilmapiiri on rajoittunutta ja tiettyjen poliittisten ideologioiden sekä arvomaailmojen värittämä. Sukupuolten moninaisuuden yhteiskunnallisen tunnustamisen vahvistumisen kuvattiin herättäneen myös laajasti vastapuhetta julkisessa keskustelussa.

> **Sos.t C2:** Mulla on traumat siitä lainvalmistelusta ja siihen liittyvästä keskustelusta mediassa, koska silloin just maalailtiin niitä uhkakuvia, että sitten miehet korjailee niitä henkilötunnuksia et he pääsee naisten pukuhuoneisiin ja pääsee sitten pois pakollisesta varusmiespalveluksesta. Niin ihan siis jotenkin, emmätiä. Se keskustelu on ihan farssi. Musta tuntuu, että sitä ei ole siihen aikaan pystytty ollenkaan yleisellä tasolla yhteiskunnassa suhtautuun oikeasti vakavasti.

Sosiaalityöntekijä kuvailee vallinnutta keskusteluilmapiiriä ”farssina”, joka oli seurausta kyvyttömyydestä tai haluttomuudesta suhtautua asiaan vakavasti yhteiskunnallisella tasolla. Butlerin (2024, s. 4–9) mukaan keskustelu sukupuolesta, erityisesti sen moninaisuudesta ja muihin siihen liitännäisistä asioista, kuten ei normatiivisista perhe- ja lähisuhdemalleista, on osoitettu jopa uhkaksi kansalliselle terveydelle, avioliitolle, sivilisaatiolle ja ihmisyydelle. Uhkakuvien maalailua on tapahtunut sukupuolten moninaisuuden ja niin sanotun ”gender-ideologian” kytkentöinä jopa pedofilialle. Median retoriikassa transihmisyyteen liitetyt uhkakuvat sanoitetaan usein miesten toiminnan kautta. Tämä mahdollistaa miesten aiheuttaman oletetun ja jopa odotetun haitan käyttämisen perusteluna, jonka varjolla voidaan pyrkiä oikeuttamaan transihmisten oikeuksien sivuuttaminen. (Mts., s. 4–9; myös Vähäpassi 2023.)

Moraalinen paniikki siirtää huomion poikkeustapauksiin ja turvallisuusretoriikkaan, jossa identiteetti kehystetään riskiksi, ei ihmisarvo- tai oikeuskysymykseksi (esim. Miles 2018; Yle 07.03.2024). Edeltävässä aineisto-otteessa kuvattu kulttuurinen tunnustamattomuus, joka ilmenee moraalipaniikkia ruokkivana mediana ja politiikkana, voi mitätöidä tai vesittää yhteiskunnallista tunnustusta (Ahmed 2003). Kun tunnustamattomuus on kulttuuriseesti normalisoitunutta, uhkakuvat näyttäytyvät helpommin uskottavina, mikä heikentää yhteiskunnallisen tunnustuksen legitimiteettiä arjessa.

Fokusryhmäkeskusteluissa keskustelukulttuurin muuttuminen avoimemmaksi ja sukupuolten moninaisuuden näkyvämpi representaatio ilmenee myönteisenä asiana. Keskusteluissa nostettiin kuitenkin esille, kuinka avoimuus voi lisätä turvattomuutta ja eriarvoisuutta, jos tunnustus ei toteudu sekä yhteiskunnallisella että kulttuurisella tasolla (ks. myös Hossain 2017; Wong 2024). Seuraavassa puheenvuorossa julkisen ilmapiirin kuvataan olevan monin tavoin avoimempaa kuin aiemmin. Näkyvyyden lisääntyminen on kuitenkin tehnyt keskustelusta myös aiempaa julmempaa ja kärjistyneempää.

> **Sos.t A3:** Tavallaan on muutosta tapahtunut julkisesti. Ehkä helpompi keskustella, mutta tavallaan voi olla myös entistä julmempaa osittain, koska se on näkyvämpää…että aika traumatisoituneita nuoria siitä omasta sukupuoli-identiteetin prosessista ja siitä, että miten vaikka palveluissa huomioidaan tai mitä tukea saa, niin se paljon vaihtelee.

Kulttuurisen ja yhteiskunnallisen näkyvyyden kasvun seurauksena vastareaktiot, kuten pilkka ja viha, kohdistuvat helpommin näkyviin identiteetteihin. Yhteiskunnallinen tunnustus tapahtuu ja ennen kaikkea etenee erillisenä kulttuurisesta tunnustuksesta. Tunnustusten eritahtisuus on paikallistettavissa sosiaalityöntekijän puheessa kuvauksiin eroista palvelun laadussa ja kohtaamisen tavoissa. Puheenvuorossa korostetaan niiden nuorten tilanteita, jotka voivat olla traumatisoituneita niin omasta sukupuoli-identiteetin prosessistaan kuin tavasta, jolla he ovat saaneet palvelua ja tulleet kohdatuksi (ks. Salovaara ym. 2025).

Fokusryhmäkeskusteluissa toistuu näkemys siitä, että yhteiskunnallisten ja kulttuuristen arvomaailmojen sekä diskurssien muutos on hidasta ja sisältää usein myös taaksepäin suuntautuvia liikahduksia ennen muutosta, sen aikana ja sen jälkeen. Hidas muutos korostuu seuraavassa puheenvuorossa, jossa naisten seksuaalisuuden moralisointi sosiaalityön arjessa ja seksuaalisuuteen liittyvä tabuluonteisuus tehdään näkyväksi.

> **Sos.t E1:** […] asiakas, joka on, mulla vaa on ollut siis naisii, jotka tätä on tehnyt. Mut siis, jos on nainen, joka myy itteensä tai on muuten tosi seksuaalinen… niinku aktiivinen. Niin sitä saatetaan kommentoida kielteiseen sävyyn, mikä ei tuu sellaisesta huolen paikasta vaan enemmänkin siitä, että he tekee… miten mä sanoisin sen. Sellaisesta vähän, että epäilet moraalista, että jotenki paheellinen tää tyyppi kun myy itseensä. Ja sitten mä tiiän et se on yleensä niin monimutkainen rakenteellinen… Ja siihen liittyy niin monia erilaisia ilmiöitä. Et harvemmin on kyse vaan siitä, että nainen on tällainen ´kreisi tyyppi´ ja sitten se vaan myy itteensä […]

Naisten seksuaalisuuteen liittyvä negatiivissävytteinen kommentointi määrittyy puheenvuorossa osaksi sellaisia tilanteita, joissa nainen myy seksuaalisia palveluita ja tekoja tai on muuten avoimesti seksuaalisesti aktiivinen. Sosiaalityöntekijä kuvailee, kuinka sosiaalityön käytännöissä esiintyvät kielteiset kommentit eivät välttämättä perustu huoleen, vaan naisen moraaliseen leimaamiseen. Seksityö määrittyy monisyiseksi rakenteelliseksi ilmiöksi, johon harvemmin liittyy se, että henkilö itsessään olisi tai toimisi järjettömästi, ”kreisisti”. Naisten seksuaalista toimijuutta kerrotaan arvioitavan normatiivisesti tavalla, jossa tietty toiminta määrittyy moraalisesti kelvottomaksi. Kulttuurisen arvomaailman mukanaan tuomat merkityksenannot voivat heikentää asiakkaan asemaa palvelujärjestelmässä. (Esim. Ranz 2009.)

Markkola (2002, s. 165–178) tuo esiin, kuinka naisten seksuaalisuuden moralisointi ei ole yksittäisten työntekijöiden asennekysymys, vaan kulttuurisesti ja yhteiskunnallisesti pitkään jatkunut ja keskustelukulttuuriin juurtunut käytäntö. 1800–1900-lukujen vaihteessa naiseutta määriteltiin Suomessa vahvasti uskonnollisen ja yhteiskunnallisen moralisoinnin kautta ja naisten seksuaalista toimijuutta kontrolloitiin myös sosiaalisen työn keinoin. Nämä yhteiskunnalliskulttuuriset moraaliperinteiden haamut[2] näkyvät yhä sosiaalityön arjessa. Naisten seksuaalinen toiminta rakentuu puheenvuorossa moraalin, eikä tuen tarpeen näkökulmasta, mikä uusintaa samoja rakenteellisia valtasuhteita, joita myös Markkola (2002, s. 170–171) kuvailee. Kulttuurinen tunnustus vaikuttaa heikkenevän juuri sukupuolen vuoksi, sillä seksuaalinen aktiivisuus ja seksin myyminen poikkeavat hyväksytystä naisnormista.

Erilaiset merkityksenannot ja puhetavat määrittyvät keskusteluissa haitallisiksi, vaikka niiden tavoitteena olisi tehdä näkyväksi yksilön yhteiskunnallinen haavoittuvuus ja eriarvoinen asema.

2 Haamuilla (engl. *haunting*) viitataan Avery Gordonin (2008) kehittämään käsitteeseen. Haamut kuvaavat tilanteita, jossa menneisyyden väkivalta, vääryydet, sorto tai poissulkeminen näkyvät nykyhetkessä ”varjoina”, joiden olemassaoloa ei tunnusteta. (Esim. Blell & Homanen 2025.)

> **Sos.t B2:** Se on jotenkin vaikea, kun just vähän mihin mä viittasin, niin se korostaminen tapahtuu just jotenkin sen uhriuttamisen kautta, että sitten vielä tämmöinenkin juttu ja tääkin nyt tekee sitten ihmisestä vielä haavottuvamman tai näin. Onhan se tärkeä ymmärtää, että siihen liittyy semmoisia puolia ja just ne yhteiskunnan rakenteet ja kaikki, mutta nyt just vähän tota mitä sä ehkä tarkoitit, että sitten jos korostetaan vaan sitä ja jotenkin uhriutetaan niitä ihmisii. Niin ei se tunnu sitten myöskään oikeelta.

Kulttuurinen ja yhteiskunnallinen tunnustus voivat vinoutua, jos tarkastelunäkökulma erilaisia yksilön identiteettejä ja elämäntilanteita kohtaan jää kapeaksi. Puheenvuorossa viitataan sukupuolivähemmistöistä käytävään keskusteluun, joka tapahtuisi vahvasti haavoittuvuuden ja uhriuttamisen kautta (ks. myös Juhila 2006, s. 104–106, 212–215; Shuster & Westbrook 2024). Yhteiskunnallisen haavoittuvuuden tunnistaminen määrittyy tärkeäksi, mutta sen tunnistetaan voivan kaventaa yksilön toimijuutta. Representaatiot ja luokittelut, jossa jokin identiteetti sidotaan ensisijaisesti haavoittuvuuteen, lukitsee yksilön ja yhteisön rooliin, joka voi heikentää arvostusta, vastavuoroista kunnioitusta sekä koettua ja toteutuvaa toimijuutta. Tuki muuttuu helposti holhoavaksi, jolloin siinä painottuu asiakkaan ymmärtäminen avun ja pelastamisen tarpeessa olevana subjektina. Näin työskentely muotoutuu paremmin tietämiseen perustuvaksi suojeluksi ja kontrolliksi. (Esim. Juhila 2006; Mikkonen 2023.)

Yhteiskunnallisen tunnustuksen toteutuminen on vaihtelevaa sosiaalipalveluita koskevissa kuvauksissa. Sukupuolta ja sen moninaisuutta tunnustavat yhteiskunnalliset oikeudet ovat olemassa, vaikkakin paikoin rajallisina, mutta niiden soveltaminen ammatillisesta velvollisuudesta huolimatta esitetään yksikköön, työntekijään ja alueeseen sidottuna.

> **Sos.t E2:** […] Mä itse ajattelen jotenki et tää on sellainen arvo asia. Tai jotenki mä oon hirveän semmoinen, et mä ajattelen myös sosiaalityötä hirveän poliittisena, vaikka moni ei tykkää tai välttelee asiaa. Onhan se siis poliittista, tosi poliittista ja arvoihin liittyvää.

> Niin jotenki se, että se on semmoinen tai kyllähän sosiaalityöllä on tunnustetut arvot. Mut sitten mä oon hirveästi kipuillut sen kanssa, että mitä jos yksittäinen työntekijä ei tavallaan ikään kuin ajattele et ´näinhän mä, että mähän ajattelen sosiaalityön arvojen mukaisesti´. Mut sitten, en tiiä. Näyttääkö se sitten kuitenkaan siltä.

Puheenvuorossa sosiaalityöntekijä kuvailee omaa kipuiluaan sosiaalityön arvojen toteutumisen ristiriidoista, sillä tulkinnat siitä mitä ja miten yhteisesti tunnustettuja arvoja voi soveltaa, vaihtelevat laajasti. Yhteiskunnalliset ja kulttuuriset arvot heijastuvat politiikkaan, mikä ohjaa sosiaalityön arvomaailmaa ja arvojen toteutumista käytännöissä. Sosiaalityön arvojen yhteiskunnallinen tunnustaminen ja ammatillisten arvojen hyväksyminen eivät vielä riitä turvaamaan niiden toteutumista käytännön sosiaalityössä. (Ks. myös Juhila 2006, s. 229, 248–249.) Tunnustus muuttuu todeksi vasta, kun julkilausutuille arvoille on prosessuaaliset ja käytäntösidonnaiset kiinnikkeet, joiden toteutuminen mahdollistetaan ja varmistetaan arjen työskentelyssä. Arvojen ja käytäntöjen sekä niiden toteutumisen valvonnan välinen suhde on vastavuoroinen. (Gibson ym. 2018, s. 49–50.) Ilman vastavuoroisuutta muodostuu kuilu sen välille, mitä sosiaalityö sanoo olevansa ja mitä se todellisuudessa on (ks. Dominelli 2002b, s. 71–72; Rossiter 2019).

Pirstoutunut arvomaailma kiinnittyy aineistossa yhteiskunnallisissa ja kulttuurissa konteksteissa ilmenevään sosiaalityön käytäntöjen kirjavuuteen, vaikka arvot ovat ammatillisesti ja oikeudellisesti määriteltyjä.

> **Sos.t C1**: […] ihan samalla tavalla se sosiaalityökin heijastelee tätä yhteiskuntaa ja siellä on paljon eri ihmisiä eri taustoilla ja erilaisella osaamisella ja asenteella ja mielipiteellä. Ehkä se semmoinen, jotenkin ne vaaleanpunaiset lasit on ehkä tippunut mitkä silloin opintojen ihan alkuvaiheessa oli. Tai semmoinen jotenkin, että ´hei jes että täähän onkin tämmöistä´. On tullut ehkä realismia siihen, että se on sellaista kuin se on. Siellä on erilaisia ihmisiä ja

> erilaisia käytäntöjä ja sitten on vakiintunut tietyt tavat toimia ja tavat puhua ja ne ei kaikki nyt oo ihan semmoisia mitä itse, vaikka arjessa käyttää tai mihin on tottunut. Tavallaan joutuu siitä kuplasta ehkä vähän ulos. Mutta kyllä mä ajattelen, että on mahdollista sitten omalla toiminnalla vaikuttaa myös ja perustella niitä omia näkemyksiään ja sekin vie vielä parempaan suuntaan asioita.

Sosiaalityöntekijä sanoittaa kokemuksiaan sosiaalityön virallisten ammattieettisten koodistojen ja arvomaailman välisestä ristiriidasta niiden käytännön toteutumisen kautta. Sosiaalityön eettiset periaatteet ovat julkisesti tunnustettuja arvoja, jotka ovat osa sosiaalityön kulttuurista ja yhteiskunnallista legitimiteettiä. Yhteisesti tunnustettuja sosiaalityön arvoja sovelletaan kuitenkin käytännön työssä erilaisissa tilanteissa, joissa niitä soveltavat jo lähtökohtaisesti useista eri taustoista tulevat sosiaalityöntekijät, joilla on erilaista osaamista, mutta myös toisistaan eroavia henkilökohtaisia asenteita ja mielipiteitä. (Ks. Juhila 2006, s. 229–249.)

Virallisten ammatillisten arvojen toteutuminen arjen realiteeteissa kuvataan tapahtumina, jotka ovat saaneet ”vaaleanpunaiset lasit” tippumaan silmiltä. Tämä paljastaa laajemman yhteiskunnallisen ja kulttuurisen tunnustamisen puutteen, jossa sosiaalityön eettiset ihanteet eivät istu vallitsevaan kulttuuriseen normistoon, mikä tekee niiden toteuttamisesta myös institutionaalisissa rakenteissa vaikeaa. Opintojen luoma ihanteisiin pohjautuva käsitys sosiaalityöstä törmääkin sosiaalityöntekijän mukaan toimintaympäristön normatiiviseen toimintakulttuuriin. (Esim. Rossiter 2019.) Vaaleanpunaisten lasien tippuminen ei ole neutraali havahtuminen, vaan seurausta siitä, että normatiivinen toimintakulttuuri ei tunnusta ammatillisia ihanteita tai tavoitteita täysimääräisesti. Kyse ei ole ammatillisesta realismista, vaan rakenteellisesta kitkasta, joka rajoittaa työntekijän mahdollisuuksia toimia eettisesti perustellulla tavalla.

6.2 Institutionaalinen tunnustus

Institutionaalisella tunnustuksella tarkoitan henkilön tai ryhmän identiteetin, aseman ja oikeuksien näkyväksi ja päteväksi tekemistä virallisissa sosiaalityön institutionaalisissa rakenteissa kuten tiloissa, palveluprosesseissa, ohjeissa ja tietojärjestelmissä. Rakenteiden ja käytäntöjen sivuuttaessa tai mitätöidessä sukupuolten moninaisuuden tunnustusta muodostuu institutionaalista tunnustamattomuutta. (Ks. Niemi 2021, s. 2807.) Institutionaalinen tunnustus on ratkaisevassa asemassa siinä, mitä kirjataan ja tunnustetaan ”totuudeksi” ihmisistä, mutta se näkyy myös palveluihin pääsyn edellytyksissä ja ehdoissa. Fokusryhmäkeskusteluissa yhteiskunnallinen ja kulttuurinen tunnustus sai konkreettisen muodon, jolloin tunnustaminen näyttäytyi toiminnallisena ja velvoittavana. Institutionaalinen tunnustus kytkeytyi tiiviisti esimerkiksi tietoinfrastruktuuriin ja neutraaliin kielenkäyttöön.

> **Sos.t D1:** […] meidän asiakastietojärjestelmässä ei minun mielestä, se ei kysy sitä sukupuolta. Saattaa olla, et se näkyy jossakin taustalla siellä järjestelmässä. Kyllä yleensä tietenki nää järjestelmät sen sukupuolitiedon jostain haluaa, mut mun ei tarvi sitä tuolta mistään valita vaan se tulee varmaan jostakin väestötietorekisteristä tai jostaki mistä se tieto nousee. Mut kyllä ite jotenki yritän semmoista mahdollisimman neutraalia kieltä varsinkin tämmöisessä dokumentaatiossa. Niin, hyvin tylsää asiakas-sanaahan tässä käytetään, että sehän on tietenkin siinä mielessä hyvä, et sillähän vältetään sitä, että tuota ei tavallaan sukupuoleen liittyviä tai muita. Näen, että se on järkevä tapa ja semmoinen hyvin neutraali tapa kirjoittaa muutenkin.

Sukupuolen tunnustus asiakastietojärjestelmissä pohjautuu instituution ulkopuolelta tulevaan juridiseen tietoon. Sosiaalityöntekijän työpaikalla järjestelmästä kerrotaan puuttuvan mahdollisuus asiakkaan itsemäärittelylle tai sen institutionaaliselle tunnustamiselle. Tämä toistuu keskusteluis-

sa yleisenä ongelmana, jonka osa työntekijöistä oli pyrkinyt ratkaisemaan omilla tunnustusta edistävillä toimilla, kuten merkitsemällä työntekijöille näkyviin tietoihin asiakkaan kertoman kutsumanimen. Sukupuolittamista vältettiin järjestelmissä kielenkäyttöön liittyvillä valinnoilla, kuten käyttämällä neutraaleita ja yksilöllisiä eroja häivyttäviä käsitteitä tai kirjoitustapaa. Käytetyn kielen kriittisen arvioinnin tärkeys korostuu sosiaalityössä. Kivipellon (2004, s. 260–261) mukaan sukupuolisidonnaiset jokapäiväiset käsitteet, kuten ”kotiäiti” kantavat kulttuurisia sukupuolittuneita merkityksenantoja ja sisäistettyjä oletuksia äitiyteen liittyen.

Neutraali kielenkäyttö ei kuitenkaan yksin rakenna institutionaalista tunnustusta, etenkin jos järjestelmän viralliset rakenteet toimivat pelkästään kaksijakoisen- tai juridisen sukupuolikäsityksen mukaisesti.

> **Sos.t C1:** Tämmöisestä aiheesta käytiin mun harkan aikana keskustelua yhen sosiaalityöntekijän kanssa, joka oli tekemässä kiireellisen sijoituksen päätöstä palveluntarpeen arviointi prosessin aikana nuorelle, jonka sukupuoli-identiteetti ja nimi ei vastannut sitä mikä siellä järjestelmässä näky. Ja kun hän piti sitä tavallaan itsestään selvänä et siihen laitetaan se virallinen nimi ja vain se virallinen nimi, että se on valituskelpoinen hallintopäätös […]

Fokusryhmäkeskusteluissa asiakastietojärjestelmien kerrottiin pääasiassa tunnustavan asiakkaan vain jurdis-hallinnollisena henkilönä, jolloin eletty identiteetti voi jäädä ilman legitiimiä asemaa asiakasta koskevassa päätöksenteossa. Puheenvuorossa kuvataan työtilannetta, jossa toinen sosiaalityöntekijä tunnusti asiakkaan oikeudellishallinnollisena subjektina. Identiteetin tunnustamista ja tunnistamista ohjasi institutionaalisissa rakenteissa valituskelpoisen päätöksen mahdollistuminen virallisten henkilötietojen kautta. Valituskelpoisuuden vaatimukset voivat kuitenkin peittää alleen asiakkaan kunnioituksen ja tunnustuksen tarpeen, jos sääntöjen tulkinta kaventaa harkintaa ja ohjaa huomion pois asiakkaan identiteetin ja ihmisarvon tunnustamisesta (ks. Lipsky 2010).

Mikäli henkilön todellinen identiteetti ei tule näkyväksi erilaisissa tietorakenteissa, riski tilastollisille ja näin myös tutkimuksellisille vääristymille kasvaa. Tietojärjestelmäkeskeisyys toistuu keskusteluissa todellisuutta ohjaavana tekijänä, minkä seurauksena siihen sopimattomat ilmiöt voivat muuttua näkymättömäksi institutionaalisissa rakenteissa ja käytännöissä. (Ks. Salovaara 2024, s. 98.) Puheenvuorossa kuvattu toinen sosiaalityöntekijä esitti virallisen nimen velvoitteen itsestäänselvänä, mikä siirtää vastuun tunnustamisesta yksilöltä järjestelmälle. Näin mahdolliset muut vaihtoehdot tilanteen ratkaisemiseksi ja tunnustuksen mahdollistamiseksi voivat jäädä arvioimatta. Salovaara (2024, s. 98) painottaa puheenvuorossa kuvatun kaltaisten ennalta määriteltyjen tietorakenteiden ongelmallisuutta. Työntekijöitä ohjaavat normatiiviset rakenteet toimivat kuin linssit, jotka suodattavat muut tietorakenteissa mainitsemattomat asiat työskentelyn ulkopuolelle. Suodattumisesta aiheutuva näkymättömyys voi syventää palvelujärjestelmän aukkoja ja synnyttää uusia.

Institutionaalisen tunnustuksen toteutumisen voidaan tulkita estyvän sosiaalityön käytännöissä usein viimemetreillä, vaikka sosiaalityöntekijöillä olisi ollut valmiutta ja tahtoa tunnustavalle toiminnalle. Vuorovaikutuksen ja järjestelmien välinen kuilu nousi korostuneesti esille fokusryhmissä.

> **Sos.t C2:** Puheen tasolla mun mielestä ollaan tosi pitkällä tässä asiassa. Mutta muistan, siis vuosien takaa just lastensuojelussa päätöksiä tehdessä, oli kuitenkin pakko käyttää nuoren virallista nimeä eikä voinut käyttää sitä kutsumanimeä esimerkiksi sijoituspäätöstä tehtäessä. Ja se oli aina sellainen mikä sitä nuorta tietenkin itteään harmitti. Et en tiedä, että onko ne järjestelmät jotenkin mahdollistanut nyt sitten näitä paremmin. Meillä pystyy ainakin lisäämään meidän asiakastietojärjestelmään nyt kutsumanimen erikseen manuaalisesti.

Sukupuolten moninaisuuden tunnustuksen kuvataan tapahtuvan puheen tasolla järjestelmätasoa paremmin. Huolimatta siitä, että sukupuoli-identiteetin tunnustus toteutui kuvatussa tilanteessa työntekijän ja asiakkaan

välisessä vuorovaikutussuhteessa, tietoinfrastruktuuri ja institutionaaliset käytännöt eivät konkreettisesti kannatelleet tai tukeneet sitä. Sosiaalityöntekijä sanoittaa nuoren harmitusta siitä, että hänen sukupuoli-identiteettiään ja kokemustaan ei tunnustettu asiakirjoissa. Institutionaalinen tunnustus ei siis ole pelkästään muodollinen rakenne, vaan siihen sisältyy kokemusten oikeuttamista sekä itsemäärittelyn ja toimijuuden tukemista (Niemi 2021, s. 2807–2808).

Puheenvuorosta käy ilmi, kuinka työntekijän senhetkisessä työpaikassa asiakastietojärjestelmään oli mahdollista lisätä myös asiakkaan kutsumanimi. Kutsumanimen manuaalinen lisääminen toimii käytännön tason ratkaisuna institutionaalisen tunnustamisen puutteisiin. Toimintamalli hahmottuu työntekijään ja asiakastietojärjestelmään sidonnaisena, jolloin tunnustuksen toteutuminen ja mahdollistuminen instituutiossa olisi yksilön vastuulla ja vallassa. Tunnustus jää tällöin vain satunnaiseksi, eikä ilmene systemaattisesti järjestelmätasolla. (Ks. Salovaara 2024, s. 103–104.) Kutsumanimen lisäämisen mahdollistuminen ja systematisoiminen ei kuitenkaan ole ainoastaan sukupuolivähemmistöjä koskeva asia, sillä se on yleinen käytäntö sukupuoli-identiteetistä riippumatta. Esimerkiksi Suomessa on säädetty, että henkilöllä voi olla jopa neljä etunimeä (Etu- ja sukunimilaki 946/2017 § 1:1). Nimi voi myös olla virallisesti kaksiosainen, kuten Anna-Liisa, mutta kutsumanimenä voi olla käytössä esimerkiksi vain Anna tai Liisa.

Sukupuolten moninaisuuden tunnustaminen hahmottuu ennen kaikkea yksilötason toimintana ja jopa velvollisuutena vastatunnustaa (Markman 2011; ks. myös Strier & Breshtling 2016). Seuraavassa puheenvuorossa kuvataan, miten lasten ja nuorten kohdalla sukupuolten moninaisuus tulee muihin ikäryhmiin verrattuna useammin näkyväksi.

> **Sos.t A1:** […] Nuorten kautta se kyl tulee, jos he itse ottavat asian esille. Mutta emmäkään kyllä mitenkään jotenki sitä itse ehkä nosta esille. […] Ehkä jossain määrin on myös semmoista aika kaksijakoista ajattelua. Jotenki et kysytään, että ´no oliks se mies vai nainen´ tyylistä. Et se sitte se kysymys jo poissulkee ja siinä on niin vahva oletus. Kyllä mä ajattelen, että se elää aika vahvasti, vaikka onkin sillä tavalla tiedostavia työntekijöitä niin sit se et se on jotenkin rakenteissa myös tosi vahvasti se semmonen oletus kahdesta sukupuolesta, joista sitten valitaan […]

Kaikissa fokusryhmäkeskusteluissa korostui, kuinka identiteetin näkyväksi tekemisen taakka on usein asiakkaalla. Institutionaalisissa rakenteissa on myös sisäänrakennettuna oletus kahdesta sukupuolesta. Rakenteet voivat ohjata työntekijöitä tunnustamattomiin toimintamalleihin kriittisestä ja reflektiivisestä työorientaatiosta huolimatta. Institutionaalinen tunnustus ei siis rakennu pelkästä tietoisuudesta, sillä käytännöt ja rakenteet, kuten kysymyksenasettelu lomakkeissa ja asiakastietojärjestelmä itsessään, ohjaavat tunnustusta. Fokusryhmäkeskusteluista voidaan päätellä, että tunnustavaa toimintaa tulisi edistää nimenomaan instituution rakenteiden tasoilla, sillä rakenteiden ohjaava vaikutus voi olla merkittävä (myös Salovaara 2024, s. 98).

Poissulkevuutta tulisi tarkastella järjestelmän ja palvelutarjonnan tasolla. Esimerkiksi juridisen sukupuolimerkinnän muuttamisen helpottuminen on tehnyt näkyväksi juuri näitä palveluissa olevia institutionaalisen tunnustuksen ja tunnustamattomuuden risteämiskohtia.

> **Sos.t C3:** […] asunnottomien palvelut on hyvin binääriset. On naisten ja miesten puolet missä nukutaan makuusaleissa. Niin sitten se on myös tuonut vähän haastetta tuohon meidän duuniin, koska meillä ei oo mitään sukupuolineutraaleja tai mitään muutakaan. Et meillä on täysin naisten ja miesten puolet. Ja sitten just, jos tulee esimerkiksi transnainen, joka ehkä sosiaalisesti vielä yhteiskunnassa nähdään miehenä, mutta sitten on kuitenkin naisen henkilötunnus, niin on ollut tosi ikäviä tilanteita missä hänet on sijoitettu naisten puolelle ja sitten siellä muut naisasiakkaat on alkanut kiusaamaan tai olleet aika paniikissakin siitä, että minkä takia meillä on mies täällä meidän puolella. […]

Asunnottomien palveluiden binäärisyyden seurauksena kaikkia henkilöitä ei voida huomioida yhdenvertaisesti palveluissa. Esimerkissä kuvatulla henkilöllä oli naisen henkilötunnus, mutta hänet määritettiin ulkoisten ominaisuuksien perusteella mieheksi. Sosiaalipalveluiden tilaratkaisut törmäsivät muiden asiakkaiden tulkintoihin yksilöstä. Tämä johti kaikkien osapuolten kokemaan turvattomuuteen ja konfliktitilanteeseen, jossa institutionaalinen tunnustus jää sattuman, sukupuolen ilmaisulta ”läpi menemisen” (engl. *passing*) ja muiden asiakkaiden reaktioiden varaan. Juridinen status ja järjestelmätason tunnustus ei siten yksin takaa turvallista pääsyä palveluun (esim. Milkins ym. 2026; Söderström 2026).

Sosiaalityön palvelujen ja kohtaamisen laatu ilmenee fokusryhmien kuvauksissa vaihtelevana, erityisesti sukupuolivähemmistöjen kohdalla. Transihmisten kohtaamista suomalaisessa palvelujärjestelmässä on tutkittu verrattaen vähän sosiaalityön kontekstissa. Salovaara (2022; ks. myös Salovaara ym. 2025) on tutkinut sukupuolen korjaushoitojen saavutettavuutta ja esteitä suomalaisessa palvelujärjestelmässä. Söderström (2024) puolestaan on nostanut esiin erityisesti pakolaistaustaisten queer-ihmisten kohtaamia saavutettavuuden rajoja sosiaalityössä sekä sosiaalityön opiskelijoiden asenteita ja tiedon tarpeita sateenkaarevuudesta (Söderström ym. 2025). Sateenkaarevuutta koskevaa tutkimusta on kuitenkin tehty sosiaalityötä laajemmin terveydenhuollon ja koulutuksen konteks-

tissa erityisesti nuorten näkökulmasta (esim. Berg ym. 2026; Lehtonen 2023; Lehtonen ym. 2024; Majlander ym. 2022; Sares-Jäske ym. 2023).

Niin suomalaisessa (esim. Hästbacka & Siren 2017; Törölä 2022) kuin kansainvälisessä tutkimuksessa (esim. Akré ym. 2026; Lorusso ym. 2025) toistuu havainto siitä, että transihmiset ja yleisemmin sateenkaarivähemmistöt eivät saa yhdenvertaisia sosiaali- ja terveyspalveluita. He kohtaavat systemaattisia esteitä ja normatiivisia käytäntöjä, jotka heikentävät sekä palveluiden saatavuutta että kohtaamisten laatua. Palvelujärjestelmät rakentuvat yhä cis-, hetero- ja mononormatiivisten oletusten varaan, mikä voi johtaa siihen, että asiakkaiden identiteettejä kyseenalaistetaan ja heidän tarpeensa sivuutetaan institutionaalisissa rakenteissa. (Esim. Hästbacka & Sirén 2017; Lehtonen ym. 1997; Salovaara ym. 2025; Törölä 2022.)

Epätasa-arvo ja eriarvoinen kohtelu palvelujärjestelmässä sekä yhteiskunnassa ilmenee sosiaalityön käytännön kuvauksissa niin cis-sukupuolen sisäisenä kuin sen ulkopuolisena rakenteellisena ongelmana. Joissain ryhmissä käytiin keskustelua siitä, kuinka sosiaalityön palvelut ovat ensi sijassa suunnattu miehille ja joissain tapauksissa naisille. Sukupuolten moninaisuuden institutionaalinen tunnustamattomuus palvelurakenteissa määrittyy keskeiseksi tekijäksi palveluiden saavutettavuudessa ja turvallisuudessa erityisesti sukupuolivähemmistöjen osalta. Tarkastelun kohteeksi nousivat myös sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen jääminen palvelurakenteissa avun ja tuen ulkopuolelle, kun tarjottava tuki ei vastaa asiakkaan tarvetta.

> **Sos.t A3:** Jos ajattelee rakenteita, että mulle on tullut asiakkaita, jotka on aika rankkaakin väkivaltaa Suomessa kokeneet sen oman sukupuoli-identiteetin ja seksuaalisen suuntautumisen vuoksi. Sitten sitä jotenkin tajusi, että eihän meillä oo edes turvakoteja, koska se on lähisuhdeväkivallalle ne meidän turvakodit, jotka nekin on täynnä. Jos sä koetkin siihen liittyen vainoo jostain yhteisöstä, että ei ole lähisuhdeväkivaltana. Sekin on aika hurjaa.

Sosiaalityöntekijän kokemuksen mukaan vain tietyn tyyppinen väkivalta tunnistetaan instituutioissa, vaikka arjen todellisuus on moninaisempaa (esim. Laitinen ym. 2024). Väkivallan moninaiset ilmenemismuodot ja kokemukset eivät aina sovi olemassa oleviin rakenteisiin, minkä seurauksena palvelujärjestelmän normatiivinen kategorisointi ja oletukset ohjaavat sitä, kuka tunnistetaan väkivallan uhrina ja kuka tekijänä sekä millaisiin tilanteisiin ja kenelle palvelut on suunnattu (ks. myös Juhila 2006, s. 111–112). Rakenteellinen syrjintä hahmottuu palveluiden puutteena sekä vähemmistöjen erityistarpeiden sivuuttamisena palvelujärjestelmässä.

Yksilöiden ja yhteisöjen mahdollinen yhteiskunnallisesti haavoittuvampi asema tai elämäntilanne määrittyy keskusteluissa institutionaalisissa kohtaamisissa positiivista erityiskohtelua[3] vaativaksi asiaksi. Mahdollinen haavoittuvuus ei kuitenkaan johdu sukupuolivähemmistöisyydestä itsestään, vaan siitä, miten yhteiskunnalliset rakenteet ja odotukset kohtelevat erilaisia sukupuoli-identiteettejä (ks. Törölä 2020, s. 203). Sukupuolivähemmistöisyyden lisäksi keskusteluissa nousi esille myös cis-sukupuolen sisäinen moninaisuus ja sukupuoleen liittyvä yhteiskunnallinen haavoittuvuus.

> **Sos.t C3:** […] Kyllä mun mielestä pitää se myös tunnistaa, että joissain asioissa sukupuoli on määrittävä tekijä. Esimerkiksi huumeet asunnottomien palveluissa. Huumeita käyttävät naiset on tosi heikossa asemassa ja joutuu usein myymään esimerkiksi seksiä, jotta ne pystyy rahoittamaan oman huumeidenkäyttönsä. Mut harvoin esimerkiksi miehet joutuu tämmöiseen tilanteeseen tai miehet rahoittaa sen (naisen) huumeiden käytön ja usein sillein on tosi sorretussa asemassa. Niin nään, että siitä (sukupuolimerkintä hetussa) ei tarvi täysin luopua, mutta mun mielestä siihen rinnalle tarvitaan semmoista ymmärrystä siitä, että sukupuoli on moninainen.

3 *”Sellainen oikeasuhtainen erilainen kohtelu, jonka tarkoituksena on tosiasiallisen yhdenvertaisuuden edistäminen taikka syrjinnästä johtuvien haittojen ehkäiseminen tai poistaminen, ei ole syrjintää.”* (YhdenvertL 1325/2014, 3:9 §)

Naisten asema hahmottuu sosiaalityöntekijän puheessa miehiä heikommaksi. Esimerkissä naisten huumeidenkäyttöön ja käytön rahoittamiseen liitetään seksin myymistä, mikä tekee näkyväksi miesten valta-aseman suhteessa naisiin (ks. myös Väyrynen 2007, s. 37). Sukupuolta korostetaan määrittävänä tekijänä sosiaalityön palvelukontekstissa, minkä vuoksi sukupuolierityinen sosiaalityö ja tieto asiakkaan sukupuolesta esitetään tärkeäksi. Yhtäällä fokusryhmissä käytiin laajalti keskustelua sukupuolineutraalin henkilötunnuksen mahdollisista hyödyistä ja haitoista. Neutraalin henkilötunnuksen esitetään vähentävän tarpeetonta sukupuolittunutta erottelua, mutta sen riskiksi tunnistetaan sukupuolisidonnaisten ilmiöiden ja tarpeiden jääminen neutraaliuden varjoon.

Ilmiötasoinen sukupuolisidonnaisuus kuvattiin myös työntekijöiden sukupuoleen kytkeytyvinä oletuksina ja työn arvottamisena.

> **Sos.t E1:** […] jos ajatellaan yleisesti naisen roolii, niin kyllä mä ajattelen, että meidän palkka jo itsessään ja se, että millaisia odotuksia on. Mä muistan et jossain palkkakeskustelussa esihenkilö totesi, että ´eihän tätä työtä kukaan rahasta tee´. Niin mä en tiedä, että sanooks kukaan esimerkiksi poliiseille tolleen. Tavallaan semmoinen ajatus, että tehdään sellaista kutsumustyötä. Minkä mä koen, että tää on mulle kutsumus, mutta siis... mä teen tätä myös sen takia, että mä haluan olla vaik asiantuntija tai että mä saan rahaa. Niin tota mä ajattelen, että sellaisia naiseuden odotuksia tähän kyllä liittyy.

Institutionaalinen tunnustus ilmenee osana työn arvostusta ja työntekijöihin liitettäviä sukupuolittuneita oletuksia. Sosiaalityöntekijöiden palkkataso kuvataan koulutus- ja vaatimustasoonsa nähden matalana (ks. Apajainen 2026, s. 25; Haapamäki ym. 2025, s. 9) ja sosiaalityö ”kutsumustyönä”. Kutsumustyö liitetään keskusteluissa alan naisvaltaisuuteen ja yleisemmin hoivatyön heikkoon yhteiskunnalliseen arvoon (esim. Kröger 2024). Sosiaalityöntekijä kuvailee, kuinka työ on hänelle kutsumus, mutta hän haluaa tehdä myös asiantuntijatyötä ja saada työstä taloudellista hyötyä. Sama

tunnustamisen jännite näkyy myös siinä, miten instituutiot rakentavat konkreettisia käytäntöjä sukupuolen ja identiteettien moninaisuuden ympärille.

Instituutioissa sukupuolten moninaisuuden tunnustamista ja erilaisten identiteettien hyväksyttävyyden kokemusta esitetään vahvistavan konkreettiset materiaaliset ja fyysiset ratkaisut, kuten sekavessat, julisteet, esitteet ja sateenkaarisymboliikka asiakastiloissa. Useissa fokusryhmissä keskusteltiin siitä, miten symboliikan avulla voidaan lisätä palveluiden saavutettavuutta.

> **Sos.t E2:** […] Kun ihminen kuuluu johonkin vähemmistöön esimerkiksi sukupuoli- tai seksuaalivähemmistöön, niin et kyllähän se (sateenkaarisymbolit) voi ja tuo sitä semmoista jotenki, että ´olet nyt jo jokseenkin turvassa´ tai ´pyrimme siihen, että olet turvassa täällä meidän kanssamme tän asian kanssa ja että tästä voi puhua ja tälleen´ […]

Sosiaalityöntekijä kuvailee, miten sateenkaarisymboliikka voi lisätä sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöön kuuluvan henkilön turvallisuuden ja tunnustuksen kokemusta palveluissa ja palveluntuottajien tiloissa. Turvallisuuden ja kohdatuksi tulemisen kokemus voi madaltaa kynnystä palveluihin hakeutumiseen (Salakka 2025, s. 51–53). Vaikka sateenkaarisymboliikka hahmottuu pääasiassa myönteisenä asiana, se ei kuitenkaan ilmennyt ongelmattomana. Symbolien näkyvyyden esitetään voivan herättää vastareaktioita tai ilmetä pelkkänä pintatason eleenä ilman todellisia muutoksia palvelukäytännöissä.

> **Sos.t B2:** Niin mäkin just jotenkin tota samaa tässä mietin, että se olisi tosi kivaa, että voisi viestiä just, vaikka niillä sateenkaarilippuilla ja muilla näkyvästi. Sillain, että tää on turvallinen tila ja voi ottaa puheeksi asioita ja mä kuuntelen turvallisesti ja näin. Mut sitten just ehkä vähän tuohon liittyen, et sitten entäs ne muut asiakkaat, jotka sitten ei koe niitä symboleja turvallisiksi? Kun sellai-

> siakin on. Niin sitten viranomaisena jotenkin mun täytyy pystyä näitä kaikkia eri asiakkaita jotenkin siellä palvelee niin, että niillä kaikilla ois jotenkin ees turvallinen olo. Niin siksi ehkä se neutraalius on munkin mielestä ihan hyvä asia.

Institutionaalisessa tunnustuksessa korostui symbolisen näkyvyyden ja neutraaliuden jännite. Sateenkaarilippu esitetään signaalina turvallisesta tilasta, joka voi kuitenkin aiheuttaa joillekin turvattomuuden tunnetta (ks. Laskar ym. 2017). Puheenvuoro tekee näkyväksi ristiriidan eri henkilöiden turvallisuuden kokemusten tunnustamisessa. Moninaisuutta huomioivan symboliikan aiheuttama turvattomuuden tunne voi pohjautua useisiin eri taustatekijöihin, kuten uskontoon ja arvomaailmaristiriitaan suhteessa sateenkaarevuuteen (esim. Butler 2024). Turvattomuuden taustalla voi myös olla asiakkaan pelko siitä, kuka näkee hänet käyttämässä palveluja, joissa kyseinen symboliikka on näkyvillä. Tämä voi ilmetä esimerkiksi tilanteissa, joissa perheyhteisö ei hyväksy sateenkaarivähemmistöisyyttä:

> **Sos.t E1:** […] me haettiin näil nuorille sellasii sateenkaaritukihenkilöitä, siis ilman, että ne vanhemmat tiesi, että ne on sateenkaaritukihenkilöitä. […]

Julkisen toimijan velvollisuus palvella asiakkaiden monenlaisia arvoja ja tarpeita samanaikaisesti törmää sosiaalityön harkintavaltaan, jossa joudutaan tekemään valintoja siitä, kenen etu ja tarpeet katsotaan ensisijaiseksi. Neutraalius kaikkien yhdenvertaista kohtelua mahdollistavana tekijänä voi muuttua niin sanotuksi ”status quon” suojaksi. Neutraalius voi siten ylläpitää vallitsevia olosuhteita ja valtaenemmistön normeja, jotka suomalaisen sosiaalityön kontekstissa kytkeytyvät valkoisuuteen ja pohjoismaiseen Eurooppa keskeiseen ajatteluun, joissa korostuvat cis- hetero- ja monon-ormatiivisuus. Normit pohjautuvat näiden lisäksi maskuliinisiin oletusarvoihin, joita neutraalius ei usein kyseenalaista. (Esim. Cheryan & Markus 2020, s. 1024; Söderström 2024.) Sosiaalityö ei siis ole koskaan arvoneutraalia toimintaa, eikä universaali normaali ole neutraalia (esim. Juhila 2006,

s. 107–109). Dominelli (2002b, s. 71–72) argumentoi, kuinka sorronvastaiset käytännöt jäävät juuri sosiaalityölle ominaisen solidaarisuuden ja neutraaliuden tasapainokamppailun vuoksi valtavirtasosiaalityössä marginaaliin. Sorronvastaista työorientaatiota hidastaa myös se, että sosiaalityön tulisi professiona, instituutiona ja tieteenalana nimetä itsensä osaksi näitä sortavia rakenteita.

Institutionaalisen tunnustuksen merkityksellisyys hahmottuu keskusteluissa useista tekijöistä riippuvaisena. Seuraavassa puheenvuorossa sosiaalityöntekijä kuvailee tilannetta lastensuojelussa, jossa vanhemmat eivät hyväksyneet lapsen sukupuolta.

> **Sos.t A1:** Olen ihan tosi ikävissä tilanteissa ollut lastensuojelussa selvittämässä sitä, kun omat lapsen vanhemmatkaan ei hyväksy hänen (lapsen) sukupuolta ja se on tosi raskasta sille lapselle. Kyllä se särkee sosiaalityöntekijänkin sydämen, kun yrittää totta kai tukea sitä lasta ja sitten tietää, että se omien vanhempien tai läheisten tuki on semmoinen mitä me ei voida millään korvata. Se on ollut yksi pahimpia keissejä itselle. Siks tää on mun mielestä tosi tärkeä aihe. Tottakai kaikissa muissakin tilanteissa on hirveää, jos ei tuu hyväksytyksi, mutta mä ajattelen silti, että niiden primäärien holhoojien hyväksyntä on silti se mitä lapset usein hakee ja sitten jos sitä ei saa ja päinvastoin saadaan vaan haukkuja ja kaikkea muuta niin se on tosi haitallista.

Lapsen sukupuoli-identiteetin institutionaalinen tunnustaminen ei korvaa perheen ja primäärisuhteiden antamaa tunnustusta. Yksi merkittävimmistä hyvinvointia ja elämään tyytyväisyyttä edistävistä tekijöistä translasten ja -nuorten kohdalla on kokemus siitä, että he pystyvät keskustelemaan vanhempiensa kanssa identiteettiään koskevista asioista. Tämän lisäksi lapsen tai nuoren muut sosiaaliset suhteet ja koettu hyväksyntä esimerkiksi koulussa tai muussa hänelle tärkeässä yhteisössä, sekä myönteisen palautteen ja tarvittaessa avun saaminen ovat keskiössä elämään tyytyväisyyden kokemusten rakentumisessa. (Sares-Jäske ym. 2024.)

Tunnustuksen merkitys on riippuvainen tunnustuksen kohteen ja tunnustajan välisestä suhteesta. Välimäki (2026, s. 32) korostaa kuinka tunnustukselle on ominaista juuri sen vastavuoroisuus ja intersubjektiivisuus. Tällä hän tarkoittaa tunnustuksen merkityksellisyyttä tunnustuksen antajan ja saajan välillä sekä tunnustuksen yhteisesti jaettua arvoa. Vaikka lapsen kokemukset saisivat puheenvuoron mukaisesti sosiaalityöltä tunnustusta, lapsen suhde vanhempiinsa ja heiltä saatu hyväksyntä on usein huomattavasti merkityksellisempää ja myös tavoitellumpaa. Honnethin (2007, s. 138–139) tunnustussuhdeteoriassa tämä korostuu erityisesti rakkauden (engl. *love*) välittämässä tunnustuksessa. Rakkauden tunnustussuhteessa yksilö tunnustetaan ja nähdään arvokkaana sekä ainutlaatuisena sellaisenaan.

Tunnustuksen merkitys ja arvo on siis riippuvainen ihmisten välisistä keskinäissuhteista. Tunnustussuhteet itsessään sisältävät paradoksin, jossa sorretut (engl. *oppressed*) tavoittelevat tunnustusta valtahierarkiassa korkeammassa arvossa olevilta sortajiltaan (Rossiter 2014, s. 96). Sosiaalityön institutionaalisessa kontekstissa tunnustuksen arvo voidaan tulkita, ainakin laveassa merkityksessä, yleisesti jaettujen ammatillisen eettismoraalisten arvojen kautta, osaksi ammatillista orientaatiota. Seuraavassa puheenvuorossa yksilön mahdollisuus olla oma itsensä sosiaalityön kohtaamisissa tulee kuvatuksi merkityksellisenä negaation kautta.

> **Sos.t E1:** Se on kyl sairaan surullista, jos asiakas ei voi olla oma itsensä sossun luukulla, oli se syy sitten mikä vaan.

Institutionaalinen tunnustus ei voi rajoittua muodollisiin periaatteisiin tai yksilön vastuulle, vaan sen on ulotuttava konkreettisiin kohtaamisiin ja arjen käytäntöihin (Dominelli 2002b, s. 71). Törölä (2020, s. 203) korostaa sukupuolta ja sen moninaisuutta tunnustavan sosiaalityön tärkeyttä. Hän huomauttaa, kuinka yksilö ei ole haavoittuva siksi, että hän kuuluisi vähemmistöön, vaan siksi, että yhteiskunnalliset rakenteet ja kulttuuriset normit voivat altistaa hänet syrjinnälle ja pahoinvoinnille. Juuri tästä syystä sosiaalityön ammattilaisten on tärkeää tunnistaa asiakkaiden sukupuo-

len- ja seksuaalisuuden moninaisuus ja ymmärtää niihin kietoutuvat merkitykset. (Ks. myös Grabham 2010, s. 122.) Tunnustuksen näkökulmasta olennaista on, että asiakas voi tulla kohdatuksi omana itsenään ilman, että hänen identiteettinsä sivutetaan, yksinkertaistetaan tai oletetaan (ks. Honneth 2007, s. 133–142). Kun instituutiot luovat tiloja, joissa asiakkaan kokemukset ja identiteetit ovat näkyviä ja hyväksyttyjä, ei niillä ainoastaan tueta asiakkaan ja työntekijän hyvinvointia, vaan myös vahvistetaan niitä rakenteita, joiden varaan yhdenvertaisuus ja luottamus rakentuvat sosiaalityössä (esim. Hicks 2015; Milkins ym. 2026; Niemi 2021; Rossiter 2014).

Instituutioiden vastuu tunnustamisesta on keskeistä, sillä yksilöiden autonominen toimijuus on tosiasiallisesti varsin rajallista normatiivisten universaalien kehysten sisällä. Ihmisen vastuuttaminen itsenäisenä ja omasta elämästään vastuullisena toimijana edellyttää, että yksilö pystyy ymmärtämään ja kertomaan omista tarpeistaan rehellisesti sekä arvioimaan elämäänsä eettisesti, tehden harkittuja päätöksiä yleisiä moraaliperiaatteita soveltaen, myös silloin kun hänen toimintakykynsä on heikentynyt. (Honneth 2007, s. 191; Honneth 2014, s. 60.) Näin ollen yksilön vastuuttaminen omasta elämästään muodostuu kohtuuttomaksi vaatimukseksi, koska se olettaa kykyjä ja resursseja, joita niin yhteiskunnalliset, kulttuuriset kuin institutionaaliset rakenteet eivät tosiasiallisesti mahdollista.

7 Tunnustamisen ehdot sosiaalityön käytännöissä

Tunnustuksen toteutuminen edellyttää sekä yksilöllistä toimijuutta että institutionaalisia rakenteita, sillä toimijuus rakentuu aina suhteessa ympäristön tarjoamiin mahdollisuuksiin ja rajoihin (Niemi 2021). Tunnustus ei ole yksittäinen teko vaan prosessi, joka muotoutuu kielen, tilojen, käytäntöjen ja affektien kautta yhteiskunnan ja eri toimijoiden välisessä vastavuoroisessa suhteessa (Honneth 1995; 2007; 2014). Fokusryhmäkeskusteluissa oli havaittavissa useita ehtoja, jotka määrittelevät ja ohjaavat sitä, miten tunnustus toteutuu tai estyy (ks. Rossiter 2014, s. 97). Nämä ehdot voidaan tulkita myös käytännön mahdollisuuksina edistää tai toteuttaa sukupuolten moninaisuuden tunnustusta käytännön sosiaalityössä.

Sovelsin ehtojen analyysissä Honnethin (1995; 2007) tunnustussuhdeteorian tunnustuksen ja tunnustamattomuuden (engl. *misrecognition*) periaatteita sosiaalityön professionaaliseen ja institutionaaliseen kontekstiin. Ehdot hahmottuivat erilaisina toistuvina rakenteina, käytäntöinä ja logiikoina. Kutsun näitä toistuvia tunnustuksen ehtoja tunnustuksen mekanismeiksi. Tunnustus ei toteutunut täysimääräisesti sosiaalityön ammatillisissa ja institutionaalisissa tunnustussuhteissa, vaan se oli epätäydellistä ja vääristynyttä. Tunnustus voi olla myös instrumentaalista, jolloin ihmistä arvostetaan hyötynä. (Honneth 2014, s. 139–145.) Fokusryhmäkeskusteluissa tunnustuksen epätäydellisyys ja suhteellisuus loi välitilan tunnustukselle ja tunnustamattomuudelle. Tätä välitilaa kutsun rajatuksi tunnustukseksi. Välitila kuvaa tilanteita, joissa moninaisuus on jossain määrin tunnistettu yksilön, ammatillisen tai institutionaalisen tason käytännöissä, mutta sen toteutuminen on rajoittunutta. Tunnustuksen ehdot ja niiden rajoittuminen kytkeytyivät aineistossa vahvasti portinvartijuuteen eli siihen, kenellä on valta asettaa nuo ehdot ja rajat sekä valvoa niiden toteutumista (Foucault ym. 2020, s. 253 & 1991, s. 102–103; Rossiter 2014, s. 97, 100).

7.1 Tunnustamisen mekanismit

Tunnustamisen mekanismien kautta ihmiset ja identiteetit tehdään tai jätetään tekemättä näkyviksi, päteviksi ja oikeutetuiksi. Ne selittävät miten tunnustus syntyy ja siirtyy arkeen sekä sitä, miksi ja keiden kohdalla tunnustus katkeaa. Fokusryhmäkeskusteluista hahmottui useita eri tunnustuksen mekanismeja, joista keskeisimmät olen jakanut neljän alaluokan alle, joita ovat kielelliset, materiaaliset, normatiiviset ja prosessuaaliset mekanismit. Taulukkoon 4 olen koostanut esimerkkejä mekanismien ilmenemistavoista.

Taulukko 4: Tunnustuksen mekanismit

Alaluokka	**Ilmenee esimerkiksi:**
Kielelliset mekanismit	Kategorisointina ja normittamisena Affektien kielenä Vaikenemisena ja sivuuttamisena Reflektiivisyytenä ja kriittisyytenä
Materiaaliset mekanismit	Tilaratkaisuissa Symboliikassa Asiakastietojärjestelmissä Asiakirjoissa, esitteissä ja lomakkeissa
Normatiiviset mekanismit	Virallisina säädöksinä Sosiaalityön koulutuksessa Työyhteisön vuorovaikutus- ja toimintakulttuurissa Hiljaisina sääntöinä ja moraalisina odotuksina
Prosessuaaliset mekanismit	Arviointi- ja ohjauskäytännöissä Vuorovaikutus- ja kirjaamiskäytännöissä Priorisointikäytäntöinä Vastuunjaossa ja moniammatillisessa yhteistyössä

Kielelliset mekanismit ilmenivät sanavalintojen ja luokittelujen erilaisissa kuvauksissa. Kielen voidaan nähdä sisältävän moraalisia merkityksiä kuten ”normaali”, ”haavoittuva” ja ”marginaalinen”. Nämä sanat rakentavat hierarkioita, jotka määrittelevät ihmisiä suhteessa normaaliuteen tai poikkeavuuteen. Arvottavat ilmaukset ohjaavat sitä, kuka ansaitsee myötätuntoa, arvostusta, tunnustusta tai tukea. (Esim. Juhila 2006; Jokinen ym. 1993.)

Affektien avulla kieli voi vahvistaa tunnustusta tai muodostaa etäisyyttä (ks. Honneth 2014, s. 179–180). Affektit tarkoittavat tässä yhteydessä tunteisiin liittyviä kielellisiä keinoja, jotka vaikuttavat siihen, millaisena jokin ilmaus tulkitaan. Myös se mitä ei sanota, voi olla yhtä merkittävää kuin se mitä sanotaan. Esimerkiksi sukupuolen, etnisyyden tai toimintakyvyn moninaisuuden systemaattinen poissulkeminen puheesta ylläpitää normatiivisia oletuksia tavallisesta tai tyypillisestä yksilöstä. (Fricker 2007; Honneth 2014, s. 305.) Kieli voi kuitenkin muuttua, kun sen rajat ja rajoitteet tunnistetaan (Foucault 1970).

Ymmärrän materiaaliset mekanismit fyysisinä, teknologisina ja tilallisina rakenteina, joiden kautta sosiaalityön institutionaalinen ja yhteiskunnallinen toiminta saa konkreettisen muodon. Ne ohjaavat, mahdollistavat ja rajoittavat tunnustamisen käytäntöjä tekemällä näkyväksi tietyt identiteetit, kokemukset ja toimijuuden tavat. Tällaisia ovat esimerkiksi tilaratkaisut, asiakastietojärjestelmät, asiakirjat, lomakkeet ja esitteet sekä näissä käytettävä symboliikka. Materiaaliset mekanismit voidaan ymmärtää sosiomateriaalisiksi[4] toimijoiksi, koska ne osallistuvat välillisesti siihen, ketkä tulevat näkyviksi, miten identiteetit määritellään ja millaisin ehdoin tunnustus arjessa toteutuu.

Normatiiviset mekanismit ovat sääntöjä, odotuksia ja moraalisia koodeja, joiden kautta sosiaalityön arkea ohjataan aktiivisin ja passiivisin sekä näkyvin ja näkymättömin keinoin. Nämä mekanismit rakentuvat erilaisista virallisista säädöksistä, sosiaalityön koulutuksen sisällöistä, toiminta- ja keskustelukulttuureista sekä hiljaisista normeista, jotka määrittelevät millaiset identiteetit ja elämäntavat ymmärretään legitiimeinä, odotuksenmukaisina tai poikkeavina. (Ks. Foucault 1991.) Prosessuaalisilla mekanismeilla puolestaan viittaan niihin toiminnallisiin ja organisatorisiin prosesseihin ja työkäytäntöihin, joiden kautta asiakkaiden tilanteita arvioidaan, heitä koskevia päätöksiä tehdään ja tarjottavaa tukea toteutetaan. Ne eivät ole pelkkiä hallinnollisia tunnustuksen ilmenemismuotoja, vaan käytännön jär-

4 Sosiomateriaalisella viitataan sosiaalisen ja materiaalisen (esim. tilat, välineet, teknologiat) kietoutumiseen erottamattomasti toisiinsa. Toiminta, merkitykset ja valtasuhteet rakentuvat aina sekä ihmisten, että materiaalisten elementtien yhteistoiminnassa. (Kuismin 2021, 32–33.)

jestyksiä, joissa tunnustaminen, valta ja normit konkretisoituvat. Prosessuaaliset mekanismit ohjaavat sitä, millaisilla ehdoilla yksilön tarpeet, identiteetti ja asema tulevat näkyväksi ja oikeutetuksi palvelujärjestelmässä.

Tunnustuksen mekanismit eivät ole toisistansa erillisiä kategorioita, vaan limittäisiä ja yhteen kietoutuneita. Toiston välttämiseksi en analysoinut jokaista alaluokkaa erillisenä osiona tai yksityiskohtaisesti, vaan pyrin kuvaamaan mekanismit niiden ilmenemistavalle ominaisena vuorovaikutteisena kokonaisuutena. Seuraava aineistolainaus kuvaa useiden eri mekanismien vuorovaikutuksessa tapahtuvaa tunnustusta ja tunnustamattomuutta.

> **Sos.t A1:** Se (sukupuoli) saa olla tärkeä asia, mutta ehkä just se, että ihmisille annettaisiin oikeus määritellä sitä omalla tavalla ja myöskin, että ei oleteta ja kysytään ja ollaan kiinnostuneita, miten se henkilö itse kokee sen asian. Tämmöinen tytöttely ja pojittelu mitä olen itsekin vielä työssäni nähnyt ja muun muassa sanonutkin, että minä en halua näitä tekstejä, joissa lukee tällä tavalla. Ne on ihan turhia, voidaanko tästä luopua.

Kieli toimii keskeisenä mekanismina, jonka kautta sukupuolta tuotetaan. Esimerkiksi ”tytöttely” ja ”pojittelu” kirjaamisessa uusintavat oletusta kahdesta sukupuolesta. Kun tällaiset kategoriat toistuvat asiakirjoissa ja palvelukuvauksissa, ne muovaavat käsityksiä siitä, kenet palvelut tunnistavat. Vuorovaikutus- ja kirjaamiskäytännöt eivät ole neutraaleja. Ne ovat prosessuaalisia mekanismeja, jotka heijastavat ja tuottavat kielellisiä, materiaalisia ja normatiivisia tunnustuksen toteutumisen käytäntöjä ja rakenteita.

Kirjaaminen ei vain kuvaa todellisuutta, vaan muokkaa sitä määrittelemällä millaisena henkilöt näyttäytyvät palvelujärjestelmälle ja millaisiin palveluihin heidät ohjataan. Kielen tietoisella tarkastelulla voidaan purkaa sukupuolten normatiivisuutta. (Kääriäinen 2024.) Oletuksiin perustuvasta sukupuolittavasta kielestä kieltäytyminen haastaa rakenteita, jotka muuten saattaisivat jäädä näkymättömäksi. Normien ja käytäntöjen haastami-

nen on osa laajempaa kamppailua siitä, millaisia identiteettejä palvelujärjestelmä tekee mahdolliseksi. Kieli ei siis toimi irrallisena elementtinä, vaan se kytkeytyy muihin aineistossa ilmeneviin mekanismeihin, jotka määrittävät, miten sukupuolta tunnistetaan ja tunnustetaan.

Pakolliset sukupuolikentät, binääriset valintavaihtoehdot ja järjestelmien tapa ohjata kirjaamista tuottavat tilanteita, joissa moninaiset identiteetit jäävät näkymättömäksi tai väärin tunnustetuiksi. Näin asiakastietojärjestelmien kielellinen normatiivisuus ja materiaalinen logiikka kietoutuvat toisiinsa. Nämä materiaaliset ja kielelliset tunnustamattomuuden mekanismit nousivat esille jokaisen ryhmän keskustelussa.

> **Sos.t A2:** […] tietyllä tavalla kaikki järjestelmät ja muut aika lailla pakottaa siihen nainen-mies jakoon. Ja sitä tulee ehkä sen takia tarpeettomasti myös tilanteessa käytettyä, joissa tarvittaisiin muunlaista sukupuolen puhumista […]

> **Sos.t B3:** No jos nyt vaikka mennään taas tähän IT puolelle, niin kyllä pitäisi olla ihmisellä mahdollisuus, ettei sen tarvitse luokitella itseään mieheksi-naiseksi vaan, että olisi sitten jotain, joku muu siinä välissä vähintäänkin... että ei joudu tavallaan normittamaan itseään siihen laatikkoon mitä meidän (asiakastieto)järjestelmä pakottaa.

> **Sos.t C1:** No ehkä sitä mä oon miettinyt, että tarviiks siellä just lukea siellä järjestelmässä, että isä tai äiti tai jotenkin, että… tavallaan ne kaksi vaihtoehtoa, että ei ole mitään semmoista ´vanhempi´ vaihtoehtoa […]

Asiakastietojärjestelmän rakenteet poissulkevat sukupuoli-identiteetit, jotka eivät sovi niissä käytettävään sukupuolijaotteluun. Tunnustuksen puute pakottaa yksilöt jopa määrittelemään sukupuolensa virheellisesti, jotta he pääsevät palveluiden piiriin. (Esim. Kroehle ym. 2020.) Dataan liittyvää syrjintää kutsutaan dataväkivallaksi (Hoffmann 2017, s. 11) Käsi-

te kytkeytyy hallinnolliseen väkivaltaan (engl. *administrative violence*) kun puhutaan julkisten palveluiden ylläpitämistä järjestelmistä. Hallinnolliset järjestelmät voivat ylläpitää ja toteuttaa rasismia, ksenofobiaa, seksismiä, trans- ja homofobiaa sekä ableismia neutraaliuden varjolla. (Spade 2015, s. 73.)

Rakenteet, käytännöt ja toimintakulttuuri määrittelivät sitä, miten sukupuolten moninaisuus tunnistettiin palveluissa. Fokusryhmäkeskusteluissa tunnustuksen normatiivisia ja materiaalisia mekanismeja haastettiin ammattilaistason toiminnalla esimerkiksi lisäämällä kirjauksiin tarkentavia lisätietoja.

> **Sos.t D3:** […] Mut sitten noista palveluntarpeen arvioista mitä sanoit. Mä mietin, siellä on se sosiaalinen toimintakyky ainakin meillä tai psyykkinen toimintakykykin, niin sitä ei suoraa kysytä. Niin kukaanhan ei työntekijäkään estä kysymästä tai jotenki estä sitä avointa kysymystä esittämästä tai muuta. Että miksi ei sitä siihen voisi kirjata. Toki se ei tee siitä tiedonkeräämisestä järjestelmällistä vielä siinä vaiheessa, mutta mä oon jotenkin ite ajatellut että, tai nytkin, että tulevaisuutta varten ajattelisin, että ihan hyvinhän niitä vois vaikka sinne laittaa. Mulla on joitain muitakin asioita mitä se THL ei varsinaisesti suoraan ohjaa kysymään, mutta mä oon silti laittanut tavallaan itselleni muistiin, että nääkin asiat ois hyvä kartoittaa.

Palveluntarpeen arviointilomakkeiden ennalta määritetyt kysymykset ohjaavat sitä, mikä tieto tulee järjestelmällisesti kirjatuksi (ks. myös Salovaara 2024, s. 98). Käytäntöihin liittyvät työkalut, kuten lomakkeet, voivat toimia tunnustuksen ehtoina määritellen sitä, mitä mitataan ja mitä pidetään olennaisena. Yksittäisten sosiaalityöntekijöiden keräämä ylimääräinen tieto ei kuitenkaan mahdollista systemaattisia tiedonkeruun rakenteita ja paikkaa rakenteellisia puutteita sukupuolten moninaisuuden tunnustuksessa sosiaalityön käytännöissä. Tunnustamisen toteutuminen edellyttäisi, että järjestelmät mahdollistaisivat moninaisuuden kirjaamisen ja näkyväk-

si tekemisen tavalla, joka ei ole riippuvainen yksittäisten työntekijöiden omasta aktiivisuudesta tai kiinnostuksesta.

Muita sukupuolten moninaisuuden tunnustusta mahdollistavia tekijöitä olivat fyysiset tilat sekä niissä olevat visuaaliset elementit ja symboliikka. Symboliikka korostui aineistossa sateenkaarilogoina avainnauhoissa, tarroissa ja kahvikupeissa. Myös erilaiset julisteet, palveluesittelyt, nettisivut, viestintäkanavat ja hygieniatilat edistivät tai estivät tunnustusta. Turvalliset ja moninaisuutta huomioivat tilat yhdistettiin myös esteettömyyden vaatimukseen.

> **Sos.t B3:** Eiks meillä oo sekavessat? […] siinä ei oo paljon varaa valita.

> **Sos.t D1:** […] Meillä on inva-wc, yks miesten vessa, yks naisten vessa. Mun työkaverit kyllä käyttää sitä miesten vessaaki, koska mä oon ainoa, joka käyttää sitä ja sinne naisten vessaan on melkein aina jono tiettyinä aikoina. Ja sitten tuota tuo inva-wc on asiakaskäytössä. […]

> **Sos.t E1:** Edellises jälkihuollossa oli, mut kukaan ei noudattanu niitä. Ne ei ollu sillee, sinne oli jäänyt vanhat. Kyl mä ainakin menin aina sinne miesten vessaan.

Wc-tiloja koskevat keskustelut havainnollistavat, miten sukupuolten tunnustamisen mekanismit toimivat arjen tasolla. Vaikka asiakastiloissa wc:t ovat usein sukupuolineutraaleja, henkilökunnan tilat on jaettu ”miesten” ja ”naisten” kategorioihin. Tämä näennäisen arkinen järjestely tekee näkyväksi, miten materiaalinen ympäristö tuottaa ja ylläpitää oletusta kahdesta erillisestä ja luonnollisesta sukupuolesta, ja siten uusintaa normatiivista sukupuolijärjestystä työympäristössä. Wc-tilojen organisointi kahteen sukupuoleen perustuvaan kategoriaan tuottaa materiaalisesti rajatun sukupuolijärjestyksen, jota ylläpidetään noudattamalla sosiaalisia normeja. (Ks. Davis 2020.)

Naisvaltaisissa työyhteisöissä sukupuolijaon ongelmallisuus korostuu naisten wc-tilojen ruuhkautumisena, mikä puolestaan normalisoi käytäntöä, jossa naiset käyttivät myös miesten tiloja. Sukupuolijaottelun sivuuttaminen ei kuitenkaan purkaudu normatiivisuudesta käsin, vaan pikemminkin vahvistaa ajatusta siitä, että tilat ovat jaettu lähtökohtaisesti kahteen kategoriaan. Viimeisimmät urapolkukyselyt vahvistavat alan naisvaltaisuuden historiallista jatkumoa, mutta tuovat samalla esiin tarpeen huomioida myös muita sukupuolia työyhteisöissä. Vuosien 2019–2024 vastavalmistuneiden sosiaalityöntekijöiden sukupuolijakauma on pysynyt lähes muuttumattomana: naisia on 92 %, miehiä 6 %, muita 1 % ja loput vastanneista eivät halunneet määritellä tai kertoa sukupuoltaan kyselyissä. (Apajainen 2026, s. 5; Landgrén 2024, s. 5; Landgrén 2021, s. 5.)

Naisvaltaisuuden aiheuttamat jonot ja tilojen epäsuhta osoittaa, että kaikkien työntekijöiden tarpeita ei huomioida yhdenvertaisesti, mikä heijastaa arjen hierarkioita. Sukupuolijaottelun henkilökunnan tiloihin tuomat saavutettavuuden ja esteettömyyden haasteet nousivat esille jo aiemmissa aineisto-otteissa. Seuraavassa puheenvuorossa sosiaalityöntekijä tuo esille, kuinka esteettömyys tulisi rakentaa kaikkia tiloja käyttäviä henkilöitä ajatellen.

> **Sos.t D1:** […] että täytyyhän meillä se esteettömyys rakentaa ajatellen myös sitä meidän työyhteisöä. Ei se ole pelkästään sitä asiakas-työntekijä suhdetta, vaan se on myös suhdetta kollegoihin ja ylipäänsä muihin ihmisiin. Meitä on kuitenkin monenlaista hiihtäjää täällä, että kaikki tulis kuitenkin ottaa huomioon.

Esteettömyyden teema avaa uuden näkökulman tilojen merkitykseen tunnustuksen mekanismina. Kun esteettömyyden puute koskettaa myös työntekijöitä, tilat näyttäytyvät osana työyhteisön sisäistä sosiaalista järjestystä, eivät ainoastaan asiakastyön puitteina. Näin materiaalinen ympäristö määrittää kaikkien tiloja käyttävien henkilöiden toimijuutta ja keskinäisiä suhteita. Tilat eivät ole pelkkiä taustarakenteita, vaan ne vaikuttavat välillisesti siihen, millaisin ehdoin tunnustus arjessa toteutuu.

Tilojen sukupuolittuneisuus ja esteettömyyden kysymykset havainnollistavat, kuinka materiaalinen mekanismi (tilojen fyysinen organisointi), normatiivinen mekanismi (oletus kahdesta sukupuolesta), kielellinen mekanismi (tilojen nimeäminen) ja prosessuaalinen mekanismi (tilojen käyttöön liittyvät rutiinit) kietoutuvat yhteen. Esteettömyyden puute ei näin ole vain käytäntöjä koskettava ongelma. Esteettömyyden tarkastelu tekee näkyväksi sen, miten tilat voivat tuottaa eriarvoisuutta ja rajata sitä, kenelle ympäristö on aidosti saavutettava. Tilat toimivat sosiomateriaalisina mekanismeina, jotka joko mahdollistavat tai estävät tunnustuksen, tekemällä tietyt kehot, identiteetit ja tarpeet näkyviksi sekä legitiimeiksi, samalla kun toiset jäävät näkymättömiksi ja vähemmän oikeutetuksi. (Esim. Lehtonen & Löytty 2003.)

Fokusryhmäkeskusteluissa kuvailtiin myös sitä, miten miesten ja naisten toimijuus määritellään eri tavoilla. Sukupuoli ei rakennu neutraalina taustatekijänä, vaan se hahmottuu kategoriaksi, joka määrittää sitä, millaisia ominaisuuksia työntekijöihin liitetään ja millaisia tehtäviä heille uskotaan. Tämä korostui tilanteissa, joissa sukupuoli itsessään saattoi joko vahvistaa tai heikentää yksilölle tunnustettua asiantuntijuutta.

> **Sos.t C1:** Joo toi on tosi tunnistettavaa jotenkin toi, että ne hankalat keissit sitten annetaan sille miehelle. Se oli vaan niin huvittava siinä mun esimerkissä, että kun kyseessä ei edes ole mieheksi identifioituva ihminen eikä ihminen, joka olisi kasvatettukaan mieheksi. Tavallaan ainoastaan se ulkonäkö on se, että näyttää mieheltä ja on miehen nimi. Sitten jotenkin ajatellaan heti että ´nyt tämä ihminen osaa´, vaikka sen vieressä istuva samanikäinen nainen sosiaalityöntekijänä on ihan täysin samanlaisella taustalla. Mutta että niin paljon se ulkonäkö kuitenkin ja se olemus ja sen miten ilmaisee itseään vaikuttaa myös. […]

Normatiivinen oletus siitä, että miestyöntekijät hoitaisivat ensi sijassa hankalat tapaukset paremmin ei perustunut sosiaalityöntekijän mukaan työntekijöiden todellisiin taitoihin tai koulutustaustaan, vaan ulkoisiin

piirteisiin ja sukupuoleen liitettyihin kulttuurisiin mielikuviin. Sukupuoli määritti ennalta sen, millaista toimijuutta pidetään uskottavana tai toivottavana. Miesoletetun työntekijän valitseminen hankaliksi luokiteltuihin asiakastyötehtäviin korostaa syvään juurtunutta sukupuolten kulttuurista lukutapaa, joka ohjaa ammatillista roolitusta oletuksiin pohjautuen (esim. Alanko & Orjasniemi 2018, s. 147).

Sukupuoleen perustuva työnjako ei ollut aineistossa yksittäinen poikkeus, vaan prosessuaaliseksi rakentunut normatiivinen mekanismi, joka toistuu arjen rutiineissa. Kun tällaiset käytännöt vakiintuvat, ne voivat tuntua luonnollisilta ja itsestään selviltä, vaikka käytännöt perustuisivat normatiivisiin oletuksiin osaamisesta. Prosessuaalisuus toisintuu myös silloin, kun työntekijät itse saattavat alkaa ennakoida näitä odotuksia ja toimia niiden mukaisesti, mikä edelleen vahvistaa mekanismia.

> **Sos.t C2:** No naisia taidetaan pitää myös vähä haastavina työntekijöinä. Et siis mä en tiedä mikä siinä on, mut mä oon ollut aina työyhteisössä missä se yksisarvismies kun ilmestyy paikalle niin mitä C1:kin sanoi, että annetaan sitten ne haastavat keissit sinne ja he hoitaa, ´miehet hoitaa´, ´miehet on kyllä tunteettomia koneita´ ja ´asiat hoituu´ ja näin [...]

Ilmaisut, kuten ”yksisarvismies”, ”tunteeton kone” tai naisten kuvaaminen ”haastavina työntekijöinä”, toimivat kielellisinä mekanismeina, jotka uusintavat sukupuolittuneita odotuksia ja rajaavat hyväksyttyjä toimintatapoja. Sosiaalityöntekijän kuvailemat puhetavat työyhteisöissä sulkevat ulos muut normeihin sopimattomat sukupuolen ilmaisemisen tavat. Tämä voi ylläpitää toksista maskuliinisuutta ja kapeaa sukupuoliroolitusta rajoittaen yksilöiden toimijuutta kielellisin mekanismein. (Esim. Alanko & Orjasniemi 2018, s. 147.) Ihmisistä puhuminen homogeenisinä ryhminä tai essentialisoivilla käsitteillä sitoo tiettyjä ennalta määritettyjä ominaisuuksia yksilöihin sukupuolen perusteella (Juhila 2006, s. 111).

Erilaiset kuvailut ja käytetyt käsitteet eivät jääneet vain vuorovaikutuksen tasolle. Ne hahmottuivat todellisuutta rakentavina mekanismeina,

jotka ohjaavat yksilöiden ja yhteisöjen ajattelua siitä, miten he tunnustavat ja odottavat tunnustusta, sekä millaisina he arvottavat itsensä osana sitä aikaa, paikkaa ja kontekstia, jossa he ovat (esim. Fricker 2007; Honneth 2014). Sosiaalityöntekijä jatkaa puheenvuoroaan kuvailemalla nuorten rikosasioihin kytkeytyvää sukupuolittunutta kieltä.

> **Sos.t C2:** […] mä hoidan tosi paljon nuorten rikosasioita tällä hetkellä [–] ja näkyy siis myös poliisin puheessa toki se sukupuolittuneisuus. Sitten just tällaisten tyttöjen pahoinpitelyasiat, niin se on sellaista ´tyttö draamaa´ ja poikien pahoinpitely se on suoraselkäistä ´vedetään turpaan ja sen jälkeen pyydetään anteeksi´. […]

Sukupuolen kaksijakoinen tunnustus rakentuu ja rajautuu kielellisesti. Puheenvuorosta hahmottuu, kuinka käytännöissä havaitut puhetavat tuottavat sukupuolittunutta moraalijärjestystä, jossa tietyt väkivallan muodot näyttäytyvät legitiimeinä ja toiset toissijaisina. Poikien välisen väkivallan kerrotaan ilmenevän poliisin puhetavoissa lähes kunniallisena konfliktinhallintana, kun taas tyttöjen pahoinpitelyasiat määrittyivät vähättelyn kautta ”draamaksi”. Asennoituminen nuorten väliseen väkivaltaan hahmottuu sen vakavuusastetta vähättelevänä sukupuolesta riippumatta. Sukupuoleen vetoava ”pojat on poikia” tyyppinen väkivallan tai muun toiminnan normalisoiminen korostui sosiaalityöntekijöiden keskusteluissa sosiaalityölle yleisesti ominaisena puhetapana.

Kun väkivaltaa sanoitetaan poikien ja tyttöjen kohdalla eri tavoin, puhe voi alkaa toimia mekanismina, joka määrittää, kuka saa tulla nähdyksi uhrina, kuka tekijänä ja kenen kokemukset sivuutetaan. Kielellinen kamppailu tunnustuksesta ei ilmene ainoastaan sanavalinnoissa. Kamppailu kiinnittyy osaksi sukupuolittunutta ammatillista merkitysjärjestelmää ja sen vastustamista. Seuraavassa puheenvuorossa kieli toimii sekä tunnustuksen välineenä että normatiivisen vallan mekanismina.

> **Sos.t E2:** […] Mutta meillä on esimerkiksi meidän organisaatiossa, niin yritetään viljellä tätä esihenkilö termiä. Mut sitten joissakin vanhoissa lomakkeissa lukee esimies ja sitten mua ärsyttää ihan … ihan hirveästi ku tota se tulee aina vastaan ja sitten mä aina sanon itse esihenkilö. Mä jollekin mun työntekijöillekin sanoin, että ´ai tässä lukee taas tää esimies´ ja sitten se oli vaan silleen että ´no esimies esimies. Se on vanha termi. Miksi näitä nyt tarvitsee aina muuttaa´. […]

Puhe ja terminologia rakentaa kielellisen tunnustuksen politiikkaa, joka konkretisoituu materiaalisissa, normatiivisissa ja prosessuaalisissa tunnustuksen mekanismeissa. Esihenkilö sanan käyttö on konkreettinen teko, jolla haastetaan johtajuuden maskuliinista kieliperinnettä (ks. Ahonen 2023). Puheenvuoro tuo näkyväksi, miten tunnustamattomuus toimii arjen mikrotasolla erilaisten retoristen keinojen kautta esimerkiksi ironiana, vähättelynä ja ”vanhojen termien” puolustamisena. Moninaisuutta tunnustava ja sukupuolineutraali kieli on useiden erilaisten kieli- ja symboliikkakamppailujen kohteena. Vastarinta liittyy laajempiin sukupuoleen kytkeytyviin ideologisiin kamppailuihin. (Esim. Butler 2024; Davis 2020; Renström & Klysing 2025.)

Kamppailu terminologiasta voi aiheuttaa turhautumista ja normikriittinen toiminta lisätä työntekijän emotionaalista kuormitusta. Kuormitus korostui sellaisten työyhteisöjen kuvauksissa, joissa sukupuolten moninaisuutta ympäröi hiljaisuus. Hiljaisuus hahmottui pitkäkestoisena normina, jossa muutos on vähäistä ja tiettyyn yhteisöön sidonnaista.

> **Sos.t B3:** […] nii silloin kaksituhattakymmenen luvul mä aloitin mun ensimmäisen sosiaalialan työn niin ei silloin puhuttu mistään tällaisista asioista. Eikä vuosien päästä jälkeen, kun ehkä nyt ihan viime vuosina, parina vuotena… sillain ehkä joissain piireis puhutaan, mutta ei yleisesti meidän työyhteisössä kyllä sivuta edes aihetta… eikä missään työyhteisössä missä mä oon ollut, niin ei… ei puhuta […]

Sukupuolten moninaisuutta koskevien keskusteluiden kuvattiin tapahtuvan pienemmissä ”piireissä”. Välimäki (2026, s. 39) huomauttaa, että yksilöt hakeutuvat pienempiin arvoyhteisöihin silloin, kun niiden tunnustuslogiikka eroaa laajemmasta itselle sopimattomasta arvoyhteisöstä. Sosiaalityöntekijät kertoivat keskustelevansa tietyistä ilmiöistä ja asioista, kuten sukupuolten moninaisuudesta, usein vain sellaisissa yhteisöissä tai konteksteissa, joissa ne tunnustetaan avoimesti. Myös työntekijöiden oman sukupuoli-identiteetin ja sen ilmaisun sekä muiden mahdollisesti haavoittavien identiteettien tai yleisestä ilmapiiristä poikkeavien arvomaailmojen esille tuomisen kuvattiin tapahtuvan useimmiten vain turvallisiksi koetuissa yhteisöissä.

Sukupuolten moninaisuuteen liittyvä pitkäkestoinen hiljaisuus normalisoi aiheen poissaoloa, mikä puolestaan voi estää tunnustuksen toteutumista. Tabuluontoisiksi mielletyistä aiheista puhuminen hahmottuu riskialttiina, sillä asian esille nostaminen edellyttää vallitsevien työyhteisön sisäisten normien rikkomista. Fokusryhmäkeskusteluissa erilaiset normaalin ilmentymät määrittelivät sitä, mikä on hyväksyttyä, toivottavaa ja ”oikeanlaista” toimintaa, ohjaten ammattilaisten ajattelua ja käyttäytymistä, usein huomaamattomasti (ks. Foucault ym. 2020, s. 256–257; Honneth 2014, s. 104).

Normatiivisten mekanismien voidaan nähdä ohjaavan niitä kulttuurisia ja institutionaalisia rajoja, joiden sisällä prosessuaaliset, mutta myös materiaaliset ja kielelliset mekanismit, toimivat ja muotoutuvat. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että mekanismien välinen vuorovaikutus olisi yksisuuntaista tai hierarkkista. Työyhteisön sisällä omien rajojen ja arvojen asettaminen sekä niistä kiinni pitäminen ei ollut suoraviivaista, sillä yksilön toimijuuden mahdollisuuksia ohjaavat valtahierarkioihin sidoksissa olevat sosiaaliset säännöt ja normit.

> **Sos.t B3:** […] Mut sitten kun tavallaan sen linjanvedon tekee esihenkilötasolla, se on vaikea lähteä. Enkä edes lähtenytkään mä sitä keskustelua, koska siitä ei olisi seurannut mitään ja olisi joutunut itsensä heittää semmoiseen sankoon mistä ei olisi välttämättä tarvinnutkaan kömpii ku johonki toiseen tiimiin sen jälkeen. Mut joo sitä keskustelua kerran seurasin ja mietin vaan, et onks tää yleinen asenne transsukupuolisia kohtaan ja emmä tiiä. Pitäisi olla rohkeutta puuttuu näihin tilanteisiin, mut sit tietenkin miettii, että miten se suhde muuttuu niihin työkollegoihin. Tiimi on kuitenkin pieni, niin se on melkein vaan surffailtava menemään.

Vallitsevien normien haastaminen voi aiheuttaa toimijoiden välistä vastakkainasettelua, jossa työntekijän vastapuolella on niin esihenkilötaso kuin mahdollisesti sen toimia puoltava työyhteisö. Esihenkilötason tekemän ”linjanvedon” haastamisen seurauksena on mahdollinen työyhteisön ulkopuolelle joutuminen, jolloin ainoaksi vaihtoehdoksi esitetään siirtyminen toiseen tiimiin. Epäasialliseen toimintaan puuttuminen hahmottuu velvollisuutena, mutta puuttumista esti mahdollinen työyhteisön sisäisen sosiaalisen arvostuksen menettäminen (Honneth 2007, s. 138–139).

Normatiiviset mekanismit estävät tunnustuksen toteutumista, vaientamalla normikriittisen keskustelun. Hiljaisuutta ylläpitää huoli hankalaksi työntekijäksi leimaantumisesta. Kriittisten kysymysten esiin nostamisessa ja vallitsevien normatiivisten käytäntöjen kyseenalaistamisessa korostui myös huoli siitä, että kriittisyys vaikuttaisi kielteisesti omaan uraan ja urakehitykseen (ks. Tiitinen 2022). Huolipuhe korostui nuorten tai työuransa alussa olevien työntekijöiden kohdalla. Kehittämishalu ja normikriittisyys määrittyy kuitenkin myönteiseksi ja tärkeäksi asiaksi riskeistä huolimatta.

Hiljaisuus ja vaientaminen eivät ilmenneet suorana pakottamisena, vaan ne rakentuivat työyhteisön sisäisten normien kautta. Hiljaisuutta ylläpitävät normatiivisten ja prosessuaalisten mekanismien sisältämät sosiaaliset valtahierarkiat.

> **Sos.t B3:** […] mä pidän sitten kuitenkin oman persoonan erillään aika pitkälle ja sehän on oma suojautumiskeino. Mutta sitten työyhteisössä mun mielestä se on sallittua ja pitäisi niin tehdäkin, että olla se oma itsensä ja persoonansa, mutta tavallaan pitää olla myös valmis altistamaan ittensä mahdollisille keskusteluille ja se on aika turhauttavaa käydä tietynlaisia keskusteluja joidenkin ihmisten kanssa. Niin se on vaan suojautumiskeino, että ollaan semmoinen hajuton-mauton-tyyppi, jos jollain tasolla pystyy sellaista olemaan, mutta että tavallaan ehkä ne syvimmät ajatukset pitää omanaan, koska se vaan on turvallista.

Tunnustuksen toteutumista ohjaa affektiivinen kontrolli, jolloin yksilöllisyyttä ei varsinaisesti kielletä, mutta itsensä ilmaiseminen voi altistaa työntekijän kuormittaville keskusteluille, kyseenalaistukselle tai arvioinnille. Työntekijän riskien- ja kuormituksenarviointi rakentuu osana ammatillisen hiljentämisen ja vaientumisen prosesseja. Haitoilta suojautumisen strategiana käytetään neutraaliutta ja varovaisuutta. (Esim. Kwok 2021; Torcal & Harteveld 2025.) Tunnustus ei siis ole pysyvä tila vaan tasapainottelua turvallisuuden ja autenttisuuden välillä.

> **Sos.t E3:** […] Et siel oli kans yks työntekijä, niin että tiedän, että edusti just vähemmistöä täs asiassa ja kyl mä sit mietin… mä todella toivon, et hän ei ollut sit läsnä niis. Mä ajattelen, et vaik ei ois läsnä niis, nii just välittyy tavallaan semmoinen… kielteisyys tai joku. Noh siel ei ehkä muutenkaa sillo ollu hirveen hyvä keskustelukulttuuri yhtää mistää. Mutta, että just mietin et työntekijänä myös sit jos työyhteisössä on yhtään tollanen kielteinen se asenne. Tai just ku siel tuntu, et siel oli vähä just semmonen, että jotenki se katottii aina et `nonii vaa hakee jotain huomioo` tai jotain. Tällee tosi ikävästi […]

Työyhteisön vastustus hahmottuu yhdeksi keskeisimmistä tunnustusta estävistä tekijöistä. Sosiaalityöntekijä kuvailee tilannetta työyhteisössä,

jossa vähemmistöisyydestä oli puhuttu kielteiseen sävyyn, vaikka työyhteisöön kuului henkilö, joka edusti kyseistä vähemmistöä. Kielten affektiivinen ilmapiiri toimii tässä tunnustamattomuuden välineenä: Työntekijän identiteetti määrittyy negatiivisten tunteiden, kuten vähättelyn kautta, mikä tuottaa etäisyyttä ja oikeuttaa syrjiviä tulkintoja. Vähemmistöön kuuluvan työntekijän näkyvä tai näkyväksi tehty erilaisuus määrittyy tuomittavaksi huomion tavoittelun keinoksi. Kielteinen asenneilmapiiri aiheuttaa työyhteisön sisällä syrjintää ja toiseuttamista, jota ylläpidetään keskustelukulttuurin avulla. Tällainen puhe ei ainoastaan heijasta asenteita, vaan aktiivisesti rakentaa niitä.

Työyhteisön sisäiseen vuorovaikutukseen liittyvissä keskusteluissa korostui useita normatiivisuuteen pohjautuvia tabuja ja leimoja, jotka voivat estää avoimen ilmaisun. Tietyistä aiheista vaikeneminen tai aiheiden sivuuttaminen ei liittynyt yksinomaa sukupuolivähemmistöisyyteen. Ehkäisystä keskustelemisen ja ehkäisyä käsittelevien palveluesitteiden kerrottiin kohdentuvan yksinomaa naisille. Puutteet sukupuolten moninaisuutta huomioivassa työmateriaalissa kytketään aiheesta puhumisen vaivaannuttavuuteen ja hankaluuteen, erityisesti miesten kanssa. Seuraavassa puheenvuorossa tabuluontoisuus liitetään seksuaalisuuteen ja seksuaaliseen hyvinvointiin.

> **Sos.t E1:** [...] mä oon kysynyt mun työkaverilta, että ´oottekste ottanu asiakkaiden kaa puheeksi näitä´, ja mun kokemus on se, koska mä kysyn tätä, että sossut ei ikinä uskalla puhua seksistä jostain syystä. Seksielämä, asiakkaiden seksielämä on sellainen niinku et ´ÄÄÄÄÄ, mä en halua puhua tästä mitää`. Ja sit mä mietin, et sehän vaikuttaa ihan sikana sun hyvinvointii, et jos sul ei, jos sä et vaik ikinä saa seksii tai et sul on hirveetä seksii tai jos sua käytetään seksuaalisesti hyväksi. Nehän vaikuttaa ihan sikana sun hyvinvointiin. Tai et jos katot pornoo 10 tuntia päivässä nii sehän vaikuttaa... siis se voi vaikuttaa sillei, siis et sä oot vaikka itsetuhoinen. Et nää on ihan oikeesti hengenvaarallisia riippuvuuksia, voi olla seksi ja porno riippuvuus. Niinku naistenki kohdalla voi

> hakeutuu tosi vaarallisiin tilanteisiin. Ja mä ajattelen, et nää on sellaisia mis ollaan aivan lapsen kengissä […]

Asiakkaan seksuaalisuus ja siihen liittyvä hyvinvointi jäsennetään osaksi kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin huomioimisen käytäntöjä. Seksin ja seksuaalisuuden tärkeyttä lähestytään riskien kautta kuvailemalla konkreettisia haittoja, joita esimerkiksi seksi- tai pornoriippuvuus voi aiheuttaa. Seksin myönteiset hyvinvointivaikutukset kiinnitetään seksin ”saamisen” puutteeseen ja laadun ”hirveyteen”. Sosiaalityöntekijän tapa jäsentää seksuaalisuutta haittojen ja riskien kautta heijastaa sosiaalityölle ominaista ammatillista kehitystä, jossa hyvinvointia tarkastellaan usein kärsimyksen ja haittojen vähentämisen näkökulmasta. Haitta- ja ongelmakeskeisen puheen voidaan nähdä liittyvän myös sosiaalityön tarpeeseen legitimoida omaa ammatillista asemaansa yhteiskunnassa. Hyvinvoinnin edistäminen harmien ja kärsimyksen poistamisella voi kuitenkin jättää erilaiset mielihyvän ja nautinnon kokemukset haittapuheen varjoon. (Pösö 2009.)

Aiheen välttely ja ohittaminen hahmottuu niin rakenteellisina, työtä ohjaavina prosessuaalisina ja materiaalisina tekijöinä kuin työntekijöiden konkreettisina käytännön toimina. Puheenvuorossa seksuaalisuuden teemojen korostetaan ilmenevän sosiaalityössä vaikeana, tabuluontoisena aiheena sekä yksityisasiana. Keskustelu seksistä ja seksuaalisesta hyvinvoinnista rakentuu fokusryhmäkeskusteluissa vahvasti kaksijakoisen sukupuolikäsityksen kehysten sisälle. Sukupuolen mieltäminen yksityisasiaksi korostuu erityisesti sukupuolivähemmistöjen kohdalla. Tämä voi olla seurausta sukupuoli-, seksuaali- ja parisuhdevähemmistöisyyteen liittyvästä yliseksualisoimisesta, jolloin aiheesta puhumista vältellään sen arkaluontoisuuden ja intiimiyden vuoksi (esim. Laitinen 2009b; Söderström 2024, s. 117).

Hiljaisuuden rikkoutuminen hahmottuu institutionaalisena valmiustasona käsitellä tabuluontoisia aiheita ja ohjata kielellisin, materiaalisin ja prosessuaalisin keinoin tunnustuksen toteutumista käytännön työssä. Institutionaalista valmiustasoa ja yksilön mahdollisuuksia rajoittavina tekijöi-

nä korostuvat resurssit sekä työn priorisointiin ja hallittavuuteen liittyvät tekijät.

> **Sos.t D2:** Nii ja ehkä siellä on se haaste silleen, että sehän on tosi inhimillistä tehä semmoisia jaotteluja ja laittaa ihmisiä lokeroihin, jotta vaikka isot asiakasmäärät tuntuis helpommin hallittavilta, että jotenkin jaotellaan niitä asioita kategorioihin. Et sen perusteella niitä mitä ihminen ehkä tarvitsee, se on varmaan semmoinen inhimillinen piirre.

> **Sos.t D3:** Niin toi oli ehkä ihan hyvä, mä mietin onks se jotain turvallisuuden hakuisuutta se et saadaan lokeroon itselle. Itselle helpoksi.

Tunnustuksen estymistä selitettiin inhimillisiin piirteisiin ja työn hallittavuuteen vedoten. Sen, mitä tunnustetaan, voidaan tulkita määräytyvän järjestelmän ja työn kuormituksen ehdoilla. Jonkinasteinen kategorisointi ja yhteneväisyyksien etsiminen on kuitenkin keskeistä niin tunnustuksen kuin tarpeiden tunnistamisen ja niihin vastaamisen kannalta (Niemi 2021, s. 2807). Kategorioihin mahtuminen tai niihin pakottaminen määrittää tunnustuksen ehtoja, sillä kategoriat kantavat mukanaan yhteisesti tunnustettuja merkityksiä (esim. Hicks 2015, s. 473; Jokinen ym. 1993).

Arjen kategorisointikäytännöt ja syvemmät episteemiset sekä rakenteelliset normit muodostavat toisiaan vahvistavan mekaniikan, jossa tunnustuksen ehdot määräytyvät niiden sisältämistä luokittelu- ja tietämisen tavoista. Tunnustamattomuus ei siten synny yksittäisistä valinnoista, vaan siitä, että vain osa kokemuksista ovat ylipäätään käsitteellistettävissä ja tunnistettavissa järjestelmän sisällä. (Esim. Niemi 2021, s. 2807; Salovaara 2024, s. 98.) Episteeminen tunnustamattomuus ja rakenteellinen normatiivisuus selittävät sitä, miksi muutos on vaikeaa ja hidasta. Episteemisellä tunnustamattomuudella tarkoitan todistuksellisesta ja hermeneuttisesta epäoikeudenmukaisuudesta (Fricker 2007) syntyvää tunnustamattomuutta. Tunnustamattomuus oli seurausta tilanteista, joissa yksilöiden tai yh-

teisöjen kokemuksia ei uskottu tai niitä ei voitu käsitteellistää ymmärrettäväksi.

Useissa ryhmissä nostettiin esille sukupuolen vahvistamista koskevassa laissa (563/2002) pitkään ollut lisääntymiskyvyttömyyden vaatimus. Lisääntymiskyvyn sääntely kytkeytyy keskusteluissa jopa 1960-luvun sterilisaatiokäytäntöihin saakka, havainnollistaen miten menneisyyden haamut ohjaavat edelleen institutionaalisia ja ammatillisia käytäntöjä.

> **Sos.t E1:** […] mun isoäiti on ollut sellainen henkilö, jota on yritetty, että lääkärit ois halunnu steriloida hänet 60-luvulla, mutta sitte hän on karannu sairaalasta. Niin sitä jotenki mä aina mietin, että jos näit ihmisiä ois kuunneltu, nii mua ei olisi olemassa. Et jotenki, että kaikilla naisilla on oikeus tehdä just niin monta lasta, kun he haluaa, vaikka ne kaikki otettais huostaan sillä sekunnilla kun ne syntyy. Että tietenkin se on sydäntäsärkevää ja mäkin oon niitä ennakollisia keissejä selvittänyt missä on tosi rankat elämän alun tilanteet […]

Vanhemmuuksiin on liitetty ja liitetään edelleen riskipuhetta ja leimaamista, minkä seurauksena yksilöille tarjotaan tai heidät pakotetaan tiettyihin palveluihin tai toimenpiteisiin (esim. Markkola 2002; Määttä ym. 2024). Puheenvuorossa testimoniaalinen epäoikeudenmukaisuus ilmenee käytäntöinä, joissa tietyt ihmiset jäävät palvelujärjestelmän prosesseissa kuulematta tai heidän kokemustaan ei pidetä yhtä uskottavana kuin muiden. Tunnustuksen ehdoksi hahmottuu henkilön oikeus ja mahdollisuus tulla kuulluksi sekä ymmärretyksi autonomisena toimijana palveluprosesseissa. Autonominen toimijuus toistuu myös nykyhetken sosiaalityön käytäntöjen kuvauksissa ristiriitana kuulemisen velvoitteen ja sen käytännön toteuman välillä. Episteemisen epäoikeudenmukaisuuden käytännön ilmenemistavat kuvastavat systemaattisen kuulemattomuuden politiikkaa, joka elää myös nykyisissä lisääntymisen ja vanhemmuuden oikeuteen liittyvissä arviointikäytännöissä (esim. Sudenkaarne & Blell 2022).

Moninaisten kokemusten jäädessä piiloon asiakkaan sukupuolierityisiä tarpeita ei välttämättä tunnisteta kokonaistilannetta tarkasteltaessa. Tämä voi johtaa liialliseen palvelujen yhdenmukaistamiseen. (Esim. Kuronen ym. 2004; ks. myös Salovaara 2024, s. 98.) Yhdessä fokusryhmässä käytiin keskustelua siitä, kuinka sosiaalityön palvelut ovat ensi sijassa suunnattu miehille ja joissain tapauksissa naisille. Näin normatiivinen tunnustuksen mekaniikka ulottuu niin prosessuaalisiin kuin myös materiaalisiin ja kielellisiin sosiaalityön käytännöissä oleviin mekanismeihin luoden ehtoja sukupuolten moninaisuuden tunnustukselle. Keskusteluissa esitettiin myös laajemmin palveluiden saavutettavuuteen ja sukupuolittuneisuuteen liittyviä kysymyksiä korostamalla huolta siitä, miten epätasa-arvoisessa asemassa naiset ja sukupuolivähemmistöt ovat palvelujärjestelmässä ja yhteiskunnassa.

Sosiaalityön koulutus asemoituu keskeisenä tunnustuksen toteutumista estävänä tai mahdollistavana toimijana. Koulutus rakentuu tunnustuksen käytännöntason kielellisten, materiaalisten, normatiivisten ja prosessuaalisten mekanismien toteutumista ohjaavana sosiaalityön instituutiona. Keskusteluiden painotus vaihteli ryhmittäin, mutta kuvauksissa toistui kokemus siitä, että sukupuolten moninaisuutta tai siihen liittyviä teemoja ei nosteta osaksi opetusta (ks. myös Clarke ym. 2026; Söderström ym. 2025). Sosiaalityöntekijöiden koulutuskokemukset osoittavat, että sukupuolten moninaisuuden teemojen puuttuminen on ollut pitkäkestoinen ongelma, sillä tutkimukseen osallistuneet olivat opiskelleet eri aikakausina, ja osa heistä suoritti opintoja vielä fokusryhmäkeskustelujen aikaan.

> **Sos.t C1:** […] vähän sellaista köpsää se on. Lähinnä tulee sellanen et okei hienoa, että yritetään, mut vähän myötähäpeän fiilis […] että ei nyt ihan kovin vahvaa osaamista mun mielestä koulutuksessa.

Sateenkaarevuuteen liittyvä osaaminen hahmottuu sosiaalityön koulutuksessa heikkona (ks. myös Craig ym. 2016 & 2017). Opetustilanteet, joissa aihepiiri nostettiin esille, kuvataan ”köpsänä”. Ilmaisun voidaan tulki-

ta viittaavan kömpelyyteen, vaivaannuttavuuteen ja taitamattomuuteen. Sosiaalityön koulutuksen opetussisältö korostui fokusryhmissä vahvasti normatiivisena. Jos sateenkaarevuutta oli käsitelty koulutuksessa, sen esitettiin tapahtuneen sivumainintoina poikkeavuuden, marginaalisuuden ja ongelmakeskeisyyden kautta erityisryhmien kontekstissa. Koulutuksen kuvauksista voidaan tulkita, että sateenkaarevuutta ja yleisemmin sukupuolten moninaisuuden teemoja ei ole integroitu systemaattisesti osaksi sosiaalityön opetusta (ks. Bietsch 2025; Söderström ym. 2025).

Yhtäällä keskusteluissa toistui koulutuksen puolustaminen. Sosiaalityöntekijät painottivat kuinka kaikkia teemoja ei voida eikä niitä ole tarpeellista käsitellä sosiaalityön koulutuksessa. Sensitiivisen kohtaamisen oppiminen ja vahva yleinen tietämys moninaisista ja mahdollisesti haavoittavista elämäntilanteista määritettiin riittäväksi.

> **Sos.t D2:** No mä ajattelen, että ehkä semmoinen yleinen just sensitiivisyys tai sellainen mitä mä oon oppinut. Et en kyllä koe, että mä olisin saanut itse koulutuksessa mitään välineitä siihen sukupuolen tai seksuaalisuuden moninaisuuden huomioimiseen. Mut että ehkä just se puheeksiotto, semmoinen sensitiivisyys ja sellainen pyrkimys kunnioittaa jokaisen sitä itsemäärittelyä ja ihmisoikeuksia ja tälleen. Ja ehkä se, että pitää niitä tärkeinä asioina. Niin mun mielestä se on siinä koulutuksessa jotenkin just se semmoinen ihmisoikeusnäkökulma ja se semmoinen tasavertaisuus näkökulma ja ehkä se ymmärrys, että mitä tarkoittaa tai mitä se voi aiheuttaa ihmiselle, että joutuu johonkin marginaaliin tai joutuu, vaikka palveluiden ulkopuolelle tai ei saa jotain palvelua mitä tarvisi. Ehkä semmoisella tasolla, mutta että siitä olisi hyvä siinä koulutuksessakin jossain määrin puhua. Mut enemmän oon kyllä sit ite kouluttautunut ja ottanut selvää ja oppinut sitten työssä.

Sosiaalityöntekijä kertoi, kuinka koulutus keskittyy yleisempiin ja laajempiin teemoihin, kuten puheeksi ottamiseen, sensitiivisyyteen sekä asiakkaiden itsemäärittelyn ja ihmisoikeuksien kunnioittamiseen. Eri ilmiöiden

ja tilanteiden tarkastelu koulutuksessa mahdollistaa yleistajuisen ymmärryksen muodostamisen erilaisista mahdollisesti haavoittavista elämäntilanteista sekä niiden aiheuttamista seurauksista ja mahdollisista palveluntarpeista. Spesifimpi tieto ja osaaminen ihmisistä sekä heidän moninaisista elämäntavoistaan ja -tilanteistaan näyttää edellyttävän, että yksilöllä on halua tai mahdollisuus kouluttautua lisää. Puheenvuorossa korostuu, kuinka sosiaalityön koulutuksesta ei sellaisenaan saa riittävästi tietoa ja osaamista sukupuolen sekä seksuaalisuuden moninaisuuden huomioimiseksi käytännön työssä (ks. myös Clarke ym. 2026).

Fokusryhmissä kuvattiin koulutuksessa tarkasteltavia ilmiöitä ja nostettiin esiin, kuinka toiset ilmiöt puolestaan sivuutettiin systemaattisesti. Esimerkiksi mies- ja naiserityisyyteen liittyvät ilmiöt cis-, hetero- ja mononormatiivisuuden näkökulmasta oli otettu koulutuksen sisällöissä huomioon. Tämä todentui myös fokusryhmäkeskusteluissa kattavana tietämyksenä ja valmiutena keskustella erityisesti nais- ja miessukupuoleen liittyvistä sukupuolittuneista ilmiöistä. Sosiaalityön normatiiviset opetussisällöt rajaavat kuitenkin sukupuolten moninaisuutta ja yleisemmin sateenkaarevuutta koskevan keskeisen tiedon koulutuksen kentältä sen reunamille tai kokonaan ulkopuolelle, mikä voi estää tunnustuksen toteutumista myös sosiaalityön käytännöissä.

7.2 Rajattu tunnustus ja portinvartijuus

Tunnustussuhteet ja tunnustuksen toteutuminen ovat lähtökohtaisesti aina epätäydellisiä (Honneth 2014, s. 139–145). Vertaamalla tunnustuksen toteutumista ideaaliin voidaan havaita, miten ja missä tunnustusta tulisi käytännöissä kehittää (esim. Hanhela 2017, s. 132–133). Rajattu tunnustus ilmenee osassa fokusryhmäkeskusteluista tokenismisenä sekä lähes poikkeuksetta kontekstisidonnaisena sukupuolten moninaisuuden huomioimisena. Tunnustus myönnetään tällöin vain tietyin ehdoin, mikä rajaa tunnustuksen toteutumista ja sen kriteerejä. (Rossiter 2014, s. 97, 100.) Tunnustuksen kontekstisidonnaisuus tekee tunnustuksesta sattumanvaraista ja epävarmaa, jolloin yksilö ei voi luottaa siihen, että hä-

net tunnustetaan ja hän voi turvallisesti tunnustaa muita. Luottamuksen haasteita vahvistavat hierarkkiset sukupuolten määrittelyt. Hierarkkisella viittaan palvelujärjestelmän portinvartijuuteen, jossa prosessit ja toimijat määrittelevät ja asettavat lisäehtoja tunnustamiselle sekä valvovat näiden ehtojen toteutumista.

Prosessuaaliset tunnustuksen mekanismit konkretisoituivat aineistossa havaittuina palveluiden puutteina, rajoina ja ehtoina. Sukupuolisidonnainen ehdollisuus korostui nuorille suunnattujen palveluiden kuvauksissa esimerkiksi tyttöjen ja poikien taloja koskevissa pohdinnoissa. Tyttöjen ja poikien talot tarjoavat toimintaa 10–28-vuotiaille lapsille ja nuorille aikuisille.

> **Sos.t D2:** No mulle tuli mieleen noi tuollaiset sukupuolierityispalvelut, vaikka Tyttöjen talot, Poikien talot. Että miten, tai että kun niitä on jonkun verran sellaisia palveluita, niin miten tavallaan sitten, että ammattilaiset ohjaa niihin…että tavallaan siinäkin sitten oletus. Ja että tuntuuko se mukavalta mennä sellaiseen, että jos on vaikka muunsukupuolinen tai jotain muuta. Mut se on yks missä on ite miettinyt sitä, että mä näen, että sisällöllisesti se olisi… voisi olla hyvä sille nuorelle mennä sellaiseen. Mutta että itse koen vähän ehkä silleen hankalana sen, että ei halua pakottaa ketään, vaikka kaapista ulos, jos se jotenkin siellä tois jotain ilmi siitä sukupuolesta tai en tiedä. Mut sitä oon joskus miettinyt.

Puheenvuorossa tuodaan esille nuorille suunnattujen sukupuolierityisten palveluiden palvelukuvauksissa olevaa kaksijakoista sukupuolikäsitystä ja sen ongelmallisuutta. Kaksijakoisuuden haasteeksi hahmottuvat sen tuomat kielelliset mielleyhtymät ja oletukset, jotka voivat rajata sukupuolten moninaisuuden tunnustusta. Sukupuolittunut palvelunimi voi ohjata nuoria jo ennen ensimmäistä palvelukontaktia ja heikentää palveluiden saavutettavuutta viestimällä siitä kenelle palvelu kuuluu, vaikka palvelukuvaus itsessään sisältäisi moninaisuuden huomioimista ja yksilöllisten identiteettien sekä kokemusten arvostamista (ks. Tyttöjen Talo Helsinki). Sosiaali-

työntekijä korostaa, kuinka sukupuolivähemmistöille suunnatuissa palveluissa on myös haasteita, sillä niiden tarjoaminen tai niihin osallistuminen voi edellyttää asiakkaalta ”kaapista ulos” tulemista (ks. myös Wong 2024).

Kategorisoinnin ja sukupuolittamisen kiertäminen korostuu aineistossa neutraalina kielenkäyttönä. Kirjaamiskäytännöissä oli havaittavissa suuria eroja ja kirjaamisen kuvattiin usein pohjautuvan organisaation ohjeistuksiin (esim. Salovaara 2024, s. 100–101), jolloin työntekijät ja organisaatiot määrittelivät, milloin ja miten sukupuoli otetaan esiin sekä mitä siitä kirjataan järjestelmään. Sosiaalityöntekijät käyttivät kirjaamistilanteissa asiantuntija- ja harkintavaltaa valitun terminologian muodossa (esim. Kääriäinen 2024). Valitsemisen ja päättämisen valta toimivat portteina tunnustukselle.

> **Sos.t C3:** Ja sitten kun Apottiin me kirjoitetaan aina sinä -muodossa. Niin sitten sekin on vähän sillä, että harvoin tulee käytettyy mitenkään sukupuolitettua termiä, kun kirjoittaa että ´kerrot olevasi´.

> **Sos.t D2:** Mä oon miettinyt tosi paljon, kun meille merkataan just ne huoltajat sinne, niin tärkeämpi tieto on just se, että onko se henkilö huoltaja eikä se, että onko se äiti tai isä, mutta kyllä siinä meidän järjestelmässä taitaa olla äiti tai isä. […]

Kirjauksessa käytettävä sinä-muoto ja sukupuolitettujen termien välttäminen hahmottuvat rajattuna tunnustuksena, jossa moninaisuutta ei kielletä, mutta sitä ei myöskään aktiivisesti tehdä näkyväksi. Kirjoittamista ohjaavat kirjoitustilanne, instituution käytännöt ja sosiokulttuurinen konteksti. Kun kirjoittamisen tavat, institutionaaliset ohjeet ja tietojärjestelmän rakenteet ohjaavat kirjaamista, tunnustaminen jää helposti rajalliseksi. Sukupuolten moninaisuuden tunnustuksen prosesseissa korostuukin tunnustuksen toteutumisen järjestelmäriippuvuus. Sosiaalityön tiedonmuodostuksen yhdeksi keskeiseksi tekijäksi on tunnistettu käytettävä asiakastietojärjestelmä. (Kääriäinen 2024, s. 30–38, 122–134.) Fokusryhmäkeskusteluis-

ta saadun tiedon perusteella asiakastietojärjestelmissä ei usein ole syötekenttää sukupuolen itsemäärittelyyn, joten tunnustus ei ole sidoksissa pelkästään työntekijään, vaan myös siihen, mitä järjestelmät mahdollistavat. Tämä johtaa kaksinkertaiseen portinvartijuuteen: työntekijä tai organisaatio määrittelevät sen, mitä ja miten kirjataan, mutta järjestelmä voi myös rajata sitä, mitä ja millaisia virallisia tietoja henkilöstä on saatavilla tai ylipäätään mahdollista merkitä. Kaksinkertainen portinvartijuus tekee tunnustuksesta järjestelmätasolla ehdollista ja hierarkkista.

Sukupuoli määrittyy aineistossa tärkeäksi ja merkitykselliseksi, mutta usein vain tietyissä ja rajatuissa konteksteissa. Ammattimaisen kohtaamisen normit toivat keskusteluissa esille tunnustuksen kontekstisidonnaisia ehtoja. Esimerkiksi turvaavaksi tarkoitettu toiminta hahmottuu toisinaan tunnustusta rajoittavana sen siirtäessä tunnustuksen vastuuta ja häivyttäessä sukupuolten merkitystä. (Ks. Söderström 2024, s. 115–118.) Turvallisen kohtaamisen oletus näyttääkin paikoin mitätöivän tarpeen aktiivisille tunnustaville toimille.

> **Sos.t D1:** Joo itsekin ajattelen näin, että… työskentelen kuitenkin ammattilaisten kanssa ja monet on pitkään olleet ja vaikka ei ois ollu pitkäänkin, mutta koulutuksenki puolesta, niin kyllä uskon, että on semmoista kohtaamisen taitoa. Ja en epäilekkään eikö näin olisi. Tavallaan se kohtaaminen on niin turvallista, että eihän, ei mulla ole tarve tavallaan tietää sitä asiakkaan kokemusta siitä omasta sukupuolesta. Ei se ole meidän tapaamisen ydintä, mutta mä tavallaan toivon, että se kuitenkin, se tapaaminen on sillain luottamuksellinen, et mitä ikinä hän haluaa siinä kertoa niin hän voi sen kertoa. […]

Puheenvuorossa korostuu, kuinka sukupuolen esille ottaminen vaatii asiakkaalta aloitteen, jolloin keskustelu sukupuolesta mahdollistuu vain asiakkaan toimesta. Tällöin tunnustus jää muodolliseksi, ei niinkään toiminnalliseksi. Asiakkaan vastuuttaminen sukupuoli-identiteetin tai sukupuoleen liittyvien tarpeiden esille tuomisesta pakottaa asiakkaan luotta-

maan työntekijään myös tilanteissa, joissa sosiaalityöntekijä ei ole hänelle ennestään tuttu (ks. Söderström 2026, s. 124–125). Tunnustus jäsentyy myös sen ammatillisen relevanssin kautta. Sosiaalityöntekijä voi määritellä sen, mikä on palveluiden ”ydintä” luokittelemalla sukupuolen ei-olennaiseksi ja poissulkien sen esimerkiksi rutiinikysymyksistä ja kirjauksista. Sukupuolitiedon tarpeettomuutta perustellaan aineistossa sosiaalityön koulutuksesta opituilla taidolla rakentaa luottamuksellisia asiakassuhteita ja turvallisia kohtaamistilanteita.

Sensitiivisten asioiden esille ottaminen ei ole yhdenvertaista tai turvallista kaikille. Esimerkiksi sukupuolivähemmistöihin kuuluvat henkilöt joutuvat usein piilottamaan identiteettinsä erilaisten vähemmistöstressiä aiheuttavien tekijöiden seurauksena. Piilottelu lisää jo olemassa olevaa kuormitusta. (Rood ym. 2017.) Kuormitustekijöiden kumuloituminen konkretisoituu valtaväestöä heikompana kokonaisvaltaisena hyvinvointina (esim. Asakura 2017; Kärki ym. 2024). Sosiaalityössä asioiden puheeksi ottaminen voidaan kokea ainakin näennäisesti turvalliseksi, mutta siirtyminen sukupuoli-identiteetin piilottelusta ja salailusta äärimmäiseen avoimuuteen voi olla haasteellista ja lisätä koettua kuormitusta (Söderström 2024, s. 164).

Seuraavassa puheenvuorossa tunnustuksen ehdoksi hahmottuu ulkopuolisen tulkinta yksilön sukupuolesta ulkoisten ominaisuuksien perusteella.

> **Sos.t C1:** […] toi on tavallaan aika hauska, että sukupuoli määritellään just sen mukaan miltä ihminen näyttää. Tavallaan ollaanko päästy siitä pisteestä, että sukupuoli on housuissa. Niin siitä nyt päästy siihen, että sukupuoli on se miltä ihminen näyttää. Et tääkään ei ole kovin hyvä, mutta ehkä tää on yksi askel eteenpäin. En tiedä päästäänkö jossain vaiheessa jollekkin paremmalle levelille, mutta jotenkin silleen huvittavaa, että sitten mennään sen mukaan miltä ihminen näyttää. […]

Sosiaalityöntekijä esittää sukupuolten määrittelyn muuttuneen biologiaan perustuvasta mallista kohti ulkoisen sukupuolenilmaisun tulkintaa. Henkilön oma itsemäärittely hahmottuu vuorovaikutustilanteissa toissijaiseksi suhteessa toisen tekemään määritelmään. Ulkopuolisen tekemä oletus yksilön sukupuolesta rakentuu visuaalisten havaintojen varaan, jotka puolestaan nojaavat sekä henkilökohtaisiin että yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin tapoihin ymmärtää ja tulkita sukupuolta. Ulkoisiin oletuksiin pohjautuva toimintamalli määrittyy fokusryhmäkeskusteluissa yhdeksi, vaikkakin epätäydelliseksi, askeleeksi kohti sukupuolten moninaisempaa tunnustamista.

Kun sukupuolten tunnustaminen perustuu siihen, ”meneekö henkilö läpi”, muuttuu tunnustus portinvartijuuden välineeksi. Tunnustus annetaan vain niille, jotka täyttävät normatiiviset odotukset, mikä tekee tunnustuksesta sattumanvaraista ja vahingollista. (Esim. Rood ym. 2017; Söderström 2024, s. 53–54, 154.) Asiakkaat, joilla on mahdollisuus, valmiudet ja resurssit sanoittaa turvallisesti omia sukupuolierityisiä tarpeita, voivat saada tunnustusta palveluissa ja kohtaamisissa. Ne, jotka eivät siihen kykene, saattavat jäädä näkymättömiin ilman, että turvallisen ja sensitiivisen kohtaamisen retoriikkaa varsinaisesti aktiivisesti rikottaisiin. (Ks. Rossiter 2014, s. 101.)

Sukupuoleen ja erityisesti sen moninaisuuteen liittyvän tiedon sivuuttaminen epäolennaisena voi olla seurausta sosiaalityössä vallitsevista normatiivisista käytännöistä. Nämä käytännöt saattavat osaltaan mukailla normia, jossa sukupuoli nähdään yksityisasiana (ks. Söderström 2024, s. 97, 116–117), ei niinkään yhteiskunnallisena tai rakenteellisena kysymyksenä. Inhimilliset tarpeet ja akuutimmaksi määritellyt tilanteet jäsentyivät fokusryhmäkeskusteluissa ensisijaisiksi ja sukupuolesta irrallisiksi.

> **Sos.t D1:** Piti katsoa tätä omaa työhuonetta et miten täällä näkyy mitään. Mutta täällä ei kyllä näy yhtään mitään. Tuota joo, eikä varmaan tuolla yleisissä tiloissa. Meillä varmaan aika paljon painottuu tuolla esimerkiksi meidän asiakasvastaanottoaulassa, niin sellaiset hyvinkin nytte, varmaan liittyen tähän kokonaistilanteeseen, kun on haastavat ajat, et erilaiset ruokajakelut ja tämmöiset.

> Niin ne aika pitkälti on semmoista hyvin näkyvillä olevaa. Että sieltä on karsittu varmaan kaikki muu semmoinen tieto, että asiakkaat löytää sen ensisijaisen tiedon mitä he hakee. Niin sillä, että ei varmaan senkään takia ajateltu, että mitään muuta siellä voisi olla. […]

Sosiaalityöntekijä kuvailee, ettei hänen työhuoneessaan ja asiakkaiden odotusaulassa ole näkyvillä sukupuolten moninaisuutta kuvastavaa materiaalia tai symboliikkaa. Näkyvyyden puute voi toimia passiivisena rajauksena, jossa moninaisuutta ei ole tehty näkyväksi fyysisissä tiloissa (ks. Salakka 2025, s. 51). Sukupuolelle annetaan tunnustuksellinen arvo silloin, kun se liittyy merkittävään yhteiskunnalliseen haittaan, kuten asunnottomuuteen ja väkivaltaan. Ensisijaiseksi määritetty tieto asettuu prioriteettihierarkiassa korkeimmalle tasolle, jolloin muu tieto, kuten sukupuoli-identiteetti, on oletusarvoisesti toissijaista. Sukupuolten moninaisuuden näkymättömyys työntekijän omassa työhuoneessa on kuitenkin ristiriidassa puheenvuorossa kuvatun prioriteetti- ja ensisijaisuusperiaatteen kanssa, jonka voidaan nähdä pätevän sellaisenaan vain yleisissä tiloissa.

Priorisointiin pohjautuva dualismi voi johtaa siihen, että sukupuolierityiset tarpeet mielletään luksuskysymyksenä eikä niinkään keskeisenä osana palvelujärjestelmän saavutettavuutta ja yhdenvertaisuutta. Tämä todentui myös käytäntöjen kuvauksissa kaksijakoisen sukupuolikäsityksen sisällä olevan sukupuolierityisyyden ja sukupuolittuneiden ilmiöiden toistumisena. Sukupuolivähemmistöstä käytyyn keskusteluun verrattuna tätä tapahtui useammin ja keskustelut ilmenivät vähemmän ristiriitaisena. Seuraavassa puheenvuorossa sukupuolten moninaisuuden tunnustus rajautuu yksilön erityishuomioinniksi tilanteessa, jossa työyhteisön keskusteluilmapiiri on ollut syrjivä ja epäasiallinen.

> **Sos.t C1:** [...] itsekin siis joo kuulun sateenkaarivähemistöön, niin sitten meilläkin joskus meni jutut silleen vähän levottomaksi jossain tiimissä. Tai tuli semmoista vähän ihmeellistä läppää. Niin sitten multa tultiin erikseen pyytämään anteeksi. Nii sillee, että joo ihan kiva. Että tää ei nyt vaa ois semmonen ´ai niin tulikohan sille yhdelle nyt paha mieli, että käydäänpä siltä pyytämässä´. Olisi ihan kiva, että olisi nyt yleinen ilmapiiri enemmä, eikä sitten semmoinen, tai siitä tulee vähän semmoinen ehkä toiseutettu olo jotenki.

Sateenkaarivähemmistöön itsensä identifioiva sosiaalityöntekijä viittaa puheenvuorossaan työpaikalla tapahtuneeseen tilanteeseen, jossa keskustelu oli muuttunut epäasialliseksi sateenkaarivähemmistöisyyttä kohtaan. Sosiaalityöntekijä kertoo, kuinka häneltä oli myöhemmin pyydetty anteeksi tapahtunutta. Puheenvuoro antaa ymmärtää, että työyhteisö ei pitänyt ongelmallisina niinkään keskustelun sisältöjä, vaan huoli kohdistui yksittäisen työntekijän mahdollisiin negatiivisiin reaktioihin, joita keskustelu saattoi aiheuttaa. Tunnustus hahmottuu näin tokenismiseksi henkilökohtaiseksi eleeksi eikä yhteiseksi normiksi, jolloin se on lähinnä tilannekohtainen korjaus ilman rakenteellista muutosta toiminta- ja puhekulttuuriin (Rossiter 2014, s. 100).

Sosiaalityöntekijä kuvailee, kuinka hänet oli kategorisoitu tilanteessa muista erilliseen positioon, mikä aiheutti toiseuden kokemusta. Puheenvuorossa huumori määrittyy portinvartijaksi, jolla asetetaan hyväksytyn puheen rajat. Yhteisesti hyväksytyt huumorin keinot voivat viestiä sitä, mistä saa puhua ja miten, vaikka kukaan ei kirjaisikaan niitä säännöiksi. Jos ”läppä” normalisoi vähättelyä, se rajaa toisten mahdollisuutta tulla vakavasti otetuksi. Huumori voi toimia väkivallan ja syrjinnän välineenä, jolla ohjaillaan ja määritellään sitä, mikä on yhteiseksi hyväksyttyä. (Hietalahti 2020.)

Tunnustuksen rajaaminen voi saada väkivallan elementtejä silloin, kun tunnustuksen puute ei ole ainoastaan ymmärtämättömyyttä, vaan myös aktiivista poissulkemista ja toiseuttamista, jopa objektifioimista (ks. Butler

2007, s. 92–93). Poissulkeminen kytkeytyy myös epäsuorasti suvaitsevaisuuspuheeseen, jossa joillakin on valta suvaita tai olla suvaitsematta toisia.

> **Sos.t A1:** […] me ollaan sosiaalisia olentoja ja kyllä me tiedetään myöskin, miten me määritellään asiat. Ja se on tosi valitettavaa, että aikuiset ihmiset tekee tämmöistä tahallista satuttamista. Sitä on tosi vaikea itse ymmärtää, että miksi sillä on niin iso merkitys, että mikä joku toisen sukupuoli on. Miten se on keneltäkään pois? Mut sitten ymmärtää, että nää ei ole yksinkertaisia nää ihmisten ajatusten ja arvojen muodostukset, ja toisaalta haluaisi, että seuraavat sukupolvet ovat suvaitsevampia monella eri tapaa.

Sosiaalityöntekijä esittää kysymyksen siitä, miten toisen sukupuoli-identiteetti olisi ”keneltäkään pois”. Kysymys tekee näkyväksi sukupuolivähemmistöisyyteen liitettyä pelkoon ja pelotteluun sidoksissa olevaa retoriikkaa, jossa normatiivisista rajoista poikkeava sukupuoli esitetään uhaksi. Uhkaretoriikan seurauksena tunnustus estyy täysin tai rajautuu, koska sen koetaan vaarantavan tai vievän jotain muilta. (Butler 2024; Miles 2018; Rossiter 2014, s. 100; Vähäpassi 2023.) Yhteisön vakiintuneet tavat määritellä sukupuolta asettavat rajoja sille, kenen sukupuolikokemus tunnustetaan legitiiminä. Määrittelyn ehtoja ohjaavat erilaiset arvologiikat, eivät yksiselitteisesti yhteiskunnallisesti tai ammatillisesti asetetut säännöt.

Puheoikeuden ja määrittelyvallan epätasainen jakautuminen korostuu työyhteisön sisäisessä puheoikeudessa, jolloin tietyt henkilöt joutuvat hiljenemään, toisten mielipiteiden saadessa dominoida keskustelua.

> **Sos.t B1:** Miksi joillakin ihmisillä on oikeus tuoda ne mielipiteet esiin ja joillakin ihmisillä ei ole? Tavallaan sehän toimii niin et toiset tuo ja toiset hiljenee. Siis ymmärrän kaikki syyt siellä taustalla, että miksi se menee niin, mutta se tuntuu epäreilulta. Miksi toisten ihmisten ääni saa olla voimakkaampi kuin toisten ihmisten ääni, varsinkin kun näissä asioissa ne ihmiset on jo vaiennettu. Sitten tavallaan vaatisi sitä, että ihmiset puhuu puolesta, mutta

> sitten kun siinä on henkilökohtainen elämä. Niin ei se niin helppoa ole tälleen teoriatasollakaan. Jotenki että kyllä sitä itsekin saattaa toimia muissakin asioissa, että pääsee tavallaan helpommalla sillä, vaikka toinen olisi jotenkin täysin eri mieltä itsensä kanssa, mutta eihän sitä aina jaksa. Jotenki ideaalitilanteessa kaikkien mielipiteet ja käsitykset asioista saa elää silleen jotenkin rinnakkain ja niin me sitten opitaan myös toisiltamme.

Puheoikeuteen liittyvä episteeminen epäoikeudenmukaisuus, tunnustamattomuus ja emotionaalinen kuormitus ovat kytköksissä siihen, kuka saa osallistua keskusteluun ja millaisin ehdoin. Mahdollisuudet omien näkemysten esille tuomiseen eivät ole tasavertaiset (esim. Kwok 2021). Hiljeneminen ja vaientaminen hahmottuvat hermeneuttisen epäoikeudenmukaisuuden ilmentyminä, jotka ovat seurausta olemassa olevista valtarakenteista, jotka ylläpitävät tiettyjen henkilöiden ja ryhmien suosimista. Jos yhteiskunnallisissa tai yhteisön sisäisissä keskusteluissa ei ole tilaa tietyille kokemuksille, voi kokemusten esiin tuominen edellyttää riskin ottamista. Tilan puute saattaa johtaa myös siihen, että kokemusten jakaminen koetaan haavoittuvuutta lisäävänä, mikä edelleen vahvistaa hiljentäviä rakenteita. (Kwok 2021, s. 1114–1119; Rossiter 2014, s. 100.)

Sosiaalityöntekijä korostaa, kuinka ”jo vaiennetut” joutuvat puolustamaan oikeuksiaan ja näkemyksiään ”voimakkaampien äänien” keskustelukentillä (ks. myös Rossiter 2014, s. 100). Esimerkiksi sukupuolivähemmistöön kuuluva henkilö tai sukupuolten moninaisuutta tunnustava ja normikriittisiä arvoja edustava sosiaalityöntekijä saattaa jättää osallistumatta työyhteisön keskusteluihin, koska osallistuminen on kuormittavaa ja voi aiheuttaa negatiivisia seuraamuksia. Itsesensuurin voidaan tulkita ilmentävän myös normatiivisia vallan mekanismeja sekä portinvartijuutta, sillä hiljaisuus ei hahmotu aineistossa yksilön neutraaliksi valinnaksi. Se on suojaava ja passiivinen reaktio institutionaalisesti rakentuneen, hierarkkisen ja sosiaalisesti epätasaisesti jakautuneen vallan tuottamiin jännitteisiin. (Fricker 2007, s. 132–133; Kwok 2021, s. 1119, 1122.)

Ideaaliksi määrittyy työyhteisö, jossa kaikkien äänet tulisivat kuulluksi yhdenvertaisesti ja erilaiset näkemykset voisivat elää rinnakkain sekä rikastaa toisiaan. Tämä edustaa dialogista ja turvallista keskustelukulttuuria, jossa erilaiset kokemukset ja tiedon rakentumisen tavat ymmärretään arvokkaina ja merkityksellisinä (ks. Fricker 2007, s. 171–172). Vallan epätasa-arvoinen jakautuminen määrittyy kuitenkin aineistossa osatekijäksi, jossa portinvartijat rajaavat ja estävät dialogisen ja turvallisen keskustelukulttuurin toteutumista. Eriarvoisesta keskustelukulttuurista syntyvää emotionaalista kuormitusta säädeltiin vaikenemisen strategialla, jolloin hiljentyminen voidaan ymmärtää seuraukseksi emotionaalisesti kuluttavasta osallisuudesta.

> **Sos.t A1:** […]se on se toinen leiri ja sinne minä en nyt jaksa mennä koska se on aika raskas se keskustelu välillä, kun myöskin siinä pitää välillä ja vähän ehkä taistella tuulimyllyjä vastaan. […]

Puheenvuorossa rajattu tunnustus näkyy työntekijän valinnassa pidättäytyä tunnustavasta toiminnasta, koska sen edistäminen on ollut huomattavan kuormittavaa. Taistelu ”tuulimyllyjä” vastaan ei ilmene arjen työssä aina avoimena vastustuksena, vaan se voi olla toistuvaa vähättelyä ja kyseenalaistamista, joka heikentää motivaatiota puuttua epäkohtiin. Sosiaalityöntekijä kuvaa ”leirejä”, joiden välillä vallitsee näkemyseroja sukupuolten moninaisuuden huomioimisesta. Tämä jakolinja tekee näkyväksi portinvartijuuden, jossa osa työntekijöistä määrittää sen, mikä on ”sopivaa” tai ”oikeaa” puhetta.

Keskustelukulttuurin rajat voivat siis yhtäällä rajata tai estää tunnustusta. Jos toinen osapuoli ei tunnusta toisen ihmisoikeuksia tasavertaisina tai tunnustamisen arvoisena, ei voida olettaa, että kaikki osapuolet pystyisivät lähtökohtaisesti kohtaamaan keskustelussa tasavertaisina kumppaneina (esim. Rossiter 2014, s. 96–105). Kun keskustelussa vallitsee merkittävä epätasa-arvoinen valta-asetelma, ei voida puhua mielipiteiden vapaasta rinnakkaiselosta (esim. Fricker 2007; Honneth 2014, s. 279–285). Seuraa-

va puheenvuoro havainnollistaa rakenteellisen syrjinnän sekä poliittisen ja omatunnonvapauden välisen jännitteen.

> **Sos.t A3:** Täähän on tavallaan myös poliittisena kysymyksenä semmoinen aika iso ja ehkä se, että meillä hyväksytään sellaista rakenteellista syrjintää, mikä sallii sen. Saat omatunnon kysymyksenä määrittää… että sä saat omatuntosi takia sulkea joitain ihmisiä ikään kuin ulkopuolelle tai vääränlaisiksi.

Sukupuolten moninaisuus ja yhdenvertaisuus hahmottuvat sosiaalityössä olevina poliittisina ja yksilöllisinä kysymyksinä. Sosiaalityöntekijä kuvaili, kuinka sosiaalityössä yksilön ”omatuntoon” liittyvän valinnanvapauden tunnustus mahdollistaa tiettyjen ryhmien syrjinnän (ks. myös Niemi 2021, s. 2808; Rossiter 2014, s. 100). Sosiaalityöntekijän oman arvomaailman tunnustus esitetään sosiaalityössä yleisesti arvokkaammaksi kuin toisen yksilön identiteetin tunnustaminen ja sosiaalityön ammattietiikan noudattaminen (ks. myös Niemi 2021, s. 2809). Omatunnonvapaus määrittyy puheenvuorossa sosiaalityössä käytettäväksi perusteeksi, jolla yksilölle annetaan ”oikeus” toimia moraalisen vakaumuksensa mukaisesti myös silloin, kun se rajoittaa muiden oikeuksia. Tällainen toimintatapa mahdollistaa institutionaalisen syrjinnän jatkumisen, koska se antaa yksilöille vallan valikoida, ketkä heidän mielestään ansaitsevat palvelua tai tunnustusta. (Ks. Honneth 2014, s. 121–122.)

Tiettyjen ryhmien ja henkilöiden tiedon ja kokemusten huomiotta jättäminen tai vähemmän arvokkaina pitäminen ilmentävät epistemistä epäoikeudenmukaisuutta ja tekevät näkyväksi niitä valtahierarkioita ja rajoja, joita tunnustus kohtaa sosiaalityön käytännöissä. Kokemusten arvottaminen rakentuu aineistossa myös tiedon tuottamisen esteiden ja kokemusten mitätöinnin käytännön kuvauksissa, joissa tieto ja kokemukset oli jätetty kokonaan huomiotta tai ne olivat eriarvoisessa asemassa suhteessa muihin tiedonmuodostuksen tapoihin. (Myös Giladi & McMillan 2023.) Tällainen epistemeeminen epäoikeudenmukaisuus rakentuu rajattuun tunnustukseen kytkeytyvänä ableismina eli vammaisuuteen ja toimintakykyyn kohdistu-

vana syrjintänä sekä normatiivisina oletuksina (esim. Jacobsen 2025; Salovaara ym. 2025, s. 300; Timmons 2024). Ableismin seurauksena tunnustus ja identiteetin legitimiteetti rajautuvat toimintakyvyn perusteella.

> **Sos.t D3:** […] Asiakas, jolla oli näitä transpoli selvittelyjä. En muista oliks hänellä, ei ollut siis mun asiakas, mutta että olikohan hällä siinä neurokirjoa myös siinä. Niin sitten se puhetapa oli ehkä jotenkin vähän semmoinen, että ´voi voi ne on kyllä niin isoja prosesseja, että ymmärtääköhän hän´. Tavallaan palataan taas kun on jotain kehitysvammaa tai autisminkirjoa tai muuta vastaavaa, niin sit et ei olisi jotenkin oikeutta siihen omaan kokemukseen. Se oli ehkä vähän surullinen keskustelu.

Tilanteissa, joissa henkilön kognitiivisen toimintakyvyn epäillään olevan rajoittunut, hänen oikeuttansa omaan kokemukseen tai itseilmaisuun saatetaan kaventaa. Päästäkseen palveluun ja saadakseen tunnustusta asiakkaan on sosiaalityöntekijän mukaan todistettava riittävä ymmärrys omasta sukupuoli-identiteetistä ja palveluprosessista, jonka terveydenhuollon portinvartija arvioi. Ableismiin pohjautuva ajattelumalli hahmottuu haavoittuvan yhteiskunnallisen ja sosiaalisen aseman kautta, jolloin ulkopuolisten määrittelyvalta voi lisätä ohjailualttiutta ja kaventaa kokemusten tunnustamista portinvartijuuden rakenteissa. (Niemi 2021, s. 2804, 2807–2808; ks. myös Timmons ym. 2024.)

Vastaava tunnustuksen ehtojen ulkoistuminen näkyy myös sukupuolen määrittelyssä, jossa trans-ihmisten identiteetti sidotaan ammattilaisten diagnostiseen määrittelyvaltaan.

> **Sos.t E1:** […] Meillä oli yks asiakas, yks transtyttö asiakkaana ja jos mä nyt muistan oikein niin hän ei saanut sellaista tukea sieltä transpolilta mitä olisi halunnut ja se kuormitti sitä ja sen takia oli lastensuojeluasiakkuus. Se psyykkinen vointi oli niin heikko. Niin se olisi myös tosi kuormittava ja haastava hetki ammatillisesti, jos joutuisi olemaan ristiriidassa esimerkiksi lääkärin kanssa, jos olisi

> aktiivinen asiakkuus tän tyyppisessä mestassa. En tiedä, että miten sitä sitten kun meillä ei oo kumminkaan sellaista valtaa tehdä jotain diagnoosia tai sellaista arviota…enpä nyt itseasiassa tiedä miten ajaisin asiakkaan etua tai asiakkaan toivetta tuollaisessa tilanteessa.

Sosiaalityöntekijä tuo esille, että asiakkaan sukupuolen tunnustukselle ja tukipalveluiden saamiselle asetettuja ehtoja ja niiden toteutumista valvoo lääkäri. Sosiaalityöntekijän mukaan asiakas ei ollut saanut tarvitsemaansa tukea transpoliklinikalta, mikä heikensi hänen voimavarojaan siinä määrin, että lastensuojelun asiakkuus nähtiin tarpeellisena. Lääkäri määrittyi sukupuolten moninaisuutta lähtökohtaisesti tunnustavan terveydenhuollon palvelun sisällä portinvartijaksi, jolla on valta tehdä päätöksiä ja todeta millainen tuki on tarpeellista tai riittävää. Lääkärin auktoriteettiaseman haastaminen ja asiakkaan edun tai toiveen edistäminen kuvattiin sosiaalityön roolista vaikeaksi diagnostisen määrittelyvallan puutteen takia. (Esim. Juhila 2006, s. 84–86; Metteri ym. 2014; Salovaara ym. 2025.)

Moniammatillisessa yhteistyössä tunnustus ilmeni suhteisiin pohjautuvana. Esimerkiksi työntekijän sateenkaarevuus saatetaan tunnustaa poliisin kanssa tehtävässä yhteistyössä, mutta sama tunnustus ei ulotu asiakkaisiin, mikä paljastaa tunnustuksen rajallisuuden.

> **Sos.t C2:** […] he myös pyrkii tavallaan aina jotenkin suojelemaan mua. Että kun kohdataan tällaisia radikalisoituneita, jotka ovat nimenomaan sateenkaariliikkeitä vastaan, niin he aina istuttaa mut mahdollisimman kauas asiakkaasta ja näin. Se on sitten ihanaa, että minun kohdalla tämä huomioidaan, mutta asiakkaiden kohdalla sitä ei sitten sitä samaa tapahdu. Tää on jotenkin tosi mielenkiintoinen ilmiö.

Tunnustuksen rajautuminen työntekijään paljastaa portinvartijuuden, jossa sateenkaarevuus huomioidaan vain tietyissä asemissa, suhteissa ja tilanteissa oleville henkilöille. Tunnustuksen suhteellisuus ja kontekstisi-

donnaisuus tuottaa rakenteellista haavoittuvuutta, joka ei johdu identiteetistä itsestään, vaan siitä, miten instituutiot ja ammattilaiset säätelevät sateenkaarevuuden näkyvyyttä ja hyväksyttävyyttä. Moniammatillinen yhteistyö rakentaa työntekijöiden välistä sisäistä solidaarisuutta ja mahdollistaa tunnustuksen toteutumisen tietyissä rajatuissa tilanteissa (ks. Kwok 2021, s. 1123). Tunnustuksen ehdollisuus kuitenkin korostaa, että sateenkaarevuuden huomioiminen riippuu tunnustettavan ja tunnustajan välisestä suhteesta sekä heidän välisistä valtahierarkioistaan. Portinvartijuus voi siis suojella työntekijää, mutta samalla se voi sulkea asiakkaat tunnustuksen ulkopuolelle, jolloin rakenteellinen epätasa-arvo uusiintuu.

Tunnustuksen rajautuminen kiinnittyy myös asiakkaiden eriäviin näkemyksiin, joiden seurauksena työntekijän turvallisuus voi olla uhattuna.

> **Sos.t B2:** […] se ei oo välttämättä pelkästään ne työkaverit vaan siis kyllähän asiakkaillakin on tosi monenlaisia näkemyksiä. Kun ne voi olla rajattomia ja sitten löytää semmoisia miten he haluaa vaikka työntekijää vähän satuttaa tai hyökätä tai näin. Kyllähän siinä sitten, jos itsestään jotain, omasta identiteetistään, tuo esiin niin pitää just jotenki valmistautuu, että se tulee siihen kohtaamiseen myös jotenkin näkyviin. Että voi tapahtua tuommosta.

Työntekijän oman taustan esille tuominen ei liittynyt ainoastaan työyhteisön tunnustussuhteisiin, vaan myös työntekijän ja asiakkaiden välisiin suhteisiin. Sosiaalityöntekijä pohtii asiakkaiden mahdollista halua pyrkiä tietoisesti satuttamaan työntekijää, minkä takia työntekijän tulisi valmistautua mahdollisiin reaktioihin, joita oman itsensä ilmentämisestä voi syntyä. Turvattomuuden kokemukset sekä riskienhallintatoimet voivat kuitenkin rajoittaa niin asiakkaiden kuin työntekijöiden tunnustuksen toteutumista (ks. Söderström 2026, s. 126–131). Turvattomuus ja riskienhallinta tekee näkyväksi laajemmin yhteiskunnallisesti marginaalisia identiteettejä ja niihin liittyvää mahdollista sosiaalista haavoittuvuutta, joista aiheutuvien haittojen seurauksena tai hallitsemiseksi yksilö joutuu tekemään omaan turvallisuuteensa liittyviä valintoja (ks. Meyer 2003).

Moninaisuuden tunnustus on kontekstisidonnainen, ehdollinen ja hierarkkinen käytäntö, joka voi yhtä aikaa mahdollistaa ja rajoittaa näkyvyyttä. Tunnustusta annetaan vain tietyissä tilanteissa ja suhteissa:

> **Sos.t C1:** […] meidän työyhteisössä ihmiset, jotkut, oli sitä mieltä, että jos se virallinen nimi näkyy ja virallinen henkilötunnus, että voidaan tietää kenestä henkilöstä on kyse, niin ei oo tavallaan mitään estettä, miksei tekstissä vaikka käytäisi ihmisen itse valitsemaa nimeä tai että sitä ei tuotas siinä mitenkään ilmi. Mutta se oli hyvä semmoinen jotenki herättely ehkä kaikille, ja sit se, että tää ihminen ei ois voinut tavallaan edes vahvistaa sitä nimeä itselleen, koska hän ei päässyt transpoliklinikan hoidoissa eteenpäin. Ehkä kaikki tietää, niin niissä on aika vaikeaa päästä eteenpäin. Siellä on tosi vahvaa portinvartijuutta monessakin kohdassa, ja ne ei ole ihan tämmöisiä kovin itsestään selviä. Siinä pitää tavallaan ehkä cosplayatakki tietynlaista ihmistä, että saa sen tarvitsemansa avun ja hoidon sieltä. Niin mun mielestä on ehkä väärin tavallaan tuplarankaista siitä sitten sosiaalityön tasolla, että ´no että ei tämä ole sinun virallinen nimi, että nyt mennään tällä´ ja näin.

Työyhteisössä osan työntekijöistä kerrotaan ehdottaneen, että asiakirjoihin voisi merkitä asiakkaan kutsumanimen tai vaihtoehtoisesti jättää nimen kokonaan pois, kun viralliset henkilötiedot ovat tarvittaessa saatavilla. Keskustelun kuvaillaan olleen työyhteisössä herättelevä, sillä kyseinen asiakas ei voinut vahvistaa kutsumanimeään virallisesti, koska transpoliklinikan hoidot olivat pysähdyksissä. Sosiaalityöntekijä nostaa esiin transpoliklinikalla esiintyvän vahvan portinvartijuuden. Asiakkaiden kerrotaan saattavan joutua esittämään tietynlaista roolia saadakseen tarvitsemansa avun ja hoidon, jos sukupuoli-identiteetti ei sovi poliklinikan tunnustettuihin määritelmiin (esim. Salovaara ym. 2025, s. 299–301; ks. myös Söderström 2024, s. 55). ”Tuplarankaisemisen” välttämiseksi sosiaalityön tulisikin varmistaa asiakkaan itsemäärittelyn mukainen tunnustus sosiaalityön prosesseissa.

Tunnustus ja tunnustamattomuus voivat olla yhtäaikaisia ja erilaisiin konteksteihin sidonnaisia. Yksittäisessä kohtaamisessa tai käytännössä voi siis ristetä useita eri tunnustamattomuuden ja tunnustuksen mekanismeja ja ilmenemistapoja. Nämä tunnustuksen tavat ja mekanismit kytkeytyvät fokusryhmäkeskusteluissa myös ammattieettisiin velvollisuus- ja vastuukysymyksiin.

> **Sos.t D2:** […] mulla oli sellainen nuori, joka oli äitinsä avustuksella tilannut jotain hormoneja Briteistä ja siellä on joku sellainen yksityinen lääkäriasema, joka ottaa myös alaikäisiä hoitoon sinne ja oli määrännyt hormoneja. Hänellä oli terveydenhuollon kontakti, jossa oli kyllä kertonut tästä asiasta, mutta siinä pohdittiin vaa sitä, että hän oli psyykkisesti silleen ehkä aika heikossa kunnossa. […] Että kyl mun kokemus on, että transnuoret aika paljon itse, vaikka tilaa niitä hormoneja ja keskenään jakaa tietoa, että miten niitä saa. Itellä ei oo sellaista ymmärrystä tavallaan lääketieteellisestä näkökulmasta. Jotenki et miten turvallista on käyttää jotain hormoneja ja onks meillä joku ilmoitusvelvollisuus siitä johonkin, jos meille tulee tällaista tietoon, että nuori omatoimisesti jotain tällaista hoitoa, et Suomen ulkopuolelta hankkii itselleen, varsinkin kun on alaikäinen. Niin tuollaisia joskus on joutunut miettimään, että mikä nyt on sen nuoren edun mukaista ja mikä meidän vastuu on. Ei mulla siihen mitään vastausta oo, mutta tuota, näitä tämmöisiä poikkeustilanteita on tullut kyllä esille.

Sosiaalityöntekijä sanoittaa tilanteen aiheuttamaa huolta siitä, että nuoren kokonaisvaltaista hyvinvointia ja tilannetta ei välttämättä pystytä seuraamaan ja arvioimaan yksityisellä lääkäriasemalla saatikka niiden nuorten kohdalla, jotka tilaavat omatoimisesti internetistä hormoneja (Clark & Virani 2021, s. 153; SMOK 29.08.2024). Epävarmuus sosiaalityöntekijän roolin velvoitteista ja rajoitteista lapsen edun toteutumisen varmistamiseksi olivat aiheuttaneet ammattieettisesti haasteellisen tilanteen, jossa toimijuus ja velvoitteet ovat epäselviä asiakkaan, sosiaalityön, suoma-

laisen terveydenhuollon ja ulkomaisen toimijan välillä. Tilanne määrittyy ammatillisesti ja eettisesti monimutkaiseksi työntekijän tasapainoillessa alaikäisen nuoren autonomian, luottamuksellisuuden ja lakisääteisten velvoitteiden välillä. Tunnustuksen rajat rakentuvat näiden eri tulokulmien risteyksissä tapahtuvassa sosiaalityöntekijän harkinnassa ja arviossa nuoren edun toteutumisesta.

Itselääkitseminen tuo näkyväksi palvelupolkujen esteet ja hidasteet, jotka ovat yleinen rakenteellinen ongelma sukupuoli-identiteettiä tukevissa hoitoprosesseissa (esim. Salovaara ym. 2025; SMOK 29.08.2024). Ilmoitusvelvollisuus muodostuu niin lastensuojelullisessa kuin rikosoikeudellisessa mielessä itselääkitsemistilanteissa, jos alaikäisen nuoren terveys ja turvallisuus on vaarassa tai jos toimintaan liittyy epäily rikoksesta. Lääkevalmisteiden tilaaminen ilman reseptiä on laitonta ja kiinnijäämisestä seuraa aina syyte, joka määrittyy eri tekijöistä kuten lääkkeen käyttötarkoituksesta ja määrästä. Kansainvälinen transsukupuolisten hyvinvointia edistävä ammattilaisjärjestö (WPATH) ohjeistaa kuitenkin terveydenhuoltoa toimimaan ensi sijassa haittoja vähentävästi. (SMOK 29.08.2024.)

Sosiaalityöntekijän harkintavallan ansiosta sukupuolten moninaisuuden tunnustusta voidaan edistää myös haastavissa tilanteissa ja tunnustamattomissa rakenteissa. Alaikäisen nuoren identiteetin ja kokemuksen tunnustaminen on riippuvainen siitä, miten ammattilaiset toimivat yhteiskunnan, instituution ja profession asettamissa rajoissa. Harkintavalta rakentuu näin osaksi sosiaalityöntekijän portinvartijuutta, jossa nuoren identiteetin tunnustaminen riippuu työntekijän arviosta ja palvelujärjestelmän rajoista, mikä tuottaa väistämättä myös rajattua tunnustusta. Nuoren toimijuus rakentuu osittaisena vastauksena rakenteellisiin ja ammatillisiin palveluiden saavutettavuuden rajoihin, mikä tekee itselääkitsemisestä sekä riskin että selviytymisstrategian. Itselääkitsemiseen liittyvän ilmoitusvelvollisuuden täyttyminen edellyttää sosiaalityössä nuoren kokonaistilanteen arviointia, jonka keskiössä on lapsen hyvinvoinnin edistäminen ja turvaaminen haittoja vähentävästi.

8 Johtopäätökset

Tässä tutkimuksessa olen käsitellyt sukupuolten moninaisuuden tunnustamisen rakentumista suomalaisen sosiaalityön käytännöissä. Olen tarkastellut sitä, miten sukupuolten moninaisuus jäsentyi sosiaalityöntekijöiden fokusryhmäkeskusteluissa sekä sitä, miten sukupuoli ilmeni osana sosiaalityön käytäntöjä ja millä ehdoin sen tunnustus toteutui. Tutkimukseni tieteenfilosofisena viitekehyksenä on toiminut kriittinen realismi. Teoriaohjaavassa aineiston analyysissä olen soveltanut tunnustussuhdeteoriaa (Honneth 1995, 2004 & 2014) yhdessä episteemisen epäoikeudenmukaisuuden (Fricker 2007) ja hallintavallan (Foucault 1991) käsitteiden kanssa.

Fokusryhmäkeskustelut tekivät näkyväksi sukupuolten moninaisuuden ja sosiaalityön kompleksisen suhteen. Sukupuolet voidaan ymmärtää ihmisten tuottamina, jolloin ne saavat aina erilaisia määritelmiä ja sisältöjä niin ajallisesti kuin paikallisesti. Määritelmäristiriitoja ilmenee samassa kulttuurissa elävien yksilöiden ajattelussa (Sipilä 1998, s. 7), mutta myös pienemmissä ryhmissä, kuten sosiaalityön sisällä (esim. Clarke ym. 2026). Tunnustuksen ehdot eivät ole muuttumattomia, vaan ne muotoutuivat tutkimuksessani osana ammatillisia, yhteiskunnallisia, kulttuurisia ja institutionaalisia diskursseja, rakenteita ja käytäntöjä sekä näiden keskinäistä vuorovaikutusta.

Tässä tutkimuksessa hahmotan sukupuolten moninaisuuden tunnustamista kokonaisvaltaisena ilmiönä tavalla, joka ei ole ollut suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa kovin yleinen (ks. Niemi 2021; Virokannas 2025). Tutkimukseni avulla pyrin haastamaan individualisoituneita tulkintoja, joissa vastuu tunnustuksesta vieritetään usein yksittäiselle työntekijälle (ks. Fraser 2009; Honneth 1995, 2014; myös Raitakari ym. 2019). Tavoitteenani oli myös osallistua kansainväliseen keskusteluun tunnustussuhteista (esim. Rossiter 2014) ja sukupuolesta (esim. Hicks 2015) sosiaalityössä. Vaikka tutkimukseni ei rajaudu yksinomaan sukupuolivähemmistöisyyteen, tutkimus sijoittuu osaksi sosiaalityön sateenkaarevuuden ja queer-tutkimuksen ajankohtaisia keskusteluja (esim. Söderström 2024).

8.1 Tutkimuksen tulokset

Sukupuolten moninaisuuden tunnustaminen sosiaalityön käytännöissä ilmenee aineistossa osana laajaa aikaan, paikkaan ja kontekstiin sidoksissa olevaa kompleksista systeemien kokonaisuutta. Tunnustus ja tunnustamattomuus hahmottuivat fokusryhmäkeskusteluissa monitasoiseksi, vuorovaikutus- ja valtasuhteissa rakentuvaksi jatkuvaksi prosessiksi (ks. Hicks 2015; Niemi 2021; Rossiter 2014), jossa tunnustus ja tunnustamattomuus olivat yhtäaikaisesti läsnä eri tasoilla ja erilaisin tavoin (Honneth 2014, s. 139–145). Koska sosiaalityö toimii osana laajempaa ja muuttuvaa vuorovaikutusympäristöä, tunnustuksen mahdollisuudet ja rajat muotoutuvat jatkuvasti suhteessa ympäröiviin rakenteisiin ja muihin toimijoihin.

Tunnustamisen kompleksisuus

Sukupuolten moninaisuus ilmeni fokusryhmäkeskusteluissa useilla eri ammatillisen ja julkisen tunnustamisen tasoilla. Ammatillinen tunnustaminen kietoutui niin asiakkaiden kuin työntekijöiden identiteetin, toimijuuden ja aseman tunnistamiseen. Kaksijakoinen sukupuolijärjestelmä ilmeni sosiaalityössä vallitsevana, mikä näkyi kielellisissä, materiaalisissa, normatiivisissa ja prosessuaalisissa mekanismeissa. Tutkimukseen osallistuneiden puheesta oli kuitenkin havaittavissa binäärisen sukupuolikäsityksen sekä muiden vallitsevien, yksilön identiteettiä, kokemusta ja toimijuutta rajoittavien kategorioiden haastamista. Sukupuolten moninaisuuden tunnustuksen kuvattiin yleistyneen ja vahvistuneen joissakin sosiaalityön käytännöissä ja konteksteissa, mutta se ei ilmennyt normina vaan ennemminkin poikkeustilana, joka haastoi vallitsevia normatiivisia käytäntöjä ja rakenteita (ks. myös Clarke ym. 2026).

Tunnustaminen rakentui osana sukupuolikokemusten ja -tunteiden oikeuttavia toimintakäytäntöjä. Näissä käytännöissä sukupuoli hahmottui erityisesti sukupuoliroolien ja niihin liittyvien oletusten tunnistamisessa ja jäsentämisessä. Toisaalta myös oma ammatillisuus ja siihen liittyvä epävarmuus sekä luottamussuhteiden rakentaminen ja turvallisuuden koke-

mukset korostuivat osana ammatillista tunnustamista. Ammatillinen tunnustaminen oli sidoksissa ammatilliseen reflektioon ja henkilökohtaiseen sitoutumiseen. Reflektio korostui niissä sosiaalityön kuvauksissa, joissa moniarvoisuuden ristipaine ja ammatillinen harkinta kohtasivat, kun taas henkilökohtainen sitoutuminen teki näkyväksi sosiaalityöntekijöiden rohkeuden toimia tunnustavasti mahdollisista riskeistä huolimatta.

Työntekijöiden arvomaailma sekä toiminta ja toimijuuden mahdollisuudet, vaikuttivat tunnustuksen toteutumiseen. Toimijuutta rajoittivat ja vaihtoehtoisesti mahdollistivat, useat eri tunnustuksen ja tunnustamattomuuden mekanismit sekä niissä läsnä olevat valtahierarkiat. Näin ollen, tunnustus ei ole vain yksilön toiminnasta riippuvaista. Se on vahvasti kytköksissä laajempiin ammatillisiin sekä institutionaalisiin, kulttuurisiin ja yhteiskunnallisiin sukupuolten moninaisuuden tunnustuksen ehtoihin. (Ks. Niemi 2021; Rossiter 2014.) Ehtojen monitasoisuuden seurauksena tunnustus ei ilmennyt yksiselitteisenä, mustavalkoisena tai selkeästi syy-seuraussuhteisena.

Sukupuolten moninaisuus kytkeytyi niin ammatillisella kuin julkisella tasolla osaksi muita moninaisuuskeskusteluja ja niitä poikkileikkaavia ilmiöitä (esim. Söderstöm 2024; Timmons 2024), jotka liittyvät laajempiin keskusteluihin ihmisarvosta ja oikeudenmukaisuudesta (ks. Hicks 2015, s. 475; Rossiter 2014, s. 104). Sukupuolen ja sen moninaisuuden tunnustus voidaan ymmärtää vallankäytön välineenä, jolla pyritään ohjaamaan yksilöiden sukupuoli-identiteettejä ja kokemuksia, mutta myös sukupuoleen sidottua elämänkulkua ja -tapoja biopoliittisin hallintavallan keinoin (Foucault 1991, s. 87–104). Esimerkiksi normien ja kategorioiden voidaan nähdä muodostuvan kielellisesti, yhdessä sosiaalisten ja normatiivisten käytäntöjen kanssa. Tämä tarkoittaa, että niihin sisältyy vallan elementti: niin kielellinen kuin normatiivinen representaatio palveluissa ja lainsäädännössä vaikuttaa suoraan ihmisten oikeuksiin, jopa ihmisarvoon ja olemassaolon tunnustamiseen (esim. Clarke ym. 2026, s. 4; Fricker 2007; Niemi 2021, s. 2804).

Tunnustuksen eri tasojen, ilmenemismuotojen ja ehtojen välillä ei ole selkeää yksiselitteistä rajaa. Tunnustuksen prosessi ei ole lineaarinen,

vaan valtahierarkioiden ohjaamaa kamppailua ja vuorovaikutusta rakenteiden eri tasoilla, yksilöiden asenteissa ja sosiaalityön käytännöissä. Olen hahmotellut tätä sukupuolten ja sosiaalityön systeemien välistä tunnustussuhteiden rakentumista osana laajempaa yhteiskunnallista verkostoa metasysteemin avulla. Metasysteemillä tarkoitan systeemien järjestelmätason tarkastelua. Siinä ylitetään yksittäiset kategoriat ja järjestelmien rajat tehden näkyväksi, miten systeemit muodostuvat ja toimivat näissä keskinäissuhteissa.

Kuvio 3: Sukupuolen ja sosiaalityön metasysteemi

Kuviossa 3 kuvaan fokusryhmäkeskusteluissa korostuneita järjestelmiä, jotka olivat keskeisiä sukupuolten moninaisuuden ja sosiaalityön välises-

sä tunnustussuhdedynamiikassa. Systeemit erotan katkoviivalla, sillä ne ja niitä ympäröivät järjestelmät vaikuttavat toisiinsa ja tuottavat yhdessä käytäntöjä, odotuksia ja normeja, jotka ohjaavat ja muokkaavat niin asiakkaiden kuin työntekijöiden kokemuksia ja toimijuutta. Uloimmalle kehälle olen sijoittanut ajan ja paikan, yhteiskunnallisen ja kulttuurisen kehityksen sekä yksilön biografisen kontekstin, jotka tekevät näkyväksi ne laajemmat olosuhteet, joissa sukupuolen ja sosiaalityön systeemit toimivat. Systeemit ovat tarkasteluni keskiössä ja järjestelmät havainnollistavat systeemejä ympäröivien järjestelmien kompleksisia vuorovaikutussuhteita. Kuvio ei paljasta systeemien ja järjestelmien välisiä hierarkioita tai dynamiikoita. Sen tavoitteena on tehdä näkyväksi fokusryhmäkeskusteluissa ilmennyttä tunnustuksen kompleksisuutta monitasoisen metasysteemitason tarkastelun avulla.

Tutkimusaineistoni perusteella sukupuolta ja sosiaalityötä ei voida ymmärtää staattisina käsitteinä, sillä ne kehittyvät ja muokkautuvat jatkuvasti yksilön ja yhteiskunnan tasoilla (ks. myös Hicks 2015; Butler 2024). Tämä ajallinen ja paikallinen dynaamisuus avaa uusia mahdollisuuksia tarkastella, miten yhteiskunnalliset muutokset ja murroskohdat, kuten sukupuoleen liittyvän lainsäädännön ja yhteiskunnallisten sukupuolinormien kehittyminen, ohjaavat sosiaalityön käytäntöjä ja asiakkaiden elämää. Biografisella, eli elämänkerrallisella tulokulmalla pyrin tekemään näkyväksi, kuinka systeemien ja järjestelmien muodostumista ja tulkintaa ohjaavat myös yksilölliset tekijät.

Yksilön toimijuus hahmottuu aineistossa ympäristöön ja sen muihin toimijoihin sidonnaisena. Toimijuutta voi myös ohjata yksilön halu vaikuttaa siihen, miten hänet tullaan tunnustamaan ammatillisissa ja institutionaalisissa suhteissa (ks. Honneth 2014, s. 104). Sosiaalityöntekijöiden fokusryhmäkeskustelut antoivat viitteitä siihen, että tunnustus voidaan ymmärtää kompleksisena vuorovaikutussuhteena, jota on mahdollista tarkastella mikro-, meso- ja makrotasolla niin asiakkaan, sosiaalityöntekijän kuin koko sosiaalityön profession näkökulmista. Se, miten sukupuolten moninaisuus tunnustetaan yhteiskunnassa, näyttää ohjaavan sitä, miten ihmisiä kohdellaan ja miten ihmiset olettavat tai odottavat itseään kohdeltavan. Risti-

riidat tunnustuksen toteutumisen ja odotusten välillä voivat ilmetä niissä tavoissa, joissa ihminen näkee itsensä samanaikaisesti yksilönä ja osana ympäristöä. Esimerkiksi tilanne, jossa lapsen sukupuoli-identiteetti ja kokemus ei saa tunnustusta vanhemmilta voi vaikuttaa perustavanlaatuisesti lapsen kykyyn luottaa itseensä ja muihin ihmisiin sekä ohjata sitä, miten lapsi määrittelee itseään ja muita ihmisiä. (Honneth 2007, s. 136–137; Välimäki 2026, s. 34–36.)

Tunnustus ja tunnustamattomuus hahmottuvat jatkuvina ja limittäisinä prosesseina, jotka muodostuvat useilla tavoilla, eri ehtojen ja esteiden kautta sosiaalityössä. Sosiaalityöntekijöillä on valtaa määritellä, tunnustetaanko jokin kokemus, toimijuus tai identiteetti ja miten (ks. myös Juhila 2006). Yhtäällä työntekijät ovat sidoksissa ammatillisiin ja institutionaalisiin käytäntöihin, jotka saattavat rajoittaa yksilön ammatillista toimijuutta. Toisaalta toimintaa ohjaa myös se, millaisen sukupuolidiskurssin työntekijät ovat sisäistäneet (ks. Söderström ym. 2025) ja miten paljon heillä on valtaa sekä mahdollisuuksia halutessaan haastaa tunnustamattomia käytäntöjä (esim. Rossiter 2019). Sukupuolten moninaisuuden tunnustus ei siis toteudu yksinomaa vain koska laki tai ammatillinen orientaatio näin velvoittaisi.

Tunnustamisen haasteet

Vaikka sosiaalityössä reflektio, normitietoisuus ja -kriittisyys sekä yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus ovat toiminnan peruspilareita, ei sosiaalityö ole immuuni ongelmille tai haasteille. Vahvat eettiset arvot mahdollistavat myös sosiaalityön sisäisten käytäntöjen kriittisen tarkastelun ja eriarvoisuuden tunnistamisen. Näenkin, että kollektiivisesti jaetun arvopohjan ansiosta sukupuolten moninaisuuden kysymykset ja tunnustuksen ongelmakohdat ovat paikallistettavissa sosiaalityössä.

Moninaisuutta aidosti huomioiva tunnustus ei voi tapahtua vallitsevissa sosiaalityön käytännöissä ilman konfliktia (ks. Rossiter 2014, s. 100). Sosiaalityön käytännön kuvauksissa konflikti ilmeni tilanteissa, joissa normatiivisia käytäntöjä kyseenalaistettiin ja rakenteellista epätasa-arvoa sekä

syrjintää tuotiin näkyväksi. Konflikteilla en kuitenkaan tarkoita vain vastakkainasettelua tai riitatilannetta, vaan se voi ilmetä myös kitkana, joka syntyy normatiivisen järjestyksen muuttuessa. Normien haastaminen ja muuttuminen voivat aiheuttaa vastareaktioita. Vastareaktiot ilmenivät fokusryhmäkeskusteluissa sosiaalityön käytännön kuvauksissa erilaisina defensseinä eli puolustusmekanismeina, kuten vastarintana, vastustuksena sekä hiljentämisenä. Reaktiot olivat vahvasti sidoksissa työyhteisön keskustelukulttuuriin, valtahierarkioihin ja arvomaailmaan. Yksittäisten henkilöiden tai tiimien tahtotila muutokseen tukahtui tilanteissa, joissa työyhteisö tai organisaatio ei ollut valmis avoimeen dialogiin sekä kriittiseen itsetarkasteluun. (Ks. Tiitinen 2022.)

Muutos näyttäytyy sosiaalityössä haastavana. Haasteellisuus voi olla seurausta ammatillisen neutraaliuden ja automaattisesti toteutuvan tasa-arvon harhasta, joka peittää syrjinnän näkyvistä. Tasa-arvo retoriikka voi hyvistä tarkoitusperistään huolimatta aiheuttaa tunnustamattomuutta ja hiljentää tiettyjen ihmisten tietoa ja ääntä. Se voi myös tehdä näkymättömäksi kokemuksia, jotka eivät sovi vallitseviin sukupuolten moninaisuuden käsityksiin ja normeihin. Neutraaliuden harhan seurauksena tasa-arvo saatetaan määritellä automaattisesti toteutuvana universaalina oikeutena. Käytännöissä tasa-arvo hahmottui normitettuna ideaalina, jonka puitteissa vain tietyt sukupuoleen ja sen moninaisuuteen liittyvät kokemukset tunnustetaan tai oikeutetaan (ks. Rossiter 2014, s. 100–101).

Neutraaliuden ja tasa-arvon ammatillisessa viitekehyksessä sukupuolten moninaisuuden tunnustus muodostaakin erittäin ristiriitaisen ja monimerkityksellisen lähtökohdan sosiaalityölle. Mikäli sosiaalityöntekijä omaksuu käytännön työssä vallitsevan normatiivisen toimintakulttuurin, seurauksena on helposti haitallisten rakenteiden vahvistuminen ja uusintaminen. Sosiaalityöntekijät kuvasivat tätä tutkimuksessa ”vaaleanpunaisten lasien” putoamisena silmiltä. Vaaleanpunaisten lasien putoamisen ei tulisi muodostua sosiaalityön normaaliksi lähtökohdaksi tai tavoiteltavaksi kehityskuluksi osana ammatti-identiteetin muodostumista. Asiakkaiden ja työntekijöiden sopeutuessa institutionaalisiin reunaehtoihin rakenteelliset ongelmat jäävät usein kyseenalaistamatta, jolloin ammatillisen muutostoi-

mijuuden mahdollisuudet kapenevat entisestään. Tämä voi vaikuttaa siihen, kenen näkemykset ja kokemukset tulevat kuulluiksi ja tunnustetuiksi ja mitkä näkemykset jäävät marginaaliin.

Tutkimustulokset osoittavat, että sukupuolten moninaisuus, sukupuolierityisyys ja sukupuolittuneiden ilmiöiden tunnustaminen on tärkeä ja keskeinen asia sosiaalityössä. Tästä huolimatta sukupuolten huomioiminen määrittyi fokusryhmäkeskusteluissa paikoin tarpeettomaksi toimintakäytännöksi. Tärkeys ja tarpeettomuus ilmenivät kuvattuna ristiriitana esimerkiksi siinä, kenen vastuulla sukupuolen ja siihen liittyvien tarpeiden esille ottaminen on. Sukupuolten moninaisuuden tunnustamisen puutteet ilmenivät niin rakenteiden kuin käytännön tasolla. Tunnustamattomuus paikantuu kuitenkin myös sosiaalityön koulutukseen ja tutkimukseen, eli kyseessä ei ole vain käytännön työtä koskeva puute. Tiedon ja rakenteellisen tuen puutteista huolimatta tutkimukseen osallistuneet sosiaalityöntekijät kuvasivat, kuinka kaikki asiakkaat tulevat kohdatuksi turvallisesti ja sensitiivisesti sosiaalityössä, poikkeuksia lukuun ottamatta.

Poikkeukset korostuivat aineistossa erityisesti sukupuolivähemmistöjen kuvauksissa, jotka koskivat esimerkiksi transihmisten identiteettien ja kokemusten tunnustamattomuutta palvelujärjestelmässä. Ymmärränkin tunnustamattomuuden rakenteiden ja normien tuottamana seurauksena, joka ilmeni aineistossa niin aktiivisena kuin passiivisena toimintana, jossa sukupuolten moninaisuutta ohitettiin tai sen merkitystä kiistettiin ja vähäteltiin. Näin tunnustus rakentui ehdolliseksi prosessiksi, joka ilmeni rajattuna. Samalla tunnustuksen toteutumisen tapoja ohjasivat niin tiedolliset kuin sosiaaliset valtahierarkiat eri tunnustuksen mekanismien ja palvelujärjestelmän portinvartijuuden kautta.

Normatiivisen yhdenvertaisuuden harhat

Sosiaalityö rakentuu yhdenvertaisuuden ja oikeudenmukaisuuden eetokselle, mutta sen arvopohja voi kääntyä myös itseään vastaan. Yhdenvertaisuuden retoriikka ja neutraaliuden ihanne voivat peittää näkyvistä sosiaalityön normatiiviset käytännöt, valtasuhteet ja rakenteet, jotka muovaavat

sitä, ketkä tulevat tunnustetuksi ja millä ehdoilla. Tunnustuksen ehtoja määrittävätkin usein sellaiset normatiiviset ideaalit, jotka ovat juurtuneet syvälle yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin käsityksiin seksuaalisuudesta, sukupuolesta ja lähisuhteista.

Homonormatiivisuus, eli seksuaalivähemmistöjen hyväksyntä yhteiskunnassa, ehdollistuu usein osaksi parisuhde- ja perhemalleja sekä sukupuolirooleja (Hekanaho 2011, s. 61; Mathers ym. 2018). Fokusryhmäkeskusteluissa homonormatiivisuus ilmeni epäsuorasti monin hienovaraisin ja usein tiedostamattomin tavoin, kuten mononormatiivisten parisuhdemallien sivuamisena. Homonormatiivisuus kiinnittyy homonationalismin käsitteeseen, joka puolestaan viittaa siihen, että valtio käyttää suvaitsevaisuutta seksuaalivähemmistöjä kohtaan oman moraalisen ylemmyytensä osoittamisessa, samalla kun se syrjii muita vähemmistöjä (Puar & Cervuelle 2013). Suvaitsevaisuuspuhe lähtee liikkeelle tasa-arvoisuuden oletuksesta, mutta se piilottaa alleen valtasuhteisiin ja eriarvoisuuteen liittyviä näkökulmia (Lehtonen & Löytty 2003, s. 7–8). Homonationalismin taustalla vaikuttaa laajempi liberalistinen tasa-arvoideologia. Liberaalin demokratian kontekstissa tasa-arvo ymmärretään usein yksilöllisenä oikeutena ja neutraalina periaatteena, joka unohtaa sosiaaliset erot, valtasuhteet ja tasa-arvon kehityskulun historian. (Ks. Puar 2007; Puar & Cervuelle 2013.)

Ihmiset kuvattiin fokusryhmäkeskusteluissa lähtökohtaisesti yhdenvertaisina ja tasa-arvoisina, vaikka sosiaalityöntekijät yhtäaikaisesti kertoivat vallitsevasta epätasa-arvosta näissä samaisissa rakenteissa ja järjestelmissä. Homonationalismi ja liberalistinen tasa-arvoideologia voidaan tulkita epäsuorana taustalla ohjaavana diskurssina, jota yhtäällä haastettiin sosiaalityöntekijöiden puheessa intersektionaalisemmilla ja moninaisuutta tunnustavammilla merkityksenannoilla. Homonormatiivisuus ja -nationalismi sekä liberaali tasa-arvoideologia hahmottuivat tasa-arvo eetoksen professionalisointina. Tasa-arvo eetos on ristiriitainen professionaalinen itseisarvo, joka tosiasiallisesti ilmenee institutionalisoituneena ja uusia normatiivisia rajoja tuottavana. Näin ollen sosiaalityö näyttäytyy tasa-arvon kannattajana, mutta vain tietyin ehdoin ja rajoin.

Tasa-arvon eetoksen kritiikitön institutionalisoituminen osaksi ammatillisia käytäntöjä voi olla seurausta tasa-arvon toteutumisen automaattisesta oletuksesta. Tasa-arvon linssit (engl. *equality blinders*) asetetaan silmille rajaamaan näkyvyyttä niin, että normatiivisuuden sisäänrakennettuja ehtoja ja valikoivuutta ei havaita. Tasa-arvon linssien myötä moniperustainen syrjintä, identiteettien limittäisyys ja niiden vaikutukset jäävät huomiotta. Sukupuolten moninaisuuden tunnustamisen kontekstissa tasa-arvon linssit häivyttävät sukupuolivähemmistöjen kohtaaman syrjinnän ja sivuuttamisen, vaikka sosiaalityöntekijöistä sukupuoli oli olennainen asia asiakkaan tilanteen ymmärtämiseksi. (Ks. Duarte 2024.) Häivyttäminen hahmottui aineistossa tiedollisena ja kulttuurisena tunnustamattomuutena, jossa erityisesti queer-toimijuus katosi normatiivisen asiakasymmärryksen taakse (ks. myös Smith & Shin 2014). Sateenkaarevuuden sivuuttaminen yhdenvertaisuuden varjolla todentui kaikkien asiakkaiden kohtaamisena ”samanlaisina”.

Sivuuttaminen ilmenee sosiaalityössä myös epäsuorasti normatiivisena suodattamisena (engl. *normative filtering*). Normatiivisesti suodattavat järjestelmät, ammatilliset käytännöt tai yksilölliset toimintatavat suodattavat moninaisuudesta vain ne osat, jotka mahtuvat vallitsevaan normiin jättäen muut näkymättömiksi. Esimerkiksi cis-sukupuoliseen stereotypiaan mahtuva (engl. *cis-passing*) transihminen tunnustetaan sosiaalityön käytännöissä automaattisesti ”sukupuolensa” edustajana (esim. Speechley ym. 2024). Tämä ristiriitainen tilanne, jossa transihminen tunnustetaan normatiivisissa rakenteissa edustaa inklusiivista poissulkemista ja poispyyhintää (engl. *inclusive exclusion & erasure*). Vähemmistöjä huomioidaan, mutta normatiivisesti suodattaen, jolloin heidän erityistarpeensa, kokemuksensa tai risteävät asemansa jäävät edelleen tunnustuksen ulkopuolelle. Normatiivinen yhdenvertaisuus aiheuttaa tiedollista kaventumista (engl. *epistemic narrowing*). Tiedollinen kaventuminen on kytköksissä epistemiseen epäoikeudenmukaisuuteen (Fricker 2007). Tämä ilmeni aineistossa siinä, kuinka tietyt tiedon tuottajat, kokemukset ja positiot vaiennetaan, koska rakenteet tai sosiaaliset valtahierarkiat eivät mahdollista niiden tunnistamista ja tunnustamista.

8.2 Tutkimusprosessin tarkastelua

Tutkimusprosessissa kriittinen realismi ohjasi tarkastelemaan sukupuolten moninaisuuden tunnustamisen taustalla vaikuttavia rakenteita ja ehtoja (Bhaskar 1993, 2016). Analyysissä erotin toisistaan empiiriset havainnot, niihin liittyvät käsitteelliset tulkinnat sekä mahdolliset syvärakenteet, jotka tuottavat tunnustamattomuutta sosiaalityössä. Näin kriittinen realismi auttoi hahmottamaan tunnustamisen rakentumista osana monitasoisia keskinäissuhteita. Viitekehys syvensi tunnustuksen rakentumisen tarkastelua yksilötasoa ja näkyviä käytäntöjä moniulotteisemmaksi tuomalla analyysiin mekanismien ja ehtojen tulokulman.

Tarkastelin empiirisellä tasolla sitä, miten sukupuolten moninaisuuden tunnustus jäsentyi fokusryhmäkeskusteluissa sosiaalityöntekijöiden kokemusten ja merkityksenantojen kuvauksien kautta. Kokemukset olivat vahvasti sidoksissa aktuaaliseen ja reaaliseen tasoon. Aktuaalisella tasolla tarkastelin, miten sukupuoli ilmeni konkreettisesti osana sosiaalityön käytäntöjä. Reaalisella tasolla puolestaan keskityin empiirisen ja aktuaalisen tasojen tunnustuksen taustalla oleviin ehtoihin, jotka määrittivät sitä, miten tunnustus mahdollistui, rajautui tai estyi sosiaalityön käytännöissä. Koska nämä kriittisen realismin mukaiset tasot ilmenivät limittäisinä ja toisiinsa kietoutuneina, en tarkastellut niitä analyysiosioissa toisistaan erillisinä.

Kriittisen realismin viitekehys tekee näkyväksi, kuinka moraalisen pluralismin ja sosiaalityön normatiivisen perustan välinen jännite toimii ammattieettisenä ehtona, ei pelkkänä diskursiivisena erimielisyytenä. Tutkimusprosessissa jännite näkyi siinä, että sosiaalityön ihmisoikeusperustainen arvopohja edellyttää väistämättä moraalista priorisointia, mikä sulkee ulkopuolelle esimerkiksi rasistiset ja seksistiset moraalikäsitykset. Sosiaalityö tarvitsee valmiuksia perustella sitä, miksi jokin toiminta tai rakenteet ovat väärin. (Ks. Hugman 2013, s. 98–116.) Jonkinasteinen moraalinen pluralismi on kuitenkin välttämätöntä, koska se tukee reflektiivistä, kulttuurisensitiivistä ja tilanteisiin mukautuvaa eettistä ajattelua ja dialogia. Moniarvoisessa yhteiskunnassa yhtä moraalijärjestelmää ei voida asettaa

kaikille. Tästä huolimatta sosiaalityön ihmisoikeusperustaisen arvopohjan tulisi toimia lähtökohtana, joka määrittää, mitkä moraaliset näkemykset ovat ammatillisesti hyväksyttäviä. (Carvalho & Albuquerque 2025.)

Tutkimusasetelmassa olen nivonut ammatilliset, yhteiskunnalliset, kulttuuriset ja institutionaaliset rakenteet osaksi sukupuolten moninaisuuden tunnustuksen tarkastelua. Tunnustussuhdeteorian haasteena on sen abstraktius ja riittävä käytäntöön kytkeminen. Teorian lähestymistapa on vahvasti yksilökeskeinen, vaikka se huomioikin institutionaalisten ja materiaalisten tekijöiden merkityksen (Rossiter 2014, s. 97). Individualismi voi johtaa rakenteellisen tarkastelun aliarviointiin. Teoria nojautuu myös pitkälti normatiivisiin oletuksiin oikeudenmukaisuudesta ja arvostuksesta, mikä voi rajoittaa sen soveltamista arjen moninaisissa kulttuurisissa konteksteissa. Tutkimus on tehty suomalaisen sosiaalityöntutkimuksen kontekstissa, jossa vallitsee pohjoismainen, eurosentrinen ja angloamerikkalainen tutkimusperinne. Huolimatta pyrkimyksistäni normikriittisyyteen ja moninaisuuden huomiointiin, tutkimuksen paikantuminen ja tehdyt valinnat voivat luoda vinoumia tutkimuksen tuloksiin. (Ks. McQueen 2015, s. 27–33.)

Kriittinen tutkimusote suuntasi tarkastelua siihen, miten sukupuoleen ja sen moninaisuuteen liittyvät käytännöt voivat sekä ylläpitää että haastaa episteemisen epäoikeudenmukaisuuden ilmenemistä sosiaalityön eri tasoilla. Sukupuolten moninaisuus käsitteenä perustuu ymmärrykseen siitä, että sukupuoli ei rajaudu binäärisesti, vaan se sisältää moninaisia sukupuolikokemuksia ja -identiteettejä. Sukupuolen tarkastelu moninaisuuden näkökulmasta voidaankin nähdä normatiivista sukupuolikäsitystä haastavana. (Ks. Duarte 2024.) Tavoitteeni oli varmistaa, että sukupuolten moninaisuus, erityisesti sukupuolivähemmistöisyys, ei jäisi cis-, hetero- ja mononormatiivisten oletusten varjoon. Moninaisuutta tunnustava tulokulma mahdollisti ehtojen, esteiden ja rajojen sekä niitä asettavien ja ylläpitävien toimijoiden määrittämisen, jotka ovat sidoksissa sukupuolten moninaisuuden tunnustamiseen sosiaalityössä. Näin ollen tutkimukseni haastaa vallitsevaa sukupuolikäsitystä ja tuo uuden tulokulman sukupuolierityisyyden ymmärtämiseen ja tarkasteluun sosiaalityössä.

Sukupuolten moninaisuutta ei voi tutkia neutraalista tyhjiöstä käsin. Kyse on identiteeteistä, kokemuksista ja toimijuuksista, jotka usein sivuutetaan, kyseenalaistetaan tai nähdään erillisinä, poikkeuksien tuomina ongelmina. Sukupuolten tasa-arvo ja yhdenvertaisuus, ihmisarvot mukaan lukien, ovat olleet ympäri maailmaa poliittisen kiistan kohteina. Pidempään maailmalla kannatusta saaneet antigender ja antiwoke-liikkeet, transfobia ja yleinen sateenkaarivihamielisyys sekä sateenkaarivähemmistöihin kohdistuva väkivalta, ovat osaltaan näkyneet myös tätä tutkimusta tehtäessä. (Ks. Butler 2024.) Tämän kehityskulun rinnalla on havaittavissa naisiin kohdistuvan vakavan, jopa hengenvaarallisen väkivallan hälyttävää kasvua, jota todentavat uutisoinnit ja kannanotot Suomessa tapahtuneista naismurhista vuoden 2026 alun aikana (Vihreät 18.04.2026) sekä kansainvälisesti laajaa huomiota herättäneet seksuaaliväkivallan verkostot, kuten ”raiskausakademiat” (CNN 26.03.2026) ja Epstein-asiakirjoissa ilmenneet laajalle levinneet rikosverkostot (Al Jazeera 10.02.2026).

Aihealueen tutkiminen ja siitä keskustelu on aiheuttanut minussa turhautumista, ahdistumista, suuttumista ja pelkoa. Nämä tunteet eivät ole vain henkilökohtaisia reaktioita, vaan näen niiden heijastavan tutkimusaiheen inhimillistä ja emotionaalista painoarvoa, sekä sitä, miten tiiviisti tutkimus kytkeytyy tämänhetkiseen yhteiskunnalliseen ilmapiiriin. Myös tutkimukseen osallistuneet sosiaalityöntekijät toivat esille aihealueeseen kiinnittyviä tunteitaan ja kokemuksiaan, joihin pystyin tutkijana samaistumaan. Tutkimuksen tekeminen on kuitenkin tuntunut tärkeältä ja merkitykselliseltä, vaikka koenkin sen lisänneen merkittävästi omaa arkista vähemmistöstressikokemustani. Vähemmistöstressiä on aiheuttanut sekä ilmiön tutkiminen että siitä puhuminen erilaisissa akateemisissa konteksteissa, jotka ovat vahvasti cis-, hetero- ja mononormatiivisia. Myös jatkuva toisten opettaminen ja kouluttaminen aiheen tiimoilta sekä oman tutkijuuteni tai tutkimusaiheeni puolustaminen on ollut ajoittain kuormittavaa.

Tutkimusaihe on tällä hetkellä varsin relevantti niin Suomessa kuin muualla maailmassa, mutta tämän tutkimuksen tulokset eivät ole yhdistettävissä yksiselitteisesti muihin konteksteihin. Tutkimuksen universaalius on siis rajallista. Universalismilla tarkoitan tieteellisen tiedon ja tutki-

mustulosten yleispätevyyttä ja soveltuvuutta kaikille ihmisille riippumatta kulttuurista, kansalaisuudesta, poliittisesta taustasta tai henkilökohtaisista uskomuksista. Universalismin avulla pyritään edistämään tieteen objektiivisuutta ja estämään tieteen politisoituminen ja kulttuurinen relativismi. (Tuomi & Sarajärvi 2018, s. 148–150.) Saman tutkimuksen toistaminen on mahdollista myös muualla, mutta sen tuloksiin vaikuttaa vahvasti yhteiskunnallinen ja poliittinen keskustelu sekä osallistujien henkilökohtainen ja ammatillinen tausta. Tutkimusta varten en pystynyt keräämään niin laajaa empiiristä aineistoa, että sen avulla olisi ollut mahdollista kattavasti hahmottaa eri tekijöiden keskinäisiä suhteita tai tehdä laajemmin yleistettäviä johtopäätöksiä sukupuolten moninaisuuden tunnustamisesta sosiaalityön käytännöissä.

Yksi keskeinen haaste tutkimusprosessissa liittyikin osallistujien rekrytointiin. Painotin tutkimuksen tiedotteessa ja kutsussa, kuinka osallistuminen ei edellytä erityisosaamista tai -tietämystä aiheesta. Potentiaalisten osallistujien epävarmuus aihealueesta saattoi kuitenkin muodostua esteeksi osallistumiselle. Epävarmuus omasta aihealueen osaamisesta nousi esille eri alueiden yhteyshenkilöiden ja lopulta tutkimukseen osallistuneiden toimesta. Valtaosalla tutkimukseen osallistuneista henkilöistä oli jo ennakkoon tietämystä aiheesta, minkä vuoksi aineistossa ilmenevät tulokulmat voivat olla painottuneet tai värittyneet tietynlaiseksi. Sosiaalityöntekijät osoittivat myös kriittisyyttä heidän tuottamaansa tietoa kohtaan.

Monipuolisempi osallistujaryhmä olisi voinut rikastuttaa tuloksia ja tarjota laajemman kuvan sukupuolten moninaisuudesta sosiaalityön kontekstissa. Fokusryhmäkeskustelut mahdollistivat kuitenkin dialogisen ja kollektiivisen tiedon tuottamisen, jossa erilaiset kokemukset ja näkökulmat sekä täydensivät että haastoivat ryhmän sisällä ja ryhmien välillä tuotettua tietoa. Menetelmävalintojen kautta tutkimus pyrki tavoittamaan niitä hiljaisia, piileviä ja jännitteisiä merkityksiä, jotka olivat sidoksissa sukupuolten tunnustamiseen sosiaalityön käytännöissä. Palautekysely (Liite 2) puolestaan täydentää fokusryhmäkeskustelujen toteutumisen eettisyyden ja onnistumisen arviointia.

8.3 Lopuksi

Moninaisuus on kaiken elämän edellytys ja perusominaisuus; siksi sen tunnustaminen on välttämätöntä (ks. Hugman 2013). Kyseessä ei ole vain pientä nimeämätöntä vähemmistöä koskeva asia. Vuoden 2025 nuorisobarometrissä 48 % vastaajista ilmoitti kuuluvansa yhteen tai useampaan vähemmistöön ja 22 % sukupuoli- tai seksuaalivähemmistöön (Laine & Happonen 2026, s. 69–70). Pelkkä sukupuolten moninaisuuden tunnustaminen ei kuitenkaan riitä, sillä yhdenvertaisuuden toteutuminen on intersektiossa useiden eri sortoa ja syrjintää tuottavien tekijöiden ja rakenteiden kanssa (Hicks 2015, s. 475; esim. Timmons 2024).

Moninaisuuden tunnustus sosiaalityössä ei tarkoita yhteneväisyyksien ohittamista. Tunnustus lähtee liikkeelle tasa-arvoisesta dialogista, jossa etsitään eroja ja yhteneväisyyksiä. (Niemi 2021, s. 2806.) Eroihin perustuva (Juhila 2006, s. 109–112) ja moninaisuutta tunnustava sosiaalityö ei tarkoita kaikkien ihmisten samanlaista kohtelua. Se on ihmisten erilaisten lähtökohtien, kokemusten ja tarpeiden tunnistamista sekä huomioimista niin, että jokaiselle tarjotaan yhtäläiset mahdollisuudet osallistua ja saada tarvitsemansa tuki omista lähtökohdistaan käsin. Tavoitteena ei ole yhteneväisyyksien poistaminen erojen korostamisella, vaan tilan tekemistä ja antamista, ymmärtäen moninaisuus kollektiivisena voimavarana (Hugman 2013).

Kun moninaisuuden tunnustamisen ehdot tehdään näkyväksi, palveluiden saavutettavuutta ja yhdenvertaisuutta voidaan arvioida tarkemmin. Ehtojen tunnistaminen tarjoaa välineitä kehittää sosiaalityön koulutusta, ohjeistuksia ja rakenteita moninaisuutta paremmin huomioiviksi sekä tunnistaa ne kohdat, joissa yksilöt ja yhteisöt jäävät ilman tunnustusta. Sukupuolten moninaisuuden tunnustuksessa ei ole ainoastaan kysymys asiakkaiden yhdenvertaisuuden edistämisestä ja heitä koskettavasta identiteetti- ja ihmisarvokamppailusta. Tunnustus koskettaa niin sosiaalityöntekijöitä kuin muita sosiaalityöntekijöiden ja heidän asiakkaidensa kanssaan työskenteleviä asiantuntijoita. Tunnustuksen toteutuminen vaikuttaa suoraa työntekijöiden kokemaan psykologiseen turvallisuuteen, amma-

tilliseen varmuuteen ja työyhteisön ilmapiiriin. Siksi tunnustuksen toteutuminen on kiinteästi yhteydessä työhyvinvointiin. (Ks. esim. Gates ym. 2019.) Sosiaalityön tapa tunnustaa sukupuolten moninaisuutta voi kuitenkin vaikuttaa laajemmin sosiaalityön ulkopuolelle, sillä se on integroitunut syvälle yhteiskunnallisiin rakenteisiin ja elämänkulkuun. Sosiaalityön institutionaalinen asema ja toimivaltuudet tekevät siitä merkittävän yhteiskunnallisen toimijan (esim. Pohjola ym. 2019).

Tutkimukseni jatkaa tunnustuksen ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden teoreettista keskustelua osana tiedon ja vallan kompleksista vuorovaikutussuhdetta. Tunnustuksen toteutuminen edellyttää rakenteellista tukea ja käytäntöjen muutosta sekä kollektiivista sitoutumista tunnustusta edistäviin arvoihin, joiden toteutumista tulee edistää kriittisesti orientoituneena, jatkuvana muutos- ja kehittämisprosessina (ks. myös Rossiter 2019). Tutkimus tekee näkyväksi kielellisiä, materiaalisia, normatiivisia ja prosessuaalisia mekanismeja, jotka vaikuttavat siihen, kuka saa tunnustusta ja millä ehdoilla. Tämä auttaa sosiaalityöntekijöitä tunnistamaan omassa työssään niitä kohtia, joissa moninaisuus jää näkymättömäksi palveluprosesseissa sekä niitä käytäntöjä, jotka vahvistavat tai heikentävät toimijuutta. Tunnustuksen ehtojen ja toimijuuden mahdollisuuksien tunnistaminen antaa työkaluja tarkastella sitä, miten portinvartijuus rakentuu sosiaalityön käytännöissä ja miten sitä voidaan purkaa.

Normatiivisten rakenteiden haastaminen voi aiheuttaa yksilölle negatiivisia seurauksia, vaikka tavoite olisi sosiaalityön kannalta moraalisesti ja eettisesti perusteltavissa. Tärkeää onkin kääntää katse sosiaalityön sisäisiin sosiaalisiin, tilallisiin, järjestelmällisiin ja ammatillisiin rakenteisiin, jotka estävät tunnustuksen toteutumista. Sosiaalityön eettinen arvopohja ei ole staattinen, vaan jatkuvan yhteiskunnallisen neuvottelun ja kamppailun kohde (ks. Kokkonen 2019). Tarkastelemalla yhteiskunnallisen tunnustamattomuuden aiheuttamia mahdollisesti haavoittavia elämäntilanteita tiedon ja vallan kautta voidaan paljastaa sosiaalityön rajoja sekä roolia osana sorron ja syrjinnän järjestelmiä (ks. Niemi 2021; Rossiter 2014). Sorron ja syrjinnän tarkastelu pakottaa pohtimaan myös sitä, kenelle sosiaalityö ja sen arvot ovat saavutettavissa.

Jatkotutkimuksen kannalta näen tärkeäksi tiedon tuottamisen siitä, miten sukupuolten moninaisuus koskettaa ihmisiä yksilöllisellä tasolla sosiaalityössä ja miten tunnustus tai sen puute vaikuttaa heihin. Myös se, millaisia vaikutuksia tunnustuksella on sekä asiakkaiden että työntekijöiden hyvinvointiin, koettuun luottamukseen ja palveluiden käyttöön, on keskeistä. Tunnustussuhteiden ja episteemisen epäoikeudenmukaisuuden käsitteiden soveltaminen avaa mahdollisuuden tutkia miten tietoa ja kokemuksia arvotetaan eri palvelukonteksteissa sekä millaisia tiedollisia esteitä moninaisuuden tunnustamiselle syntyy. Mielenkiintoista olisi myös tutkia tunnustussuhteiden toteutumista ja tiedollisia valtasuhteita sosiaalityön moniammatillisessa ympäristössä ja tietojärjestelmissä. Vertailu tunnustuksen rakentumisesta esimerkiksi sosiaalityön, terveydenhuollon ja opetus- ja kasvatussektorin välillä voisi tarjota mielenkiintoisen ja tärkeän katsauksen moniammatillisiin valtahierarkioihin ja tunnustussuhteisiin.

Sosiaalityön eettiset periaatteet, kuten ihmisoikeudet, yhdenvertaisuus ja oikeudenmukaisuus, ovat syntyneet historiallisissa konteksteissa, joissa länsimaat määrittelivät, mitä ihmisoikeudet tarkoittavat (Hugman 2013, s. 50–53). Patriarkaaliset, rodulliset ja kapitalistiset rakenteet vaikuttavat edelleen siihen, kenen ääni kuullaan (Fraser 2025). Näin ollen arvot eivät ole syntyneet tyhjiössä, vaan ne ovat historiallisesti ja kulttuurisesti paikantuneita. Sosiaalityön käytännöt ovat monissa maissa, Suomi mukaan lukien, olleet osa kolonialistista hallintaa (esim. Keskinen 2009). Tämä ei tee arvoista automaattisesti huonoja, mutta niiden sortavat merkityksenannot tulee tiedostaa sosiaalityön käytännöissä. Näiden historiallisten vinoumien tunnistaminen on keskeistä, jotta sosiaalityön arvoja voidaan soveltaa tavalla, joka ei uusinna sortavia rakenteita.

Universaalit arvot voivat siis olla sortavia, jos niitä sovelletaan ilman kriittistä arviointia. Ongelmallisuudestaan huolimatta ne ovat silti olleet historiallisesti keskeinen vastavoima sorron purkamisessa. Yhdenvertaisuuden, syrjinnän vastustamisen ja ihmisoikeuksien tulisikin toimia työkaluina patriarkaatin, kapitalismin, rasismin ja kolonialismin kritiikkiin, ei niiden jatkeina. (Esim. Rossiter 2014, s. 96–98.) Sosiaalityön arvot ovat sekä historiallisesti vinoutuneita ja sortavia että emansipatorisia. Sosiaa-

lityön eettinen vastuu moniarvoisuuden ristipaineessa kytkeytyy näiden historiallisten vinoumien tunnistamiseen ja oman arvopohjan jatkuvaan uudistamiseen niin, että se ei ylläpidä sortavia rakenteita, vaan purkaa niitä (Rogers 2012; Rossiter 2019). Kriittisen realismin viitekehyksessä sosiaalityö tarvitsee kriittistä eettismoraalista pluralismia, joka tunnustaa arvojen moninaisuuden, mutta pitää kiinni ihmisoikeuksista ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden periaatteista (esim. Carvalho & Albuquerque 2025; Hugman 2013).

Sosiaalityössä sukupuolten moninaisuuden huomioiminen ei tulisi olla ”lisäosa” tai hyvän tahdon osoitus näennäisestä suvaitsevaisuudesta (Markman 2011). Tunnustus on ihmisarvon ja -oikeuksien toteutumisen edellytys. Jos arvoja ja oikeuksia ei tunnusteta kaikille, ne eivät tosiasiallisesti ole arvoja, vaan etuoikeuksia (ks. Rossiter 2014, s. 105). Näin ollen, puhuttaessa yhtäällä yhdenvertaisuudesta, osallisuudesta, tasa-arvosta ja toisaalla syrjinnästä, sorrosta sekä väkivallasta, tulisi keskustella näiden ilmiöiden läpileikkaavuudesta ja intersektionaalisuudesta (Brubaker 2016; Hicks 2015, s. 475). Tämä tarkoittaa myös sen tarkastelua, miten tietyt identiteetit, kokemukset ja toimijuudet jäävät järjestelmällisesti vaille tunnustusta yhteiskunnassa ja sen myötä myös ammatillisissa käytännöissä.

Lähdeluettelo

Afrouz, R., Robinson, K., Daddow, A. & Holmes, T. (2025). Social work graduates' professional socialisation and identity: Perceptions and experiences of social workers and supervisors. International social work, 68 (6), 998–1013. https://doi.org/10.1177/00208728251319494

Ahmed, S. (2003). Pelon politiikka. Teoksessa Lehtonen, M. & Löytty, O. (toim.) Erilaisuus. (189–211). Vastapaino.

Ahmed, S. (2012). On being included: Racism and diversity in institutional life. Duke University Press. https://doi.org/10.1215/9780822395324

Ahmed, S. (2014). The cultural politics of emotion (2nd ed.). Edinburgh University Press. https://doi.org/10.1515/9780748691142

Ahonen, F. (2023). Kiistakapulana sukupuolineutraali kieli. Kielikello: kielenhuollon tiedotuslehti, 3.

Akré, E. R. L., Barbee, H. & Lampe, N. M. (2026). Structural barriers to accessing gender-affirming care for transgender and gender diverse (TGD) individuals in the United States. International Journal of Transgender Health, 27(2), 1104–1114. https://doi.org/10.1080/26895269.2024.2431826

Aksoy, B., Carpenter, C. S. & Sansone, D. (2025). Understanding Labor Market Discrimination Against Transgender People: Evidence from a Double List Experiment and a Survey. Management science, 71(1), 659–677. https://doi.org/10.1287/mnsc.2023.02567

Alanko, J. & Orjasniemi, T. (2018). Kun kukkahattutäti onkin setä - miesainokainen sosiaalityössä. Janus: sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti, 26(2), 140–155. https://doi.org/10.30668/janus.60759

Alimoradi, S., Patrick, R. N. C., & Dickerson, D. E. (2025). Rethinking Focus Groups: Inherent Issues and How to Measure Them. Proceedings of the Human Factors and Ergonomics Society Annual Meeting, 69(1), 124–129. https://doi.org/10.1177/10711813251361005

Alpert, A. B., Babbs, G., Sanaeikia, R., Ellison, J., Hughes, L., Herington, J. & Dembroff, R. (2024). Doing Justice: Ethical Considerations Identifying and Researching Transgender and Gender Diverse People in Insurance Claims Data. Journal of medical systems, 48, 96. https://doi.org/10.1007/s10916-024–02111-w

Annamma, S. A., Jackson, D. D. & Morrison, D. (2017). Conceptualizing color-evasiveness: Using dis/ability critical race theory to expand a color-blind racial ideology in education and society. Race, ethnicity and education, 20(2), 147–162. https://doi.org/10.1080/13613324.2016.1248837

Apajainen, H. (2026). Vastavalmistuneiden urapolut 2025. Vuosina 2023–2024 valmistuneiden Talentian jäsenten sijoittuminen työelämään sekä kokemukset saadusta koulutuksesta. Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia.

Arola, M. (2020). Organisaatiokansalaisuus sosiaalityön professiossa. Väitöskirja. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies, 228. Itä-Suomen Yliopisto. https://erepo.uef.fi/handle/123456789/23345

Arola, M., Pehkonen, A. & Laulainen, S. (2020). Sosiaali- ja terveysalan korkeakouluopiskelijoiden ammatillisen toimijuuden ideaalit. Yliopistopedagogiikka, 27(1). https://lehti.yliopistopedagogiikka.fi/2020/02/25/terveysala-toimijuuden-ideaalit

Asakura, K. (2017). Paving Pathways Through the Pain: A Grounded Theory of Resilience Among Lesbian, Gay, Bisexual, Trans, and Queer Youth. Journal of research on adolescence, 27(3), 521–536. https://doi.org/10.1111/jora.12291

Auvinen, A. (1994). Naisten kesken: Juomisesta, naiseudesta, elämästä. Stakes.

Auvinen, A. (1996). Elämän vyyhdessä: Naisten selviytymiskeinojen kehittäminen -projektin raportti. A-klinikkasäätiö: Ensi- ja turvakotien liitto.

Auvinen, A. (1998). Puhtia elämään: Naisten itsehoidon ja ryhmätoiminnan kehittämisprojektin raportti. A-kiltojen liitto.

Babka, A., Kernmayer, H., Lingl, J. & Schmutz, M. (2023). Introduction: Posthumanist Gender Theory—A Very Rough Account. Genealogy+Critique, 9(1), 1–15. https://doi.org/10.16995/gc.10863

Baker, S. J. & Lucas, K. (2017). Is it safe to bring myself to work? Understanding LGBTQ experiences of workplace dignity. Canadian journal of administrative sciences, 34(2), 133–148. https://doi.org/10.1002/cjas.1439

Balaguera, M. (2023). Trans-asylum: sanctioning vulnerability and gender identity across the frontier. Ethnic and Racial Studies, 46(9), 1791–1811. https://doi.org/10.1080/01419870.2022.2097014

Bartunek, J. M., Rousseau, D. M., Rudolph, J. W. & DePalma, J. A. (2006). On the Receiving End: Sensemaking, Emotion, and Assessments of an Organizational Change Initiated by Others. The Journal of applied behavioral science, 42(2), 182–206. https://doi.org/10.1177/0021886305285455

Bauer, G. R., Braimoh, J., Scheim, A. I. & Dharma, C. (2017). Transgender-inclusive measures of sex/gender for population surveys: Mixed-methods evaluation and recommendations. PLoS ONE, 12(5), e0178043. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0178043

Beischel, W. J., Schudson, Z. C. & van Anders, S. M. (2021). Visualizing Gender/Sex Diversity Via Sexual Configurations Theory. Psychology of sexual orientation and gender diversity, 8(1), 1–13. https://doi.org/10.1037/sgd0000449

Belingheri, P., Chiarello, F., Fronzetti Colladon, A. & Rovelli, P. (2021). Twenty years of gender equality research: A scoping review based on a new semantic indicator. PloS one, 16(9), e0256474. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0256474

Benstead, L. J. (2014). Does Interviewer Religious Dress Affect Survey Responses? Evidence from Morocco. Politics and religion, 7(4), 734–760. https://doi.org/10.1017/S1755048314000455

Berg, K. (2009). Kulttuuriset odotukset äitiyden rakentajina. Janus: sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti, 17(2), 170–175. https://journal.fi/janus/article/view/50515v

Berg, P. & Kokkonen, M. (2021). Heteronormativity meets queering in physical education: the views of PE teachers and LGBTIQ+ students. Physical Education and Sport Pedagogy, 27(4), 368–381. https://doi-org/10.1080/17408989.2021.1891213

Berg, P., Laiti, M., Marttila, K., Ossa, A. & Venäläinen, S. (2026). Sateenkaarinuorten kokemukset kohtaamisista mielenterveyden ja terveydenhuollon ammattilaisten kanssa cisheteronormatiivisuuden näkökulmasta. Psykologia. 61(1), 48–66. https://journal.fi/psy/article/view/148584

Bergheim, B. (2021). Accessing tacit knowledge: A street-level method. Journal of social work practice, 35(1), 51–61. https://doi-org/10.1080/02650533.2019.1700491

Betts, D. & Herb, A. (2023). Queer Connections and Fostering Inclusion: Reflections on Qualitative Focus Group Design. International journal of qualitative methods, 22. https://doi.org/10.1177/16094069231205180

Bhaskar, R. (1993). Dialectic: The pulse of freedom. Verso.

Bhaskar, R. (2016). Enlightened Common Sense: The Philosophy of Critical Realism (M. Hartwig, toim.) (1st ed.). Routledge.

Bhavnani, K-K., Chua, P. & Collins, D. (2014). Critical Approaches to Qualitative. Research. Teoksessa Leavy, P. (toim.) The Oxford handbook of qualitative research. (165–178). Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199811755.001.0001

Bietsch, B. (2025). Queering gerontological social work education: Future implications for macro theory, practice, and policy. Social work education, 1–19. https://doi.org/10.1080/02615479.2025.2555571

Blell, M. & Homanen, R. (2025). Haunted Data "Goldmine": Repropolitical Anxieties and Injustice in Finland. Teoksessa S. Franklin, & M. C. Inhorn (toim.) The New Reproductive Order: technology, fertility, and social change around the globe. (273–289). New York University Press. https://www.jstor.org/stable/jj.28248898.21

Bolón-Canedo, V., Morán-Fernández, L., Cancela, B. & Alonso-Betanzos, A. (2024). A review of green artificial intelligence: Towards a more sustainable future. Neurocomputing, 599, 128096. https://doi.org/10.1016/j.neucom.2024.128096

Boschele, M. (2025). Artificial Intelligence and Its Political and Critical Normative Implications. OMICS: A Journal of Integrative Biology. 29(12), 588–596. https://doi.org/10.1177/15578100251393835

Bourgois, P., Holmes, S. M., Sue, K. & Quesada, J. (2017). Structural Vulnerability: Operationalizing the Concept to Address Health Disparities in Clinical Care. Academic medicine: journal of the Association of American Medical Colleges, 92(3), 299–307. https://doi.org/10.1097/ACM.0000000000001294

Bowen, G. A. (2009). Document Analysis as a Qualitative Research Method. Qualitative research journal, 9(2), 27–40. https://doi.org/10.3316/QRJ0902027

Bozalek, V. & Pease, B. (2020). Post-anthropocentric social work: Critical posthuman and new materialist perspectives. Routledge.

Brubaker, R. (2013). Etnisyys ilman ryhmiä. Vastapaino.

Brubaker, R. (2016). Trans: Gender and race in an age of unsettled identities. Princeton University Press.

Brusila, E. (2023). Kuvaileva kirjallisuuskatsaus sukupuolten moninaisuudesta ja sen huomioimisesta sosiaalityössä. Pro gradu. Lapin Yliopisto. https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2023032332867

Brusila, E. (2026). More Than a Diversity Statement: Epistemic Injustice and the Logic of Sacrifice Behind Academic Legitimacy. SQS – Suomen Queer-Tutkimuksen Seuran Lehti, 19(3), 105–110. https://doi.org/10.23980/sqs.178773

Brusila, E., Hälinen, S., Loponen, I., Peltomaa, H., Puumalainen, M., Salovaara, S. & Söderström, I. (2025). Sateenkaariasiakkaat sosiaalityön palvelujärjestelmissä: näkyväksi tulemisen ja tunnustamisen kysymykset. Tutkiva sosiaalityö, Talentia-lehti, sosiaalityön tutkimuksen seura. 39–48. https://talentia.lukusali.fi/#/reader/06e15a58-32e0-497a-83fd-d21033bb832b Viitattu 25.04.2026

Budgeon, S. (2014). The Dynamics of Gender Hegemony: Femininities, Masculinities and Social Change. Sociology, 48(2), 317–334. https://doi-org/10.1177/0038038513490358

Bukamal, H. (2022). Deconstructing insider–outsider researcher positionality. British journal of special education, 49(3), 327–349. https://doi.org/10.1111/1467–8578.12426
Butler, J. (1999). Gender trouble: Feminism and the subversion of identity (10th anniversary edition.). Routledge.
Butler, J. (2004). Undoing gender. Routledge.
Butler, J. (2007). Taking Another´s View: Ambivalent Implications. Teoksessa Honneth, A. & Martin, J. (toim.) Reification: A new look at an old idea. (87–104). Oxford University Press, Incorporated. https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195320466.001.0001
Butler, J. (2024). Kuka pelkää sukupuolta? Kosmos.
Cabote, C., Salamonson, Y., Ramjan, L., Maneze, D., Trajkovski, S. & Montayre, J. (2024). The Synergy of Critical Realism and Case Study: A Novel Approach in Nursing Research. International journal of qualitative methods, 23. https://doi.org/10.1177/16094069241254010
Carey, M. & Foster, V. (2011). Introducing 'Deviant' Social Work: Contextualising the Limits of Radical Social Work whilst Understanding (Fragmented) Resistance within the Social Work Labour Process. The British journal of social work, 41(3), 576–593. https://doi.org/10.1093/bjsw/bcq148
Carrera, M. V., DePalma, R. & Lameiras, M. (2012). Sex/gender identity: Moving beyond fixed and 'natural' categories. Sexualities, 15(8), 995–1016. https://doi.org/10.1177/1363460712459158
Carvalho, M. I., & Albuquerque, C. (2025). Human Rights-Based Social Work Perspective, Ethics, and Practice: An Exploratory Literature Review. Journal of human rights and social work. 10, 647–661. https://doi.org/10.1007/s41134-025–00393–9
Castro-Peraza, M. E., García-Acosta, J. M., Delgado, N., Perdomo-Hernández, A. M., Sosa-Alvarez, M. I., Llabrés-Solé, R. & Lorenzo-Rocha, N. D. (2019). Gender Identity: The Human Right of Depathologization. International journal of environmental research and public health, 16(6), 978. https://doi.org/10.3390/ijerph16060978
Cheryan, S. & Markus, H. R. (2020). Masculine Defaults: Identifying and Mitigating Hidden Cultural Biases. Psychological review, 127(6), 1022–1052. https://doi.org/10.1037/rev0000209
Clark, C. (2006). Moral Character in Social Work. The British journal of social work, 36(1), 75–89. https://doi.org/10.1093/bjsw/bch364
Clark, D. B. A. & Virani, A. (2021). This Wasn't a Split-Second Decision": An Empirical Ethical Analysis of Transgender Youth Capacity, Rights, and Authority to Consent to Hormone Therapy. Journal of bioethical inquiry, 18(1), 151–164. https://doi.org/10.1007/s11673-020–10086–9
Clark, D. B. A., Veale, J. F., Townsend, M., Frohard-Dourlent, H. & Saewyc, E. (2018). Non-binary youth: Access to gender-affirming primary health care. International Journal of Transgenderism, 19(2), 158–169. https://doi-org/10.1080/15532739.2017.1394954
Clark, K. D., Lunn, M. R., Sevelius, J. M., Dawson-Rose, C., Weiss, S. J., Neilands, T. B., . . . Flentje, A. (2025). Relationships between structural stigma, societal stigma, and minority stress among gender minority people. Scientific reports, 15(1), 2996. https://doi.org/10.1038/s41598-024–85013–8
Clarke, K., Söderström, I., Sullivan, C. B. & Rossi, L. M. (2026). LGBTQI+ inclusion in Finnish social work education: reality or empty talk? Social Work Education, 1–19. https://doi.org/10.1080/02615479.2026.2639040

Cook, L. L. (2020). The home visit in child protection social work: Emotion as resource and risk for professional judgement and practice. Child & family social work, 25(1), 18–26. https://doi.org/10.1111/cfs.12647

Cowell Mercier, M., Younce, B., Gringeri, C. & Sarver, C. (2026). Who's under the umbrella? LGBTQ+ -focused research in social work journals. Sexual and Gender Diversity in Social Services, 38(2), 357–380. https://doi-org/10.1080/29933021.2025.2611220

Craig, S. L., Dentato, M. P., Messinger, L. & McInroy, L. B. (2016). Educational Determinants of Readiness to Practise with LGBTQ Clients: Social Work Students Speak Out. The British journal of social work, 46(1), 115–134. https://doi.org/10.1093/bjsw/bcu107

Craig, S. L., Iacono, G., Paceley, M. S., Dentato, M. P., & Boyle, K. E. H. (2017). Intersecting Sexual, Gender, and Professional Identities Among Social Work Students: The Importance of Identity Integration. Journal of social work education, 53(3), 466–479. https://doi.org/10.1080/10437797.2016.1272516

Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine. University of Chicago Legal Forum, 1989(1), 8. https://chicagounbound.uchicago.edu/uclf/vol1989/iss1/8

Crenshaw, Kimberlé (1991). Mapping the Margins: Intersectionality, Identity, and Violence Against Women of Color. Stanford Law Review, 43(6), 1241–1300. https://doi.org/10.2307/1229039

Cruickshank, Justin. 2004. "A Tale of Two Ontologies: An Immanent Critique of Critical Realism." The Sociological Review 52(4), 567–585. https://doi:10.1111/j.1467-954X.2004.00496.x

Czimbalmos M. & Rask S. (2022). (Dis)advantaged positions in accessing gender-affirming healthcare in Finland: an intersectional qualitative study of foreign-origin transgender people. BMC Health Serv Res. 22(1), 1287. https://doi:10.1186/s12913-022–08654–3

Daly, M., McCulloch, T. & Smith, M. (2024). The Place of Knowledge in Constructing Social Work Identity: Validating Vagueness. The British journal of social work, 54(3), 958–975. https://doi.org/10.1093/bjsw/bcad212

Danermark, B., Ekstrom, M., Jakobsen, L. & Karlsson, J. C. (2001). Explaining society: An introduction to critical realism in the social sciences. Taylor & Francis Group. https://doi-org/10.4324/9780203996249

Danso, R. (2018). Cultural competence and cultural humility: A critical reflection on key cultural diversity concepts. Journal of social work: JSW, 18(4), 410–430. https://doi.org/10.1177/1468017316654341

Davis, A. K. (2020). Bathroom battlegrounds: How public restrooms shape the gender order. University of California Press. https://doi.org/10.1525/9780520971660

De Roo, C., Tilleman, K., T'Sjoen, G. & De Sutter, P. (2016). Fertility options in transgender people. International review of psychiatry, 28(1), 112–119. https://doi.org/10.3109/09540261.2015.1084275

Dean, J. J. & Fischer, N. L. (2020). Routledge international handbook of heterosexualities studies. Routledge.

del Mar Fariña, M. & O'Neill, P. (2024). The Structural Clinical model: Disrupting oppression in clinical social work through an integrative practice approach. Clinical social work journal, 52(3), 217–228. https://doi.org/10.1007/s10615-022–00841–3

Deonna, J. A. & Teroni, F. (2012). From Justified Emotions to Justified Evaluative Judgements. Dialogue - Canadian Philosophical Association, 51(1), 55–77. https://doi.org/10.1017/S0012217312000236

Diamond, M. L. (2020). Gender Fluidity and Nonbinary Gender Identities Among Children and Adolescents, Child Development Perspectives, 14(2), 110–115. https://doi-org/10.1111/cdep.12366
Dominelli, L. (2002a). Feminist social work theory and practice. Palgrave.
Dominelli, L. (2002b). Anti-oppressive social work theory and practice. Palgrave.
Dominey-Howes, D., Gorman-Murray, A. & McKinnon, S. (2014). Queering disasters: On the need to account for LGBTI experiences in natural disaster contexts. Gender, place and culture: a journal of feminist geography, 21(7), 905–918. https://doi.org/10.1080/0966369X.2013.802673
Dore, I. (2019). Doing Knowing Ethically - Where Social Work Values Meet Critical Realism. Ethics and social welfare, 13(4), 377–391. https://doi.org/10.1080/17496535.2019.1598458
Dore, I. (2020). Social work on the edge: not knowing, singularity and acceptance. European Journal of Social Work, 23(1), 56–67. https://doi.org/10.1080/13691457.2018.1463971
Duarte, B. J. (2024). Resisting Normality through a Nonbinary Quantitative Method. Educational studies, 60(1), 41–55. https://doi.org/10.1080/00131946.2024.2308694
Dumitrache, S. D. & Lazăr, F. (2023). 'I learned to better understand those around me and myself': The impact of an elective course of self-reflection, personal and professional growth on social work students. European journal of social work, 26(4), 721–733. https://doi.org/10.1080/13691457.2022.2128723
Dunne, P. (2017). Transgender sterilisation requirements in Europe. Medical Law Review, 25(4), 554–581. https://doi.org/10.1093/medlaw/fwx028
Edmondson, A. (1999). Psychological Safety and Learning Behavior in Work Teams. Administrative Science Quarterly, 44(2), 350–383. https://doi.org/10.2307/2666999
Ekoh, P. C. & George, E. O. (2025). Social Work and Sexual Minorities: The Health and Psychosocial Realities of Queer Men in Nigeria and Its Implication for Social Work Practice. Journal of evidence-based social work. 22(3), 408–425. https://doi.org/10.1080/26408066.2025.2463381
Eronen, E. M. (2020). ”Kaikki jäi pois” – oma aika äitien vertaisryhmässä. Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti, 28(4), 341–356. https://doi.org/10.30668/janus.66701
Eräranta, K. (2013). Taloudellinen, sukupuolittunut ja transnationaali sosiaalinen: Hyvinvointihallinnan muutos ja kysymys työn ja perheen yhteensovittamisesta. Väitöskirja. Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2013:7 Helsingin yliopisto. http://urn.fi/URN:ISBN:978–952–10-7679-4
Eschliman, E. L., Kisanga, E. P., Huang, L. J., Poku, O. B., Genberg, B. L., German, D., . . . Kaufman, M. R. (2024). The use and operationalization of “structural stigma” in health-related research: A scoping review. BMC public health, 24(1), 3614–13. https://doi.org/10.1186/s12889-024–21171–8
Eskola, J. (2018). Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat: Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin, 209–247. PS-kustannus.
Evetts, J. (2013). Professionalism: Value and ideology. Current sociology, 61(5–6), 778–796. https://doi.org/10.1177/0011392113479316
Falck, F. & Bränström, R. (2023). The significance of structural stigma towards transgender people in health care encounters across Europe: Health care access, gender identity

disclosure, and discrimination in health care as a function of national legislation and public attitudes. BMC public health, 23(1), 1031–15. https://doi.org/10.1186/s12889-023-15856-9

Ferguson, H. (2018). How social workers reflect in action and when and why they don't: The possibilities and limits to reflective practice in social work. Social work education, *37*(4), 415–427. https://doi.org/10.1080/02615479.2017.1413083

Ferrari, F., Imperato, C. & Mancini, T. (2021). Heteronormativity and the Justification of Gender Hierarchy: Investigating the Archival Data From 16 European Countries. Frontiers in psychology, 12, 686974. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.686974

Flanagan, B. E., Hallisey, E. J., Adams, E. & Lavery, A. (2018). Measuring Community Vulnerability to Natural and Anthropogenic Hazards: The Centers for Disease Control and Prevention's Social Vulnerability Index. Journal of environmental health, 80(10), 34–36. https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC7179070/

Fontenele, R. & Abi Zeid Daou, M. (2025). Transgender History, Part I: An Anthropology of Gender-Nonconformity Across Ages and Cultures. Behavioral sciences & the law, 43(3), 323–328. https://doi.org/10.1002/bsl.2714

Forsberg, H. (1994). Yksi ja monta perhettä. Tutkimus sosiaalityöntekijöiden perhetulkinnoista sosiaalitoimiston sosiaalityössä. Stakes.

Foucault, M. (1970). The order of things: An archaeology of the human sciences. Tavistock.

Foucault, M. (1991). Governmentality. Teoksessa Burchell, G., Gordon, C., Miller, P., & Foucault, M. (toim.) The Foucault effect: Studies in governmentality. (87–104). University of Chicago Press.

Foucault, M., Bertani, M., Fontana, A., Ewald, F. & Macey, D. (2020). Society must be defended: Lectures at the Collège de France, 1975–1976. Penguin Classics

Fraser, N. (2009). Justice interruptus: Critical reflections on the "postsocialist" condition. Routledge. https://doi.org/10.4324/9781315822174

Fraser, N. (2024). Kannibaalikapitalismi: Miten päästä eroon järjestelmästä, joka syö demokratian, hyvinvoinnin ja maapallon. Vastapaino.

Fricker, M. (2007). Epistemic injustice: Power and the ethics of knowing. Oxford University Press.

Frost, D. M. & Meyer, I. H. (2023). Minority stress theory: Application, critique, and continued relevance. Current opinion in psychology, 51, 101579. https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2023.101579

Garrison, S. (2018). On the limits of "trans enough": Authenticating Trans Identity Narratives. Gender & society, 32(5), 613–637. https://doi.org/10.1177/0891243218780299

Gates, T. G., Rich, T. & Blackwood, R. (2019). Workplace friendships among social work, counseling, and human service educators: Exploring the impact of sexual orientation and friendships in workplace empowerment. Journal of workplace behavioral health, 34(1), 20–37. https://doi.org/10.1080/15555240.2018.1553622

Gaunt, R. & Deutsch, F. M. (2024). Mother's Instinct? Biological Essentialism and Parents' Involvement in Work and Childcare. Sex roles, 90(2), 267–279. https://doi.org/10.1007/s11199-024-01451-8

Gibson, K., Samuels, G. & Pryce, J. (2018). Authors of accountability: Paperwork and social work in contemporary child welfare practice. Children and youth services review. 85, 43–52. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2017.12.010

Giladi, P. & McMillan, N. (2023). Epistemic injustice and the philosophy of recognition. Routledge.

Goettner-Abendroth, H. (2018). Re-thinking 'Matriarchy' in Modern Matriarchal Studies using two examples: The Khasi and the Mosuo. Asian journal of women's studies, 24(1), 3–27. https://doi.org/10.1080/12259276.2017.1421293

Gordon, A. (2008). Ghostly matters: Haunting and the sociological imagination (2nd University of Minnesota Press ed.). University of Minnesota Press.

Goulden, A. (2025). "I'm worthy of having experiences just like everybody else": Exploring sexual well-being among young disabled people. Disability & society, 40(10), 2896–2921. https://doi.org/10.1080/09687599.2025.2455559

Grabham, E. (2010). Governing Permanence: Trans Subjects, Time, and the Gender Recognition Act. Social & legal studies, 19(1), 107–126. https://doi.org/10.1177/0964663909346200

Granfelt, R. (1992). Asuntolan naisen elämää. Helsingin yliopisto.

Granfelt, R. (1998). *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Granfelt, R. (2007). "Oppisin elämään riippuvuuteni kanssa": Tutkimus naisvankien päihdekuntoutuksesta Vanajan vankilassa. Rikosseuraamusvirasto.

Grasswick, H. (2019). Epistemic injustice in science. Teoksessa Kidd, I. J., Medina, J. & Pohlhaus, G. M. (toim.) The Routledge handbook of epistemic injustice. (313–323). Routledge.

Green, C. A. (2006). Gender and use of substance abuse treatment services. Alcohol Res Health. 29(1), 55–62. https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC6470905/

Grundström, J. & Viertiö, S. (2026). Asiakkaiden kokemuksia päihde- ja riippuvuuspalveluista: tuloksia kansallisesta mielenterveys- ja päihdepalveluiden asiakaspalautekyselystä. Teoksessa Kuusisaari, K., Heiskanen, M., Grundström, J. & Warpenius, K. (toim.) Päihde- ja riippuvuuspalvelujen tila: Näkökulmia muuttuvaan järjestelmään. (137–145). Terveyden ja hyvinvoinnin laitos THL. Raportti 4/2026. https://urn.fi/URN:ISBN:978–952–408-676-9

Haapamäki, J., Laakso, H., Packalen, P. & Tuononen, M. (2025). Education at a Glance 2025. Taustamuistio –Suomalainen koulutus OECD-vertailussa. Opetus- ja kulttuuriministeriö, Opetushallitus ja Tilastokeskus. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/Suomalainen%20koulutus%20OECD-vertailussa%20%28EAG%202025%20taustamuistio%29_1.pdf Viitattu 15.4.2026

Hall, S. (1979). "The Great Moving Right Show," Marxism Today. 23(1), 14–20. https://mronline.org/wp-content/uploads/2019/06/79_01_hall.pdf Viitattu 25.04.2026

Hall, S. (2003). Kulttuuri, paikka, identiteetti. Teoksessa Lehtonen, M. & Löytty, O. (toim.) Erilaisuus. (85–128). Vastapaino.

Hamama, L. (2012). Differences between Children's Social Workers and Adults' Social Workers on Sense of Burnout, Work Conditions and Organisational Social Support. The British journal of social work, 42(7), 1333–1353. https://doi.org/10.1093/bjsw/bcr13

Hanhela, T. (2017). Axel Honnethin kriittinen teoria ja hermeneutiikka: huomioita Gadamerin hermeneuttisen kokemuksen kritiikistä. Ajatus 74(1), 105–141. https://journal.fi/ajatus/article/view/74481

Haq, R. (2013). Intersectionality of gender and other forms of identity: Dilemmas and challenges facing women in India. Gender in management, 28(3), 171–184. https://doi.org/10.1108/GM-01–2013–0010

Haraway, D. (1988). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Priviledge of Partial Perspective. Feminist Studies, 14(3), 575–599. http://www.jstor.org/stable/3178066

Heino, E., Kara, H. & Simola, J. (2023). Sosiaalityö ja moninaisuus. Tutkiva sosiaalityö. Talentia-lehti, sosiaalityön tutkimuksen seura. https://www.talentia.fi/wp-content/uploads/2023/08/tutkiva_sosiaalityo_2023.pdf Viitattu 01.03.2026

Hekanaho, P. L. (2011). Gay shame ja radikaali häpeän politiikka. Teoksessa Kainulainen, S. & Parente-Čapková,V. (toim.) Häpeä vähän! Kriittisiä tutkimuksia häpeästä. (54–83). UTU. https://urn.fi/URN:ISBN:978–951–29-8414-5

Hennink, M. M., Kaiser, B. N. & Weber, M. B. (2019). What Influences Saturation? Estimating Sample Sizes in Focus Group Research. Qualitative health research, 29(10), 1483–1496. https://doi.org/10.1177/1049732318821692

Hereth, J. E. & Durand, B. (2023). Incorporating transgenderaffirmative practice models into substance use treatment and prevention, Journal of Social Work Practice in the Addictions. 23(2), 152–160. https://doi.org/10.1080/1533256X.2022.2106736

Hess, C., Abdulla, Z., Finzel, L., Semkina, A., Harris, J., Boaz, A. & Manthorpe, J. (2025). A systematic narrative review of the research evidence of the impact of intersectionality on service engagement and help-seeking across different groups of women, trans women, and non-binary individuals experiencing homelessness and housing exclusion. PloS one, 20(4), e0321300. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0321300

Hicks, S. (2015). Social work and gender: An argument for practical accounts. Qualitative social work: QSW: research and practice, 14(4), 471–487. https://doi.org/10.1177/1473325014558665

Hietala, M. (2009). Eugeniikan ja rotuhygienian tausta ja seuraukset. Tieteessä tapahtuu, 27(8), 14–19. https://journal.fi/tt/article/view/2559

Hietalahti, J. (2020). Smash and Laugh: A philosophical analysis on the relationship between humour and violence. Comedy studies, 11(1), 36–46. https://doi.org/10.1080/2040610X.2019.1692545

Hiitola, J. (2011). Vanhempien tekemä väkivalta huostaanottoasiakirjoissa. Janus Sosiaalipolitiikan Ja sosiaalityön Tutkimuksen Aikakauslehti, 19(1), 4–19. https://journal.fi/janus/article/view/50594

Hillier, A., McDonald, K. & Shelton, J. (2025). Embodiment and Erasure: Understanding Health Inequity for Queer and Trans Communities through a Queer Ecosocial Lens. Health & social work. 51(1), 31–39. https://doi.org/10.1093/hsw/hlaf049

Hiltula, M., Liikanen, S.-L., Kemppainen, T. & Kostamo-Pääkkö, K. (2022). Sosiaalihuollon ammattilaiset Pohjoisella YTA-alueella 2021. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisuja Nro 48 https://lapitoy.sharepoint.com/:b:/s/Virtu-tiedostomateriaali/EWxkjrwcJTdMqSbYf52bvEgBOxASB2boBiUDkPnJPoG2aA?e=MDPcYk Viitattu 25.04.2026

Hines, S. (2007). (Trans)Forming Gender: Social Change and Transgender Citizenship. Sociological research online, 12(1), 1–14. https://doi.org/10.5153/sro.1469

Hobson, E. B. (2023). Transgender men's accounts of normalisation of maltreatment in healthcare: 'You're not treated like a human; you're not treated like everyone else'. Fields, 1(1). https://doi.org/10.5920/fields.1270

Hoffmann, A. L. (2017). Data, Technology, and Gender: Thinking About (and From) Trans Lives. Teoksessa Joseph, C. P. & Ashley, S. (toim.) Spaces for the Future. (3–13). Routledge. https://doi-org/10.4324/9780203735657

Hoffmann, A. L. (2018). Data violence and how bad engineering choices can damage society. Medium. https://medium.com/s/story/data-violence-and-how-bad-engineeringchoices-can-damage-society-39e44150e1d Viitattu 06.01.2026

Hoffmann, A. L. (2021). Terms of inclusion: Data, discourse, violence. New media & society. 23(12), 3539–3556. https://doi.org/10.1177/1461444820958725

Holmberg, S. (2020). Arki ei pysähdy: Tutkimus elämästä rinta- ja eturauhassyövän kanssa. Väitöskirja. Tampereen yliopiston väitöskirjat 252. http://urn.fi/URN:ISBN:978–952–03-1561-0

Honneth, A. & Jay, M. (2007). Reification: A new look at an old idea. Oxford University Press.

Honneth, A. (1995). The struggle for recognition: The moral grammar of social conflicts. MIT Press.

Honneth, A. (2004). Recognition and Justice: Outline of a Plural Theory of Justice. Acta sociologica. 47(4), 351–364. https://doi.org/10.1177/0001699304048668

Honneth, A. (2014). Freedom's right: The social foundations of democratic life (English ed.). Polity.

Hossain, A. (2017). The paradox of recognition: Hijra, third gender and sexual rights in Bangladesh. Culture, Health & Sexuality, 19(12), 1418–1431. https://doi.org/10.1080/13691058.2017.1317831

Houston, S. (2010). Prising Open the Black Box: Critical Realism, Action Research and Social Work. Qualitative social work: QSW: research and practice, 9(1), 73–91. https://doi.org/10.1177/1473325009355622

Hua, J. & Wu, Y. (2025). Gender, Feminist and Queer Studies: Power, Privilege and Inequality in a Time of Neoliberal Conservatism. Critical Arts. 39(3), 206–208. https://doi.org/10.1080/02560046.2024.2408571

Huang, Y. (2025). Revitalizing equity, diversity, and inclusion in social work. The British journal of social work. 55(3), 927–930. https://doi.org/10.1093/bjsw/bcaf078

Hugman, R. (2013). Culture, values and ethics in social work: Embracing diversity. Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203094907

Huilla, H., Peltola, M. & Kosunen, S. (2021). Symbolinen väkivalta huono-osaisten alueiden kaupunkikouluissa. Sosiologia. 58(3), 253–268. https://journal.fi/sosiologia/article/view/124611

Hussain, S. (2019). State, gender and the life of colonial laws: The hijras/khwajasaras' history of dispossession and their demand for dignity and izzat in Pakistan. Postcolonial studies. 22(3), 325–344. https://doi.org/10.1080/13688790.2019.1630030

Husso, M. (2003). Parisuhdeväkivalta: Lyötyjen aika ja tila. Vastapaino.

Huusko, K., Korhonen, M. & Komulainen, K. (2025). Perheammattilaisten ja sateenkaariperheiden vanhempien väliset ihanteelliset suhteet: Opastavien tekstien kategoria-analyysi. Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti. 33(1), 21. https://doi.org/10.30668/janus.143047

Hyde, A., Howlett, E., Brady, D. & Drennan, J. (2005). The focus group method: Insights from focus group interviews on sexual health with adolescents. Social science & medicine (1982), 61(12), 2588–2599. https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2005.04.040

Hästbacka, N. & Sirén, I. (2017). "Ehkä ne on senkin takia ollu hiljaa": Ammattilaisten valmiudet kohdata sateenkaarinuoria ja huomioida moninaisuutta päihde- ja mielenterveystyössä. Nuorisotutkimusseura. https://doi.org/10.57049/nts.298

Isaksen, K., R. (2016). Reclaiming Rational Theory Choice as Central: A Critique of Methodological Applications of Critical Realism. Journal of Critical Realism. 15(3), 245–262. https://doi-org/10.1080/14767430.2016.1169369

Jacobsen, K. (2025). “I had this fear that as an autistic person, they would take me less seriously”: Trans autistic experiences of epistemic (in)justice in gender-affirming care. International Journal of Transgender Health. 1–18. https://doi-org/10.1080/26895269.2025.2566190
Jakobsen M. D., Bromseth, J., Siverskog, A. & Krane, M. S. (2023). The provision of healthcare services to older LGBT adults in the Nordic countries: a scoping review. Scandinavian Journal of Primary Health Care. 41(4), 359–371. https://doi.org/10.1080/02813432.2023.2242713
Jenkinson, H., Leahy, P., Scanlon, M., Powell, F. & Byrne, O. (2019). The Value of Groupwork Knowledge and Skills in Focus Group Research: A Focus Group Approach With Marginalized Teens Regarding Access to Third-Level Education. International journal of qualitative methods. 18. https://doi.org/10.1177/1609406919881853
Johnson Ross, F. (2018). From municipal feminism to the Equality Act – Legislation and gender equality work in UK local government 1980–2010. Women’s studies international forum. 66, 1–8. https://doi.org/10.1016/j.wsif.2017.11.006
Jokela, S., Luopa, P., Hyvärinen, A., Ruuska, T., Martelin, T. & Klemetti R. (2020). Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien nuorten hyvinvointi. Kouluterveyskyselyn tuloksia 2019. Työpaperi 38/2020. https://urn.fi/URN:ISBN:978–952–343-580-3
Jokinen, A., Suominen, E., Juhila, K. & Suoninen, E. (1993). Diskurssianalyysin aakkoset. Vastapaino.
Juhila, K. & Abrams, L. S. (2011). Special Issue Editorial: Constructing Identities in Social Work Settings. Qualitative social work: QSW: research and practice. 10(3), 277–292. https://doi.org/10.1177/1473325011409480
Juhila, K. (2006). Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina: Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Vastapaino.
Juhila, K. (2008). Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön areenat. Teoksessa Jokinen, A., & Juhila, K. (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. (14–47). Vastapaino.
Juhila, K. (2022). Koti asiakkaan ja työntekijän kohtaamispaikkana. Teoksessa Raitakari, S., Günther, K. & Räsänen, J-M. (toim.) Koti, hyvinvointityö ja haavoittuvuus. (59–84). Tampere University Press.
Julkunen, R. (2010). Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit. Vastapaino.
Juujärvi, S., Pesso, K., Myyry, L. & Pesso, K. (2007). Eettinen herkkyys ammatillisessa toiminnassa. Tammi.
Kaisto, J. & Pyykkönen, M. (2010). Hallintavalta: Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä. Gaudeamus.
Karttunen, T. (2019). Naiserityistä päihdehoitoa – etnografinen tutkimus päihdehoitolaitoksen naistenyhteisöstä. Väitöskirja. Department of Social Sciences and Philosophy, Jyväskylän Yliopisto. https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/65481
Karttunen, T. (2020). Naiset tarvitsevat kokonaisvaltaista päihdehoitoa. Janus Sosiaalipolitiikan Ja sosiaalityön Tutkimuksen Aikakauslehti. 28(1), 77–84. https://doi.org/10.30668/janus.85766
Katila, S. & Meriläinen, S. (2013). Self-reflexivity as the practice of empathy. Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal. 32(2), 211–216. https://doi.org/10.1108/02610151311324424
Katz-Wise, S. L., Ranker, L. R., Kraus, A. D., Wang, Y., Xuan, Z., Green, J. G. & Holt, M. (2024). Fluidity in Gender Identity and Sexual Orientation Identity in Transgender and

Nonbinary Youth. The Journal of sex research, 61(9), 1367–1376. https://doi.org/10.1080/00224499.2023.2244926
Keenan, H. B. (2022). Methodology as Pedagogy: Trans Lives, Social Science, and the Possibilities of Education Research. Educational researcher, 51(5), 307–314. https://doi.org/10.3102/0013189X211065740
Kelly-Thompson, K. & Lusvardi, A. (2025). Transgender Bodies are the Battleground: Backlash, Threat, and the Future of Queer Rights in the United States. PS, political science & politics. 58(3), 496–500. https://doi.org/10.1017/S1049096525000010
Keskinen, S. (2009). Complying with colonialism: Gender, race and ethnicity in the Nordic region. Ashgate.
Kiili, J., Moilanen, J., Uisma, A-M. & Hedman, J. (2025). Osallisuuden käsite lapsiperheiden sosiaalipalveluissa. Teoksessa Pirskanen, H., Alakärppä, O. & Mänttäri-van der Kuip, M. (2025). Osallisuus sosiaalityössä. (240–259). Tampere University Press.
Kivipelto, M. (2004). Sosiaalityön kriittinen arviointi sukupuolistavien merkitysten ja käytäntöjen purkajana. Teoksessa Kuronen, M., Granfelt, R. & Petrelius, P. (toim.) Sukupuoli ja sosiaalityö. (249–276). PS-Kustannus.
Koenig, A. M. (2021). Comparing genderblind and colorblind ideologies in public and private contexts. Journal of Applied Social Psychology. 51(9), 891–905. https://doi.org/10.1111/jasp.12808
Koivumäki, T., Lahti, L., Lindfors, P. & Jones, M. (2026). Refleksiivisen temaattisen analyysin käyttö laadullisessa tutkimuksessa: käytännön esimerkki analyysin vaiheista. Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti, 63(2), 454–464. https://doi.org/10.23990/sa.176482
Kokkonen, T. (2019). Politiikka sosiaalityön yhteiskunnallisen paikan määrittäjänä. Teoksessa. Pohjola, A., Kemppainen, T., Niskala, A., Peronius, N. & Blomberg, H. (toim.) Yhteiskunnallisen asemansa ottava sosiaalityö. (57–80). Vastapaino.
Korkiamäki, R. & Määttä, T. (2025). Sosiaalityö yhteisöllisen osallisuuden, kuulumisen tunteen ja solidaarisuuden edistäjänä. Teoksessa Pirskanen, H., Tammelin, M., Alakärppä, O. & Mänttäri-van der Kuip, M. (toim.) *Osallisuus sosiaalityössä*. (41–61). Tampere University Press, 2025. https://doi.org/10.61201/tup.1037
Kornbluh, M. (2023). Facilitation strategies for conducting focus groups attending to issues of power. Qualitative research in psychology. 20(1), 1–20. https://doi.org/10.1080/14780887.2022.2066036
Korsvik, R. T. & Rustad, L. (2022). Gender perspectives in research. The Research Ethics Library (FBIB). https://www.forskningsetikk.no/en/resources/the-research-ethics-library/independence/gender-perspectives-in-research/ Viitattu 6.1.2025
Korsvik, T. R. & Rustad, L. M. (2018). What is the gender dimension in research? Cases studies in interdisciplinary research. Lysaker, Norway: Kilden. https://kjonnsforskning.no/sites/default/files/what_is_the_gender_dimension_roggkorsvik_kilden_genderresearch.no_.pdf Viitattu 14.1.2026
Kroehle, K., Shelton, J., Clark, E. & Seelman, K. (2020). Mainstreaming Dissidence: Confronting Binary Gender in Social Work's Grand Challenges. Social Work. 65(4), 368–377. https://doi.org/10.1093/sw/swaa037
Krueger, R. A. (1994). Focus groups: A practical guide for applied research (2. ed). Sage.
Kröger, T. (2024). Hoiva kriisiytyy Pohjoismaissa. Janus: Sosiaalipolitiikan Ja sosiaalityön Tutkimuksen Aikakauslehti. 32(1), 109–111. https://doi.org/10.30668/janus.136237

Kuismin, A. (2021). Sosiomateriaalinen näkökulma vuorovaikutukseen muuttuvissa työtiloissa. Prologi – Viestinnän ja vuorovaikutuksen tieteellinen aikakauslehti. 17(1), 30–35. https://doi.org/10.33352/prlg.111723

Kuronen, M. (1999). The Social Organisation of Motherhood. Advice giving in maternity and child health care in Scotland and Finland. Väitöskirja. Stirlingin Yliopisto. http://hdl.handle.net/1893/2302

Kuronen, M., Granfelt, R., Nyqvist, L. & Petrelius, P. (2004). Sukupuolistunut ja sukuppuoleton sosiaalityö. Teoksessa Kuronen, M., Granfelt, R. & Petrelius, P. (toim.) Sukupuoli ja sosiaalityö. (5–18). PS-Kustannus.

Kwok, C. (2021). Epistemic injustice in workplace hierarchies: Power, knowledge and status. Philosophy & social criticism, 47(9), 1104–1131. https://doi.org/10.1177/0191453720961523

Kyambade, M., Namuddu, R., Mugambwa, J. & Namatovu, A. (2024). I can't express myself at work: Encouraging socially responsible leadership and psychological safety in higher education setting. Cogent education. 11(1), 2373560. https://doi.org/10.1080/2331186X.2024.2373560

Käpylä, J. & Mikkola, H. (2009). Kriittinen realismi kriittisin silmin: Huomioita erään metateorian ongelmakohdista. Politiikka. 51(4), 248–267. https://journal.fi/politiikka/article/view/151644

Kärki, A., Kokko, M., Aho, A. L. & Kylma, J. (2024). Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöaikuisten kokeman vähemmistöstressin yhteys mielenterveyshäiriöihin – systemaattinen kirjallisuuskatsaus. Hoitotiede. 36(3), 253–272. https://journal.fi/hoitotiede/article/view/131215/94429

Kärnä, T. (2023). Transsukupuolisuus. Lääkärikirja Duodecim. 14.04.2023. https://www.terveyskirjasto.fi/dlk01195 Viitattu 07.01.2026

Kääriäinen, A. (2024). Tekstit sosiaalityössä: Asiakirjat, kirjoittaminen ja tiedonmuodostus. Gaudeamus.

Laine, S. & Happonen, K. (2026). Ihan paineissa: Nuorisobarometri 2025. Nuorisotutkimusseura.

Laitinen, M. & Pohjola, A. (2009). Tabujen kahleet. Vastapaino.

Laitinen, M. & Pohjola, A. (2010). Asiakkuus -sosiaalityön ydinteema. Teoksessa Laitinen, M. & Pohjola, A. (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä (7–15). Gaudeamus.

Laitinen, M. (2004). Häväistyt ruumiit, rikotut mielet: tutkimus lapsina läheissuhteissa seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä. Väitöskirja. Lapin yliopisto. Vastapaino.

Laitinen, M. (2009a). Ajan Tabut. Teoksessa Laitinen M. & Pohjola A. (toim.) Tabujen kahleet. (5–15). Vastapaino.

Laitinen, M. (2009b). Tabuilla merkitty mieheys ja elämänkulku. Teoksessa Laitinen, M. & Pohjola, A. (toim.) Tabujen kahleet. (226–246). Vastapaino.

Laitinen, M., Nikupeteri, A. & Chan, H. C. (2024). Ex-partner stalking and children: The impact on children when one parent is stalking the other. John Wiley & Sons, Incorporated.

Landgrén, S. (2021). Vastavalmistuneiden urapolut 2021. Vuosina 2019–2020 valmistuneiden Talentian jäsenten sijoittuminen työelämään sekä kokemukset saadusta koulutuksesta. Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia. https://www.talentia.fi/wp-content/uploads/2021/11/Talentia_Urapolut2021_raportti.pdf Viitattu 26.04.2026

Landgrén, S. (2024). Vastavalmistuneiden urapolut 2023. Vuosina 2021–2022 valmistuneiden Talentian jäsenten sijoittuminen työelämään sekä kokemukset saadusta koulutuksesta. Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia. https://www.talentia.fi/wp-content/uploads/2024/01/talentia_vastavalmistuneiden-urapolut-2023.pdf Viitattu 26.04.2026

Larsdotter, A. (2018). Naiset sodissa. Atena.

Laskar, P., Johansson, A. & Mulinari, D. (2016). Decolonising the Rainbow Flag. Culture unbound. 8(3), 193–217. https://doi.org/10.3384/cu.2000.1525.1683193

Lauve-Moon, K., Devlin, C., Lewright, C., Lee, K., & Abbott, K., Elizondo, E. & Bacon, N. (2025). Assessing the Rainbow Gap: A Critical Analysis of LGBTQ+ Inclusivity in Social Work Research. Advances in Social Work. 25(1), 1–17. https://doi.org/10.18060/28403

Lauve-Moon, K., Enman, S. & Hentz, V. (2020). Mainstreaming Gender: An Examination of Feminist Methodology in Social Work Research. Social work. 65(4), 317–324. https://doi.org/10.1093/sw/swaa039

Leavy, P. (2014). Introduction. Teoksessa Leavy, P. (2014) The Oxford handbook of qualitative research. (1–13). Oxford University Press.

Lehtonen, J. (2023) Rainbow Paradise? Sexualities and Gender Diversity in Finnish Schools. Teoksessa Thrupp, M., Seppänen, P., Kauko, J. & Kosunen, S. (toim.) Finland's Famous Education System – Unvarnished Insights into Finnish Schooling. (273–288). Springer.

Lehtonen, J., Nissinen, J. & Socada, M. (1997). Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen: Lesbot, homot, bi- ja transihmiset sosiaali- ja terveyspalveluiden asiakkaina. Edita.

Lehtonen, J., Sares-Jäske, L. & Jehkoi, A. (2024). Sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten voimavarana arvostavat ihmissuhteet: terveydenhuollolla tärkeä osa nuorten tukemisessa. Lääketieteellinen aikakausikirja Duodecim. 140(13), 1111–1114. https://www.duodecimlehti.fi/duo18313/undefined

Lehtonen, M. & Löytty, O. (2003). Miksi Erilaisuus? Teoksessa Lehtonen, M. & Löytty, O. (2003). Erilaisuus. Vastapaino.

Lehtonen, M. & Löytty, O. (2003). Erilaisuus. Vastapaino.

Lilja, E. (2025). Responsibility dynamics in open science: Exploring researchers' framing of ethical considerations in policy implementation. Science & public policy, 52(6), 852–864. https://doi.org/10.1093/scipol/scaf021

Linander, I., Lundberg, T. & Alm, E. (2024). The gender minority stress model and/or cisnormativity? The need for pluralistic theoretical perspectives in improving trans health and medicine. Social science & medicine. 351, 116957. https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2024.116957

Lindqvist, A., Sendén, M. G. & Renström, E. A. (2021). What is gender, anyway: A review of the options for operationalising gender. Psychology and sexuality. 12(4), 332–344. https://doi.org/10.1080/19419899.2020.1729844

Lipsky, M. (2010). Street-level bureaucracy: Dilemmas of the individual in public services (30th anniversary expanded edition.). Russell Sage Foundation.

Locke, K., Feldman, M. & Golden-Biddle, K. (2022). Coding Practices and Iterativity: Beyond Templates for Analyzing Qualitative Data. Organizational research methods. 25(2), 262–284. https://doi.org/10.1177/1094428120948600

Logie, C. H., Bogo, M. & Katz, E. (2015). "I Didn't Feel Equipped": Social Work Students' Reflections on a Simulated Client "Coming Out". Journal of social work education. 51(2), 315–328. https://doi.org/10.1080/10437797.2015.1012946

Lorusso, M. M., Rosati, F., Loopuijt, C., Pistella, J., Baiocco, R. & Albanesi, C. (2025). Navigating the gap: Unveiling the hidden minority stressors faced by trans and nonbinary clients in gender affirming pathways. International Journal of Transgender Health. 26(2), 330–350. https://doi-org/10.1080/26895269.2024.2335519

Lowik, A. J. (2018). Reproducing Eugenics, Reproducing while Trans: The State Sterilization of Trans People. Journal of GLBT family studies, 14(5), 425–445. https://doi.org/10.1080/1550428X.2017.1393361

Lyle, E. (2021). Myth and history in Celtic and Scandinavian traditions. Amsterdam University Press. https://doi.org/10.1515/9789048554065

Löfblom, K., Alin, M., Salonen, S., Kaittila, A., Leinonen, L., Kraav, S.-L., Vornanen, R., Anis, M. & Karukivi, M. (2024). Nuorten kokemukset sijaishuoltopaikasta julkisena ja yksityisenä tilana. Janus Sosiaalipolitiikan Ja sosiaalityön Tutkimuksen Aikakauslehti. 32(4), 375–391. https://doi.org/10.30668/janus.147170

Mah, J.C., Penwarden, J. L., Pott, H., Theou, O. & Andrew, K. M. (2023). Social vulnerability indices: a scoping review. BMC Public Health. 23, 1253. https://doi.org/10.1186/s12889-023–16097–6

Majlander, S., Lehtonen, J., Luopa, P., Sares-Jäske, L., Teräsaho, M., Vihtari, J., Nenonen, T., Hyvärinen, A. & Klementti, R. (2022). *Sateenkaarinuoret poikkeusaikana*. Teoksessa Kekkonen, M., Gissler, M., Känkänen, P. & Isola, A. (toim.) Poikkeuksellinen nuoruus korona-aikaan. Nuorten elinolot -vuosikirja 2022. (179–196). Nuorisotutkimusverkosto. http://urn.fi/URN:ISBN:978–952–343-937-5,

Makam, A., Mallappa Saroja, C. S. & Edwards, G. (2010). Do women seeking care from obstetrician–gynaecologists prefer to see a female or a male doctor? Archives of gynecology and obstetrics. 281(3), 443–447. https://doi.org/10.1007/s00404-009–1199–5

Manzano, A. (2022). Conducting focus groups in realist evaluation. Evaluation. 28(4), 406–425. https://doi.org/10.1177/13563890221124637

Markkola, P. (2002). Synti ja siveys: Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Markman, E. R. (2011). Gender Identity Disorder, the Gender Binary, and Transgender Oppression: Implications for Ethical Social Work. Smith College studies in social work. 81(4), 314–327. https://doi.org/10.1080/00377317.2011.616839

Mason, L. R., Coye, S. R., Rao, S., Krings, A. & Santucci, J. (2024). Environmental Justice and Social Work: A Study across Practice Settings in Three U.S. States. Sustainability. 16(19), 8361. https://doi.org/10.3390/su16198361

Massoud, M. F. (2022). The price of positionality: Assessing the benefits and burdens of self-identification in research methods. Journal of law and society. 49(1), 64–86. https://doi.org/10.1111/jols.12372

Mathers, L. A. B., Sumerau, J. E. & Cragun, R. T. (2018). The Limits of Homonormativity: Constructions of Bisexual and Transgender People in the Post-gay Era. Sociological Perspectives. 61(6), 934–952. https://doi.org/10.1177/0731121417753370

Mattila, M. (1999). Kansamme parhaaksi: Rotuhygienia Suomessa vuoden 1935 sterilointilakiin asti. Suomen historiallinen seura.

McCarty-Caplan, D. (2018). LGBT-Competence in Social Work Education: The Relationship of School Contexts to Student Sexual Minority Competence. Journal of homosexuality, 65(1), 19–41. https://doi.org/10.1080/00918369.2017.1310547

McQueen, P. (2015). Subjectivity, gender and the struggle for recognition. Palgrave Macmillan.

Mehrotra, G. R., Hudson, K. D. & Hess, E. (2024). Exploring the intersections of LGBTQ experience and social work education: A scoping review. Social work education. 43(7), 2076–2095. https://doi.org/10.1080/02615479.2023.2239267
Metteri, A., Valokivi, H. & Ylinen, S. (2014). Terveys ja sosiaalityö. PS-Kustannus.
Meyer, I. H. (2003). Prejudice, Social Stress, and Mental Health in Lesbian, Gay, and Bisexual Populations: Conceptual Issues and Research Evidence. Psychological bulletin, 129(5), 674–697. https://doi.org/10.1037/0033–2909.129.5.674
Mikkonen, E. (2023). "Se menee erityisen kipeään paikkaan" – Sosiaalityöntekijöiden ammatillisia orientoitumisia valkoisuuteen ja rodullistaviin rakenteisiin. Janus Sosiaalipolitiikan Ja sosiaalityön Tutkimuksen Aikakauslehti. 31(3), 253–271. https://doi.org/10.30668/janus.120825
Miles, L. (2018). Updating the Gender Recognition Act: Trans oppression, moral panics and implications for social work. Critical and radical social work. 6(1), 93–106. https://doi.org/10.1332/204986018X15199226335105
Milkins, B., Lobo, R., Farrugia, J., Della Vedova, D., Hendriks, J. & Burns, S. (2026). Culturally competent care for LGBTIQA+ people experiencing intimate partner violence: A reflexive thematic analysis of healthcare provider perspectives and support needs. Sexual and Gender Diversity in Social Services. 28(2), 245–266. https://doi.org/10.1080/29933021.2026.2622098
Moorhead, B., Otani, K., Bowles, W., Baginsky, M., Bell, K., Ivory, N., . . . Savaya, R. (2025). Toward a definition of professional identity for social work: Findings from a scoping review. The British journal of social work. 55(2), 877–896. https://doi.org/10.1093/bjsw/bcae197
Moring, A. & Mustakallio, S. (2006). Sukupuolen politiikka: Naisten äänioikeuden 100 vuotta Suomessa. Otava.
Morrison-Beedy, D., Côté-Arsenault, D. & Feinstein, N. F. (2001). Maximizing results with focus groups: Moderator and analysis issues. Applied nursing research. 14(1), 48–53. https://doi.org/10.1053/apnr.2001.21081
Mullaly, B. & Dupré, M. (2019). The new structural social work: Ideology, theory, and practice (Fourth edition). Oxford University Press.
Mustola, K. & Pakkanen, J. (2007). Sateenkaari-Suomi: Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa. Like.
Mustola, K. (2007) Seksuaalisuuden ja sukupuolen rajavartioita ja rajan ylittäjiä. Teoksessa Mustola, K. & Pakkanen, J. (toim.) Sateenkaari-Suomi: Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa. (66–74). Like.
Müller, M., Olesen, A. & Rømer, M. (2022). Social work research with marginalized groups - navigating an ethical minefield. Nordic social work research. 12(1), 63–75. https://doi.org/10.1080/2156857X.2020.1756388
Määttä, L., Harrikari, T. & Julin, E. (2024). Huolen tematiikat lapsia, nuoria ja lapsiperheitä koskevissa eduskuntaesityksissä vuosina 1970–2020. Janus Sosiaalipolitiikan Ja sosiaalityön Tutkimuksen Aikakauslehti, 32(3), 283–301. https://doi.org/10.30668/janus.136653
Nash, C. (2023). Gender: A Postmodern Idea Developed in Association with the Modern Concept of Sex in Considering the Implications for Evolving Sexuality. Sexes. 4(3), 411–428. https://doi.org/10.3390/sexes4030027
Niemi, P. (2021). Recognition and the Other in Social Work. The British journal of social work. 51(7), 2802–2818. https://doi.org/10.1093/bjsw/bcaa023

Nieminen, L. (2013). Perus- ja ihmisoikeudet ja perhe. Talentum.
Nilosaari, E., Kaikkonen, S., Ervasti, P. & Goman, M. (2024). Best Practices and Working Methods for Children and Young People: The Finnish Experience of Supporting a Child´s Coping. Teoksessa Laitinen, M., Nikupeteri, A. & Chan, H. C. (toim.) Ex-partner stalking and children: the impact on children when one parent is stalking the other. (169–186). John Wiley & Sons, Incorporated.
Nurminen, E. (2000). Sosiaalityö ristipaineissa. Palmenia.
Nyanzi, S. & Karamagi, A. (2015). The social-political dynamics of the anti-homosexuality legislation in Uganda. Agenda, 29(1), 24–38. https://doi.org/10.1080/10130950.2015.1024917
Nyqvist, L. (2001). Väkivaltainen parisuhde, asiakkuus ja muutos: Prosessinarviointi parisuhdeväkivallasta ja turvakotien selviytymistä tukevasta asiakastyöstä. Väitöskirja. Sosiaalipolitiikan laitos, Turun yliopisto. Ensi- ja turvakotien liitto.
Närhi, K., Kokkonen, T. & Matthies, A. (2014). Asiakkaiden osallisuus ja työntekijöiden harkintavalta palvelujärjestelmässä. Janus: sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti. 22(3), 227–244. https://journal.fi/janus/article/view/51212
Ocasio, W. (2023). Institutions and Their Social Construction: A Cross-Level Perspective. Organization Theory. 4(3). https://doi.org/10.1177/26317877231194368
Omojemite, M. D., Cishe, E. N. & Zibongiwe, M. (2024). Gender Stereotyping and Social Norms: Exploring Theoretical Perspectives and Educational Implications. Research in Social Sciences and Technology. 9(3), 77–92. https://doi.org/10.46303/ressat.2024.48
Onwuegbuzie, A. J., Dickinson, W. B., Leech, N. L. & Zoran, A. G. (2009). A Qualitative Framework for Collecting and Analyzing Data in Focus Group Research. International journal of qualitative methods. 8(3), 1–21. https://doi.org/10.1177/160940690900800301
Ose, S. O., Karlstrøm, H., Sand, K. & Lassemo, E. (2025). Has mainstreaming gender in research policy increased research with a gender perspective? Research evaluation. 34, rvaf014. https://doi.org/10.1093/reseval/rvaf014
Patil, T. & Mummery, J. (2020). 'Doing diversity' in a social work context: Reflecting on the use of critical reflection in social work education in an Australian University. Social work education. 39(7), 893–906. https://doi.org/10.1080/02615479.2020.1722091
Pearce, R. (2018). Understanding trans health: Discourse, power and possibility. Policy Press.
Pelkonen, T. (2023). Isyys lastensuojelun sijaishuollon institutionaalisessa kontekstissa. Väitöskirja. Dissertations in Social Sciences and Business Studies, 295. Itä-Suomen yliopisto. http://urn.fi/URN:ISBN:978–952–61-4825-0
Peltomaa, H. (2022). Kotona kylässä: Ei-heteroseksuaalisten ihmisten toimintatilat lappilaisissa kyläyhteisöissä. Väitöskirja. Acta electronica Universitatis Lapponiensis 329, Lapin yliopisto. https://urn.fi/URN:ISBN:978–952–337-297-9
Perheentupa, B., Karhunen, M., Mäkipuro, S. & Maria akatemia. (2010). Tietoisuuden tie alkurakkauteen: Väkivalta on ehkäistävissä. Maria akatemia.
Petrelius, P. (2003). Sosiaalityöntekijänaiset maskuliinisissa julkisuuksissa—Sukupuolinäkökulmia hiljaisuuden kulttuuriin. Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti. 11(1), 4–22. https://journal.fi/janus/article/view/50190
Piippo, S. (2022). Lähisuhdeväkivallan kohtaamisen rakenteet, käytännöt ja toimijuus sosiaalityössä. Väitöskirja. Dissertations in Social Sciences and Business Studies, 282. Itä-Suomen yliopisto. http://urn.fi/URN:ISBN:978–952–61-4627-0

Pipkin, A. & Clarke, C. (2024). You can't be too many things: the experiences of gender-affirming care for trans people of color – a thematic analysis. International Journal of Transgender Health. 25(4), 855–867. https://doi-org/10.1080/26895269.2023.2295380
Pirskanen, H., Tammelin, M., Alakärppä, O. & Mänttäri-van der Kuip, M. (2025). Osallisuus sosiaalityössä. Tampere University Press. https://doi.org/10.61201/tup.1037
Ploesser, P. M. & Mecheril, P. P. (2012). Neglect – recognition – deconstruction: Approaches to otherness in social work. International social work, 55(6), 794–808. https://doi.org/10.1177/0020872811416143
Pohjola, A. (2009). Tabut auttamisen paradoksina. Teoksessa Laitinen, M. & Pohjola, A. (toim.) Tabujen kahleet (69–89). Vastapaino.
Pohjola, A. (2010). Asiakas sosiaalityön subjektina. Teoksessa Laitinen, M. & Pohjola, A. (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. (19–74). Gaudeamus.
Pohjola, A., Kemppainen, T., Niskala, A., Peronius, N. & Blomberg, H. (2019). Yhteiskunnallisen asemansa ottava sosiaalityö. Vastapaino.
Ponnert, L. (2024). Social workers' accounts of custody and custody transfers in cases of homicidal violence. Nordic social work research. 14(1), 4–17. https://doi.org/10.1080/2156857X.2022.2048881
Popescu Ljungholm, D. (2016). The Role of Work Organizations in the Social Construction of Gender. Journal of research in gender studies, 6(1), 269–275. https://doi.org/10.22381/JRGS61201610
Powell, J. L. (2012). Social work, power and performativity. China journal of social work. 5(1), 67–79. https://doi.org/10.1080/17525098.2012.656364
Puar, J. K. & Cervuelle, M. (2013). Homonationalism and biopolitics. Cahiers Du Genre. 54(1), 151–185. https://doi.org/10.3917/cdge.054.0151
Puar, J. K. (2007). Terrorist assemblages: Homonationalism in queer times. Duke University Press.
Pösö, T. (1986). Naisesta naisvanki? Tutkimus naisten rikollisuudesta. Tampereen yliopisto.
Pösö, T. (2003). Complicated Gender. Teoksessa Hall, C., Juhila, K., Parton, N. & Pösö, T. (toim.) Constructing Clienthood in Social Work and Human Services (161–177). Jessica Kingsley.
Pösö, T. (2009). Sosiaaliset ongelmat ja hyvän olon tunne. Teoksessa Laitinen, M. & Pohjola, A. (toim.) Tabujen kahleet. (153–163). Vastapaino.
Raitakari, S., Günther, K. & Räsänen, J. (2022). Koti, hyvinvointityö ja haavoittuvuus. Tampere University Press.
Raitakari, S., Juhila, K. & Räsänen, J-M. (2019). Responsibilisation, social work and inclusive social security in Finland. European Journal of Social Work. 22 (2), 264–276). https://doi.org/10.1080/13691457.2018.1529660
Raninen, S. (2008). Queer Vikings? Transgression of gender and same-sex encounters in Late Iron Age and early medieval Scandinavia. SQS – Suomen Queer-Tutkimuksen Seuran Lehti, 3(2), 20–29. https://journal.fi/sqs/article/view/53620
Ranz, S. (2009). Vieraimpana naisena. Teoksessa Laitinen, M. & Pohjola, A. (toim.) Tabujen kahleet. (204–225). Vastapaino.
Rao, S., Dimitropoulos, G., Milaney, K., Eurich, D. T. & Patten, S. B. (2025). Navigating the "crossroads": Critical realism as the middle path in critical social work research. Journal of social work: JSW. 25(6), 803–825. https://doi.org/10.1177/14680173251318988
Reich-Stiebert, N., Froehlich, L. & Voltmer, J. (2023). Gendered Mental Labor: A Systematic Literature Review on the Cognitive Dimension of Unpaid Work Within the Household

and Childcare. Sex roles. 88(11–12), 475–494. https://doi.org/10.1007/s11199-023-01362-0
Renström, E. A. & Klysing, A. (2025). Ideological origins of resistance against gender-inclusive language reforms: Singular they as a de-gendering or multi-gendering strategy. Political psychology, 46(5). 1062–1080. https://doi.org/10.1111/pops.13058
Rich, A. C. (2020). Compulsory heterosexuality and lesbian existence. Teoksessa Dean, J. J. & Fischer, N. L. (toim.) Routledge international handbook of heterosexualities studies. (50–92). Routledge.
Rio, K., Kapferer, B. & Bertelsen, B. E. (2022). An Introduction to Egalitarian Thought and Dynamics. Social analysis, 66(3), 1–21. https://doi.org/10.3167/sa.2022.660301
Ritala-Koskinen, A., Räsänen, J. & Salo, A. (2025). Sosiaalityö ja sote-integraatio. Tampere University Press. https://doi.org/10.61201/tup.961
Rogers, J. (2012). Anti-Oppressive Social Work Research: Reflections on Power in the Creation of Knowledge. Social work education, 31(7), 866–879. https://doi.org/10.1080/02615479.2011.602965
Ronkainen, S. (2000). Why Does Gender Matter in the Web of Power and Violence? Teoksessa Reports of the Ministry of Social Affairs and Health 2000:13. Recommendations of the E.U. Expert Meeting on Violence against Women. (107–122). Sosiaali- ja terveysministeriö.
Rood, B. A., Maroney, M. R., Puckett, J. A., Berman, A. K., Reisner, S. L. & Pantalone, D. W. (2017). Identity Concealment in Transgender Adults: A Qualitative Assessment of Minority Stress and Gender Affirmation. American journal of orthopsychiatry, 87(6), 704–713. https://doi.org/10.1037/ort0000303
Rossi, L.-M. (2015). Muuttuva sukupuoli: Seksuaalisuuden, luokan ja värin politiikkaa. Gaudeamus.
Rossiter, A. (2014). Axel Honneth's theory of recognition and its potential for aligning social work with social justice. Critical and radical social work. 2(1), 93–108. https://doi.org/10.1332/204986014X13912564145762
Rossiter, A. (2019). Discourse Analysis in Critical Social Work: From Apology to Question. Critical social work, 6(1). https://doi.org/10.22329/csw.v6i1.5654
Sagoe, D. (2012). Precincts and prospects in the use of focus groups in social and behavioral science research. Qualitative report. 17(15), 1–16. https://doi.org/10.46743/2160-3715/2012.1784
Salakka, M. (2025). Sukupuolten moninaisuus: Seksuaalisuus ja hyvinvointi. SKS Kirjat.
Sale, J. E. M. & Carlin, L. (2025). The reliance on conceptual frameworks in qualitative research – a way forward. BMC medical research methodology. 25(1), 36–5. https://doi.org/10.1186/s12874-025-02461-0
Salo, A. (2021). Naama ruttuun muualla, kotona kohtuudella. Isien alkoholinkäytön moraalikoodisto ja isille sallitut alkoholin käytön tavat. Väitöskirja. Tampereen yliopiston väitöskirjat 380. http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-1867-3
Salovaara, S. (2024). Tietojärjestelmät osana sosiaalityön tiedonmuodostusta. Väitöskirja. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Lapin yliopisto. https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-337-436-2
Salovaara, S. (2022). Sukupuolen korjaushoitojen saatavuus Suomessa: Sukupuolen korjaushoitoja toivoneiden ja saaneiden kokemuksia hoitojen saatavuudesta ja hoitoon pääsyn esteistä vuosina 2003–2021. Seta. https://seta.fi/2022/03/22/sukupuolen-korjaushoidon-saamisessa-paljon-esteita-ja-hidasteita/ Viitattu 25.04.2026

Salovaara, S., Loponen, I. & Peltomaa, H. (2025). “Oon ollut vaan olemassa, enkä elänyt” – Sukupuolenkorjaushoitojen esteiden seuraukset transihmisten hyvinvoinnille ja arjelle. Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti. 33(3), 292–310. https://doi.org/10.30668/janus.163382

Salovaara, U. (2023). Ristiriitainen, kohtaamaton ja riittämätön äitiys – ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomittujen naisten koettu ja määritelty äitiys lastensuojelun sosiaalityön kontekstissa. Janus: Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakausilehti. 31(4), 376–392. https://doi.org/10.30668/janus.107281

Sánchez-Prada, A., Delgado-Álvarez, C., Bosch-Fiol, E. & Ferrer-Pérez, V. A. (2023). Researching Intimate Partner Violence Against Women (IPVAW): Overcoming Gender Blindness by Improving Methodology in Compliance with Measurement Standards. Journal of family violence. 38(6), 1043–1054. https://doi.org/10.1007/s10896-023-00577-9

Sares-Jäske, L., Czimbalmos, M., Majlander, S., Siukola, R., Klemetti, R. & Lehtonen, J. (2023). Gendered differences in experiences of school violence and mental health among transgender and cisgender youth. Population medicine. 5, A1348. https://doi.org/10.18332/popmed/165337

Sares-Jäske, L., Jehkoi, A., Rantanen, E. & Lehtonen, J. (2024). Transnuorten tyytyväisyys elämään – voimavaratekijät liittyvät hyviin ihmissuhteisiin ja arvostavaan vuorovaikutukseen. 5/2024. THL: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-408-264-8

Satka, M. (1988). Origins of Task Division by Gender: Why do men decide and women deliver personal services in Finnish social welfare. Hallinnon Tutkimus. 7(4), 282–289. https://journal.fi/hallinnontutkimus/article/view/102856/60029

Satka, M. (1995). Making Social Citizenship. Conceptual Practices from the Finnish Poor Law to Professional Social Work. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto. https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-4234-2

Sayer, R. A. (1992). Method in social science: A realist approach (2nd ed.). Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203163603

Sayer, R. A. (2000). Realism and social science. SAGE.

Scherrer, K. & Woodford, M. (2013). Incorporating Content on Gay, Lesbian, Bisexual, Transgender, and Queer Issues in Leading Social Work Journals. Social work research, 37(4), 423–431. https://doi.org/10.1093/swr/svt031

Schneider, F., Scheffer, B., Dabel, J., Heckmann, L., Schlatt, S., Kliesch, S. & Neuhaus, N. (2019). Options for Fertility Treatments for Trans Women in Germany. Journal of clinical medicine. 8(5), 730. https://doi.org/10.3390/jcm8050730

Scholz, B., Lu, V. N., Conduit, J., Szantyr, D., Crabb, S. & Happell, B. (2022). An Exploratory Study of Men’s Access to Mental Health Services. Psychology of men & masculinity. 23(4), 412–421. https://doi.org/10.1037/men0000404

Segato, R. L. & Monque, P. (2021). Gender and Coloniality: From Low-Intensity Communal Patriarchy to High-Intensity Colonial-Modern Patriarchy. Hypatia. 36(4), 781–799. https://doi.org/10.1017/hyp.2021.58

Seymour, K. (2012). Feminist Practice: Who I am or What I do? Australian social work. 65(1), 21–38. https://doi.org/10.1080/0312407X.2010.520088

Shaw, I. (2010). Places in Time: Contextualizing Social Work Research. Teoksessa Shaw I., Briar-Lawson K., Orme J. & Ruckdeschel R. (toim.) The Sage handbook of social work research. (211–227). SAGE.

Sheppard, M. & Mayo, J. B. (2013). The Social Construction of Gender and Sexuality: Learning from Two Spirit Traditions. Social studies, 104(6), 259–270. https://doi.org/10.1080/00377996.2013.788472
Shuster, S. M. & Westbrook, L. (2024). Reducing the Joy Deficit in Sociology: A Study of Transgender Joy. Social problems. 71(3), 791–809. https://doi.org/10.1093/socpro/spac034
Sicora, A. (2017). Reflective Practice, Risk and Mistakes in Social Work. Journal of social work practice. 31(4), 491–502. https://doi.org/10.1080/02650533.2017.1394823
Sigman, R. & Lindberg, S. I. (2019). Democracy for All: Conceptualizing and Measuring Egalitarian Democracy. Political science research and methods. 7(3), 595–612. https://doi.org/10.1017/psrm.2018.6
Sipilä, P. (1998). Sukupuolitettu ihminen - kokonainen etiikka: Onko sukupuoli oikein? Gaudeamus.
Skoura-Kirk, E. (2023). 'Through no fault of their own': Social work students' use of language to construct 'service user' identities. QSW: research and practice. 22(4), 700–719. https://doi.org/10.1177/14733250221088208
Smith, L. C. & Shin, R. Q. (2014). Queer Blindfolding: A Case Study on Difference "Blindness" Toward Persons Who Identify as Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender. Journal of homosexuality. 61(7), 940–961. https://doi.org/10.1080/00918369.2014.870846
Smith, P. H. & Bamberger, E. T. (2021). Gender Inclusivity is Not Gender Neutrality. Journal of Human Lactation. 37(3), 441–443. https://doi.org/10.1177/08903344211023358
Smith-Carrier, T., Sinha, S. K., Nowaczynski, M., Akhtar, S., Seddon, G. & Pham, T. (2017). It 'makes you feel more like a person than a patient': Patients' experiences receiving home-based primary care (HBPC) in Ontario, Canada. Health & social care in the community. 25(2), 723–733. https://doi.org/10.1111/hsc.12362
Sommarö, S., Andersson, A. & Skagerström, J. (2020). A deviation too many? Healthcare professionals' knowledge and attitudes concerning patients with intellectual disability disrupting norms regarding sexual orientation and/or gender identity. Journal of applied research in intellectual disabilities. 33(6), 1199–1209. https://doi.org/10.1111/jar.12739
Sosa, L. (2021). Beyond gender equality? Anti-gender campaigns and the erosion of human rights and democracy. Netherlands Quarterly of Human Rights. 39(1), 3–10. https://doi.org/10.1177/0924051921996697
Soukiala, T. & Pietilä, I. (2024). Elements of trust and trust-building in gerontological social work. The social worker's perspective. Nordic social work research, 14(4), 684–696. https://doi.org/10.1080/2156857X.2024.2414123
Spade, D. (2015). Normal life: Administrative violence, critical trans politics, and the limits of law. Duke University Press. https://doi.org/10.1515/9780822374794
Speechley, M., Stuart, J., Scott, R. A., Barber, B. L. & Zimmer-Gembeck, M. J. (2024). Provision of gender affirming care among medical and allied health practitioners: The influence of transnormative beliefs in working with gender diverse patients. Social science & medicine. 348, 116876. https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2024.116876
Stamenkovic, P. (2023). Facts and objectivity in science. Interdisciplinary science reviews. 48(2). https://doi.org/10.1080/03080188.2022.2150807
Staub-Bernasconi, S. (2016). Social Work and Human Rights—Linking Two Traditions of Human Rights in Social Work. Journal of Human Rights and Social Work. 1(1), 40–49. https://doi.org/10.1007/s41134-016-0005-0

Strier, R. & Breshtling, O. (2016). Professional Resistance in Social Work: Counterpractice Assemblages. Social work. 61(2), 111–118. https://doi.org/10.1093/sw/sww010
Stutchbury, K. (2022). Critical realism: An explanatory framework for small-scale qualitative studies or an 'unhelpful edifice'? International journal of research & method in education. 45(2), 113–128. https://doi.org/10.1080/1743727X.2021.1966623
Subramaniapillai, S., Galea, L. A., Einstein, G. & de Lange, A. G. (2024). Sex and gender in health research: Intersectionality matters. Frontiers in neuroendocrinology. 72, 101104. https://doi.org/10.1016/j.yfrne.2023.101104
Sudenkaarne, T. & Blell, M. (2022). Reproductive justice for the haunted Nordic welfare state: Race, racism, and queer bioethics in Finland. Bioethics. 36(3), 328–335. https://doi.org/10.1111/bioe.12973
Suhonen, M. (2007). Transsukupuolisuuden näkymätön historia. Teoksessa Mustola, K. & Pakkanen, J. (toim.) Sateenkaari-Suomi: Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa. (53–65). Like.
Sun, P., Hu, Y., Xie, F., Li, W. & Guo, Z. (2025). Determining transgender identity: A discussion from legal, medical, and social perspectives. Frontiers in public health. 13, 1643488. https://doi.org/10.3389/fpubh.2025.1643488
Suojanen, I., Lehtonen, J. & Saarinen, A. (2024). Tunteiden viemää: Affektiivinen polarisaatio ja sen yhteiskunnalliset vaikutukset. Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisuja; 263. Helsingin yliopisto. http://hdl.handle.net/10138/586881
Söderström, I. (2024). Ulossulkevat rajat: Sosiaalityö ja pakolaistaustaiset queer-ihmiset Suomessa. Väitöskirja. Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto. http://urn.fi/URN:ISBN:978–952–84-0041-7
Söderström, I. (2025). 'Normative Boundaries Limiting Accessibility to Social Work for Queer People with a Refugee Background', Social inclusion. 13, 1045. https://doi.org/10.17645/si.10453
Söderström, I. (2026). Rajoja purkava sosiaalityö: Pakolaistaustaiset queer-ihmiset sosiaalipalveluissa. Gaudeamus.
Söderström, I., Clarke, K., Sullivan, C. B. & Rossi, L.-M. (2025). Näkymätön sateenkaarevuus – Sosiaalityön opiskelijoiden seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuutta koskevat asenteet ja tiedon tarpeet. Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti. 33(3), 328–347. https://doi.org/10.30668/janus.163683
Tacheva, J. & Ramasubramanian, S. (2023). AI Empire: Unraveling the interlocking systems of oppression in generative AI's global order. Big data & society. 10(2). https://doi.org/10.1177/20539517231219241
Tainio, E. (2024). Perheenjäsenten assosiatiivinen stigma – psyykkinen sairaus perheessä. Väitöskirja. Dissertations in Social Sciences and Business Studies, 341. Itä-Suomen Yliopisto. http://urn.fi/URN:ISBN:978–952–61-5358-2
Takács, Á. (2017). Biopolitics and Biopower: The Foucauldian Approach and Its Contemporary Relevance. Teoksessa Kakuk, P. (2017). Bioethics and biopolitics: Theories, applications and connections. (3–15). Springer.
Talbert, E. (2019). Beyond Data Collection: Ethical Issues in Minority Research. Ethics & behavior. 29(7), 531–546. https://doi.org/10.1080/10508422.2018.1531005
Tiitinen, L. (2022). Sosiaalipalveluiden asiakasturvallisuuden edistäminen turvallisuuskulttuurin avulla. Janus Sosiaalipolitiikan Ja sosiaalityön Tutkimuksen Aikakauslehti. 30(4), 407–414. https://doi.org/10.30668/janus.120941

Tiittula, L. & Ruusuvuori, J. (2005). Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa Ruusuvuori, J. & Tiittula, L. (toim.) Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. (22–56). Vastapaino.

Timmons, S., McGinnity, F. & Carroll, E. (2024). Ableism differs by disability, gender and social context: Evidence from vignette experiments. British journal of social psychology. 63(2), 637–657. https://doi.org/10.1111/bjso.12696

Timor-Shlevin, S. (2023). Conceptualizing critical practice in social work: An integration of recognition and redistribution. European journal of social work, 26(1), 28–40. https://doi.org/10.1080/13691457.2021.1977250

Toikko, T. (2005). Sosiaalityön ideat: Johdatus sosiaalityön historiaan. Vastapaino.

Torcal, M. & Harteveld, E. (2025). Handbook of affective polarization. Edward Elgar Publishing.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2018). Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. (Uudistettu painos). Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Tuominen, P. & Snell, K. (2025). Tekoäly ja sukupuolten tasa-arvo. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. TANE-julkaisuja 2025:24. https://urn.fi/URN:ISBN:978–952–00-4408-4

Tuovinen, L., Stålström, O., Nissinen, J. & Hentilä, J. (2012). Saanko olla totta? Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus. Gaudeamus.

Törölä, S. (2020). Sukupuolisensitiivisellä työotteella asiakkaan kokonaisvaltaisempaan hyvinvointiin. Janus Sosiaalipolitiikan Ja sosiaalityön Tutkimuksen Aikakauslehti. 28(2), 202–206. https://doi.org/10.30668/janus.89641

Törölä, S. (2022). Koulutuksella kohti sateenkaari-inklusiivisempia sosiaali- ja terveyspalveluita. Aikuiskasvatus. 42(3), 237–241. https://doi.org/10.33336/aik.122030

Valtonen, S. & Hakola, S. (2014). Haluaisin pystyä kertomaan: Sateenkaariseniorit ikääntyneille suunnattujen palveluiden asiakkaina. Seta.

van der Toorn, J., Pliskin, R. & Morgenroth, T. (2020). Not quite over the rainbow: The unrelenting and insidious nature of heteronormative ideology. Current opinion in behavioral sciences. 34, 160–165. https://doi.org/10.1016/j.cobeha.2020.03.001

Vesa, E., Orjasniemi, T. & Skaffari, P. (2017). Ikääntyvien päihdeongelmaisten naisten tuen tarpeet ja kotiin jalkautuvan päihdetyön mallin kehittäminen. Gerontologia: Kasvun ja vanhenemisen tutkijat ry:n julkaisu, 31(1), 23–37. https://journal.fi/gerontologia/article/view/61050

Vilkka, H. (2010). Sukupuolen ja seksuaalisuuden kohtaaminen. PS-kustannus.

Vincent, B. (2019). Breaking down barriers and binaries in trans healthcare: the validation of non-binary people. International Journal of Transgenderism, 20(2–3), 132–137. https://doi-org/10.1080/15532739.2018.1534075

Virokannas, E. (2011). Identity Categorization of Motherhood in the Context of Drug Abuse and Child Welfare Services. Qualitative Social Work. 10(3), 329–345. https://doi-org/10.1177/1473325011408480

Virokannas, E. (2025). Sukupuoli sosiaalityön tutkimuksessa: Kuvaileva kirjallisuuskatsaus sukupuolispesifillä otteella tehdystä sosiaalityön tutkimuksesta 2000-luvulla. Teoksessa Karttunen, T., Salovaara, U., Törölä, M., Piippo, S. & Jutila, E. (toim.), Haavoittuvuus, sukupuoli ja perhe sosiaalityön tutkimuksessa: suhteissa olemisen näkökulma (135–159). Jyväskylän yliopisto. https://urn.fi/URN:ISBN:978–952–86-1074-8

Virokannas, E., Liuski, S. & Kuronen, M. (2020). The contested concept of vulnerability – a literature review. European Journal of Social Work. 23(2), 327–339. https://doi-org/10.1080/13691457.2018.1508001

Vähäpassi, V. (2023). An imaginative geography of linear gender: Bathrooms, locker rooms and cis vulnerability. European journal of American culture. 42(1), 29–43. https://doi.org/10.1386/ejac_00086_1

Välimäki, V. (2026). Stigma ja tunnustus työn ja koulutuksen ulkopuolella: Teoreettisia, empiirisiä ja metodologisia näkökulmia nuorten aikuisten kokemuksiin. Väitöskirja. Tampereen yliopiston väitöskirjat 1409. https://urn.fi/URN:ISBN:978–952–03-4346-0

Väyrynen, S. (2007). Usvametsän neidot: tutkimus nuorten naisten elämästä huumekuvioissa. Väitöskirja. Acta Universitatis Lapponiensis 118. Lapin yliopisto. https://urn.fi/URN:ISBN:978–952–484-911-1

Väyrynen, S., Virokannas, E., Nätkin, R., Hurtig, J., Jäppinen, M., Skaffari, P., Granfelt, R., Karttunen, T. & Nousiainen, K. (2013). Varjoja naiseudessa. Unipress.

Webster, P. & Neal, K. R. (2024). What's artificial intelligence (AI) got to do with it—inequality and public health? Journal of public health, 46(2), 207–208. https://doi.org/10.1093/pubmed/fdae052

Willis, P. (2009). From exclusion to inclusion: Young queer workers' negotiations of sexually exclusive and inclusive spaces in Australian workplaces. Journal of youth studies, 12(6), 629–651. https://doi.org/10.1080/13676260902902689

Wong, J. (2025). Ambivalences of Trans Recognition. Hypatia, 40(2), 269–289. https://doi:10.1017/hyp.2024.61

Woodyatt, C. R., Finneran, C. A. & Stephenson, R. (2016). In-Person Versus Online Focus Group Discussions: A Comparative Analysis of Data Quality. Qualitative health research, 26(6), 741–749. https://doi.org/10.1177/1049732316631510

Wright, C. (2024). Science Denial, Cognitive Command, and the Theory-Ladenness of Observation: A Postscript for a Time of 'Post-Truth'. International journal of philosophical studies: IJPS, 32(1), 198–210. https://doi.org/10.1080/09672559.2024.2302522

Xu, J. (2025). Research on AI Computational Energy Consumption Optimization and Green AI. SHS web of conferences. 218, 2027. https://doi.org/10.1051/shsconf/202521802027

Yan, M. C. (2008). Exploring Cultural Tensions in Cross-Cultural Social Work Practice. Social work, 53(4), 317–328. https://doi.org/10.1093/sw/53.4.317

Yeo, S. & Han, S. (2025). Which Quotations to Use? Guidance on Selecting and Reporting Quotations in Qualitative Research. International journal of qualitative methods. 24. https://doi.org/10.1177/16094069251353449

Ylinen, T. & Ruokolainen, M. (2019). Hyveiden jäljillä sosiaalityössä. Teoksessa Pohjola, A., Kemppainen, T., Niskala, A., Peronius, N., & Blomberg, H. (toim.) Yhteiskunnallisen asemansa ottava sosiaalityö. (143–170). Vastapaino.

Yu, Y., Wang, J., Liu, Y., Yu, P., Wang, D., Zheng, P. & Zhang, M. (2024). Revisit the environmental impact of artificial intelligence: The overlooked carbon emission source? Frontiers of Environmental Science & Engineering, 18(12), 158. https://doi.org/10.1007/s11783-024–1918-y

Zhang, T. (2022). Critical Realism: A Critical Evaluation. Social Epistemology, 37(1), 15–29. https://doi.org/10.1080/02691728.2022.2080127

Oikeuslähteet

Adoptiolaki 22/2012
Avioliittolaki 234/1929
Avioliittolaki SDK 234/1929
Etu- ja sukunimilaki 946/2017
Laki hedelmöityshoidosta 1237/2006
Laki rekisteröidystä parisuhteesta annetun lain 9 §:n muuttamisesta 29.5.2009/391
Laki sukupuolen vahvistamisesta 295/2023
Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta 536/2002
Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain muuttamisesta 13.4.2016/252
Laki yleisestä asumistuesta 938/2014
Lastensuojelulaki 417/2007
Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014

Verkko- ja uutislähteet

Al Jazeera (10.02.2026). Struggling to navigate Epstein files? Here is a visual guide. https://www.aljazeera.com/news/2026/2/10/struggling-to-navigate-the-epstein-files-here-is-a-visual-guide Viitattu 05.05.2026

Birmingham City University (08/2021). Guidance on collecting data regarding gender identity and sexual orientation. Faculty of Business, Law & Social Sciences. 10/2020. https://bcuassets.blob.core.windows.net/docs/blss-guidance-for-collecting-gender--sexual-orientation-data-132900905588715682.pdf Viitattu 01.03.2026

CNN (26.03.2026). Exposing a global ´rape academy´. https://edition.cnn.com/interactive/2026/03/world/expose-rape-assault-online-vis-intl/index.html Viitattu 05.05.2026

HS (28.03.2025). Ministeri Meri: Eheytyshoitojen kieltämistä ei voida toteuttaa. https://www.hs.fi/politiikka/art-2000011131329.html Viitattu 28.02.2026

ILGA World (2023). The impact of colonial legacies in the lives of LGBTI+ and other ancestral sexual and gender diverse persons. Report submitted by International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association. ILGA World. (Päivitetty 26.05.2023). https://ilga.org/wp-content/uploads/2024/01/Submission_IESOGI_colonialism.pdf Viitattu 06.01.2026

ILGA World Database (n.d). Advanced search. Topic “Non-Bin. Gend. Marker”. https://database.ilga.org/advanced-search Viitattu 07.01.2026

Kansalaisaloite (23.4.2023). Rikkomaton -kielletään eheytyshoidot https://www.kansalaisaloite.fi/fi/aloite/12094 Viitattu 06.03.2026

Kansalaisaloite (29.09.2025). Olemme olemassa. https://www.kansalaisaloite.fi/fi/aloite/15996 Viitattu 28.02.2026

LUC (n.d.). Opas tekoälyn käytöstä tiedonhaussa -Tekoäly tiedonhalun apuna. (Päivitetty 19.02.2026). https://libguides.luc.fi/c.php?g=723241&p=5255688 Viitattu 01.03.2026

SMOK (04.06.2019). ICD11-luokitus hyväksyttiin -järjestöt huomauttavat luokitukseen jääneistä ongelmista. Uutinen, Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus. https://sukupuolenosaamiskeskus.fi/2019/06/04/icd11-luokitus-hyvaksyttiin-jarjestot-huomauttavat-luokitukseen-jaaneista-ongelmista/? Viitattu 28.02.2026

SMOK (29.08.2024). UKK: Miten puuttua oikein turvattomaan itselääkintään? Uutinen, Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus. https://sukupuolenosaamiskeskus.fi/2024/08/29/ukk-miten-puuttua-oikein-turvattomaan-itselaakintaan/ Viitattu 15.04.2026

The University of British Columbia (03/2019). Equity and inclusion in data collection -*Asking about gender*. https://isotl.sites.olt.ubc.ca/files/2019/03/eio-gender_guidelines.pdf Viitattu 01.03.2026

THL (08.12.2023). Tasa-arvosanasto. https://thl.fi/aiheet/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/tasa-arvosanasto#:~:text=Sukupuolierityisell%C3%A4%20voidaan%20tarkoittaa%20esimerkiksi%20vain,ominaisten%2C%20mahdollisesti%20arkaluontoisten%20-asioiden%20k%C3%A4sittelyst%C3%A4. Viitattu 16.02.2026

THL (15.12.2025). Usein kysytyt kysymykset ICD-11stä. https://thl.fi/aiheet/tiedonhallinta-sosiaali-ja-terveysalalla/koodistopalvelu/yhteistyo-ja-projektit/icd-11-diagnoosiluokitusten-kayttoonotto/usein-kysytyt-kysymykset-icd-11-sta Viitattu 28.02.2026

THL (2022). Vertailutiedosto. https://thl.fi/documents/155392151/190374646/Vertailutiedosto+suomi+ruotsi+2022.pdf/08bab1f4-d3d9-a0e9-c673-10470c90d47b/Vertailutiedosto+suomi+ruotsi+2022.pdf?t=1671720959323 Viitattu 28.02.2026

Tieteen termipankki (n.d.). Filosofia: onnellisuus. https://tieteentermipankki.fi/wiki/Filosofia:onnellisuus Viitattu 01.04.2026

Tyttöjen talo Helsinki (n.d.). Tyttöjen talo. https://tyttojentalo.fi/ Viitattu 04.03.2026

Vihreät (18.04.2026). Suomen on julistettava naisiin ja tyttöihin kohdistuva väkivalta kansalliseksi hätätilaksi. https://vihreatnaiset.fi/suomen-on-julistettava-naisiin-ja-tyttoihin-kohdistuva-vakivalta-kansalliseksi-hatatilaksi/ Viitattu 05.05.2026

Yle (03.06.2025). Naisten oikeudet taantuivat viime vuonna neljäsosassa maailman maista. https://yle.fi/a/74–20147795 Viitattu 24.04.2026

Yle (07.03.2024). Jyväskylässä yritettiin kieltää Setan vierailut kouluissa – Seta: Taustalla näkyy kansainvälinen anti-gender -liikehdintä. https://yle.fi/a/74–20077975 Viitattu 04.03.2026

Liitteet

Liite 1. Litteraattien selitykset

[–] = Poistettu yksilöiviä tietoja
´ ´= Puhuja siteeraa, kuvaa toisen puhetta tai referoi
( ) = Olen lisännyt puuttuvan sanan, toiminnan kuvauksen tai muun selitteen
… = Puhuja pitää merkittävän tauon puheessaan
[…] = Olen poistanut usean lauseen puheenvuorosta
[?] = Litteroinnin yhteydessä epäselväksi jäänyt puhe
Liite 2 Fokusryhmäkeskustelujen palautekysely

Liite 2. Fokusryhmäkeskustelujen palautekysely

Tutkimukseen osallistuneista sosiaalityöntekijöistä seitsemän vastasi palautekyselyyn, jonka tarkoituksena oli arvioida fokusryhmäkeskustelujen toteutusta, tutkimuksen luotettavuutta ja eettisyyttä sekä kerätä palautetta tutkimusmenetelmien kehittämistä varten. Palautekysely lähetettiin fokusryhmäkeskusteluun osallistuneille muutama päivä fokusryhmäkeskustelun jälkeen. Kysely toteutettiin Microsoft Formsin avulla, joka noudattaa Yhdysvaltojen ja EU:n tietosuojalakeja eli se on rakennettu käsittelemään henkilötietoja turvallisesti[5]. Osallistujia informoitiin järjestelmän tietosuojasta palautekyselyn tiedotteessa. Lisäksi tiedotteessa kerrottiin vastaamisen vapaaehtoisuudesta, tutkijan salassapitovelvollisuudesta, tietojen käsittelystä, aineistojen tuhoamisesta, julkaisusta ja jatkojulkaisusta. Palautekyselyssä ei voinut edetä ennen kuin oli vastannut lukeneensa palautekyselyä koskevan tiedotteen ja antanut suostumuksen kyselyssä kerätyn aineiston käyttämisen tutkimuskäyttöön.

Palautekysely toteutettiin anonyymisti. Vastauksia ei linkitetty sähköpostiosoitteisiin, IP-osoitteisiin eikä muihin metatietoihin. Kyselylomake ei kerännyt nimiä tai muita tunnistetietoja. Kävin vastaukset läpi vasta sen jälkeen, kun viimeisestä fokusryhmäkeskustelusta oli kulunut yli kuukausi. En tarkastellut yksittäisen vastaajan vastauksia, vaan tarkastelin saatua palautetta kunkin osion kohdalla kokonaisuutena. Annoin vastaajille yhteystiedot ja ohjeistin heitä olemaan minuun suoraan yhteydessä, mikäli he haluavat lisätietoa tutkimuksesta tai nostaa esiin muita huomioita. Tämä tarjosi mahdollisuuden kaksisuuntaiseen yhteydenpitoon ilman, että palautekyselyn anonymiteetti vaarantuisi.

Palautekysely oli jaettu neljään osaan: 1) eettisyys ja informointi, 2) fokusryhmäkeskustelujen toteutus, 3) tutkijan toiminta ja 4) muu palaute. Kysymykset sisälsivät monivalintakysymyksiä sekä mahdollisuuden niiden yksityiskohtaisempaan kommentointiin. Kaikki kyselyyn vastanneet vas-

5 FERPA-, HIPAA- ja GDPR-vaatimukset tarkoittavat, että järjestelmä käsittelee henkilötietoja opiskelija-, terveys- ja EU-tietosuojalakien mukaisesti. BAA-yhteensopivuus varmistaa, että tietoja voidaan käsitellä turvallisesti myös sopimuksellisissa terveydenhuollon ympäristöissä.

tasivat saaneensa riittävästi tietoa tutkimuksen tarkoituksesta ja käytettävistä menetelmistä ennen osallistumistaan. Osallistumisen oli koettu olleen vapaaehtoista, eikä heitä oltu suostuteltu, painostettu tai velvoitettu osallistumaan tutkimukseen.

Kysymyksissä, jotka koskivat keskustelun selkeyttä, sujuvuutta, osallistujien tilan ja turvallisuuden tunnetta sekä keskustelun relevanssia, valtaosa vastauksista oli ”*täysin samaa mieltä*” ja seuraavaksi yleisin oli ”*osittain samaa mieltä*”. Kysymyksessä, jossa arvioitiin kaikkien osallistujien mahdollisuutta ilmaista näkemyksiään tasapuolisesti, yksi vastaaja oli ”*ei samaa eikä eri mieltä*”. Useampi vastaaja piti keskustelun aiheita selkeinä ja tärkeinä, vaikka aihe ei koskettaisikaan henkilökohtaisella tasolla erityisesti. Eräs vastaaja tuo esille, kuinka oli kokenut keskustelun naiseudesta omasta kokemusmaailmasta kaukaiseksi, mutta näkökulmien kirjo oli keskustelua ja ajattelua rikastuttava.

Tutkijan toimintaa koskevissa kysymyksissä osallistujat kokivat tutkijan olevan hyvin valmistautunut, aiheeseen perehtynyt ja tasapuolinen. Useimmat kokivat saaneensa riittävästi tukea keskustelun aikana ja tutkijan puolueettomuus arvioitiin myönteisesti. Yksi vastaaja kuitenkin suhtautui hieman varauksella siihen, miten hyvin ryhmän erilaiset näkemykset oli huomioitu, vastaten tähän kohtaan ”ei samaa eikä eri mieltä”. Palautekyselyssä oli nostettu esiin, kuinka tietyt asiakasryhmät tai ilmiöt nousivat korostuneesti keskustelussa esille, vaikka todellisuus olisikin ollut laajempi. Osan keskustelun aiheista kerrottiin jääneen pintapuolisiksi, koska niitä ei ehditty käsitellä riittävän syvällisesti. Myös keskustelun aikainen vastavuoroisuuden puute nostettiin esille. Yksi vastaajista kertoi kokeneensa, että osallistujat olisivat vastanneet kysymyksiin enemmän yksilöllisesti kuin yhteisesti keskustellen.

Eräs vastaajista kertoi pohtineensa jälkikäteen sukupuoleen liittyviä tilanteita väkivaltaa kokeneiden asiakkaiden kanssa, erityisesti silloin kun sukupuoli on suoraan kytköksissä palvelujen saatavuuteen. Vastaaja esitti tärkeän näkökulman: *”Jos yhteiskunta haluaa vähentää sukupuolittuneisuutta ja siihen liitettyjä mielikuvia tai jopa vihaa, on tärkeää jo varhain erottaa tilanteet, joissa sukupuolella on merkitystä ja joissa ei.”* Tämä ehdotus ei vaa-

tinut sukupuolen häivyttämistä, vaan tarkkuutta siinä, missä sukupuolta käytetään erottelun perusteena.

Palautekyselyssä nostettiin esiin se, kuinka tutkija ei osallistunut keskusteluun aktiivisesti omilla mielipiteillään eikä esittänyt tarkentavia kysymyksiä. Tutkijan puolueettomuus esitettiin kyseisessä palautteessa tarpeettomana ja tutkijalta olisi toivottu vahvempaa kantaa sen suhteen, että sukupuolia on enemmän kuin kaksi. Vastauksissa myös pohdittiin sitä, miten keskustelut olisivat muotoutuneet, jos osallistujina olisi ollut muita kuin oletetusti cis-sukupuolisia henkilöitä. Yhdessä vastauksessa kerrotaan, kuinka keskustelut tuntuivat turvallisilta ja ilmapiiri hyväntahtoiselta sekä arvostavalta ja *"Vaikka toki omat kömpelöt sanavalinnat taas harmittivat jälkikäteen, jäi tunne, että tärkeintä oli, että puhuimme."*

Tutkimusaihetta pidettiin tärkeänä, osallistumista kiinnostavana ja palautekyselyä itsessään hyvänä keinona arvioida tutkimuksen eettisyyttä. Palautekyselyyn vastanneet osallistujat (n=7) antoivat kokonaisuutena erittäin myönteistä palautetta tutkimuksen toteutuksesta, eettisyydestä ja keskustelun ilmapiiristä. Palaute vahvistaa, että fokusryhmäkeskustelut toteutuivat pääosin suunnitellusti ja että osallistujat kokivat tulleensa kohdatuiksi kunnioittavasti ja turvallisesti. Fokusryhmäkeskustelut antoivat tilaa erilaisille näkemyksille ja herättivät osallistujissa reflektiota. Tutkimuksen menetelmät ja ohjaus toimivat pääosin hyvin, mutta keskusteluissa tulee vahvistaa keskustelun fokusta, osallistujien välistä vuorovaikutusta ja perustella tutkijan roolia osana keskustelua selkeämmin. Fokusryhmäkeskustelut olisi hyvä toteuttaa niin, että jokainen ryhmä tapaa useamman kerran ja tapaamisille on asetettu tietty teema, johon keskitytään.